

DE THEBANORUM PRINCIPATU

HEGEMONIA TEB

FONTES HISTORIAE ANTIQUAE

Zeszyty Źródłowe
do Dziejów Społeczeństw Antycznych

pod redakcją

LESZKA MROZEWICZA

Zeszyt XLVI

DIODORUS SICULUS
DE THEBANORUM PRINCIPATU

UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

DIODORUS SICULUS
DE THEBANORUM PRINCIPATU
(Bibliotheca Historica XV)

DIODOR SYCYLIJSKI
HEGEMONIA TEB
(Biblioteka Historyczna XV)

Redakcja naukowa
SYLWESTER DWORACKI

Przekład
JOANNA JANIK

Komentarz
LESZEK MROZEWICZ

POZNAŃ 2020

Tekst grecki zgodny jest z wydaniem: Diodorus of Sicily, The Library of History, Books XIV-XV.19, with an English translation by C.H. Oldfather, Cambridge, Mass. – London 2001; Books XV.20-XVI.65 with an English translation by Charles L. Sherman, Cambridge, Mass. – London 2001 (Loeb Classical Library 389, 399)

Recenzent: prof. zw. dr hab. Marian Szarmach

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2020

Seria wydawana staraniem Instytutu Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie

Adiustacja tekstu greckiego: Sylwester Dworacki

Publikacja sfinansowana przez
Urząd Miejski w Gnieźnie

Instytut Kultury Europejskiej oraz Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM

Na okładce: Śmierć Epaminondasa, obraz Franciszka Smuglewicza z roku 1797. Muzeum Narodowe w Warszawie (nr inw. MP 5367 MNW) <http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=5346> [domena publiczna; dostęp: 7.01.2020]

Projekt okładki: Ewa Wąsowska
Redaktor: Ewa Dobosz
Redaktor techniczny: Elżbieta Rygielska
Łamanie komputerowe: Reginaldo Cammarano

ISBN 978-83-232-3618-4 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-232-3619-1 (PDF)
ISSN 1506-5898

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-701 POZNAŃ, UL. FREDRY 10
www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wydnauk@amu.edu.pl

Dział Promocji i Sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 12,00. Ark. druk. 11,25 + wklejka

DRUK I OPRAWA: VOLUMINA.PL DANIEL KRZANOWSKI, SZCZECIN, UL. KS. WITOLDA 7-9

SPIS TREŚCI

Od Redakcji (<i>Sylwester Dworacki</i>)	7
Hegemonia Teb	9
Komentarz (do tekstu polskiego)	132
Bibliografia	176

OD REDAKCJI

Księga XV Biblioteki Historycznej obejmuje lata 386-361/360 przed Chr. Nadaliśmy jej tytuł „Hegemonia Teb”. Jest to bowiem okres, w którym, mimo ogłoszenia pokoju Antalkidasa (387/386, zob. ks. XIV 110.2-4), zwanego też królewskim, oddającym hegemonię w Grecji w ręce Sparty, na znaczeniu zaczęli coraz więcej zyskiwać Tebańczycy. Sygnałem tego było ich pierwsze zwycięstwo nad Spartanami, odniesione w roku 375 w bitwie pod Tegyryą. Kolejne, w starciu pod Leuktrami w roku 371, uczyniło Teby hegemonem. Próba restytucji dawnego układu sił zakończyła się dla Sparty klęską pod Mantineją w roku 362. W bitwie tej poległ jednak Epaminondas, niekwestionowany, obok Pelopidasa, który zginął w roku 364, współtwórca wielkości Teb. Wraz z odejściem tych dwóch wielkich polityków i wodzów aktywność Tebańczyków wyraźnie straciła na impecie, ograniczając się do działań w obrębie Związku Beockiego. Zbliżał się czas Filipa II Macedońskiego.

Podstawą narracji Diodora Sycylijskiego jest przekaz Efora z Kyme. Ale korzystał on także, a przynajmniej je znał, m.in. z prac Durisa z Samos, Anaksymenesa z Lampsakos i Ksenofonta. W przypadku tego ostatniego relacja Diodora pozwala kontrolować jego narrację zawartą w *Historii greckiej* (Helleniká), doprowadzonej do bitwy pod Mantineją, ewentualnie także ją uzupełniać. Warto wskazać, że od roku 362 aż do wyprawy Aleksandra Wielkiego (334) Diodor jest jedynym autorem, którego zachowana twórczość dostarcza nam relacji ciągłej.

Sylwester Dworacki

Τάδε ἔνεστιν ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ τῶν

Διοδώρου βύβλων

Ὡς Πέρσαι Εὐαγόραν ἐν τῇ Κύπρῳ διεπολέμησαν.

Ὡς Λακεδαιμόνιοι παρὰ τὰς κοινὰς ὁμολογίας Μαντινεῖς μετώκισαν ἐκ τῆς πατρίδος.

Περὶ τῶν Διονυσίου τοῦ τυράννου ποιημάτων.

Περὶ τῆς Τιριβάζου συλλήψεως καὶ τῆς ἀπολύσεως αὐτοῦ.

Περὶ τοῦ Γλῶ θανάτου καὶ τῆς Ὀρόντου καταγνώσεως.

Ὡς Ἀμύντας καὶ Λακεδαιμόνιοι πρὸς Ὀλυθίου ἐπολέμησαν.

Ὡς Λακεδαιμόνιοι τὴν Καδμεῖαν κατελάβοντο.

Ὡς τὰς Ἑλληνίδας πόλεις παρὰ τὰς συνθήκας κατεδουλώσαντο.

Κτίσις Φάρου νήσου κατὰ τὸν Ἀδρίαν.

Διονυσίου στρατεία εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ σύλησις τοῦ ἱεροῦ.

Στρατεία Διονυσίου ἐπὶ Καρχηδονίους, καὶ νίκη καὶ ἦττα.

Ὡς Θηβαῖοι τὴν Καδμεῖαν ἀνεκτήσαντο.

Ὡς Καρχηδόνιοι λοιμικῇ νόσῳ περιπεσόντες ἐκινδύνευσαν.

Περὶ τοῦ Βοιωτικοῦ πολέμου καὶ τῶν πραχθέντων ἐν αὐτῷ.

Τριβαλλῶν στρατεία ἐπὶ Ἄβδηρα.

Στρατεία Περσῶν ἐπ' Αἴγυπτον.

Ὡς Θηβαῖοι Λακεδαιμονίους ἐπιφανεστάτη μάχῃ νικήσαντες ἐν Λεύκτροις ἀντεποιήσαντο τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας.

Τὰ πραχθέντα Θηβαίοις κατὰ τὰς εἰς Πελοπόννησον εἰσβολάς.

Περὶ τῆς Ἴφικράτους ἀγωγῆς καὶ τῶν εὐρημένων ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὰς στρατείας.

Στρατεία Λακεδαιμονίων ἐπὶ Κόρκυραν.

Περὶ τοῦ γενομένου σεισμοῦ καὶ κατακλισμοῦ περὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τῆς φανείσης ἐν οὐρανῷ λαμπάδος.

DIODOR SYCYLIJSKI

BIBLIOTEKA HISTORYCZNA

Zawartość księgi piętnastej Diodora

- Jak Persowie walczyli przeciw Euagorasowi na Cyprze (rozdz. 2-4, 8-9).
Jak Lacedemończycy wbrew wspólnym ustaleniom przesiedlili Mantinejczyków z ich ojczyzny (rozdz. 5, 12).
O utworach poetyckich tyrana Dionizjusza (rozdz. 6-7).
O zatrzymaniu Tiribazosa i jego uwolnieniu (rozdz. 8, 10-11).
O śmierci Głosa i skazaniu Orontesa (rozdz. 11, 18).
Jak Amyntas i Lacedemończycy prowadzili wojnę przeciw Olintyjczykom (rozdz. 19, 21-23).
Jak Lacedemończycy zajęli Kadmeję (rozdz. 20).
Jak wbrew układom podbili helleńskie miasta (rozdz. 23).
Założenie kolonii na wyspie Faros na Adriatyku (rozdz. 13).
Wyprawa Dionizjusza przeciw Tyrrenii i splądrowanie świątyni (rozdz. 14).
Kampania Dionizjusza przeciw Kartagińczykom, zwycięstwo i porażka (rozdz. 15-17).
Jak Tebańczycy odzyskali Kadmeję (rozdz. 25-27).
Jak Kartagińczycy znaleźli się w niebezpieczeństwie z powodu zarazy (rozdz. 24).
O wojnie beockiej i związanych z nią wydarzeniach (rozdz. 28-35).
Wyprawa Trybalów przeciw Abderze (rozdz. 36).
Wyprawa Persów na Egipt (rozdz. 41-43).
Jak Tebańczycy zwyciężyli Lacedemończyków w słynnej bitwie pod Leuktrami i zażądali hegemonii w Helladzie (rozdz. 50-56).
Czyny Tebańczyków podczas ich najazdu na Peloponez (rozdz. 62-66, 69, 75, 82-88 *passim*).
O metodzie wychowawczej Ifikratesa i jego innowacjach dotyczących służby wojskowej (rozdz. 44).
Wyprawa Lacedemończyków przeciw Korkyrze (rozdz. 46-47).
O trzęsieniu ziemi i powodzi na Peloponezie oraz o pochodni, która ukazała się na niebie (rozdz. 48-50).

Ὡς παρὰ τοῖς Ἀργείοις ἐγένετο πολὺς φόνος ὁ κληθεὶς σκυταλισμός.
Περὶ Ἰάσονος τοῦ Φερῶν τυράννου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.
Μεσσήνης συνοικισμὸς ὑπὸ Θηβαίων.
Στρατεία Βοιωτῶν εἰς Θετταλίαν.

- O wielkim mordzie wśród Argejczyków, nazywanym *skytalismos* – „rządami pałek” (rozd. 57-58).
- O tyranie Jazonie z Feraj i jego następcach (rozd. 57, 60, 80, 95).
- Synokizm Mesenii przeprowadzony przez Tebańczyków (rozd. 66-67).
- Kampania Beotów przeciw Tesalii (rozd. 67).

DIODORUS SICULUS

ΒΙΒΛΟΣ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑΤΗ

1. Παρ' ὄλην τὴν πραγματείαν εἰωθότες χρῆσθαι τῇ συνήθει τῆς ἱστορίας παρρησία, καὶ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἐπὶ τῶν καλῶν ἔργων τὸν δίκαιον ἐπιλέγειν ἔπαινον, τοὺς δὲ φαύλους, ὅταν ἐξαμαρτάνωσιν, ἀξιοῦν δικάϊας ἐπιτιμήσεως, διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου νομίζομεν τοὺς μὲν εὖ πεφυκότας πρὸς ἀρετὴν τῷ διὰ τῆς δόξης ἀθανατισμῶ προτρέψεσθαι ταῖς καλλίσταις ἐγχειρεῖν πράξεις, τοὺς δὲ τὴν ἐναντίαν ἔχοντας διάθεσιν ταῖς ἀρμοττούσαις βλασφημίαις ἀποτρέψειν τῆς ἐπὶ τὴν κακίαν ὁρμῆς. (2) διὸ καὶ τῇ γραφῇ παρόντες ἐπ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἐν οἷς Λακεδαιμόνιοι περὶ Λεῦκτρα παραδόξως ἠττηθέντες μεγάλη περιέπεσον συμφορᾶ, καὶ πάλιν περὶ Μαντίνειαν πταίσαντες ἀνελπίστως ἀπέβαλον τὴν τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίαν, ἡγούμεθα δεῖν τὴν ὑπόστασιν τῆς γραφῆς διαφυλάττειν καὶ τὴν ἀρμόττουσαν ἐπιτίμησιν τοῖς Λακεδαιμονίοις ποιήσασθαι. (3) τίς γὰρ ἂν οὐχ ἡγήσαιτο κατηγορίας αὐτοὺς ἀξίους ὑπάρχειν, οἵτινες παρὰ τῶν προγόνων παραλαβόντες ἡγεμονίαν κάλλιστα τεθεμελιωμένην, καὶ ταύτην διὰ τὴν ἀρετὴν τῶν προγόνων διαφυλαχθεῖσαν ἔτη πλείω τῶν πεντακοσίων, οἱ τότε Λακεδαιμόνιοι διὰ τὴν ἑαυτῶν ἀβουλίαν καταλυθεῖσαν ἐπεῖδον, οὐκ ἀλόγως. οἱ μὲν γὰρ πρὸ αὐτῶν βεβιωκότες πολλοῖς πόνοις καὶ μεγάλοις κινδύνοις τὴν τηλικαύτην κατεκτήσαντο δόξαν, ἐπιεικῶς καὶ φιланθρωπῶς προσφερόμενοι τοῖς ὑποτεταγμένοις: οἱ δὲ μεταγενέστεροι βιαίως καὶ χαλεπῶς χρώμενοι τοῖς συμμάχοις, ἔτι δὲ πολέμους ἀδίκους καὶ ὑπερφάνους ἐνιστάμενοι πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οὐκ ἀλόγως ἀπέβαλον τὴν ἀρχὴν διὰ τὰς ἰδίας ἀβουλίας. (4) ἐν γὰρ ταῖς συμφοραῖς αὐτῶν τὸ μῖσος τῶν ἀδικουμένων ἔλαβε καιρὸν ἀμύνασθαι τοὺς προηδικηκότας, καὶ τοῖς ἐκ προγόνων ἀνικῆτοις γεγονόσι τοσαύτη καταφρόνησις ἐπηκολούθησεν, ὅσην εἰκός ἐστι γενέσθαι κατὰ τῶν ἀναιρῶντων τὰς τῶν προγόνων ἀρετάς. (5) τοιγαροῦν Θηβαῖοι μὲν οἱ πρότερον ἐπὶ πολλὰς γενεὰς τοῖς κρείττοσιν ὑποτεταγμένοι, τότε τούτους ἀνελπίστως νικήσαντες ἡγεμόνες κατέστησαν τῶν Ἑλλήνων, Λακεδαιμόνιοι δὲ μετὰ τὴν ἀφαίρεισιν τῆς ἡγεμονίας οὐδέποτε ἔδυνήθησαν ἀναλαβεῖν τὸ τῶν προγόνων ἀξίωμα.

DIODOR SYCYLIJSKI

HEGEMONIA TEB

1. W całym dziele przywykliśmy posługiwać się zwykłą dla historii wolnością słowa i przyznawać dobrym mężom sprawiedliwą pochwałę za ich szlachetne czyny, ganić zaś złych, ilekroć błędzą. Uważamy, że w ten sposób ludzie mający naturalną predylekcję do dobra, dzięki obiecanej nieśmiertelnej sławie będą dążyć do najpiękniejszych czynów, ci zaś, którzy mają przeciwne usposobienie, poprzez odpowiednie słowa potępienia porzucą złe skłonności. (2) Dlatego doszedłszy w tym traktacie do czasów, kiedy Lacedemończycy nieoczekiwanie pokonani pod Leuktrami¹ znaleźli się w wielce nieszczęśliwym położeniu i po ponownej niespodziewanej porażce pod Mantineją² utracili hegemonię w Grecji, uważamy, że należy przestrzegać zasad dzieła i ocenić Lacedemończyków we właściwy sposób. (3) Któż bowiem nie sądziłby, że zasługują na naganę ci, którzy otrzymawszy od przodków solidnie ugruntowaną hegemonię, dzięki męstwu poprzednich pokoleń zachowaną przez ponad pięćset lat³, ujrzeli, jak ówczesni Lacedemończycy, jej kres, do którego doprowadziła ich własna bezmyślność? Nie ma w tym nic niezrozumiałego: ci, którzy żyli przed nimi, zdobyli tak wielką sławę dzięki wielu trudom i wielkim niebezpieczeństwom, łagodnie i przyjaźnie traktując poddanych, ich następcy natomiast obchodzili się ze sprzymierzeńcami brutalnie i surowo, a do tego wszczynali niesprawiedliwe i zuchwałe wojny przeciw Hellenom. Nie dziwi zatem fakt, że utracili władzę z powodu własnej bezmyślności. (4) Kiedy znaleźli się w kłopotach, nienawiść pokrzywdzonych skorzystała z okazji, by odeprzeć krzywdzicieli, Lacedemończykom zaś, od czasów przodków niezwykłym, zaczęła towarzyszyć taka pogarda, jaka słusznie należy się ludziom, którzy zalety przodków utracili. (5) Dlatego Tebańczycy, wcześniej przez wiele pokoleń podporządkowani silniejszym, wtedy niespodziewanie pokonali ich i zostali hegemonami wśród Greków, Lacedemończycy natomiast po utracie przywództwa nigdy już nie zdołali odzyskać pozycji, jaką mieli ich przodkowie. (6) Skoro osądziliśmy dostatecznie Lacedemończyków,

(6) ἡμεῖς δὲ τούτοις ἀρκούντως ἐπιτετιμηκότες ἐπὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας μεταβησόμεθα προδιορίζαντες τοὺς οἰκείους τῇ γραφῇ χρόνους. ἡ μὲν οὖν πρὸ ταύτης βύβλος, οὗσα τῆς ὅλης συντάξεως τεσσαρεσκαίδεκάτη, τὸ τέλος ἔσχε τῶν πράξεων εἰς τὸν Ῥηγίνων ἀνδραποδισμόν ὑπὸ Διονυσίου καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Ῥώμης ὑπὸ Γαλατῶν, ἣτις ἐγένετο κατὰ τὸν προηγούμενον ἑνιαυτὸν τῆς Περσῶν στρατείας εἰς Κύπρον ἐπ’ Εὐαγόραν τὸν βασιλέα: ἐν ταύτῃ δὲ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τούτου τοῦ πολέμου ποιησάμενοι καταλήξομεν ἐπὶ τὸν προηγούμενον ἑνιαυτὸν τῆς Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου βασιλείας.

2. Ἐπ’ ἄρχοντος γὰρ Ἀθήνησι Μυστιχίδου Ῥωμαῖοι μὲν ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους τρεῖς κατέστησαν, Μάρκον Φούριον, ἔτι δὲ Γάιον καὶ Αἰμίλιον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀρταξέρξης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἐστράτευσεν ἐπ’ Εὐαγόραν τὸν Κύπρου βασιλέα. πολὺν δὲ χρόνον ἀσχοληθεὶς περὶ τὰς εἰς τὸν πόλεμον παρασκευὰς συνεστήσατο δύναμιν ναυτικὴν τε καὶ πεζὴν μεγάλην: τὸ μὲν γὰρ πεζὸν στράτευμα μυριάδων ἦν τριάκοντα σὺν ἵππεῦσι, τριῆρεις δὲ κατεσκεύασε πλείους τῶν τριακοσίων. (2) στρατηγὸς δ’ ἀπέδειξε τῆς πεζῆς δυνάμεως Ὀρόνταν κηδεστήν, τῆς δὲ ναυτικῆς Τιρίβαζον, ἄνδρα μεγάλης ἀποδοχῆς τυγχάνοντα παρὰ τοῖς Πέρσαις. οὗτοι δὲ παραλαβόντες τὰς δυνάμεις ἐν Φωκαίᾳ καὶ Κύμῃ κατήντησαν εἰς Κιλικίαν, καὶ περαιωθέντες εἰς Κύπρον ἐνεργῶς διώκουν τὸν πόλεμον. (3) ὁ δ’ Εὐαγόρασπρὸς μὲν τὸν Ἄκοριν τὸν Αἰγυπτίων βασιλέα, πολέμιον ὄντα Περσῶν, συμμαχίαν ἐποίησατο καὶ δύναμιν ἀξιόλογον παρ’ αὐτοῦ προσελάβετο, παρ’ Ἐκατόμνου δὲ τοῦ Καρίας δυνάστου, λάθρα συμπράττοντος αὐτῷ, χρημάτων ἔλαβε πλῆθος εἰς διατροφὴν ξενικῶν δυνάμεων: ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἀλλοτρίως ἔχοντας πρὸς Πέρσας, τοὺς μὲν λαθραίως, τοὺς δὲ καὶ φανερώς ἐπεσπάσατο κοινωνήσοντας τοῦ Περσικοῦ πολέμου. (4) ἐκυρίευε δὲ κατὰ μὲν τὴν Κύπρον τῶν πόλεων σχεδὸν τι πασῶν, κατὰ δὲ τὴν Φοινίκην Τύρου καὶ τινων ἐτέρων. εἶχε δὲ τριῆρεις μὲν ἑνενήκοντα, καὶ τούτων ὑπῆρχον Τύριαι μὲν εἴκοσι, Κύπριαι δ’ ἑβδομήκοντα, στρατιώτας δ’ ἰδίους μὲν ἑξακισχιλίους, παρὰ δὲ τῶν συμμάχων πολλῶ τούτων πλείους. πρὸς δὲ τούτοις μισθοφόρους πολλοὺς ἐξενολόγει, ἔχων χρημάτων δαψίλειαν. ἔπεμψε δ’ αὐτῷ καὶ ὁ τῶν Ἀράβων βασιλεὺς στρατιώτας οὐκ ὀλίγους καὶ ἄλλοι τινὲς οἱ ἐν ὑποψίαις ὄντες τῷ τῶν Περσῶν βασιλεῖ.
3. Οὗτος μὲν οὖν τοσαύτας ἀφορμὰς ἔχων τεθαρρηκότες συγκατέβαινεν εἰς τὸν πόλεμον. καὶ πρῶτον μὲν ληστρικάς ἔχων ναῦς οὐκ ὀλίγας ἐφήδρευσε ταῖς κομιζομέναις τῶν πολεμίων ἀγοραῖς, καὶ τὰς μὲν αὐτῶν διέφθειρεν ἐν θαλάττῃ, τὰς δὲ διεκώλυσεν, ἑνίας δὲ ἀφείλατο. διὸ καὶ τῶν ἐμπόρων μὴ τολμώντων εἰς τὴν Κύπρον παρακομίζειν σῖτον, μεγάλων δὲ δυνάμεων ἠθροισμένων εἰς τὴν νῆσον, ταχὺ σιτοδεία κατέσχε τὸ τῶν Περσῶν στρατόπεδον. (2) τῆς δ’ ἀπορίας γενομένης εἰς στάσιν, οἱ μισθοφόροι τῶν Περσῶν ἐπὶ τοὺς ἡγεμόνας ὀρμήσαντες καὶ τινὰς ἀνελόντες ταραχῆς καὶ στάσεως ἐνέπλησαν τὸ στρατόπεδον. μόγις δ’ οἱ στρατηγοὶ τῶν Περσῶν καὶ ὁ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως

po określeniu właściwych ram czasowych, przejdziemy do dalszej części naszej historii. Poprzednia księga, czternasta z całego dzieła, zakończyła się na sprzedaniu w niewolę przez Dionizjusza mieszkańców Region i zajęciu Rzymu przez Galów⁴, co stało się w roku poprzedzającym wyprawę Persów na Cypr przeciw królowi Euagorasowi⁵. Tę księgę rozpoczniemy od owej wojny i opowiemy po kolei wypadki aż do roku poprzedzającego rządy Filipa, syna Amyntasa⁶.

2. Kiedy Mystichidos był archontem⁷ w Atenach⁸, Rzymianie zamiast konsulów wybrali trzech trybunów wojskowych: Marka Furiusza, Gajusza i Emiliusza⁹. Za ich kadencji Artakserkses¹⁰, król perski, wyruszył¹¹ przeciw królowi Cypru, Euagorasowi¹². Przez długi czas zajmował się przygotowaniem do wyprawy zbrojnej i zebrał wielkie siły morskie i lądowe. Armia lądowa liczyła trzysta tysięcy żołnierzy łącznie z jazdą, trójrzędowców zaś zebrał król ponad trzysta. (2) Na dowódcę sił lądowych wyznaczył swego szwagra, Orontesa¹³, a wodzem floty mianował Tiribazosa¹⁴, cieszącego się u Persów wielkim uznaniem¹⁵. Dowódcy przejęli armię w Fokai i Kyme i poprowadzili ją do Cylicji. Po przeprawie na Cypr energicznie prowadzili działania wojenne. (3) Euagoras natomiast zawarł przymierze z Akorisem¹⁶, królem Egiptu i wrogiem Persów, i otrzymał od niego znaczne siły. Od Hekatomnosa¹⁷ zaś, władcy Karii, który pomagał mu w tajemnicy, Euagoras wziął wielką sumę pieniędzy na utrzymanie wojsk najemnych. W podobny sposób pozyskał również innych, nieprzychylnie nastawionych do Persów, by jawnie lub skrycie włączyli się do wojny. (4) Kontrolował prawie wszystkie miasta na Cyprze oraz Tyr¹⁸ i kilka innych miast w Fenicji. Miał dziewięćdziesiąt trójrzędowców, w tym dwadzieścia okrętów tyryjskich i siedemdziesiąt cypryjskich, sześć tysięcy własnych żołnierzy i wiele więcej od sprzymierzeńców. Oprócz tych sił, ponieważ miał dużo pieniędzy, zaciągnął wielu najemników. Niemalą liczbę żołnierzy przysłał Euagorasowi król Arabów¹⁹ i inni, co do których król perski żywił podejrzenia²⁰.
3. Euagoras, mając takie środki, śmiało wdał się w wojnę²¹. Najpierw, jako że miał niemal pirackich okrętów, zastawił pułapkę na dostawy żywności dla wrogów, część z dostarczających je okrętów zniszczył na morzu, części przeszkodził w dotarciu do celu, a niektóre zagarnął dla siebie. Dlatego też, ponieważ kupcy nie mieli odwagi dostarczać zboża na Cypr, a zebrano tam wielką ilość wojska, wkrótce perskie siły na wyspie zaczęły cierpieć głód. (2) Kiedy niedostatek żywności doprowadził do buntu, najemnicy perscy zaatakowali dowódców i po zabiciu kilku z nich wszczerli zamieszki w obozie. Dowódcy perscy i wódz floty, zwany Glosem²², z trudem opanowali bunt. (3) Popłynęli z całą wyprawą,

ήγούμενος, όνομαζόμενος δὲ Γλῶς, κατέπαυσαν τὴν στάσιν. (3) πλεύσαντες δὲ τῷ παντὶ στόλῳ καὶ σίτου πλήθος ἐκ τῆς Κιλικίας παρακομίσαντες, πολλὴν παρεῖχον τῆς τροφῆς δαψίλειαν. τῷ δ' Εὐαγόρα σίτου πλήθος ἰκανὸν ὁ βασιλεὺς Ἄκορις ἐκ τῆς Αἰγύπτου παρεκόμισε, καὶ χρήματα καὶ τὴν ἄλλην παρασκευὴν ἰκανὴν ἐξέπεμψεν. (4) ὁ δ' Εὐαγόρας ὀρῶν ἑαυτὸν πολὺ λειπόμενον τῇ ναυτικῇ δυνάμει, ἐξήκοντα μὲν ναῦς ἄλλας προσεπλήρωσε, πεντήκοντα δὲ παρὰ Ἀκόριδος ἐξ Αἰγύπτου μετεπέμψατο, ὥστε τὰς πάσας ἔχειν τριήρεις διακοσίας. ταύτας δὲ κοσμήσας πρὸς ναυμαχίαν καταπληκτικῶς, καὶ συνεχεῖς διαπείρας καὶ γυμνασίας ποιούμενος, ἠτοιμάζετο πρὸς ναυμαχίαν. διὸ καὶ τοῦ βασιλικοῦ στόλου παραπλέοντος εἰς Κίτιον, ἀπροσδοκῆτως ἐπιπλεύσας ταῖς ναυσὶ πολλὰ τῶν Περσῶν ἐπλεονέκει. (5) ἐπέβαλε γὰρ συντεταγμέναις ναυσὶν ἐπὶ ἀσυντάκτους, καὶ προβεβουλευμένοις ἀνδράσι πρὸς ἀπροσδοκῆτους ἀγωνιζόμενος εὐθύς ἐν τῇ πρώτῃ συστάσει τὴν νίκην προκατεσκεύασεν: ἀθροαὶς γὰρ ταῖς τριήρεσιν ἐπιπλεύσας ἐπὶ διεσπαρμένας καὶ τεταραγμένας, ἅς μὲν διέφθειρεν, ἅς δ' ἔχειροῦτο. (6) ὅμως δὲ τοῦ τε ναυάρχου τῶν Περσῶν Γλῶ καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων γενναίως ὑποστάντων, ἐγένετο ναυμαχία καρτερὰ, καθ' ἣν ὁ Εὐαγόρας τὸ μὲν πρῶτον ὑπερεῖχεν, ὕστερον δὲ τοῦ Γλῶ μετὰ τοῦ βάρους ἐπενεχθέντος καὶ γενναίως ἀγωνισαμένου συνέβη φυγεῖν τοὺς περὶ τὸν Εὐαγόραν καὶ πολλὰς τῶν τριήρων ἀποβαλεῖν.

4. Οἱ δὲ Πέρσαι τῇ ναυμαχίᾳ νικήσαντες εἰς Κίτιον πόλιν ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις ἤθροισαν. ἐκ ταύτης δ' ὀρμώμενοι πολιορκίαν συνεστήσαντο πρὸς τῇ Σαλαμῖνι, καὶ τὴν πόλιν ἐπόρθουν κατὰ γῆν ἅμα καὶ κατὰ θάλατταν. (2) καὶ Τιρίβαζος μὲν μετὰ τὴν ναυμαχίαν διαβάς εἰς Κιλικίαν, κάκεῖθεν πορευθεὶς πρὸς τὸν βασιλέα, τὴν τε νίκην ἀπήγγειλε καὶ δισχιλία τάλαντα πρὸς τὸν πόλεμον ἀπέκόμισεν: Εὐαγόρας δὲ πρὸ μὲν τῆς ναυμαχίας παρὰ θάλατταν πεζῇ συμβαλῶν μέρει τῆς πεζῆς δυνάμεως προετέρησε καὶ πρὸς τὸ μέλλον εὐθαρσῆς καθιστῆκει, τῇ δὲ ναυμαχίᾳ πταίσας καὶ συγκλεισθεὶς εἰς πολιορκίαν ἀθύμως εἶχεν. (3) ὅμως δὲ κρίνας ἔχεσθαι τοῦ πολέμου, Πνυταγόραν μὲν τὸν υἱὸν ἀπέλιπεν ἡγεμόνα τῶν ὄλων ποιήσας ἐν τῇ Κύπρῳ, αὐτὸς δ' ἀναλαβὼν δέκα τριήρεις νυκτὸς ἔλαθε τοὺς πολεμίους ἐκπλεύσας ἐκ τῆς Σαλαμῖνος. κομισθεὶς δ' εἰς τὴν Αἰγύπτου καὶ συντυχῶν τῷ βασιλεῖ, παρεκάλεσεν αὐτὸν ἐρρωμένως ἀντέχεσθαι τοῦ πολέμου καὶ κοινὸν ἡγεῖσθαι τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον.
5. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Λακεδαιμόνιοι μὲν ἔγνωσαν στρατεύειν ἐπὶ τὴν Μαντίνειαν, οὐδὲν φροντίσαντες τῶν γεγενημένων σπονδῶν, διὰ τοιαύτας αἰτίας. προὔπαρχούσης τοῖς Ἑλλήσι κοινῆς εἰρήνης τῆς ἐπὶ Ἀνταλκίδου, καθ' ἣν αἱ πόλεις ἅπασαι τὰς μὲν φρουρὰς ἀπετρίψαντο, τὴν δ' αὐτονομίαν καθ' ὁμολογίαν παρέλαβον, Λακεδαιμόνιοι φύσει φιλαρχοῦντες καὶ πολεμικοὶ ταῖς αἰρέσεσιν ὄντες, τὴν εἰρήνην ὥσπερ βαρὺ φορτίον οὐχ ὑπέμενον, τὴν δὲ προγεγενημένην τῆς Ἑλλάδος δυναστείαν ἐπιποθοῦντες

przywieźli dużo zboża z Cylicji i dostarczyli wielką ilość prowiantu. Euagorasowi odpowiednią ilość zboża dostarczył król Akoris z Egiptu, ponadto przesłał mu pieniądze i wszelkie inne zaopatrzenie. (4) Euagoras natomiast zdając sobie sprawę, że siłami morskimi znacznie ustępuje nieprzyjacielowi, wyposażył dodatkowo sześćdziesiąt okrętów i polecił sprowadzić pięćdziesiąt statków od Akorisa z Egiptu, tak że ostatecznie miał dwieście trójrzędowców. Ustawił je w szyku bojowym tak, by wywołać efekt przerażenia. Nieustannie przeprowadzając próby i ćwiczenia, przygotowywał się do stoczenia bitwy. Dlatego też, kiedy królewska flota przyплыła do Kition²³, niespodziewanie natarł na okręty perskie i zdobył znaczną przewagę. (5) Euagoras zaatakował bowiem swoją w zwartym szyku flotą okręty w rozsypce, a ponieważ walczył, mając żołnierzy, którzy wcześniej uzgodnili plan działania, przeciw nieprzygotowanym wrogom, natychmiast w pierwszym starciu odniósł przygotowane zawnazu zwycięstwo. Gdy zaatakował zwartymi trójrzędowcami rozproszone w nieładzie (okręty), jedno z nich zatopił, inne przejął. (6) Jednak, ponieważ dowódca perskiej floty, Glos, i inni mężnie stawili mu czoła, wywiązała się zacięta walka, w której początkowo zwyciężał Euagoras, potem zaś, kiedy Glos zaatakował z wielką siłą i walczył zaciekle, ostatecznie Euagoras został zmuszony do ucieczki i stracił wiele trójrzędowców²⁴.

4. Po zwycięstwie na morzu Persowie zebrali swe oba rodzaje swoich sił zbrojnych, lądowe i morskie, w mieście Kition. Wyruszając stamtąd jako z bazy, przygotowali oblężenie Salaminy i nacierali na miasto równocześnie od strony lądu i morza. (2) Tiribazos po bitwie morskiej przepłynął do Cylicji i stamtąd ruszył do króla z wieścią o zwycięstwie, z powrotem przywiózł dwieście talentów na prowadzenie wojny. Euagoras zaś, który przed bitwą morską, natknąwszy się na część pieszych sił nieprzyjaciela w pobliżu morza, pokonał je i nabrał pewności siebie, po klęsce na morzu zamknięty w oblężeniu tracił ducha. (3) Pomimo to, zdecydowany na prowadzenie wojny, zostawił swego syna, Pnytagorasa, jako głównego dowódcę na Cyprze, sam natomiast z dziesięcioma trójrzędowcami nocą ukradkiem wymknął się nieprzyjaciołom i odpłynął z Salaminy. Po dotarciu do Egiptu, spotkawszy się z królem²⁵, wezwał go do energicznego prowadzenia wojny i uznania wojny z Persami za wspólną.
5. W tym samym czasie Lacedemończycy, w ogóle nie troszcząc się o zawarte wcześniej układy, postanowili wyruszyć przeciw Mantinei²⁶, a zrobili to z następujących przyczyn: podczas gdy Grecy mieli wspólny układ pokojowy zawarty przez Antalkidasa²⁷, na mocy którego wszystkie miasta pozbyły się załóg i na podstawie ugody otrzymały autonomię, Lacedemończycy, z natury lubiący władzę i z wyboru wojowniczy, nie mogli znieść pokoju, który był dla nich jak ciężkie brzemie, żądni zaś posiadanej niegdyś władzy nad Grecją

μετέωροι ταῖς ὀρμαῖς ὑπῆρχον πρὸς καινοτομίαν. (2) εὐθύς οὖν τὰς μὲν πόλεις συνετάραττον καὶ διὰ τῶν ἰδίων φίλων στάσεις ἐγκατεσκεύαζον ἐν αὐταῖς, ὧν ἔνιαι πιθανὰς ἀφορμὰς αὐτοῖς παρέσχοντο τῆς ταραχῆς. ἀπολαβοῦσαι γὰρ τὰς αὐτονομίας λόγον ἀπήτουν παρὰ τῶν ἐπεστατηκότων ἐπὶ τῆς Λακεδαιμονίων ἡγεμονίας: πικρῶν δὲ τῶν ἐλέγχων γινομένων διὰ τὸ μνησικακεῖν τοὺς δήμους, καὶ πολλῶν φυγαδευομένων, ἀπέδειξαν ἑαυτοὺς βοηθοὺς τοῖς καταστασιαζομένοις. (3) ὑποδεχόμενοι δὲ τούτους καὶ μετὰ δυνάμεως ἐκπέμποντες ἐπὶ τὰς καθόδους, κατεδουλοῦντο τὸ μὲν πρῶτον τὰς ἀσθενεστέρας πόλεις, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τὰς ἀξιολογωτέρας καταπολεμοῦντες ὑπηκόους ἐποίουν, οὐδὲ δύο ἔτη φυλάξαντες τὰς κοινὰς σπονδὰς. πλησιόχωρον δ' ὀρῶντες οὔσαν τὴν τῶν Μαντινέων πόλιν καὶ πλήθουσαν ἀνδρῶν ἀλκίμων, ὑπώπτεισαν αὐτῆς τὴν αὔξεισιν τὴν γινομένην ἐκ τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἀνδρῶν ἔσπευδον ταπεινῶσαι. (4) διὸ καὶ τὸ μὲν πρῶτον πρέσβεις ἀποστείλαντες πρὸς τὴν Μαντινείαν προσέταττον τὰ μὲν τεῖχη καθελεῖν, αὐτοὺς δὲ μετοικῆσαι πάντας εἰς τὰς ἀρχαίας πέντε κώμας, ἐξ ὧν εἰς τὴν Μαντινείαν τὸ παλαιὸν συνώκησαν: οὐδενὸς δὲ αὐτοῖς προσέχοντος, δύναμιν ἐκπέμψαντες ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν. (5) οἱ δὲ Μαντινεῖς εἰς τὰς Ἀθήνας πρέσβεις ἀποστείλαντες ἤξιουν ἑαυτοῖς βοηθῆσαι. οὐ προαιρουμένων δὲ τῶν Ἀθηναίων παραβαίνειν τὰς κοινὰς συνθήκας, ὅμως καθ' αὐτοὺς ὑποστάντες τὴν πολιορκίαν εὐρώστως ἡμύνοντο τοὺς πολεμίους. καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦτον τὸν τρόπον καινῶν πολέμων ἀρχὴν ἐλάμβανεν.

6. Κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν Διονύσιος ὁ τῶν Συρακοσίων τύραννος ἀπολελυμένος τῶν πρὸς Καρχηδονίους πολέμων πολλὴν εἰρήνην καὶ σχολὴν εἶχεν. διὸ καὶ ποιήματα γράφειν ὑπεσθήσατο μετὰ πολλῆς σπουδῆς, καὶ τοὺς ἐν τούτοις δόξαν ἔχοντας μετεπέμπετο καὶ προτιμῶν αὐτοὺς συνδιέτριβε καὶ τῶν ποιημάτων ἐπιστάτας καὶ διορθωτὰς εἶχεν. ὑπὸ δὲ τούτων διὰ τὰς εὐεργεσίας τοῖς πρὸς χάριν λόγοις μετεωριζόμενος ἐκαυχᾶτο πολὺ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς ποιήμασιν ἢ τοῖς ἐν πολέμῳ κατωρθωμένοις. (2) τῶν δὲ συνόντων αὐτῷ ποιητῶν Φιλόξενος ὁ διθυραμβοποιός, μέγιστον ἔχων ἀξίωμα κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἰδίου ποιήματος, κατὰ τὸ συμπόσιον ἀναγνωσθέντων τῶν τοῦ τυράννου ποιημάτων μοχθηρῶν ὄντων ἐπηρωτήθη περὶ τῶν ποιημάτων τίνα κρίσιν ἔχει. ἀποκριναμένου δ' αὐτοῦ παρρησιωδέστερον, ὁ μὲν τύραννος προσκόψας τοῖς ῥηθεῖσι, καὶ καταμεμψάμενος ὅτι διὰ φθόνον ἐβλασφήμησε, προσέταξε τοῖς ὑπηρέταις παραχρῆμα ἀπάγειν εἰς τὰς λατομίας. (3) τῇ δ' ὕστεραία τῶν φίλων παρακαλούντων συγγνώμην δοῦναι τῷ Φιλοξένῳ, διαλλαγῆς αὐτῷ πάλιν τοὺς αὐτοὺς παρέλαβεν ἐπὶ τὸ συμπόσιον. προβαίνοντος δὲ τοῦ πότου, καὶ πάλιν τοῦ Διονυσίου καυχωμένου περὶ τῶν ἰδίων ποιημάτων, καὶ τινὰς στίχους τῶν δοκούντων ἐπιτετεῦχθαι προενεγκαμένου, καὶ ἐπερωτῶντος ποῖά τινά σοι φαίνεται τὰ ποιήματα ὑπάρχειν; ἄλλο μὲν οὐδὲν εἶπε, τοὺς δ'

w napięciu trwali w gotowości na zmianę. (2) Natychmiast wprowadzili niepokój do miast i za pośrednictwem własnych sprzymierzeńców przygotowywali w nich zamieszki, przy czym niektóre z tych miast dostarczały Lacedemończykom przekonujących powodów do wszczynania rozruchów. Po odzyskaniu autonomii miasta zażądały bowiem zdania sprawy od tych, którzy sprawowali władzę podczas hegemonii Lacedemończyków. A kiedy owo badanie okazało się przykre, ponieważ lud pamiętał o doznanych krzywdach, i wielu znalazło się na wygnaniu, Lacedemończycy okazali pomoc wygnańcom pokonanym przez przeciwników politycznych. (3) Przyjmując ich i odsyłając razem z siłą zbrojną na powrót do ich miast, ujarzmiali najpierw słabsze miasta, potem zaś w walce zmuszali do posłuchu znaczniejsze, we wspólnym układzie pokojowym nie wytrwali nawet dwóch lat. Widząc zaś, że miasto Mantinejczyków leży u granic ich własnego państwa i pełne jest dzielnych obywateli, zaczęli domyślać się, że przyczyną wzrostu Mantinei jest pokój i nie mogli doczekać się, by upokorzyć dumę jej mieszkańców. (4) W tym celu najpierw wysłali do Mantinei posłów²⁸ i zażądali, by mieszkańcy zburzyli mury i wszyscy przeprowadzili się do pięciu dawnych wsi, z których przenieśli się niegdyś do Mantinei, zakładając wspólne miasto. Ponieważ nikt nie zwrócił na to uwagi, wysłali zbrojną ekspedycję i oblegli miasto. (5) Mantinejczycy zaś wyprawili posłów do Aten, uważając, że Ateńczycy powinni im przyjść z pomocą. Chociaż Ateńczycy nie zdecydowali się na złamanie wspólnych układów, mieszkańcy Mantinei sami wytrzymywali oblężenie i dzielnie odpierali wrogów. W ten właśnie sposób rozpoczęły się nowe wojny w Grecji.

6. Na Sycylii Dionizjusz, tyran Syrakuz²⁹, uwolniony od wojen z Kartagińczykami, cieszył się długim okresem pokoju i wytchnienia. Dlatego też zabrał się z wielkim zapałem do pisania poematów: wezwał do siebie mężów słynących z pisania poezji i wysoko ceniąc ich towarzystwo spędzał z nimi czas mając w ten sposób jednocześnie nauczycieli pisania wierszy i krytycznych komentatorów. Ich pochlebne słowa wypowiedane z wdzięczności za wyświadczone dobrodziejstwa wbiły go w dumę i swoją poezją chwalił się bardziej niż osiągnięciami wojennymi. (2) Wśród przebywających z nim poetów był Filoksenos³⁰, autor dytyrambów, cieszący się wielką renomą w tworzeniu poezji tego gatunku; w czasie uczyty, po przeczytaniu wierszy tyrana, które okazały się marne, zapytano go, jak ocenia te utwory. Kiedy poeta odpowiedział niezwykle szczerze, tyran, urażony jego słowami, oskarżył go o zawiść i z miejsca kazał sługom odesłać go do kamieniołomów³¹. (3) Następnego dnia, kiedy przyjaciele prosili go o przebaczenie dla Filoksenosa, Dionizjusz pogodził się z nim i ponownie zaprosił tych samych mężów na ucztę. Kiedy wino już jakiś czas krążyło wśród biesiadników, Dionizjusz ponownie zaczął przechwalać się swymi poematami i recytować te wiersze, które wydały mu się szczególnie udane, następnie zapytał: „Jakie wydają ci się te utwory?” Filoksenos nie

ὑπηρέτας τοῦ Διονυσίου προσκαλεσάμενος ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀπαγαγεῖν εἰς τὰς λατομίας. (4) τότε μὲν οὖν διὰ τὴν εὐτραπελίαν τῶν λόγων μειδιάσας ὁ Διονύσιος ἤνεγκε τὴν παρρησίαν, τοῦ γέλωτος τὴν μέμψιν ἀμβλύνοντος· μετ' ὀλίγον δὲ τῶν γνωρίμων ἅμα καὶ τοῦ Διονυσίου παραιτουμένων τὴν ἄκαιρον παρρησίαν, ὁ Φιλόξενος ἐπηγγείλατο παράδοξόν τινα ἐπαγγελίαν. ἔφη γὰρ διὰ τῆς ἀποκρίσεως τηρήσειν ἅμα καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εὐδόκησιν τοῦ Διονυσίου, καὶ οὐ διεψεύσθη. (5) τοῦ γὰρ τυράννου προενεγκαμένου τινὰς στίχους ἔχοντας ἔλεεινὰ πάθη, καὶ ἐρωτήσαντος ποῖά τινα φαίνεται τὰ ποιήματα; εἶπεν οἰκτρὰ, διὰ τῆς ἀμφιβολίας ἀμφοτέρα τηρήσας. ὁ μὲν γὰρ Διονύσιος ἐδέξατο τὰ οἰκτρὰ εἶναι ἔλεεινὰ καὶ συμπαθείας πλήρη, τὰ δὲ τοιαῦτα εἶναι ποιητῶν ἀγαθῶν ἐπιτεύγματα, ὅθεν ὡς ἐπηρεκότες αὐτὸν ἀπεδέχτο: οἱ δ' ἄλλοι τὴν ἀληθινὴν διάνοιαν ἐκδεξάμενοι πᾶν τὸ οἰκτρὸν ἀποτεύγματος φύσιν εἰρήσθαι διελάμβανον.

7. Παραπλήσιον δὲ συνέβη καὶ περὶ Πλάτωνα τὸν φιλόσοφον γενέσθαι. μεταπεμψάμενος γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον τὸ μὲν πρῶτον ἀποδοχῆς ἡξίου τῆς μεγίστης, ὁρῶν αὐτὸν παρρησίαν ἔχοντα ἀξίαν τῆς φιλοσοφίας: ὕστερον δ' ἔκ τιων λόγων προσκόψας αὐτῷ παντελῶς ἀπηλλοτριώθη, καὶ προαγαγὼν εἰς τὸ πρατήριον ὡς ἀνδράποδον ἀπέδοτο μνῶν εἴκοσι. ἀλλὰ τοῦτον μὲν οἱ φιλόσοφοι συνελθόντες ἐξηγόρασαν καὶ ἐξαπέστειλαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, φιλικὴν νοουθεσίαν ἐπιφθεγγάμενοι, διότι δεῖ τὸν σοφὸν τοῖς τυράννοις ἢ ὡς ἡκιστα ἢ ὡς ἡδιστα ὁμιλεῖν: (2) ὁ δὲ Διονύσιος τῆς εἰς τὰ ποιήματα σπουδῆς οὐκ ἀφιστάμενος εἰς μὲν τὴν Ὀλυμπιακὴν πανήγυριν ἐξαπέστειλε τοὺς εὐφωνοτάτους τῶν ὑποκριτῶν διαθησομένους ἐν τοῖς ὄχλοις μετ' ὠδῆς τὰ ποιήματα. οὗτοι δὲ τὸ μὲν πρῶτον διὰ τὴν εὐφωνίαν ἐξέπληττον τοὺς ἀκούοντας, μετὰ δὲ ταῦτα ἀναθεωρήσεως γενομένης κατεφρονήθησαν καὶ πολὺν ἀπηνέγκαντο γέλωτα. (3) ὁ δὲ Διονύσιος ἀκούσας τὴν τῶν ποιημάτων καταφρόνησιν ἐνέπεσεν εἰς ὑπερβολὴν λύπης: αἰεὶ δὲ μᾶλλον τοῦ πάθους ἐπίτασιν λαμβάνοντος, μανιώδης διάθεσις κατέσχε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ φθονεῖν αὐτῷ φάσκων ἅπαντας τοὺς φίλους ὑπώπτευσεν ὡς ἐπιβουλεύοντας. καὶ πέρας ἐπὶ τοσοῦτο προῆλθε λύττης καὶ παρακοπῆς, ὥστε τῶν φίλων πολλοὺς μὲν ἐπὶ ψευδέσιν αἰτίαις ἀνελεῖν, οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ ἐφυγάδευσεν: ἐν οἷς ἦν Φίλιστος καὶ Λεπτίνης ὁ ἀδελφός, ἄνδρες διαφέροντες ἀνδρεία καὶ πολλὰς καὶ μεγάλας χρείας ἐν τοῖς πολέμοις αὐτῷ παρεσχημένοι. (4) οὗτοι μὲν οὖν φυγόντες εἰς Θουρίους τῆς Ἰταλίας, καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλιώταις μεγάλῃς ἀποδοχῆς τυγχάνοντες, ὕστερον δεηθέντες τοῦ Διονυσίου διηλλάγησαν, καὶ κατελθόντες εἰς τὰς Συρακούσας εἰς τὴν προϋπάρξασαν εὐνοίαν ἀποκατεστάθησαν: ὁ δὲ Λεπτίνης ἔγημε τὴν Διονυσίου θυγατέρα. ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

rzekł nic, tylko przywołał służących Dionizjusza i rozkazał odprowadzić się do kamieniołomów. (4) Wtedy Dionizjusz, śmiejąc się z żartu, zniósł szczerą wypowiedź, ponieważ śmiech stępił ostrze krytyki. Kiedy niedługo później przyjaciele razem z Dionizjuszem prosili Filoksenosa o odrzucenie nietaktownej szczerości, ów złożył zaskakującą obietnicę: powiedział bowiem, że w swojej odpowiedzi zachowa zarówno prawdę, jak i uczucia Dionizjusza, i nie zawiodł. (5) Kiedy tyran wygłaszał wiersze mówiące o wielkich cierpieniach i zapytał, jakie są te utwory, Filoksenos odpowiedział „wzbudzają płacz”, zachowując dzięki dwuznaczności sformułowania jednocześnie i wierność prawdzie, i sentyment Dionizjusza. Tyran bowiem uznał, że wzbudzające płacz utwory to takie, które mogą wzbudzić współczucie i litość, a umiejętność takiego pisania jest zaletą dobrych poetów, zatem uznał, że Filoksenos pochwalił jego twórczość, inni jednak rozumiejąc prawdziwy sens określenia, pojęli, że poeta mówił o pożałowania godnym charakterze samego dzieła.

7. Coś podobnego zdarzyło się z filozofem Platonem. Dionizjusz kazał sprowadzić tego męża³² i z początku uznał za właściwe przyjąć go z najwyższą życzliwością, widząc, że używa on wolności słowa godnej filozofii. Później jednakże urażony jakimiś słowami zupełnie się od niego odsunął i wystawiwszy go na rynku, sprzedał jako niewolnika za dwadzieścia min. Filozofowie przybyli, wykupili Platona i odesłali na powrót do Grecji, udzielając przyjacielskiego upomnienia i wyjaśniając, że mędrzec powinien albo jak najmniej przestawać z tyranami, albo traktować ich w najbardziej uprzejmy sposób. (2) Dionizjusz natomiast nie zarzucił swoich poetyckich wysiłków i wysłał na uroczyste zgromadzenie do Olimpii aktorów³³ dysponujących niezwykle dźwięcznymi głosami, by przed tłumem wykonali z akompaniamentem muzycznym jego utwory; ci z początku pięknymi głosami czarowali słuchaczy, ale później po zastanowieniu okazano im pogardę i wyśmiano. (3) Dionizjusz, dowiedziawszy się o zlekceważeniu jego utworów, popadł w ogromny smutek. W miarę nasilania się cierpienia podobne do szału usposobienie opanowało jego duszę: powtarzał, że wszyscy przyjaciele mu zazdroszczą i zaczął podejrzewać wszystkich o knowania przeciw sobie. Na koniec doszedł do takiego stopnia obłądzenia i szaleństwa, że doprowadził do zguby wielu przyjaciół z powodu fałszywych oskarżeń, niemało też skazał na wygnanie. Wśród nich był Filistos³⁴ i jego brat Leptines³⁵, mężowie wyróżniający się odwagą, którzy oddali tyranowi liczne usługi w trakcie wojen. (4) Obydwaj uciekli do Turiów³⁶ w Italii, gdzie zostali przyjęci bardzo życzliwie przez italskich Greków; później, na prośbę Dionizjusza, pojednali się z nim i po powrocie do Syrakuz cieszyli się znowu życzliwością władcy. Leptines natomiast poślubił córkę Dionizjusza. Takie rzeczy wydarzyły się w owym roku.

8. Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Δεξιθέου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ὑπάτους Λεύκιον Λουκρήτιον καὶ Σερούιον Σουλπίκιον. ἐπὶ δὲ τούτων Εὐαγόρας μὲν ὁ τῶν Σαλαμίνων βασιλεὺς ἦκεν εἰς Κύπρον ἐξ Αἰγύπτου, κομίζων χρήματα παρὰ Ἀκόριδος τοῦ βασιλέως Αἰγύπτου ἐλάττονα τῶν προσδοκηθέντων. καταλαβὼν δὲ τὴν Σαλαμίνα πολιορκουμένην ἐνεργῶς, καὶ ὑπὸ τῶν συμμάχων καταλειπόμενος, ἠναγκάσθη πρεσβεῦσαι περὶ συλλύσεως. (2) ὁ δὲ Τιριβάζος τῶν ὄλων ἔχων τὴν ἡγεμονίαν ἔφησε συγχωρῆσαι τὴν σύλλυσιν, ἐὰν Εὐαγόρας ἐκχωρήσῃ πασῶν τῶν κατὰ τὴν Κύπρον πόλεων, αὐτῆς δὲ μόνης τῆς Σαλαμῖνος βασιλεύων τελεῖ τῷ Περσῶν βασιλεῖ κατ' ἐνιαυτὸν φόρον ὠρισμένον καὶ ποιῆ τὸ προσταττόμενον ὡς δοῦλος δεσπότη. (3) ὁ δ' Εὐαγόρας, καίπερ βαρεῖας οὔσης τῆς αἰρέσεως, τὰ μὲν ἄλλα πάντα συνεχῶρει, τὸ δ' ὡς δοῦλον δεσπότη ποιεῖν τὸ προσταττόμενον ἀντέλεγεν, ἔφη δὲ αὐτὸν ὡς βασιλέα βασιλεῖ δεῖν ὑποτετάχθαι. οὐ συγχωροῦντος δὲ τοῦ Τιριβάζου, Ὀρόντης ὁ ἕτερος στρατηγός, φθονῶν τῇ δόξῃ τοῦ Τιριβάζου, γράμματα λάθρα πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην ἔπεμψε κατὰ τοῦ Τιριβάζου. (4) κατηγορεῖ δ' αὐτοῦ πρῶτον μὲν ὅτι δυνάμενος ἐλεῖν τὴν Σαλαμίνα τοῦτο μὲν οὐ συντελεῖ, πρεσβείας δὲ προσδέχεται παρ' αὐτοῦ καὶ συλλαλεῖ περὶ κοινοπραγίας, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς Λακεδαιμονίους συντίθεται συμμαχίαν ἰδίᾳ, φίλος ὢν αὐτῶν: ὡς καὶ Πυθῶδε τινὰς ἔπεμψεν ἐρησομένους τὸν θεὸν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ δὲ μέγιστον, ὅτι τοὺς ἡγεμόνας τῶν δυνάμεων ἰδίους εὐνοίαις κατασκευάζει, τιμαῖς καὶ δωρεαῖς, ἔτι δ' ἐπαγγελίαις προσαγόμενος. (5) ὁ δὲ βασιλεὺς ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολὴν καὶ πιστεύσας ταῖς διαβολαῖς, ἔγραψε τῷ Ὀρόντῃ συλλαβεῖν τὸν Τιριβάζον καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀποστεῖλαι. οὗ πράξαντος τὸ προσταχθέν, ὁ μὲν Τιριβάζος ἀναχθεὶς ὡς τὸν βασιλέα καὶ κρίσεως τυχεῖν ἀξιώσας κατὰ μὲν τὸ παρὸν παρεδόθη εἰς φυλακὴν, μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ βασιλέως ἔχοντος πόλεμον πρὸς Καδουσίους καὶ τὴν κρίσιν ἀναβαλλομένου, διείλικτο τὰ περὶ τοῦ δικαστηρίου.
9. Ὁ δ' Ὀρόντης διαδεξάμενος τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐν τῇ Κύπρῳ δυνάμεων, καὶ τὸν Εὐαγόραν πάλιν τεθαρρηκότως ὄρων ὑπομένοντα τὴν πολιορκίαν, πρὸς δὲ τούτοις τῶν στρατιωτῶν χαλεπῶς ὑπομενόντων τὴν σύλληψιν τοῦ Τιριβάζου, καὶ διὰ τοῦτο ἀπειθούντων καὶ τὴν πολιορκίαν ἐγκαταλειπόντων, δείσας Ὀρόντης τὸ τῆς περιστάσεως παράλογον, ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Εὐαγόραν τοὺς διαλεξομένους περὶ τῆς συλλύσεως καὶ κελεύσοντας συντίθεσθαι τὴν εἰρήνην, ἐφ' οἷς ἐκεῖνος ἤξιον συντίθεσθαι πρὸς Τιριβάζον. (2) ὁ μὲν οὖν Εὐαγόρας παραδόξως ἐξωσιοῦτο τὴν ἄλωσιν, καὶ συνέθετο τὴν εἰρήνην, ὥστε βασιλεύειν τῆς Σαλαμῖνος καὶ τὸν ὠρισμένον διδόναι φόρον κατ' ἐνιαυτὸν καὶ ὑπακούειν ὡς βασιλεὺς βασιλεῖ προστάττοντι. ὁ μὲν οὖν Κυπριακὸς πόλεμος δεκαετῆς σχεδὸν γεγεννημένος καὶ τὸ πλέον τοῦ χρόνου περὶ παρασκευᾶς ἀσχοληθεὶς, διετῆ χρόνον τὸν ἐπὶ πᾶσι συνεχῶς πολεμηθεὶς τοῦτον τὸν τρόπον κατελύθη. (3) ὁ δὲ τοῦ στόλου τὴν ναυαρχίαν ἔχων Γλῶς, γεγαμηκῶς τοῦ Τιριβάζου τὴν θυγατέρα, περίφοβος ὢν μήποτε συνεργεῖν δόξας τῷ Τιριβάζῳ περὶ τῆς ὑποθέσεως τύχη τιμωρίας ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἔγνω καινῆ

8. Kiedy archontem w Atenach był Deksiitheos³⁷, Rzymianie wybrali na konsulów Lucjusza Lukrecjusza i Serwiusza Sulpicjusza³⁸. W tym czasie Euagoras, król Salaminy, przybył na Cypr z Egiptu, przywożąc od króla Egiptu, Akorisa, pieniądze, w mniejszej jednak, niż się spodziewał, kwocie. Zastał Salaminę oblężoną i, opuszczony przez sojuszników, został zmuszony do układów. (2) Tiribazos jako naczelnny wódz powiedział, że zgodzi się na układ, jeśli Euagoras wycofa się ze wszystkich miast na Cyprze i pozostając jedynie władcą Salaminy, będzie płacił królowi Persów roczną daninę w ustalonej wysokości oraz będzie posłuszny rozkazom króla perskiego tak, jak niewolnik swemu panu. (3) Choć wybór był trudny, Euagoras zgodził się na wszystkie warunki z wyjątkiem ostatniego; odmówił wypełniania rozkazów króla jak niewolnik, twierdząc, że powinien podlegać królowi Persów jak jeden władca drugiemu. Kiedy Tiribazos nie chciał na to przystać, Orontes, drugi wódz, zazdrosny o sławę Tiribazosa, potajemnie wysłał przeciw niemu list do Artakserksesa. (4) Oskarżył w nim Tiribazosa o to, że, choć może, nie kończy zdobycia Salaminy, przyjmuje natomiast poselstwa Euagorasa i prowadzi z nim rozmowy o wspólnym działaniu; podobnie na własną rękę układa się z Lacedemończykami jako ich przyjaciel oraz posłał do Pytii ludzi, by zapytać boga o rewoltę, a, co najważniejsze, stara się pozyskać dla siebie dowódców wojskowych, okazując im życzliwość, obsypując ich zaszczytami, podarunkami i obietnicami. (5) Król po przeczytaniu tego listu uwierzył w oszczerstwa i napisał do Orontesa, żeby aresztował i odesłał do niego Tiribazosa. Kiedy rozkaz wykonano, a Tiribazosa sprowadzono przez oblicze króla, aresztowany wódz zażądał procesu i na razie został wtrącony do więzienia. Potem król z powodu wojny przeciw Kaduzjom³⁹ odłożył proces i sprawa przeciągnęła się w czasie.
9. Orontes, przejąwszy dowództwo sił na Cyprze, zdał sobie sprawę, że Euagoras ponownie nabrał odwagi i wytrzymuje oblężenie, a nadto żołnierze perscy ciężko przyjęli aresztowanie Tiribazosa, dlatego są nieposłuszni i zaniedbują oblężenie. Przestraszywszy się niespodziewanej zmiany sytuacji, wysłał do Euagorasa ludzi, by przedyskutowali porozumienie i nakazali zawrzeć pokój na takich warunkach, jakie uzgodnił z Tiribazosem. (2) Euagoras więc niespodziewanie uwolnił się od groźby zdobycia miasta i zgodził się na zawarcie pokoju, na mocy którego pozostawał królem Salaminy, miał płacić roczny trybut w ustalonej wysokości i podlegać królowi Persów jak król królowi. W taki sposób dobiegła końca wojna cypryjska trwająca prawie dziesięć lat⁴⁰, z których większość czasu upłynęło na przygotowaniach, a jedynie przez dwa lata prowadzono działania wojenne. (3) Glos⁴¹, dowódca sił morskich wyprawy, ożeniony z córką Tiribazosa, obawiając się bardzo, żeby nie uznano, iż miał coś, co łączyło go z planami Tiribazosa i żeby nie dosięgła go królewska kara, postanowił poprzez nowe działania zabezpieczyć swoją

πραγμάτων ἐπιβολῆ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλίζεσθαι. εὐπορῶν δὲ χρημάτων καὶ στρατιωτῶν, ἔτι δὲ τοὺς τριηράρχους ταῖς εὐνοίαις ἰδίου πεπονημένος, διέγνω τοῦ βασιλέως ἀφίστασθαι. (4) εὐθύς οὖν πρὸς μὲν Ἄκοριν τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων διαπρεσβευσάμενος συμμαχίαν συνέθετο κατὰ τοῦ βασιλέως, πρὸς δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους γράφων ἐπήρε κατὰ τοῦ βασιλέως, καὶ χρημάτων πλῆθος ἐπηγγέλλετο δώσειν καὶ τὰς ἄλλας ἐπαγγελίας μεγάλας ἐποιεῖτο, ὑπισχνούμενος συμπράξειν αὐτοῖς τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῖς τὴν πάτριον συγκατασκευάσειν. (5) οἱ δὲ Σπαρτιᾶται καὶ πάλοι μὲν διεγνώκεισαν ἀνακτᾶσθαι τὴν ἡγεμονίαν, τότε δὲ συνετάραττον ἤδη τὰς πόλεις καὶ πᾶσιν ὑπῆρχον φανεροὶ τὰς πόλεις καταδουλοῦμενοι. πρὸς δὲ τούτοις ἀδοξοῦντες ἐπὶ τῷ δοκεῖν ἐν τῇ πρὸς τὸν βασιλέα συνθέσει τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνας ἐκδότους πεπονηκέναι, μετεμέλοντο τοῖς πεπραγμένοις καὶ πρόφασιν εὐλογον ἐζήτουν τοῦ πρὸς τὸν Ἄρταξέρην πολέμου. διόπερ ἄσμενοι συνέθεντο πρὸς τὸν Γλῶ τὴν συμμαχίαν.

- 10.** Ἄρταξέρης δὲ καταλύσας τὸν πρὸς Καδουσίους πόλεμον προέθηκε κρίσιν Τιριβάζω, καὶ δικαστὰς τρεῖς ἀπέδωκε τῶν μάλιστα εὐδοκιμούντων παρὰ τοῖς Πέρσαις. κατὰ τούτους δὲ τοὺς χρόνους ἕτεροι δικασταὶ δόξαντες κακῶς κρίνειν ζῶντες ἐξεδάρησαν, καὶ ὑπὲρ τῶν δικαστικῶν δίφρων περιταθέντων τῶν δερμάτων ἐπὶ τούτων ἐδίκαζον οἱ δικασταί, παρ' ὀφθαλμοῦς ἔχοντες παράδειγμα τῆς ἐν τῷ κακῶς κρίνειν τιμωρίας. (2) οἱ μὲν οὖν κατηγοροῦντες τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνόντες τὴν πεμφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ὀρόντου, ταύτην ἰκανῶς ἔφασαν ἔχειν πρὸς κατηγορίαν: ὁ δὲ Τιριβάζος πρὸς μὲν τὴν κατὰ τὸν Εὐαγόραν διαβολὴν τὴν ὑπ' Ὀρόντου γεγεννημένην συνθήκην τὸν Εὐαγόραν ὑπακούσειν ὡς βασιλέα βασιλεῖ προήνεγκεν: ἑαυτὸν δὲ τὴν εἰρήνην συντεθεῖσθαι, ὥστε ὑπακούειν Εὐαγόραν τῷ βασιλεῖ ὡς δοῦλον δεσπότη: περὶ δὲ τῶν χρησμῶν ἔφησε μὴ χρηματίζειν τὸν θεὸν καθόλου περὶ θανάτου, καὶ τούτου μάρτυρας παρεῖχτο πάντας τοὺς παρόντας Ἑλληνας. περὶ δὲ τῆς φιλίας τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους ἀπελογεῖτο, λέγων οὐκ ἐπὶ τῷ ἰδίῳ συμφέροντι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τοῦ βασιλέως λυσιτελεῖ πεποιῆσθαι τὴν φιλίαν: καὶ διὰ ταύτης παρεδείκνυε τῶν μὲν Λακεδαιμονίων παρηρηῆσθαι τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνας, τῷ δὲ βασιλεῖ παραδεδόσθαι ἐκδότους. ἐπὶ τελευτῆς δὲ τῆς ἀπολογίας ὑπέμνησε τοὺς δικαστὰς ὧν τὸν βασιλέα πρότερον ἦν εὐεργετηκῶς. (3) λέγεται δὲ πολλὰς μὲν καὶ ἄλλας χρείας ἐνδεδεῖσθαι τῷ βασιλεῖ, μίαν δὲ μεγίστην, ἐξ ἧς αὐτὸν θαυμασθῆναι συνέβη καὶ μέγιστον γενέσθαι φίλον: κατὰ γὰρ τινα κυνηγίαν ἐφ' ἄρματος ὀχουμένου τοῦ βασιλέως δύο λέοντας ἐπ' αὐτὸν ὀρμήσαι, καὶ τῶν μὲν ἵππων τῶν ἐν τῷ τεθρίπῳ δύο διασπάσαι, τὴν δ' ὀρμὴν ἐπ' αὐτὸν ποιεῖσθαι τὸν βασιλέα: καθ' ὃν δὴ καιρὸν ἐπιφανέντα τὸν Τιριβάζον τοὺς μὲν λέοντας ἀποκτεῖναι, τὸν δὲ βασιλέα ἐκ τῶν κινδύνων ἐξελεῖσθαι. (4) ἐν τε τοῖς πολέμοις ἀνδρεῖά διενεγκεῖν φασὶν αὐτὸν καὶ κατὰ τὰς συμβουλάς οὕτως εὐστοχεῖν, ὥστε τὸν βασιλέα χρώμενον ταῖς ἐκείνου παραγγελίαις

pozycję; mając pod dostatkiem środków finansowych i wojska, dodatkowo dysponując poparciem dowódców trójrzędowców, których zjednał sobie dowodami życzliwości, zdecydował się na bunt przeciw królowi. (4) Natychmiast wysławszy posłów do Akorisa, króla Egipcjan, zawarł z nim przymierze przeciw królowi perskiemu. Pisząc do Lacedemończyków, podburzał ich przeciw królowi, obiecywał wielkie kwoty pieniędzy i składał wiele innych ważnych przyrzeczeń; zapewniał, że będzie z nimi współdziałał w Grecji i wesprze ich w odzyskiwaniu odziedziczonej niegdyś po przodkach hegemonii. (5) Lacedemończycy zaś już od dawna byli zdecydowani odzyskać hegemonię, niepokoiłi już wtedy miasta i dla wszystkich było jasne, że dążą do ich ujarznienia. Nadto, będąc w niesławie z powodu opinii, że przez zawarcie układu z królem zdradzili Greków w Azji, żalowali tego, co się stało, i szukali odpowiedniego pretekstu do wojny z Artakserksesem. Dlatego z radością zawarli przymierze z Glosem⁴².

10. Po zakończeniu wojny przeciw Kaduzjom Artakserkses wytoczył proces Tiribazosowi; na sędziów wyznaczył trzech spośród najbardziej szanowanych Persów. W tym samym czasie inni sędziowie, o których krążyła opinia, że wydają nieuczciwe wyroki, zostali żywcem obdarci ze skóry, a ich skóry rozpięto na sędziowskich stołkach. Sędziowie zasiadali na nich, pełniąc swe funkcje i mieli zawsze przed oczyma wizję kary za niesprawiedliwe ferowanie wyroków. (2) Po przeczytaniu listu wysłanego przez Orontesa oskarżyciele uznali, że jest to wystarczająca podstawa oskarżenia. Tiribazos natomiast przeciw zarzutom związanym z Euagorasem przedstawił traktat przygotowany przez Orontesa, zgodnie z którym Euagoras będzie posłuszny królowi jak władca innemu władcy; on sam zaś, Tiribazos, zawarł z Euagorasem umowę pokojową, według której Euagoras miał podlegać królowi jak niewolnik swemu władcy. Co do przepowiedni stwierdził, że bóg na ogół nie udziela wyroczeni o śmierci, na potwierdzenie zaś swych słów przedstawił jako świadków wszystkich obecnych tam Greków. Przed zarzutem dotyczącym przyjaźni ze Spartanami, Tiribazos bronił się, twierdząc, że zawarł przyjaźń nie ze względu na swoją korzyść, ale dla pożytku króla. Wykazał, że dzięki owej przyjaźni Grecy w Azji, oderwani od Lacedemończyków, zostali wydani królowi. Na zakończenie swej obrony Tiribazos przypomniał sędziom przysługi, które wcześniej oddał królowi. (3) Tiribazos ponoć wymienił ich wiele, na jedną zaś szczególnie zwrócił uwagę, bo dzięki niej zyskał podziw i stał się wielkim przyjacielem króla. Otóż kiedyś podczas polowania dwa lwy zaatakowały króla jadącego na rydwanie, rozerwały dwa z czwórki koni i rzuciły się na samego władcę; w tym momencie pojawił się Tiribazos, zabił lwy i ocalił króla z niebezpieczeństwa. (4) W czasie wojen, jak mówią, odznaczał się męstwem, a podczas narad wyrażał tak trafne opinie, że król nigdy nie popełnił błędu idąc za jego

μηδέποτε διαμαρτεῖν. τοιαύτη δ' ἀπολογία χρησάμενος ὁ Τιρίβαζος ἀπελύθη τῶν ἐγκλημάτων ὡμολογημένως ὑπὸ πάντων τῶν δικαστῶν.

11. Ὁ δὲ βασιλεὺς καθ' ἓνα τῶν δικαστῶν προσκαλούμενος ἐπηρώτησε, τίσι δικαίους προσσχῶν ἕκαστος ἀπέλυσε τὸν κατηγορούμενον. ὁ μὲν οὖν πρῶτος ἔφησε, θεωρῶν τὰ μὲν ἐγκλήματα ἀμφισβητούμενα, τὰς δ' εὐεργεσίας ὁμολογουμένας οὕσας· ὁ δὲ δεύτερος ἔφησε, καὶ τιθεμένων ἀληθινῶν τῶν ἐγκλημάτων, ὅμως τὰς εὐεργεσίας μείζους εἶναι τῆς ἀμαρτίας· ὁ δὲ τρίτος εἶπεν ὅτι τὰς μὲν εὐεργεσίας οὐ τίθεται πρὸς λόγον διὰ τὸ τὰς περὶ αὐτῶν χάριτας καὶ τιμὰς πολλαπλασίας ἀπειληφέναι παρὰ τοῦ βασιλέως τὸν Τιρίβαζον, αὐτῶν δὲ τῶν ἐγκλημάτων κατ' ἰδίαν θεωρουμένων μὴ φαίνεσθαι τούτοις ἔνοχον εἶναι τὸν κατηγορούμενον. (2) ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς μὲν δικαστὰς ἐπήνεσεν, ὡς δικαίως κεκρικότας, τὸν δὲ Τιρίβαζον ταῖς νομιζομέναις μεγίσταις τιμαῖς ἐκόσμησεν. τοῦ δὲ Ὀρόντου καταγνοῦς ὡς ψευδῆ κατηγορίαν πεπλακότος ἔκ τε τῶν φίλων ἐξέκρινε καὶ ταῖς ἐσχάταις ἀτιμίαις περιέβαλεν. καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐν τούτοις ἦν.
12. Κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα Λακεδαιμονίων πορθούντων Μαντίνειαν, τὸ μὲν θέρος δι-ετέλεσαν οἱ Μαντινεῖς γενναίως ἀγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς πολεμίους· ἐδόκουν γὰρ ἀνδρεία διαφέρειν τῶν Ἀρκάδων, καὶ διὰ τοῦθ' οἱ Λακεδαιμόνιοι πρό-τερον εἰώθεισαν ἐν ταῖς μάχαις τούτους παραστάτας ἔχειν καὶ πιστοτάτους τῶν συμμάχων· τοῦ δὲ χειμῶνος ἐνστάτος, καὶ τοῦ παρὰ τὴν Μαντίνειαν ποταμοῦ μεγάλην αὐξησιν ἐκ τῶν ὄμβρων λαβόντος, οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ διαλαβόντες μεγάλοις χώμασιν ἀπέστρεψαν τὸν ποταμὸν εἰς τὴν πόλιν καὶ πάντα τὸν σύνεγγυς τόπον ἐποίησαν λιμνάζειν. (2) διὸ καὶ τῶν οἰκῶν πιπτουσῶν καταπλαγέντες οἱ Μαντινεῖς ἠναγκάσθησαν τὴν πό-λιν παραδοῦναι τοῖς Λακεδαιμονίοις. οἱ δὲ παραλαβόντες ἄλλο μὲν οὐθὲν κακὸν εἰργάσαντο τοὺς Μαντινεῖς, προσέταξαν δὲ εἰς τὰς ἀρχαίας κώμας μετοικισθῆναι. διόπερ ἠναγκάσθησαν τὴν μὲν ἰδίαν πατρίδα κατασκάπτειν, εἰς δὲ τὰς κώμας μετοικῆσαι.
13. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Σικελίαν Διονύσιος ὁ τῶν Συρακοσίων τύραννος ἔγνω κατὰ τὸν Ἀδρίαν πόλεις οἰκίζειν. τοῦτο δὲ ἔπραττε διανοού-μενος τὸν Ἴόνιον καλούμενον πόρον ἰδιοποιεῖσθαι, ἵνα τὸν ἐπὶ τὴν Ἥπειρον πλοῦν ἀσφαλῆ κατασκευάσῃ καὶ πόλεις ἔχη ἰδίας εἰς τὸ δύνασθαι ναυσὶ καθορμισθῆναι. ἔσπευδε γὰρ ἄφνων μεγάλαις δυνάμεσιν ἐπιπλεῦσαι τοῖς κατὰ τὴν Ἥπειρον τόποις καὶ συλῆσαι τὸ ἐν Δελφοῖς τέμενος, γέμον πολλῶν χρημάτων. (2) διὸ καὶ πρὸς Ἰλλυριοὺς ἐποίησατο συμμαχίαν δι' Ἀλκέτου τοῦ Μολοττοῦ, ὃς ἐτύγγανε φυγὰς ὦν καὶ διατρίβων ἐν ταῖς Συρακούσαις. τῶν δ' Ἰλλυριῶν ἐχόντων πόλεμον, ἐξαπέστειλεν αὐτοῖς συμμάχους στρατιώτας δισχιλίουσιν καὶ πανοπλίας Ἑλληνικὰς πεντακοσίας. οἱ δ' Ἰλλυριοὶ τὰς μὲν πανο-πλίας ἀνέδωκαν τοῖς ἀρίστοις τῶν στρατιωτῶν, τοὺς δὲ στρατιώτας κατέμιξαν τοῖς ἰδίους στρατιώταις. (3) πολλὴν δὲ δύναμιν ἀθροίσαντες ἐνέβαλον εἰς τὴν

sugestiami. Po takiej obronie Tiribazos został oczyszczony z zarzutów przez jednomyślną decyzję sędziów.

11. Król zaś wzywał każdego z sędziów osobno i pytał, na czym opierał się uwalniając oskarżonego z zarzutów. Pierwszy powiedział, że oskarżenia były ze sobą sprzeczne, a co do zasług wszyscy się zgadzają, drugi rzekł, że zasługi przeważają, nawet gdyby oskarżenia były prawdziwe, trzeci natomiast stwierdził, że nie brał pod uwagę zasług Tiribazosa, ponieważ król hojnie wynagrodził go przyznając honory i łaski, jednak po wysłuchaniu zarzutów po kolei, oskarżony nie wydawał się winny. (2) Król pochwalił sędziów za wydanie uczciwego wyroku, a Tiribazosa obdarzył największymi zaszczytami. Orontesa natomiast król potępił, jako autora fałszywego oskarżenia, wyrzucił go z grona swych przyjaciół i sprawił, że popadł on w największą pogardę i utracił cześć. Tak przedstawiały się wydarzenia w Azji.

12. W Grecji Lacedemończycy oblegali Mantinę, a Mantinejczycy latem⁴³ mężnie stawiali czoła wrogom. Mieszkańcy Mantinei według powszechnej opinii wyróżniają się spośród Arkadyjczyków odwagą, dlatego też Lacedemończycy wcześniej mieli zwyczaj w trakcie bitwy umieszczać ich obok siebie jako najbardziej godnych zaufania sprzymierzeńców⁴⁴. Kiedy z nastaniem zimy rzeka płynąca obok Mantinei wezbrała po deszczach⁴⁵, Lacedemończycy, przedzieliwszy nurt rzeki groblami, skierowali wodę do miasta i zatopili cały przyległy teren, zamieniając go w bagno. (2) Kiedy w wyniku tej powodzi domy zaczęły się walić, wstrząśnięci Mantinejczycy byli zmuszeni wydać miasto Lacedemończykom, ci zaś po przejściu Mantinei nie wyrządzili im żadnej krzywdy⁴⁶, jedynie nakazali mieszkańcom przenieść się do dawnych wsi. Mieszkańcy musieli zatem zburzyć własne miasto i przenieść się na wieś.

13. W tym samym czasie na Sycylii Dionizjusz, tyran Syrakuz, podjął decyzję o zakładaniu miast nad Adriatykiem⁴⁷. Zabrał się do tego, mając na uwadze opanowanie Morza Jońskiego, aby zabezpieczyć drogę morską do Epiru i mieć własne miasta, w których mogłyby kotwiczyć jego okręty. Przygotowywał się bowiem pospiesznie, by wyruszyć niespodziewanie z wielkimi siłami przeciw regionom położonym za Epirem i zdobyć kontrolę nad pełnym bogactw sanktuarium w Delfach⁴⁸. (2) Z tego powodu zawarł przymierze z Ilirami za pośrednictwem Alketasa, Molossyjczyka⁴⁹, który akurat w tym czasie jako wygnaniec przebywał w Syrakuzach⁵⁰. Ponieważ zaś Ilirowie prowadzili wojnę, jako sprzymierzeniec posłał im dwa tysiące żołnierzy i pięćset kompletnych zbroi hoplitów. Ilirowie dali to wyposażenie swoim najlepszym ludziom, a przysłanych żołnierzy wcielili do własnej armii. (3) Zebrawszy wielkie siły,

Ἦπειρον καὶ κατῆγον τὸν Ἀλκέταν ἐπὶ τὴν τῶν Μολοττῶν βασιλείαν. οὐδενὸς δ' αὐτοῖς προσέχοντος, τὸ μὲν πρῶτον ἐπόρθησαν τὴν χώραν, μετὰ δὲ ταῦτα τῶν Μολοττῶν ἀντιπαττομένων ἐγένετο μάχη καρτερὰ, καθ' ἣν νικήσαντες οἱ Ἰλλυριοῖκατέκοψαν τῶν Μολοττῶν πλείους τῶν μυρίων πεντακισχιλίων. τοιαυτὴ δὲ συμφορᾷ τῶν Ἠπειρωτῶν περιπεσόντων, Λακεδαιμόνιοι πυθόμενοι τὰ συμβεβηκότα συμμαχίαν ἐξέπεμψαν τοῖς Μολοττοῖς, δι' ἧς τοῦ πολλοῦ θράσους ἔπαυσαν τοὺς βαρβάρους. (4) ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Πάριοι κατὰ τινα χρησμόν ἀποικίαν ἐκπέμψαντες εἰς τὸν Ἀδρίαν ἔκτισαν ἐν αὐτῷ νῆσον τὴν ὀνομαζομένην Φάρον, συμπράξαντος αὐτοῖς Διονυσίου τοῦ τυράννου. οὗτος γὰρ ἀποικίαν ἀπεσταλκῶς εἰς τὸν Ἀδρίαν οὐ πολλοῖς πρότερον ἔτεσιν ἐκτικῶς ἦν τὴν πόλιν τὴν ὀνομαζομένην Λίσσον. (5) ἐκ ταύτης οὖν ὀρμώμενος Διονύσιος ... σχολὴν ἄγων κατεσκεύασε νεώρια διακοσῖαις τριήρεσι, καὶ τεῖχος περιέβαλε τῇ πόλει τηλικοῦτο τὸ μέγεθος, ὥστε τῇ πόλει γενέσθαι τὸν περίβολον μέγιστον τῶν Ἑλληνίδων πόλεων. κατεσκεύασε δὲ καὶ γυμνάσια μεγάλα παρὰ τὸν Ἄναπον ποταμόν, θεῶν τε ναοὺς κατεσκεύασε καὶ τάλλα τὰ συντείνοντα πρὸς αὔξησιν πόλεως καὶ δόξαν.

- 14.** Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦρχε Διοτρέφης, ἐν Ῥώμῃ δ' ὕπατοι κατεστάθησαν Λεύκιος Οὐαλέριος καὶ Αὔλος Μάλλις, παρὰ δ' Ἠλείοις Ὀλυμπιάς ἦχθη ἐνενηκοστὴ ἐνάτη, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Δίκων Συρακόσιος. ἐπὶ δὲ τούτων Πάριοι μὲν τὴν Φάρον οἰκίσαντες τοὺς τε προενοικοῦντας βαρβάρους ἐν τινι χωρίῳ καθ' ὑπερβολὴν ὀχυρῶ ὄντι εἶασαν κατοικεῖν ἀσινεῖς, αὐτοῖδὲ παρὰ θάλατταν κτίσαντες πόλιν ἐτείχισαν. (2) μετὰ δὲ ταῦτα τῶν προοικούντων ἐν τῇ νήσῳ βαρβάρων δυσχεραίνοντων ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τῶν Ἑλλήνων, καὶ μεταπεμπομένων τοὺς πέραν κατοικοῦντας Ἰλλυριοὺς, μικροῖς πλοίοις πολλοῖς διέβησαν εἰς τὴν Φάρον, ὄντες ὑπὲρ τοὺς μυρίους, καὶ τοὺς Ἑλληνας πορθοῦντες πολλοὺς ἀνήρουν. ὁ δ' ἐν τῇ Λίσσῳ καθεσταμένος ἔπαρχος ὑπὸ Διονυσίου τριήρεις πλείους ἔχων ἐπέπλευσε τοῖς τῶν Ἰλλυριῶν πλοιαρίοις, καὶ τὰ μὲν βυθίσας, τὰ δὲ χειρωσάμενος, ἀπέκτεινε τῶν βαρβάρων πλείους τῶν πεντακισχιλίων, ἐζώγησε δὲ περὶ δισχιλίου. (3) Διονύσιος δὲ χρημάτων ἀπορούμενος ἐστράτευσεν ἐπὶ Τυρρηνίαν, ἔχων τριήρεις ἐξήκοντα, πρόφασιν μὲν φέρων τὴν τῶν ληστῶν κατάλυσιν, τῇ δ' ἀληθείᾳ συλήσων ἱερὸν ἅγιον, γέμον μὲν ἀναθημάτων πολλῶν, καθιδρυμένον δ' ἐν ἐπίνειῳ πόλεως Ἀγύλλης Τυρρηνίδος: τὸ δ' ἐπίνειον ὠνομάζετο Πύργοι. (4) καταπλεύσας δὲ νυκτὸς καὶ τὴν δύναμιν ἐκβιβάσας, ἅμ' ἡμέρᾳ προσπεσὼν ἐκράτησε τῆς ἐπιβολῆς: ὀλίγων γὰρ ὄντων ἐν τῷ χωρίῳ φυλάκων, βιασάμενος αὐτοὺς ἐσύλησε τὸ ἱερὸν καὶ συνήθροισεν οὐκ ἔλαττον ταλάντων χιλίων. τῶν δὲ Ἀγυλλαίων ἐκβοηθησάντων, μάχη τε ἐκράτησεν αὐτῶν καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους λαβὼν καὶ τὴν χώραν πορθήσας ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Συρακούσας. ἀποδόμενος δὲ τὰ λάφυρα συνήγαγεν οὐκ ἐλάττω ταλάντων πεντακοσίων. εὐπορήσας δὲ χρημάτων, ἐμισθοῦτο στρατιωτῶν παντοδαπῶν πλῆθος, καὶ δύναμιν

wyruszyli przeciw Epirowi i mieli ponownie osadzić Alketasa na tronie Molossów. Ponieważ nikt nie zwracał na nich uwagi, najpierw spustoszyli kraj, potem zaś, kiedy Molossowie zaczęli stawiać opór, doszło do zaciętej bitwy, w której zwyciężyli Ilirowie, zabijając ponad piętnaście tysięcy Molossów. Kiedy na mieszkańców Epiru spadła tak wielka klęska, Lacedemończycy na wieść o tych zdarzeniach posłali Molossom pomoc, dzięki której położyli oni kres wielkiej zuchwałości barbarzyńców. (4) W tym samym czasie Paryjczycy zgodnie z jakąś przepowiednią wysłali kolonistów na Adriatyk i skolonizowali wyspę Faros⁵¹ przy współudziale tyrana Dionizjusza. Dionizjusz bowiem wysłał już kolonizatorów na Adriatyk kilka lat wcześniej i założył miasto Lissos⁵². Wyruszając z tego miasta ... (5) Korzystając z wolnego czasu⁵³ zbudował doki na dwieście tryer i otoczył miasto murem takiej wielkości, że miasto miało wokół mur największy ze wszystkich greckich miast. Zbudował też wielkie gimnazjony wzdłuż rzeki Anapos, świątynie bogów i inne budowle służące powiększeniu i uświetnieniu miasta.

14. Kiedy upłynął rok, w Atenach archontem był Diotrefes⁵⁴, w Rzymie konsulami obrano Lucjusza Waleriusza i Aulusa Malliusza⁵⁵, a w Elei świętowano dziewięćdziesiąte dziesiąte igrzyska olimpijskie⁵⁶, podczas których w biegu na stadion zwyciężył Syrakuzanin Dikon⁵⁷. W tym czasie Paryjczycy, którzy założyli kolonię na Faros, pozwolili mieszkającym tam wcześniej barbarzyńcom pozostać w pewnym nadzwyczaj ufortyfikowanym miejscu, nie wyrządzając im żadnej krzywdy, sami natomiast założyli nad morzem miasto i otoczyli je murem. (2) Potem jednak mieszkający wcześniej na wyspie barbarzyńcy, nie mogąc znieść obecności Greków, posłali po zamieszkujących łąd naprzeciw wyspy Ilirów, którzy, w liczbie przekraczającej dziesięć tysięcy, przeprawili się przez morze na małych statkach i szerząc zniszczenie, zabili wielu Greków. Wtedy wyznaczony przez Dionizjusza zarządca Lissos⁵⁸, który dysponował wieloma trójrzędowcami, uderzył na małe statki Ilirów, część z nich zatapiając, część przejmując, przy tym zabił ponad pięć tysięcy barbarzyńców, a dwa tysiące wziął do niewoli. (3) Dionizjusz, któremu skończyły się pieniądze, wyprawił się z sześćdziesięcioma trójrzędowcami przeciw Tyrrenii⁵⁹, utrzymując, że powodem jest walka z piratami, w rzeczywistości wyruszył, aby ograbić pełną darów wotywnych świątynię znajdującą się w porcie miasta Agyllos⁶⁰ w Tyrrenii. Port nosił nazwę Pyrgoj⁶¹. (4) Dopłynął tam w nocy, wysadził wojsko na łąd, wraz z nastaniem dnia zaatakował i zrealizował swój zamiar: pokonał nieliczne strażę, splądrował świątynię i zabrał nie mniej niż tysiąc talentów. Kiedy mieszkańcy Agyllos przybyli na pomoc świątyni, pokonał ich w bitwie, wielu wziął do niewoli i spustoszywszy cały obszar, popłynął z powrotem do Syrakuz. Ze sprzedaży łupów uzyskał nie mniej niż pięćset talentów. Nie musząc martwić się o finanse, zwerbował wielu żołnierzy z rozmaitych

ἀξιόλογον συστησάμενος φανερός ἦν πολεμήσων Καρχηδονίους. ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν.

- 15.** Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Φανοστράτου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους τέτταρας, Λεύκιον Λοκρῆτιον, Σέντιον Σολπίκιον, Λεύκιον Αἰμίλιον, Λεύκιον Φούριον. ἐπὶ δὲ τούτων Διονύσιος ὁ τῶν Συρακοσίων τύραννος παρασκευασάμενος πολεμεῖν Καρχηδονίους, ἐζήτει λαβεῖν πρόφασιν εὐλογον τοῦ πολέμου. ὁρῶν οὖν τὰς ὑπὸ Καρχηδονίους τεταγμένας πόλεις οἰκείως ἐχούσας πρὸς ἀπόστασιν, προσεδέχετο τὰς βουλομένας ἀφίστασθαι, καὶ συμμαχίαν πρὸς αὐτὰς συντιθέμενος ἐπιεικῶς προσεφέρετο ταύταις. (2) οἱ δὲ Καρχηδόνιοι τὸ μὲν πρῶτον πρέσβεις ἀποστέλλοντες πρὸς τὸν δυνάστην ἀπήτουν τὰς πόλεις, μὴ προσέχοντος δὲ αὐτοῦ συνέβη ταύτην ἀρχὴν γενέσθαι τοῦ πολέμου. Καρχηδόνιοι μὲν οὖν πρὸς τοὺς Ἰταλιώτας συμμαχίαν ποιησάμενοι κοινῇ τὸν πόλεμον ἐπανείλαντο πρὸς τὸν τύραννον: προορώμενοι δ' ἐμφρόνως τὸ μέγεθος τοῦ πολέμου, τῶν τε πολιτῶν τοὺς εὐθέτους κατέλεγον στρατιώτας καὶ χρημάτων προχειρισάμενοι πλῆθος ξενικὰς δυνάμεις μεγάλας ἐμισθοῦντο. καταστήσαντες δὲ στρατηγὸν Μάγωνα τὸν βασιλέα, πολλὰς μυριάδας στρατιωτῶν ἐπεραίωσαν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν, διαπολεμεῖν ἐξ ἀμφοτέρων βουλόμενοι. (3) ὁ δὲ Διονύσιος καὶ αὐτὸς τὰς δυνάμεις διελόμενος, τῶ μὲν ἐνὶ μέρει πρὸς τοὺς Ἰταλιώτας διηγωνίζετο, τῶ δὲ ἐτέρῳ πρὸς τοὺς Φοίνικας. πολλὰ μὲν οὖν κατὰ μέρος ἐγίνοντο μάχαι τοῖς στρατοπέδοις καὶ συμπλοκαὶ μικραὶ καὶ συνεχεῖς, ἐν αἷς οὐδὲν ἀξιόλογον ἔργον συνετελέσθη, δύο δὲ παρατάξεις ἐγένοντο μεγάλαι καὶ περιβόητοι. καὶ τῇ μὲν πρώτῃ Διονύσιος θαυμαστῶς ἀγωνισάμενος περὶ τὰ καλούμενα Κάβαλα προετέρησε, καὶ πλείους μὲν τῶν μυρίων ἀνείλε τῶν βαρβάρων, οὐκ ἐλάττους δὲ τῶν πεντακισχιλίων ἐζώγησε: τὸ δ' ἄλλο πλῆθος ἠνάγκασε καταφυγεῖν ἐπὶ τινα λόφον ἐρυμνὸν καὶ ἄνυδρον παντελῶς. ἔπεσε δὲ καὶ Μάγων ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ἀγωνισάμενος λαμπρῶς. (4) οἱ δὲ Φοίνικες καταπλαγέντες τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς εὐθύς διεπρεσβεύσαντο περὶ διαλύσεων. ὁ δὲ Διονύσιος ἀπεφῆνατο τῶ μίαν αὐτοῖς εἶναι σύλλυσιν, ἐὰν ἐκχωρήσωσι τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν πόλεων καὶ τὰ δαπανηθέντα χρήματα κατὰ τὸν πόλεμον ἐκτίσωσιν.
- 16.** Βαρείας δὲ καὶ ὑπερφήνου τῆς ἀποκρίσεως δοκούσης ὑπάρχειν, οἱ Καρχηδόνιοι τῇ συνήθει πανουργίᾳ κατεστρατήγησαν τὸν Διονύσιον. προσποιηθέντες οὖν εὐδοκεῖσθαι ταῖς ὁμολογίαις, ἔφησαν αὐτοὺς μὲν μὴ ὑπάρχειν κυρίους τῆς τῶν πόλεων παραδόσεως, ἵνα δὲ τοῖς ἄρχουσι διαλεχθῶσι περὶ τούτων, ἤξιωσαν τὸν Διονύσιον ὀλίγας ἡμέρας ἀνοχὰς ποιήσασθαι. (2) συγχωρήσαντος δὲ τοῦ δυνάστου καὶ τῶν ἀνοχῶν γενομένων, ὁ μὲν Διονύσιος περιχαρὴς ἦν, ὡς αὐτίκα μάλα τὴν Σικελίαν πᾶσαν παραληψόμενος, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι Μάγωνα μὲν τὸν βασιλέα μεγαλοπρεπῶς ἔθαψαν, ἀντὶ δ' ἐκείνου στρατηγὸν κατέστησαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, νέον μὲν παντελῶς ὄντα, φρονήματος δὲ γέμοντα καὶ διάφορον ἀνδρείᾳ. οὗτος δὲ πάντα τὸν τῶν ἀνοχῶν χρόνον διετέλεσε διατάσσειν καὶ γυμνάζειν τὴν

krajów i gromadząc wielką armię, w widoczny sposób przygotowywał się do wojny z Kartagińczykami. Takie wypadki zdarzyły się w tym roku.

15. Kiedy w Atenach archontem był Fanostratos⁶², Rzymianie zamiast konsulów wybrali czterech trybunów wojskowych: Lucjusza Lukrecjusza, Sencjusza Sulpicjusza, Lucjusza Emiliusza i Lucjusza Furiusza⁶³. W tym czasie Dionizjusz, tyran Syrakuz, przygotowany do wojny z Kartagińczykami poszukiwał wiarygodnego pretekstu do rozpoczęcia działań wojennych. Widząc, że miasta podporządkowane Kartagińczykom skłaniają się do buntu, przyjął te, które były gotowe oderwać się od Kartaginy, zawarł z nimi przymierze i traktował je dobrze. (2) Kartagińczycy początkowo wysłali posłów do władcy z prośbą o zwrot miast, a ponieważ ów nie zareagował, stało się to początkiem wojny⁶⁴. Kartagińczycy zawarli sojusz z italskimi Grekami i wspólnie rozpoczęli wojnę przeciw tyranowi Syrakuz. Przewidując rozsądnie, że będzie to konflikt na dużą skalę, powołali pod broń zdolnych do służby wojskowej obywateli oraz zwerbowali za duże pieniądze wielką ilość sił zaciężnych. Wodzem ustanowili króla Magona⁶⁵, przeprowadzi na Sycylię i do Italii wiele dziesiątków tysięcy wojska, zamierzając prowadzić wojnę na obu frontach. (3) Sam Dionizjusz również podzielił swe siły: z jedną częścią wojsk miał walczyć z italskimi Grekami, z drugą stawić czoła Fenicjanom. Doszło do wielu walk pomiędzy armiami, mniejszych i nieustannych starć, w których żadna ze stron nie osiągnęła godnych wzmianki rezultatów. Rozegrały się jednak dwie duże i słynne bitwy; w pierwszej, niedaleko miejsca zwanego Kabala⁶⁶, Dionizjusz odniósł zwycięstwo po wspaniałej walce, zabijając ponad dziesięć tysięcy barbarzyńców i biorąc do niewoli nie mniej niż pięć tysięcy. Resztę zmusił do ucieczki na wzgórze, które było umocnione, ale zupełnie pozbawione wody, zginął tam również, po stoczeniu wspaniałej walki, ich król, Magon. (4) Fenicjanie przytłoczeni ogromem nieszczęścia natychmiast wysłali posłów z prośbą o zaprzestanie działań wojennych. Dionizjusz jednak odparł, że ma dla nich tylko jeden warunek pokoju: niech opuszczą miasta na Sycylii i zwrócą mu koszty prowadzenia wojny.
16. Ta odpowiedź wydała się Kartagińczykom ostra i arogancka, wymanewrowali zatem Dionizjusza ze zwykłą dla siebie przebiegłością. Udając, że warunki Dionizjusza są dla nich do przyjęcia, odpowiedzieli, że wydanie miast nie leży w ich mocy, aby zaś przedyskutować te kwestie z rządem, poprosili tyrana o zawieszenie broni na kilka dni. (2) Władca zgodził się i ustalono rozejm, a Dionizjusz nie posiadał się z radości, spodziewając się przejąć wkrótce kontrolę nad całą Sycylią. Tymczasem Kartagińczycy pochowali uroczyście króla Magona, a na jego następcę wybrali jego syna⁶⁷, człowieka zupełnie jeszcze młodego, ale niezwykle zdolnego i wyróżniającego się odwagą. Ten wykorzystał czas rozejmu na musztrowanie i ćwiczenie wojska. W ten sposób

δύναμιν, διὰ δὲ τῆς τῶν ἔργων ἀθλήσεως καὶ τῆς τῶν λόγων παρακλήσεως καὶ γυμνασίας ἐν τοῖς ὄπλοις εὐπειθῆ καὶ δυνατὴν ἐποίησε τὴν στρατιάν. (3) ὡς δ' ὁ τῆς ὁμολογίας διήλθε χρόνος, ἀμφότεροι τὰς δυνάμεις ἐκτάξαντες συγκατέβησαν προθύμως ἐπὶ τὴν μάχην. γενομένης δὲ παρατάξεως ἰσχυρᾶς περὶ τὸ καλούμενον Κρόνιον, τὸ δαιμόνιον ἐναλλάξ τῆ νίκη τὴν ἦτταν τῶν Καρχηδονίων διωρθώσατο: οἱ μὲν γὰρ προνεκικότες διὰ τὴν προγεγεννημένην εὐημερίαν μεγαλαυχοῦντες παραδόξως ἐσφάλησαν, οἱ δὲ διὰ τὴν ἦτταν πεπτωκότες ταῖς ἐλπίσιν, ἀπροσδόκητον καὶ μεγάλην εὐημερίαν ἀπηνέγκαντο.

17. Λεπτίνης μὲν γὰρ ἐπὶ θατέρου κέρως τεταγμένος καὶ διαφέρων ἀνδρεία, μαχόμενος ἥρωικῶς καὶ πολλοὺς ἀνελὼν τῶν Καρχηδονίων ἐπιφανῶς κατέστρεψε τὸν βίον: τούτου δὲ πεσόντος οἱ Φοίνικες θαρρήσαντες καὶ βιασάμενοι τοὺς ἀντιτεταγμένους ἐτρέψαντο. (2) Διονύσιος δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἔχων ἐπιλέκτους τοὺς συντεταγμένους προετέρει τῶν ἀντιτεταγμένων: ὡς δ' ὁ τοῦ Λεπτίνου θάνατος ἐγνώσθη καὶ τὸ ἕτερον κέρας συνετέτριπτο, κατεπλάγησαν οἱ τοῦ Διονυσίου καὶ πρὸς φυγὴν ὤρμησαν. (3) τροπῆς δὲ παντελοῦς γενομένης, οἱ μὲν Καρχηδόνιοι φιλοτιμότερον καταδιώξαντες παρήγγελλον ἀλλήλοις μηδένα ζωρεῖν: διὸ καὶ πάντων τῶν περικαταλαμβανομένων ἀναιρουμένων πᾶς ὁ πλησίον τόπος νεκρῶν ἐπληρώθη. (4) τοσοῦτος δ' ἐγένετο φόνος, μνησικακούντων τῶν Φοινίκων, ὥστε τοὺς ἀναιρεθέντας εὐρεθῆναι τῶν Σικελιωτῶν πλείους τῶν μυρίων καὶ τετρακισχιλίων. οἱ δὲ περιλειφθέντες καταφυγόντες εἰς τὴν παρεμβολὴν τῆς νυκτὸς ἐπιγενομένης διεσώθησαν. οἱ δὲ Καρχηδόνιοι μεγάλην παρατάξει νικήσαντες ἀνεχώρησαν εἰς Πάνορμον. (5) Ἀνθρωπίνως δὲ τὴν εὐημερίαν ἐνεγκόντες ἀπέστειλαν πρεσβευτάς, δόντες ἐξουσίαν τῷ Διονυσίῳ καταλύσασθαι τὸν πόλεμον. ἀσμένως δὲ τοῦ τυράννου προσδεξαμένου τοὺς λόγους ἐγένοντο διαλύσεις, ὥστ' ἔχειν ἀμφοτέρους ὦν πρότερον ὑπῆρχον κύριοι: ἐξαίρετον δ' ἔλαβον οἱ Καρχηδόνιοι τὴν τῶν Σελινουντίων πόλιν τε καὶ χώραν καὶ τῆς Ἀκραγαντίνης μέχρι τοῦ Ἄλυκου καλουμένου ποταμοῦ. ἔτισε δὲ Διονύσιος τοῖς Καρχηδονίοις τάλαντα χίλια. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Σικελίαν ἐν τούτοις ἦν.

18. Κατὰ δὲ τὴν Ἀσίαν Γλῶς ὁ ναυαρχήσας τῶν Περσῶν ἐν τῷ Κυπριακῷ πολέμῳ, ἀποστάτης ὢν τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς τε Λακεδαιμονίους καὶ τὸν Αἰγυπτίων βασιλέα παρακεκληκῶς εἰς τὸν πρὸς Πέρσας πόλεμον, δολοφονηθεὶς ὑπὸ τινων οὐ συνετέλεσε τὴν προαίρεσιν. μετὰ δὲ τὴν τούτου τελευταίαν Ταχῶς διαδεξάμενος τὰς τούτου πράξεις συνεστήσατο περὶ αὐτὸν δύναμιν, καὶ πόλιν ἔκτισε πλησίον τῆς θαλάσσης ἐπὶ τινος κρημοῦ τὴν ὀνομαζομένην Λεύκην, ἔχουσαν ἱερὸν ἅγιον Ἀπόλλωνος. (2) μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον αὐτοῦ τελευτήσαντος ἠμφισβήτησαν τῆς πόλεως ταύτης Κλαζομένιοι καὶ Κυμαῖοι. τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἐπεχείρησαν αἱ πόλεις πολέμῳ διακρίνεσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα εἰπόντος τινὸς ἐρωτῆσαι τὸν θεόν, ποτέραν τῶν πόλεων κρίνει κυρίαν εἶναι δεῖν τῆς Λεύκης, ἔκρινεν ἡ Πυθία ταύτην ὑπάρχειν, ἥτις ἂν πρώτη θύσῃ ἐν τῇ

dzięki ciągłym szkoleniom, mowom zachęcającym do walki oraz ćwiczeniom w pełnym rynsztunku sprawił, że wojsko stało się posłuszne i sprawne. (3) Kiedy umówiony czas rozejmu dobiegł końca, obie strony uszykowały wojska i z zapalem ruszyły do walki. Doszło do ostrego starcia pod Kronion⁶⁸ i bóstwo poprzednią porażkę Kartagińczyków zrekompensowało zwycięstwem. Ci, którzy wcześniej odnieśli zwycięstwo i chełpili się swoją wygraną, niespodziewanie ponieśli klęskę, a ci, którzy wcześniej doznali porażki, zdobyli nieoczekiwaną nadzieję i odnieśli wielkie zwycięstwo.

17. Leptines⁶⁹ stojący na skrzydle, wyróżniając się odwagą, walczył bohatersko, zabił wielu Kartagińczyków i w sławie zakończył życie; kiedy zginął, Fenicjanie natarli z większą zuchwałością i zmusili przeciwników do ucieczki. (2) Dionizjusz na czele doborowego oddziału początkowo zyskał przewagę, kiedy jednak rozniosła się wieść o śmierci Leptinesa i drugie skrzydło zostało zmiażdżone, żołnierze Dionizjusza wpadli w przerażenie i rzucili się do ucieczki. (3) Kiedy odwrót był już powszechny, Kartagińczycy rzucili się z wielką zjadłością w pościg, przekazując sobie nawzajem, żeby nie brać jeńców; zabijali więc wszystkich schwytanych i całe miejsce wokół pokryły zwłoki żołnierzy. (4) Fenicjanie pamiętali dobrze doznane krzywdy i rzeź była tak wielka, że poległo co najmniej czternaście tysięcy Greków z Sycylii. Tych, którzy ocalili i dotarli do obozu, uratowała nadchodząca noc. Kartagińczycy zaś po tym wielkim zwycięstwie odeszli do Panormos. (5) Ponieważ przyjęli swój sukces tak, jak ludzie czynić to powinni, wysłali poselstwo do Dionizjusza, dając mu możliwość zakończenia wojny. Tyran przyjął z zadowoleniem tę ofertę i zawarto pokój⁷⁰, zgodnie z którym obie strony miały zachować władzę nad wcześniej kontrolowanymi regionami, jedynym wyjątkiem było przejście przez Kartagińczyków miasta i ziemi Selinuntu oraz ziemi Akragas aż do rzeki Halykos⁷¹. Ponadto Dionizjusz zapłacił Kartagińczykom tysiąc talentów. Tak przedstawiały się wydarzenia na Sycylii⁷².

18. W Azji tymczasem Glos⁷³, dowódca floty perskiej w wojnie cypryjskiej, który wszczął bunt przeciw królowi i wezwał Lacedemończyków i władcę Egiptu do wojny przeciw Persom, został podstępnie zamordowany przez jakichś ludzi i nie wprowadził w życie swych zamierzeń. Po jego śmierci owe plany podjął Tachos⁷⁴: zebrał wokół siebie armię i na stromym brzegu w pobliżu morza założył miasto o nazwie Leuke⁷⁵, w którym mieści się świątynia Apollona. (2) Wkrótce, po jego śmierci, o to miasto zaczęli się spierać mieszkańcy Kladzomenów⁷⁶ i Kyme⁷⁷. Początkowo obie strony spróbowały rozstrzygnąć spór na drodze militarnej, potem jednak ktoś poradził, by zapytać bóstwa, które miasto ma stać się panem Leuke. Pytia odpowiedziała, że Leuke będzie rządził ten, kto pierwszy złoży tam ofiarę bogu; z każdego miasta równocze-

Λεύκη: ὀρμηθῆναι δὲ ἐκ τῆς ἰδίας πόλεως ἅμ' ἠλίω ἀνιόντι κατὰ τὴν ἡμέραν, ἦν ἀμφότεροι συμφώνως ὑποστήσονται. (3) ταχθείσης δὲ τῆς ἡμέρας, οἱ μὲν Κυμαῖοι ὑπελάμβανον ἑαυτοὺς πλεονεκτεῖν διὰ τὸ τὴν αὐτῶν πόλιν ἐγγυτέρω κεῖσθαι, οἱ δὲ Κλαζομένιοι, διάστημα πλέον ἀπέχοντες, τεχνάζονται τι τοιοῦτο πρὸς τὴν νίκην: κληρώσαντες ἐξ ἑαυτῶν ἀποίκους ἔκτισαν πλησίον τῆς Λεύκης πόλιν, ἐξ ἧς ὀρμηθέντες ἅμ' ἠλίω ἀνατέλλοντι ἔφθασαν τοὺς Κυμαῖους τὴν θυσίαν ἐπιτελέσαντες. (4) τούτῳ δὲ τῷ φιλοτεχνήματι γενόμενοι κύριοι τῆς Λεύκης, ἐπώνυμον ἑορτὴν ἄγειν κατ' ἑνιαυτὸν ἐνεστήσαντο, τὴν πανηγυριν ὀνομάσαντες προφθάσειαν. τούτων δὲ πραχθέντων αἱ μὲν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπαναστάσεις αὐτομάτως κατελύθησαν.

- 19.** Λακεδαιμόνιοι δὲ μετὰ τὸν τοῦ Γλῶ καὶ τοῦ Ταχῶ θάνατον τὰς μὲν κατὰ τὴν Ἀσίαν πράξεις ἀπέγνωσαν, τὰ δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα συσκευαζόμενοι, καὶ τῶν πόλεων ἃς μὲν πειθοῖ προσαγόμενοι, ἃς δὲ διὰ τῆς τῶν φυγάδων καθόδου βία χειρούμενοι, φανερωῶς ἤδη τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς ἑαυτοὺς μεθίστασαν παρὰ τὰς κοινὰς συνθήκας τὰς ἐπ' Ἀντακίδου γενομένας συνεπιλαβομένου τοῦ Περσῶν βασιλέως. (2) κατὰ δὲ τὴν Μακεδονίαν Ἀμύντου τοῦ βασιλέως ἡττηθέντος ὑπὸ Ἰλλυριῶν καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀπογνότος, πρὸς δὲ τούτοις τῷ δήμῳ τῶν Ὀλυνθίων δωρησαμένου πολλὴν τῆς ὁμόρου χώρας διὰ τὴν ἀπόγνωσιν τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας, τὸ μὲν πρῶτον ὁ δῆμος ὁ τῶν Ὀλυνθίων τὰς προσόδους ἐλάμβανε τὰς ἐκ τῆς δοθείσης χώρας, μετὰ δὲ ταῦτ' ἀνεπίστως τοῦ βασιλέως ἀναλαβόντος ἑαυτὸν καὶ τὴν ὅλην ἀρχὴν ἀνακτησαμένου οἱ μὲν Ὀλυνθιοὶ τὴν χώραν ἀπαιτηθέντες οὐχ οἷοι ἦσαν ἀποδιδόναι. (3) διόπερ Ἀμύντας ἰδίαν τε δύναμιν συνεστήσατο καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ποιησάμενος συμμάχους ἔπεισεν ἐξαποστεῖλαι στρατηγὸν καὶ δύναμιν ἀξιόλογον ἐπὶ τοὺς Ὀλυνθίους. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι κρίναντες ἀντέχεσθαι τῶν ἐπὶ Θράκης τόπων, κατέλεξαν στρατιώτας ἕκ τε τῶν πολιτῶν καὶ παρὰ τῶν συμμάχων τοὺς ἅπαντας ὑπὲρ μυρίας: παραδόντες δὲ τὴν δύναμιν Φοιβίδα τῷ Σπαρτιάτῃ προσέταξαν συμμαχεῖν τῷ Ἀμύντῳ καὶ μετ' ἐκείνου πολεμῆσαι τοὺς Ὀλυνθίους. ἑτέραν δὲ δύναμιν ἐπὶ Φλιουντίους ἐκπέμψαντες καὶ μάχη νικήσαντες ἠνάγκασαν ὑποταγῆναι τοὺς Φλιουντίους τοῖς Λακεδαιμονίοις. (4) κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον οἱ βασιλεῖς τῶν Λακεδαιμονίων διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους ταῖς αἰρέσεσιν: Ἀγησίπολις μὲν γάρ, εἰρηνικὸς ὢν καὶ δίκαιος, ἔτι δὲ καὶ συνέσει διαφέρων, ἔφη δεῖν ἐμμένειν τοῖς ὄρκοις καὶ παρὰ τὰς κοινὰς συνθήκας μὴ καταδουλοῦσθαι τοὺς Ἕλληνας: ἀδοξεῖν γὰρ ἀπεφῆναι τὴν Σπάρτην τοῖς μὲν Πέρσας ἐκδότους πεποιημένην τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἕλληνας, αὐτὴν δὲ συσκευαζομένην τὰς κατὰ τὴν Ἑλλάδα πόλεις, ἐν ταῖς κοιναῖς συνθήκαις ὁμόσασαν τηρήσειν αὐτονόμους. ὁ δ' Ἀγησίλαος, ὢν φύσει δραστικός, φιλοπόλεμος ἦν καὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων δυναστείας ἀντίχρητο.
- 20.** Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Εὐάνδρου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους ἕξ, Κόιντον Σολπίκιον, Γάιον Φάβιον, Κόιντον Σερουίλιον, Πόπλιον

śnie jeden człowiek ma wyruszyć o wschodzie słońca w dniu, który wspólnie ustalą. (3) Kiedy wybrano termin, mieszkańcy Kyme uważali, że mają przewagę, ponieważ ich miasto leży bliżej, ale mieszkańcy Kladzomenów, mając większą odległość do pokonania, aby zwyciężyć, posłużyli się następującym podstępem: wybrali spośród swych obywateli kolonistów i założyli w pobliżu Leuke miasto; wyruszywszy stamtąd o świcie, wyprzedzili Kymejczyków i pierwsi złożyli ofiarę. (4) Zostawszy panami Leuke dzięki temu sprytnemu planowi, ustanowili coroczne święto⁷⁸, którego nazwa, Prophthaseia (Święto Wyprzedzania), odnosiła się do tych wypadków. Po tych wydarzeniach powstania w Azji same z siebie dobiegły końca.

19. Po śmierci Glosa i Tachosa Lacedemończycy zrezygnowali z działań w Azji, kontynuowali jednak działania w Grecji⁷⁹, mając na uwadze swoje własne interesy: jedne miasta podporządkowywali sobie namową, inne wprowadzając siłą na powrót wygnańców. W sposób już zupełnie jawny przejmowali hegemonię w Grecji, działając wbrew układowi Antalkidasa zawartemu przy udziale króla Persów. (2) W Macedonii z kolei król Amyntas⁸⁰, po klęsce w bitwie z Ilirami i utracie władzy⁸¹, oddał nadto mieszkańcom Olintu znaczną ilość przygranicznej ziemi z powodu utraty swej potęgi. Początkowo Olintyjczycy cieszyli się dochodami płynącymi z darowanej ziemi, potem więc, kiedy król niespodziewanie odzyskałszy wpływy i całe państwo, zażądał zwrotu tych obszarów, nie byli skłonni ich oddać. (3) W rezultacie Amyntas zmobilizował swą armię i po zawarciu sojuszu z Lacedemończykami przekonał ich, by wysłali przeciw Olintowi wodza wraz z dużą armią. Lacedemończycy, uznając, że mogą rozszerzyć swe wpływy na regiony Tracji, zmobilizowali obywateli i sprzymierzeńców w liczbie ponad dziesięć tysięcy. Dowództwo powierzyli Spartiacie Foibidasowi, polecając mu walczyć u boku Amyntasa i wspólnie z nim prowadzić wojnę przeciw Olintyjczykom. Inną armię wysłali przeciw Fliuntowi⁸² i po zwycięskiej bitwie zmusili jego obywateli do uznania władzy Lacedemończyków. (4) W tym samym czasie królowie Sparty różnili się poglądami; Agesipolis⁸³, miłujący pokój i sprawiedliwy, nadto obdarzony wybitną inteligencją, twierdził, że należy dotrzymywać przysięg i wbrew wspólnym porozumieniom nie czynić Greków niewolnikami. Podkreślał, że Sparta ma złą opinię u Greków po tym, jak wydała Persom greckie miasta w Azji, i z powodu podporządkowywania sobie miast w samej Grecji dla własnego interesu, pomimo że we wspólnym układzie zgodziła się uszanować ich autonomię. Agesilaos⁸⁴ natomiast, agresywny z natury człowiek czynu, kochał wojnę i dążył od władzy nad Grekami.

20. Kiedy w Atenach archontem był Euander⁸⁵, Rzymianie wybrali zamiast konsułów sześciu trybunów wojskowych: Kwintusa Sulpicjusza, Gajusza Fabiusza,

Κορνήλιον. ἐπὶ δὲ τούτων Λακεδαιμόνιοι κατελάβοντο τὴν Καδμείαν ἐν ταῖς Θήβαις διὰ τινὰς τοιαύτας αἰτίας. ὄρωντες τὴν Βοιωτίαν ἔχουσαν πόλεων τε πλῆθος καὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτὴν ἄνδρας ὑπάρχοντας ἀνδρείᾳ διαφόρους, ἔτι δὲ τὰς Θήβας ἔχούσας παλαιὸν ἀξίωμα καὶ τὸ σύνολον ὡσπερ ἀκρόπολιν τινὰ τῆς Βοιωτίας οὖσαν, εὐλαβοῦντο μήποτε καιροῦ παραφανέντος οἰκείου τῆς ἡγεμονίας ἀντιποιήσεται: (2) διόπερ τοῖς ἡγεμόσιν οἱ Σπαρτιᾶται παρήγγελλον ἐν ἀπορρήτοις, ἴν' ἐάν ποτε καιρὸν λάβωσι, καταλάβωνται τὴν Καδμείαν. τοιαύτης δὲ γενομένης παραγγελίας, Φοιβίδας ὁ Σπαρτιάτης, τεταγμένος ἐπὶ τινος ἡγεμονίας καὶ δύναμιν ἄγων ἐπὶ Ὀλυνθίου, κατελάβετο τὴν Καδμείαν. ἀγανακτούντων δὲ τῶν Θηβαίων καὶ μεθ' ὄπλων συνδραμόντων, συνάψας μάχην αὐτοῖς καὶ νικήσας τριακοσίους μὲν τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Θηβαίων ἐφυγάδευσε, τοὺς δὲ λοιποὺς καταπληξάμενος καὶ φρουρὰν ἰσχυρὰν ἐγκαταστήσάμενος, ἐπὶ τὰς ἰδίας πράξεις ἀπηλλάγη. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι διὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην ἀδοξοῦντες παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τὸν μὲν Φοιβίδαν ἐζημίωσαν χρήμασι, τὴν δὲ φρουρὰν οὐκ ἐξήγον ἐκ τῶν Θηβῶν: (3) οἱ μὲν οὖν Θηβαῖοι τοῦτον τὸν τρόπον τὴν αὐτονομίαν ἀποβαλόντες ἠναγκάσθησαν ὑποταγῆναι τοῖς Λακεδαιμονίοις: τῶνδ' Ὀλυνθίων διαπολεμούντων πρὸς Ἀμύνταν τὸν τῶν Μακεδόνων βασιλέα, Λακεδαιμόνιοι τὸν μὲν Φοιβίδαν ἀπέστησαν τῆς ἡγεμονίας, Εὐδαμίδαν δὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Φοιβίδα κατέστησαν στρατηγόν. δόντες δ' αὐτῷ τρισχιλίους ὀπλίτας ἐξαπέστειλαν διαπολεμήσοντα τὸν πρὸς Ὀλυνθίου πόλεμον.

- 21.** Οὗτος δ' ἐμβαλὼν εἰς τὴν χώραν τῶν Ὀλυνθίων, κοινῇ μετ' Ἀμύντου διεπολέμει πρὸς Ὀλυνθίους. εἶθ' οἱ μὲν Ὀλύνθιοι δύναμιν ἀξιόλογον ἠθροικότες ἐπλεονέκτου ἐν ταῖς μάχαις, στρατιώτας πλείους ἔχοντες τῶν πολεμίων: οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι δύναμιν ἀξιόλογον προχειρισάμενοι κατέστησαν στρατηγὸν ἐπ' αὐτῆς Τελευτίαν. οὗτος δ' ἦν ἀδελφὸς μὲν Ἀγησιλάου τοῦ βασιλέως, θαυμαζόμενος δ' ἐπ' ἀρετῇ παρὰ τοῖς πολίταις. (2) ἀναζεύξας οὖν μετὰ δυνάμεως ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ καταντήσας πλησίον τῆς Ὀλυνθίων παρέλαβε τοὺς μετὰ Εὐδαμίδου στρατιώτας. γενόμενος δὲ ἀξιόμαχος τὸ μὲν πρῶτον τὴν τῶν Ὀλυνθίων χώραν ἐδήλωσε, καὶ συναγαγὼν πλῆθος λείας ἐμέρισε τοῖς στρατιώταις. τῶν δὲ Ὀλυνθίων μετὰ τῶν συμμάχων πανδημὴ παραταξαμένων συνῆψε μάχην. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἰσορρόπου τοῦ κινδύνου γενομένου διεχωρίσθησαν: μετὰ δὲ ταῦτα γενομένης μάχης ἰσχυρᾶς, αὐτὸς τε ὁ Τελευτίας ἔπεσε λαμπρῶς ἀγωνισάμενος, καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀνῆρέθησαν πλείους τῶν χιλίων καὶ διακοσίων. (3) τηλικαύτης δ' εὐημερίας γενομένης τοῖς Ὀλυνθίοις, οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι, βουλόμενοι διορθώσασθαι τὸ γεγονός ἐλάττωμα, δυνάμεις ἀδροτέρας ἐκπέμπειν παρεσκευάζοντο, οἱ δὲ Ὀλύνθιοι, νομίζοντες μείζοσι δυνάμεσιν ἤξειν τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὸν πόλεμον ἔσεσθαι πολυχρόνιον, σίτου τε παρασκευὰς ἀξιολόγους ἐποιοῦντο καὶ παρὰ τῶν συμμάχων στρατιώτας προσελαμβάνοντο.

Kwintusa Serwiusza, Publiusza Korneliusza⁸⁶. W trakcie ich kadencji Lacedemończycy zajęli Kadmeję⁸⁷ w Tebach z następujących powodów: wiedząc, że Beocja obfituje w miasta i mieszkający tam mężczyźni wyróżniają się znaczną odwagą, nadto Teby cieszą się z dawna poważaniem i są, ogólnie rzecz ujmując, bastionem Beocji, obawiali się, że w sprzyjających okolicznościach Tebańczycy mogą sięgnąć po hegemonię. (2) Dlatego też Spartanie polecieli wodzom potajemnie zająć Kadmeję, jeśli nadarzy się sposobność. Zgodnie z rozkazem, Fojbidas Spartiata, któremu powierzono jakieś funkcje dowódcze i prowadzący siły idące przeciw Olintyjczykom, zajął Kadmeję⁸⁸. Kiedy oburzeni tym Tebańczycy chwycili za broń, wydał im bitwę i zwyciężył, po czym zmusił do opuszczenia miasta trzystu najznamienitszych obywateli; napełnił strachem resztę mieszkańców i zostawiwszy w mieście silny garnizon, wycofał się, by kontynuować swoją wyprawę. Lacedemończycy, osławieni z powodu tego czynu w oczach Greków, ukarali Fojbidasa grzywną, nie wycofali jednak załogi z Teb. (3) Pozbawieni tym sposobem niezależności Tebańczycy zmuszeni byli przyjąć zwierzchnictwo Spartan.

Kiedy Olintyjczycy prowadzili wojnę przeciw królowi Macedonii, Amyntasowi, Lacedemończycy zwolnili Fojbidasa z komendy, mianując wodzem jego brata, Eudamidasa. Powierzili mu oddział trzystu hoplitów i wysłali na wojnę z Olintem.

21. Eudamidas, wtargnąwszy na ziemię Olintyjczyków, wspólnie z Amyntasem prowadził przeciw nim działania wojenne. Wkrótce Olintyjczycy, którzy zgromadzili znaczącą armię, zyskali przewagę w starciach dysponując większą liczbą żołnierzy niż wrogowie. Lacedemończycy natomiast przygotowali znaczny oddział i na jego dowódcę wyznaczyli Teleutiasa⁸⁹. Był on bratem króla, poważanym przez obywateli za męstwo. (2) Teleutias wyruszył z Peloponezu razem z armią i po dotarciu w poblizze terytorium Olintu przejął żołnierzy Eudamidasa. W ten sposób stał się godnym przeciwnikiem Olintyjczyków; najpierw splądrował ich ziemie i zdobył wielkie łupy, które rozdzielił pomiędzy żołnierzy. Kiedy zaś Olintyjczycy wraz ze swymi sprzymierzeńcami stanęli z całym wojskiem do walki, stoczył bitwę; początkowo po wyrównanym starciu przeciwnicy rozdzielili się, potem jednak bitwa rozgorzała z wielką mocą i sam Teleutias poległ w zaszczytnej walce razem z ponad tysiącem dwustu Lacedemończykami. (3) Po tak wielkim zwycięstwie Olintyjczyków Spartanie, chcąc naprawić poniesione straty, przygotowywali się do wysłania większych sił, Olintyjczycy zaś, spodziewając się, że Spartanie przybędą z liczniejszą armią i wojna będzie trwała przez dłuższy czas, zebrali odpowiednie zapasy zboża i sprowadzili dodatkowych żołnierzy od sprzymierzeńców.

22. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Δημοφίλου Ῥωμαῖοι ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους κατέστησαν Πόπλιον Κορνήλιον, Λεύκιον Οὐεργίνιον, Λεύκιον Παπίριον, Μάρκον Φούριον, Οὐαλέριον, Αὔλον Μάλλιον, Λεύκιον καὶ Ποστούμιον. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Λακεδαιμόνιοι μὲν στρατηγὸν προχειρισάμενοι Ἀγησίπολιν τὸν βασιλέα, καὶ δύναμιν ἰκανὴν παραδόντες, ἐψηφίσαντο πρὸς Ὀλυνθίους πολεμεῖν. οὗτος δὲ καταντήσας εἰς τὴν τῶν Ὀλυνθίων χώραν καὶ παραλαβὼν τοὺς προϋπάρχοντας ἐν τῇ παρεμβολῇ στρατιώτας διεπολέμει πρὸς τοὺς ἐγχωρίους. οἱ δ' Ὀλύνθιοι μεγάλην μὲν μάχην οὐδεμίαν κατὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν συνεστήσαντο, ἀκροβολισμοὺς δὲ καὶ βραχεΐας συμπλοκάς ποιούμενοι διετέλεσαν, καταπεπληγμένοι τὴν μετὰ τοῦ βασιλέως δύναμιν.
23. τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦν ἄρχων Πυθέας, ἐν Ῥώμῃ δ' ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχοι ἕξ κατεστάθησαν, Τίτος Κοῖνκτιος, Λεύκιος Σερουίλιος, Λεύκιος Ἰούλιος, Ἀκύλλιος, Λεύκιος Λοκρήτιος, Σερούιος Σουλπίκιος, παρὰ δὲ Ἡλείοις Ὀλυμπιάς ἤχθη ἑκατοστή, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Διονυσόδωρος Ταραντίνος. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Ἀγησίπολις ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς ἐτελεύτησε νόσω, βασιλεύσας ἔτη δεκατέσσαρα: τὴν δὲ ἀρχὴν διαδεξάμενος Κλεόμβροτος ὁ ἀδελφὸς ἐβασίλευσεν ἔτη ἑννέα. Λακεδαιμόνιοι δὲ Πολυβιάδαν στρατηγὸν καταστήσαντες ἐξαπέστειλαν εἰς τὸν πρὸς Ὀλυνθίους πόλεμον. (3) οὗτος δὲ παραλαβὼν τὰς δυνάμεις, καὶ τὸν πόλεμον ἐνεργῶς ἅμα καὶ στρατηγικῶς διοικῶν, ἐποίει πολλὰ προτερήματα. αἰεὶ δὲ μᾶλλον εὐημερῶν καὶ πλείοσι μάχαις νικήσας συνέκλεισε τοὺς Ὀλυνθίους εἰς πολιορκίαν: τέλος δὲ καταπληξάμενος τοὺς πολεμίους προσέταξεν ὑποταγῆναι Λακεδαιμονίοις. ἐγγραφέντων δὲ τῶν Ὀλυνθίων εἰς τὴν τῶν Σπαρτιατῶν συμμαχίαν, πολλαὶ καὶ τῶν ἄλλων πόλεων ἔσπευσαν εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίαν καταλεχθῆναι. διὸ καὶ κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς πλεῖστον ἴσχυσαν Λακεδαιμόνιοι, καὶ τῆς Ἑλλάδος ἔσχον τὴν ἡγεμονίαν κατὰ γῆν ἅμα καὶ κατὰ θάλατταν. (4) Θηβαῖοι μὲν γὰρ ὑπῆρχον ἔμφρουροι, Κορίνθιοι δὲ καὶ Ἀργεῖοι διὰ τοὺς προγεγονότας πολέμους ὑπῆρχον τεταπεινωμένοι, Ἀθηναῖοι δὲ διὰ τὰς τῶν καταπολεμουμένων κληρουχίας ἠδόξουν ἐν τοῖς Ἑλλησιν: οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τῆς τε πολυανθρωπίας καὶ τῆς ἐν τοῖς ὄπλοις μελέτης πολλὴν πρόνοιαν ἐπεποίητο, καὶ φοβεροὶ πᾶσιν ὑπῆρχον διὰ τὴν δύναμιν τῆς ἡγεμονίας. (5) διόπερ οἱ μέγιστοι τῶν τότε δυναστῶν, λέγω δὲ τὸν Περσῶν βασιλέα καὶ τὸν Σικελίας δυνάστην Διονύσιον, ἐθεράπευον τὴν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίαν καὶ συμμαχίαν ἔσπευδον συντίθεσθαι πρὸς αὐτούς.
24. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Νίκωνος Ῥωμαῖοι χιλιάρχους ἕξ ἀντὶ τῶν ὑπάτων κατέστησαν, Λεύκιον Παπίριον, Γάιον Σερουίλιον, Λεύκιον Κοῖνκτιον, Λεύκιον Κορνήλιον, Λεύκιον Οὐαλέριον Αὔλον Μάλλιον. ἐπὶ δὲ τούτων Καρχηδόνιοι στρατεύσαντες εἰς τὴν Ἰταλίαν τοῖς μὲν Ἰππωνιάταις ἐκπεπτωκόσιν ἐκ τῆς πατρίδος ἀποκατέστησαν τὴν πόλιν, καὶ πάντας τοὺς πεφευγότας

22. Kiedy w Atenach archontem był Demofilos⁹⁰, Rzymianie zamiast konsulów wybrali trybunów wojskowych Publiusza Korneliusza, Lucjusza Werginiusza, Lucjusza Papiriusza, Marka Furiusza, Waleriusza, Aulusa Manliusza, Lucjusza i Postumiusza⁹¹. (2) W czasie ich kadencji Lacedemończycy obrali wodzem króla Agesipolisa⁹²; dali mu odpowiednio dużą armię i uchwalili wojnę przeciw Olintowi. Agesipolis dotarł do ziemi Olintyjczyków, przejął pod swoją komendę stacjonujących tam wcześniej żołnierzy i zaczął prowadzić wojnę przeciw mieszkańcom. Olintyjczycy w ciągu tego roku nie odważyli się wydać żadnej większej bitwy, będąc pod wrażeniem sił spartańskiego władcy, stacjali jednak krótkie potyczki i raz po raz dochodziło do wymiany pocisków z większej odległości.
23. Pod koniec roku w Atenach archontem był Pyteas⁹³, a w Rzymie zamiast konsulów wybrano sześciu trybunów wojskowych: Titusa Kwinkcjusza, Lucjusza Serwiliusza, Lucjusza Juliusza, Akwiliusza, Lucjusza Lukrecjusza i Serwiusza Sulpicjusza⁹⁴, Elijczycy zaś urządzili setne igrzyska w Olimpii⁹⁵, w których bieg na jeden stadion wygrał Dionysodoros z Tarentu. (2) W tym czasie król spartański Agesipolis zmarł na skutek choroby po czternastu latach sprawowania władzy. Po nim królem został jego brat Kleombrotos, który sprawował rządy przez dziewięć lat⁹⁶. Lacedemończycy mianowali wodzem Polybiadesa i posłali go na wojnę z Olintem. (3) Przejął on dowództwo nad znajdującymi się tam siłami, a działając energicznie i z dużym talentem wodzowskim, odniósł wiele zwycięstw. Szczęściło mu się coraz bardziej i odnosił coraz więcej zwycięstw, a potem zamknął Olintyjczyków w oblężeniu. Ostatecznie wprawił Olintyjczyków w przerażenie i zmusił do uznania zwierzchnictwa Spartan⁹⁷. Kiedy Olint przystąpił do symmachii spartańskiej, również wiele innych państw pospieszyło, by przyjąć hegemonię Sparty. Dlatego w tym okresie Lacedemończycy osiągnęli największą potęgę i uzyskali hegemonię w Grecji, panując jednocześnie na lądzie i morzu. (4) Tebańczycy byli bowiem podporządkowani i pilnowani przez garnizon, Argejczyków i Koryntyjczyków upokorzyły wcześniejsze wojny, Ateńczycy zaś z powodu przydzielania ziemi w podporządkowywanych krajach własnym obywatelom popadli w niesławę u Hellenów. Spartanie natomiast poświęcali wiele uwagi utrzymaniu licznej populacji i ćwiczeniu w posługiwaniu się bronią, a potęga ich panowania budziła strach u wszystkich. (5) Dlatego też najwięksi z ówczesnych władców, jak król Persów i tyran Sycylii, Dionizjusz, szanowali władzę Sparty i spieszyli zawrzeć sojusz z Lacedemończykami.
24. Kiedy w Atenach archontem był Nikon⁹⁸, Rzymianie wybrali sześciu trybunów z władzą konsularną: Lucjusza Papiriusza, Gajusza Serwiliusza, Lucjusza Kwinkcjusza, Lucjusza Korneliusza, Lucjusza Waleriusza oraz Aulusa Manliusza⁹⁹. W czasie ich kadencji Kartagińczycy podjęli wyprawę zbrojną do Italii i przywrócili miasto wypędzonym mieszkańcom Hipponion¹⁰⁰; zgromadzili

συναγαγόντες πολλήν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐποίησαντο. (2) μετὰ δὲ ταῦτα λοιμικῆς νόσου τοῖς κατοικοῦσι τὴν Καρχηδόνα γενομένης, καὶ τῆς νόσου πολλήν ἐπίτασιν ἐχούσης, πολλοὶ τῶν Καρχηδονίων διεφθάρησαν, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐκινδύνευσαν ἀποβαλεῖν: οἳ τε γὰρ Λίβυες καταφρονήσαντες αὐτῶν ἀπέστησαν, οἳ τε τὴν Σαρδόνα κατοικοῦντες, νομίσαντες ἔχειν καιρὸν κατὰ τῶν Καρχηδονίων, ἀπέστησαν ἀπ' αὐτῶν καὶ συμφρονήσαντες ἐπέθεντο τοῖς Καρχηδονίοις. (3) ἐγένετο δὲ περὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν θεόπεμπτός τις ἀτυχία κατὰ τὴν Καρχηδόνα. ταραχαὶ γὰρ καὶ φόβοι καὶ πανικοὶ θόρυβοι συνεχεῖς ἐγένοντο κατὰ τὴν πόλιν παράδοξοι, καὶ πολλοὶ μὲν μετὰ τῶν ὄπλων ἐξεπήδων ἐκ τῶν οἰκιῶν, ὡς πολεμίων εἰσπεπτωκότων εἰς τὴν πόλιν, καὶ πρὸς ἀλλήλους ὡς πολεμίους διαπολεμοῦντες, οὓς μὲν ἀνήρουν, οὓς δὲ κατετραυμάτιζον. τέλος δὲ θυσίαις τὸ θεῖον ἐξιλασάμενοι καὶ μόγις τῶν κακῶν ἀπαλλαγέντες, ταχὺ καὶ τοὺς Λίβυας κατεπολέμησαν καὶ τὴν νῆσον ἀνεκτήσαντο.

25. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Ναυσινίκου Ῥωμαῖοι χιλιάρχους τέσσαρας ἀντὶ τῶν ὑπάτων κατέστησαν, Μάρκον Κορνήλιον καὶ Κόιντον Σερουίλιον, Μάρκον Φούριον καὶ Λεύκιον Κοῖνκτιον. ἐπὶ δὲ τούτων ὁ κληθεὶς Βοιωτικὸς πόλεμος ἐνέστη Λακεδαιμονίοις πρὸς Βοιωτοὺς διὰ τοιαύτας αἰτίας. τὴν Καδμεῖαν φρουρούντων Λακεδαιμονίων ἀδίκως καὶ πολλοὺς τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν πεφυγαδευκότων, συνεστράφησαν οἱ φυγάδες, καὶ συνεπιλαβομένων Ἀθηναίων κατῆλθον εἰς τὴν πατρίδα νυκτός. (2) καὶ πρῶτον μὲν τοὺς τὰ Λακεδαιμονίων φρονοῦντας ἐν ταῖς ἰδίαις οἰκίαις ἐφόνευσαν, ἔτι κοιμωμένους καταλαβόντες: ἔπειτα τοὺς πολίτας ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν παρακαλέσαντες συνεργοὺς ἔσχον ἅπαντας τοὺς Θηβαίους. ταχὺ δὲ τοῦ πλήθους συνδραμόντος μετὰ τῶν ὄπλων, ἅμ' ἡμέρᾳ τὴν Καδμεῖαν πολιορκεῖν ἐπεχείρησαν. (3) οἱ δὲ φρουροῦντες τὴν ἄκραν Λακεδαιμόνιοι, μετὰ τῶν συμμάχων ὄντες οὐκ ἐλάττους τῶν χιλίων καὶ πεντακοσίων, εἰς μὲν τὴν Σπάρτην ἐξέπεμψαν τοὺς δηλώσοντας τὴν τῶν Θηβαίων ἐπανάστασιν καὶ βοηθεῖν τὴν ταχίστην παρακαλέσοντας, αὐτοὶ δ' ἐκ τόπων ὑπερδεξίων ἀμυνόμενοι τοὺς πολιορκοῦντας πολλοὺς μὲν ἀνήρουν, οὐκ ὀλίγους δὲ κατετραυμάτιζον. (4) οἱ δὲ Θηβαῖοι μεγάλην δύναμιν προσδοκῶντες ἤξουν ἐκ τῆς Ἑλλάδος Λακεδαιμονίοις, ἐξέπεμψαν πρεσβευτὰς εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπομιμνήσκοντες μὲν ὅτι καὶ αὐτοὶ συγκατήγαγον τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων καθ' ὃν καιρὸν ὑπὸ τῶν τριάκοντα τυράννων κατεδουλώθησαν, ἀξιοῦντες δὲ πανδημεῖ βοηθηῖσαι καὶ πρὸ τῆς τῶν Λακεδαιμονίων παρουσίας συνεκπολεμεῖσαι τὴν Καδμεῖαν.

26. Ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων διακούσας τῶν πρέσβειων ἐψηφίσαστο παραχρῆμα δύναμιν ὡς πλείστην ἀποστεῖλαι τὴν ἐλευθερώσουσαν τὰς Θήβας, ἅμα μὲν τῆς εὐεργεσίας ἀποδιδούσας τὰς χάριτας, ἅμα δὲ βουλόμενος τοὺς Βοιωτοὺς ἐξιδιώσασθαι καὶ συναγωνιστὰς ἰσχυροὺς ἔχειν κατὰ τῆς Λακεδαιμονίων ὑπεροχῆς: τὸ γὰρ ἔθνος τοῦτο καὶ πλήθει τῶν ἀνδρῶν καὶ ἀνδρεία κατὰ πόλεμον

wszystkich wygnańców i okazali im wiele troski. (2) Po tych wydarzeniach wybuchła wśród mieszkańców Kartaginy zaraza¹⁰¹, która rozprzestrzeniając się intensywnie, spowodowała śmierć wielu z nich i wystawiła na ryzyko utraty hegemonii. Libijczycy bowiem, lekceważąc siły Kartaginy, zdecydowali się na secesję, również mieszkańcy Sardynii, przekonani, że nadszedł właściwy moment na wystąpienie przeciw Kartagińczykom, odłączyli się i w porozumieniu z Libijczykami zaatakowali Kartagińczyków. (3) Na Kartaginę spadło w tym czasie pewne zesłane przez boga nieszczęście: w mieście nieustannie zdarzały się niepokoje, ataki strachu i budzące panikę hałasy, których nie sposób było wytłumaczyć, stąd wielu mężczyzn wypadało z domów z bronią w rękę i sądząc, że miasto zaatakował nieprzyjaciel, wszczynali walki między sobą, zabijali lub ranili się wzajemnie, biorąc się za wrogów. Kiedy w końcu Kartagińczycy prześlągali bóstwo ofiarami i z trudem uwolnili się od nieszczęść, szybko pokonali Libijczyków i odzyskali panowanie nad Sardinia.

25. Kiedy archontem w Atenach był Nausinikos¹⁰², Rzymianie zamiast konsulów wybrali czterech trybunów wojskowych: Marka Korneliusza, Kwintusa Serwiliusza, Marka Furiusza i Lucjusza Kwinkcjusza¹⁰³. W czasie ich kadencji wybuchła tak zwana wojna beocka pomiędzy Lacedemończykami a Beotami¹⁰⁴, a doszło do tego z następujących przyczyn: podczas gdy Lacedemończycy bezprawnie utrzymywali w Tebach załogę i wygnali z miasta wielu znakomitych obywateli, wygnańcy zjednoczyli się i przy współudziale Ateńczyków powrócili nocą do ojczyzny. (2) Najpierw zabili lacedemońskich popleczników, zaskakując ich w domach podczas snu, następnie wezwawszy obywateli do obrony wolności, znaleźli poparcie u wszystkich Tebańczyków. Szybko cały lud zebrał się pod broń i z nastaniem dnia przystąpiono do oblężenia Kadmei. (3) Spartańska załoga Kadmei, która liczyła wraz ze sprzymierzeńcami nie mniej niż tysiąc pięciuset żołnierzy, posłała do Sparty ludzi z wiadomością o tebańskim powstaniu i z prośbą o jak najszybsze przysłanie pomocy. Sami zaś zajmując miejsce wyżej położone, odpierali szturmujących, wielu z nich zabijając lub ciężko raniąc. (4) Ponieważ Tebańczycy spodziewali się przybycia znacznych sił spartańskich, wysłali posłów do Aten, by przypomnieć, że pomogli Ateńczykom przywrócić rządy ludu, kiedy ci popadli w niewolę Trzydziestu Tyranów¹⁰⁵, i prosić, by Ateńczycy przybyli z całą siłą zbrojną i pomogli odbić Kadmeję przed przybyciem Lacedemończyków.

26. Lud ateński po wysłuchaniu posłów uchwalił, by natychmiast wysłać jak najliczniejszy oddział¹⁰⁶, by wyzwolił Tebańczyków; Ateńczycy uczynili, to chcąc jednocześnie spłacić dług wdzięczności i pozyskać Beotów jako potężnych sprzymierzeńców w walce przeciw lacedemońskiej dominacji: lud ten bowiem w powszechnej opinii nie ustępuje żadnemu innemu wśród Greków,

οὐδενὸς τῶν Ἑλληνικῶν ἐδόκει λείπεσθαι. (2) τέλος δὲ Δημοφῶν κατασταθεὶς στρατηγός, καὶ παραχρῆμα πεντακισχιλίους ὀπλίτας καὶ πεντακοσίους ἵππεῖς καταλέξας, τῇ ὑστεραίᾳ τὴν δύναμιν ἅμ' ἡμέρα προήγαγεν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ δρομαῖος ἠπείγετο, φθάσαι σπεύδων τοὺς Λακεδαιμονίους: οὐδὲν δ' ἦττον ὁ δῆμος παρεσκευάζετο πανδημεὶ στρατεύειν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐὰν ἦ χρεία. (3) ὁ δὲ Δημοφῶν συντόμοις ταῖς ὁδοῖς χρησάμενος παραδόξως ἐπέφανε τοῖς Θηβαίοις. ὁμοίως δὲ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων πόλεων τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν πολλῶν στρατιωτῶν συνδραμόντων, ταχὺ μεγάλη δύναμις ἠθροίσθη τοῖς Θηβαίοις. (4) ὀπλίται μὲν γὰρ συνηλθον οὐκ ἐλάττους τῶν μυρίων καὶ δισχιλίων, ἵππεῖς δὲ πλείους τῶν δισχιλίων. πάντων δὲ προθύμως ἐπὶ τὴν πολιορκίαν ὀρμησάντων διελόμενοι τὰ πλήθη τὰς προσβολὰς ἐκ διαδοχῆς ἐποιοῦντο, προσκαρτεροῦντες τοῖς κινδύνοις συνεχῶς καὶ καθ' ἡμέραν καὶ νυκτός.

27. Οἱ δ' ἐν τῇ Καδμεΐᾳ φρουροῦντες παρακληθέντες ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων εὐρώστως ἡμύνοντο τοὺς πολεμίους, ἐλπίζοντες συντόμως ἦξειν τοὺς Λακεδαιμονίους μετὰ μεγάλης δυνάμεως. ἕως μὲν οὖν εἶχον τροφὰς ἱκανάς, ἐνεκαρτέρουον τοῖς δεινοῖς, καὶ πολλοὺς τῶν πολιορκούντων ἀπέκτεινον καὶ κατετραυμάτιζον, συνεργὸν ἔχοντες τὴν τῆς ἀκροπόλεως ὀχυρότητα: ὡς δ' ἡ μὲν τῶν ἀναγκάων σπάνις ἐπέτεινεν, οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲ περὶ τὰς παρασκευὰς ὄντες ἐχρόνιζον, ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους. (2) οἱ μὲν γὰρ Λακεδαιμόνιοι μέχρι θανάτου καρτερεῖν ᾔοντο δεῖν, οἱ δὲ ἀπὸ τῶν συμμαχίδων πόλεων συστρατεύσαντες, ὄντες πολλαπλάσιοι, παραδιδόναι τὴν Καδμεΐαν ἀπεφῆναντο: συνηναγκάσθησαν δὲ καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς τῆς Σπάρτης, ὄντες ὀλίγοι, παραχωρῆσαι τῆς ἀκροπόλεως. διόπερ οὗτοι μὲν ὑπόσπονδοι καθ' ὁμολογίαν ἀφεθέντες εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀπηλλάγησαν, (3) οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι δυνάμεσιν ἀξιολόγοις προσιόντες ἐπὶ τὰς Θήβας, καὶ βραχὺ τῶν καιρῶν ὑστερήσαντες, ἄπρακτον ἔσχον τὴν ἐπιβολήν. τοὺς δὲ ἡγεμόνας τῆς φρουρᾶς τρεῖς ὄντας μετέστησαν εἰς κρίσιν, καὶ τοὺς μὲν δύο κατεδίκασαν θανάτῳ, τὸν μὲντοι τρίτον τοσοῦτω πλήθει χρημάτων, ὥστε μὴ δύνασθαι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοσαῦτα χρήματα ἐκτίσαι. (4) μετὰ δὲ ταῦτ' Ἀθηναῖοι μὲν ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα, Θηβαῖοι δὲ Θεσπιάς πολιορκήσαντες ἄπρακτον ἔσχον τὴν ἐπιβολήν.

Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ῥωμαῖοι μὲν ἐπὶ ἀτελείᾳ πεντακοσίου ἀποίκους εἰς Σαρδονίαν ἀπέστειλαν.

28. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Καλλέου Ῥωμαῖοι χιλιάρχους ἀντὶ τῶν ὑπάτων κατέστησαν τέτταρας, Λεύκιον Παπίριον, Μάρκον Πόπλιον, Τίτον Κορνήλιον, Κόιντον Λεύκιον. ἐπὶ δὲ τούτων, Λακεδαιμονίων ἐπταικότων περὶ τὰς Θήβας, οἱ μὲν Βοιωτοὶ θαρρήσαντες συνεστράφησαν, καὶ κοινὴν συμμαχίαν ποιησάμενοι, δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσαντο, προσδοκῶντες ἦξειν τοὺς Λακεδαιμονίους μεγάλας δυνάμεσιν εἰς τὴν Βοιωτίαν. (2) Ἀθηναῖοι δὲ πρέσβεις τοὺς ἀξιολογωτάτους τῶν παρ' αὐτοῖς ἐξέπεμψαν ἐπὶ τὰς ὑπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους τεταγμένας πόλεις, παρακαλοῦντες ἀντέχεσθαι τῆς κοινῆς ἐλευθερίας. οἱ

zarówno w liczebności, jak i odwadze obywateli w walce przeciw wrogom. (2) Ostatecznie Demofon mianowany dowódcą zebrał od razu pięć tysięcy hoplitów i pięciuset jeźdźców i następnego dnia o świcie wyprowadził ten oddział z miasta; szli forsownym marszem, spiesząc się, by wyprzedzić Spartan. Oprócz tego Ateńczycy przygotowywali się do wyruszenia do Beocji z całą siłą, w razie gdyby zaszła taka potrzeba. (3) Demofon, który poprowadził oddział najkrótszą drogą, nieoczekiwanie pojawił się przed bramami Teb. Ponieważ również z innych miast w Beocji przybyło wielu żołnierzy, wkrótce po stronie Tebańczyków zebrała się znaczna siła. (4) Przybyło nie mniej niż dwanaście tysięcy hoplitów i ponad dwa tysiące jazdy. Skoro wszyscy byli pełni zapału do rozpoczęcia oblężenia, podzielili siły i kolejno przypuszczali ataki, kontynuując szturm bezustannie za dnia i w nocy.

27. Załoga Kadmei pod wpływem zachęty dowódców dzielnie odpierała wrogów, licząc na szybkie nadejście Lacedemończyków ze znacznymi posiłkami. Dopóki mieli wystarczająco dużo zapasów, dopóty wytrzymywali oblężenie i zabili lub ranili wielu szturmujących, bronieni murami twierdzy, kiedy jednak brak koniecznych produktów coraz bardziej dawał się im we znaki, a Lacedemończycy odpowiedzialni za zaopatrzenie zwlekali z przybyciem, zaczęły się pomiędzy nimi spory. (2) Lacedemończycy bowiem uważali, że należy wytrwać aż do śmierci, ale żołnierze z miast sojusznicych, o wiele liczniejsi, opowiedzieli się za oddaniem Kadmei. W tej sytuacji również ci, którzy pochodzili z samej Sparty, a było ich niewielu, zostali zmuszeni do wyrażenia zgody na opuszczenie twierdzy. Po zawarciu rozejmu poddali się i odeszli na Peloponez. (3) Lacedemończycy zaś, którzy szli przeciw Tebom i spóźnili się nieznacznie, przypuścili nieskuteczny atak. Trzem dowódcom załogi kadmejskiej¹⁰⁷ wytoczono proces: dwaj zostali skazani na śmierć, a trzeciego ukarano tak wysoką grzywną, że cały jego majątek nie wystarczył na jej zapłacenie. (4) Po tych wypadkach Ateńczycy powrócili do ojczyzny, a Tebańczycy oblegli Tespie¹⁰⁸, ale ich atak był nieskuteczny.

W tym samym czasie Rzymianie wysłali na Sycylię pięciuset kolonistów, którzy zostali zwolnieni z podatku¹⁰⁹.

28. Kiedy archontem w Atenach był Kalleas¹¹⁰, Rzymianie zamiast konsulów wybrali czterech trybunów wojskowych: Lucjusza Papiriusza, Marka Publiusza, Tytusa Korneliusza i Kwintusa Lucjusza¹¹¹. Za ich kadencji, po niepowodzeniu wyprawy Lacedemończyków przeciw Tebom, Beoci pełni odwagi połączyli się, utworzyli przymierze¹¹² i zbrali sporą armię, przewidując, że Lacedemończycy wyprawią się przeciw Beocji w znacznej sile. (2) Ateńczycy wysłali swoich najbardziej szacownych obywateli do miast podporządkowanych Lacedemończykom z wezwaniem, by te przyłączyły się do wspólnej walki o wolność.

γὰρ Λακεδαιμόνιοι διὰ τὸ μέγεθος τῆς περὶ αὐτοὺς δυνάμεως ὑπεροπτικῶς καὶ βαρέως ἤρχον τῶν ὑποτεταγμένων: διόπερ πολλοὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς τεταγμένων ἀπέκλινον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. (3) πρῶτοι δὲ πρὸς τὴν ἀπόστασιν ὑπήκουσαν Χῖοι καὶ Βυζάντιοι, καὶ μετὰ τούτους Ῥόδιοι καὶ Μυτιληναῖοι καὶ τῶν ἄλλων τινὲς νησιωτῶν: αἰεὶ δὲ μᾶλλον αὐξομένης τῆς τῶν Ἑλλήνων ὀρμῆς πολλαὶ πόλεις προσέθεντο τοῖς Ἀθηναίοις. ὁ δὲ δῆμος μετεωρισθεὶς ἐπὶ τῇ τῶν πόλεων εὐνοίᾳ κοινὸν συνέδριον ἀπάντων τῶν συμμάχων συνεστήσαντο, καὶ συνέδρους ἀπέδειξαν ἐκάστης πόλεως. (4) ἐτάχθη δ' ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης τὸ μὲν συνέδριον ἐν ταῖς Ἀθήναις συνεδρεῦειν, πόλιν δὲ ἐπ' ἴσης καὶ μεγάλην καὶ μικρὰν μιᾶς ψήφου κυρίαν εἶναι, πάσας δ' ὑπάρχειν αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὴν ὀρμὴν τῶν πόλεων ὀρῶντες ἀκατάσχετον οὖσαν πρὸς τὴν ἀπόστασιν, ὅμως πρεσβεύαις καὶ λόγοις φιλανθρώποις, ἔτι δ' ἐπαγγελίαις εὐεργετικαῖς ἐφιλοτιμοῦντο διορθοῦσθαι τὰς ἀλλοτριότητας τῶν ἀνθρώπων. (5) ὁμοίως δὲ καὶ τῆς εἰς τὸν πόλεμον παρασκευῆς ἐποιοῦντο πολλὴν φροντίδα, προσδοκῶντες μέγαν καὶ πολυχρόνιον αὐτοῖς ἔσεσθαι τὸν Βοιωτικὸν πόλεμον, συμμαχοῦντων τοῖς Θηβαίοις τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῶν κοινωνούντων τοῦ συνεδρίου.

- 29.** Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ἄκορις ὁ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς, ἀλλοτριῶς διακεείμενος πρὸς τὸν Περσῶν βασιλέα, δυνάμεις ξενικὰς ἀξιολόγους ἤθροισε: μεγάλους γὰρ μισθοὺς τοῖς ὑπακούουσι προτιθεὶς, συχνοὺς δ' εὐεργετῶν, ταχὺ πολλοὺς ἔσχε τῶν Ἑλλήνων ὑπακούοντας πρὸς τὴν στρατείαν. (2) οὐκ ἔχων δὲ στρατηγὸν ἀξιόχρεων, μετεπέμψατο Χαβρίαν τὸν Ἀθηναῖον, ἄνδρα καὶ φρονήσει καὶ συνέσει στρατηγικῇ διάφορον καὶ δόξαν ἐπ' ἀρετῇ μεγάλην περιπεποιημένον. οὗτος μὲν οὖν ἄνευ τῆς τοῦ δήμου γνώμης προσδεξάμενος τὴν στρατηγίαν ἀφηγεῖτο τῶν κατ' Αἴγυπτον δυνάμεων, καὶ μετὰ πολλῆς σπουδῆς παρεσκευάζετο πολεμεῖν πρὸς τοὺς Πέρσας. (3) Φαρνάβαζος δ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀναδεδειγμένος στρατηγὸς ἐπὶ τῆς Περσικῆς δυνάμεως παρασκευὰς μεγάλας ἐποίησατο τῶν πρὸς τὸν πόλεμον χρησίμων: ἐξέπεμψε δὲ καὶ πρὸς Ἀθηναίους πρέσβεις, κατηγορῶν μὲν Χαβρίου, ὅτι τῶν Αἰγυπτίων ἡγούμενος ἀπαλλοτριοῖ τὴν τοῦ βασιλέως εὐνοίαν ἀπὸ τοῦ δήμου, παρακαλῶν δὲ στρατηγὸν Ἰφικράτην αὐτῷ δοῦναι. (4) οἱ δ' Ἀθηναῖοι, σπεύδοντες τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν εἰς εὐνοίαν προσαγαγέσθαι καὶ τὸν Φαρνάβαζον ἰδιοποιήσασθαι, ταχέως τὸν τε Χαβρίαν ἐξ Αἰγύπτου μετεπέμψαντο καὶ τὸν Ἰφικράτην στρατηγὸν ἐξαπέστειλαν συμμαχήσοντα τοῖς Πέρσας. (5) Τοῖς δὲ Λακεδαιμονίοις καὶ τοῖς Ἀθηναίοις σπονδὰς πεποιημένοις ἐν τοῖς ἐπάνω χρόνοις συνέβαινε μένειν τὴν εἰρήνην μέχρι τῶνδε τῶν καιρῶν. μετὰ δὲ ταῦτα Σφοδριάδου τοῦ Σπαρτιάτου τεταγμένου μὲν ἐφ' ἡγεμονίας, φύσει δ' ὄντος μετεώρου καὶ προπετοῦς, ἔπεισεν αὐτὸν Κλεόμβροτος ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων ἄνευ τῆς γνώμης τῶν ἐφόρων καταλαβέσθαι τὸν Πειραιᾶ. (6) ὁ δὲ Σφοδριάδης ἔχων στρατιώτας πλείους τῶν μυρίων ἐπεβάλετο μὲν τῆς

Lacedemończycy bowiem, ufni w swoją potęgę wojskową, sprawowali rządy nad poddanyymi w sposób pełen pogardy i surowości; dlatego też wiele z miast znajdujących się pod ich kontrolą skłaniało się do przyjęcia wezwania Ateńczyków. (3) Pierwsi do rewolty przyłączyli się mieszkańcy Chios i Bizancjum, po nich Rodyjczycy, Mityleńczycy i niektórzy inni wyspiarze. Podczas gdy ten ruch przybierał w Grecji na sile, więcej miast przyłączyło się do Ateńczyków. Lud ateński, podniesiony na duchu życzliwością miast, ustanowił wspólną radę wszystkich sprzymierzonych i wyznaczył przedstawicieli z każdego miasta. (4) Na mocy wspólnej decyzji postanowiono, że rada będzie obradować w Atenach, a każdemu miastu, tak dużemu, jak i niewielkiemu, będzie na zasadzie równości przysługiwał jeden głos, wszystkie zaś miasta, zachowując autonomię, przyjmą przywództwo Ateńczyków. Lacedemończycy widzieli, że ruchu zmierzającego do rewolty nie da się kontrolować, jednak poprzez wysyłanie posłów i przyjacielskie namowy, którym towarzyszyły obietnice dobrodziejstw, usiłowali przełamać ludzką niechęć. (5) Dokładali też starań, by przygotować się do wojny, spodziewając się, że wojna beocka będzie dla nich wielkim i długotrwałym konfliktem, skoro z Tebańczykami sprzymierzili się Ateńczycy i inne miasta greckie, które uczestniczyły w radzie.

29. W tym samym czasie¹¹³ Akoris, król Egiptu¹¹⁴, wrogo usposobiony do króla Persów, zebrał znaczne wojska najemne; oferując im wysoki żołd i wyświadczając wiele dobrodziejstw, wkrótce pozyskał wielu greckich ochotników na wyprawę zbrojną. (2) Nie mając zaś odpowiedniego wodza, posłał po Ateńczyka Chabriasa¹¹⁵, męża wyróżniającego się zarówno rozsądkiem, jak i wiedzą w zakresie strategii, który zdobył ponadto sławę z powodu wielkiej osobistej dzielności. Ów bez wiedzy ludu przyjął dowództwo, objął komendę nad siłami w Egipcie i z wielkim zaangażowaniem zabrał się do przygotowywania wojny przeciw Persom. (3) Farnabazos mianowany przez króla wodzem sił perskich¹¹⁶, zgromadził wielkie ilości środków potrzebnych do prowadzenia wojny, wysłał też posłów do Aten, by oskarżyć Chabriasa o to, że dowodząc Egipcjanami, niszczy życzliwość króla perskiego do Ateńczyków oraz by prosić o przysłanie mu Ifikratesa¹¹⁷ jako dowódcy. (4) Ateńczycy, pragnąc pilnie zyskać łaskę króla i chcąc zdobyć przychyłność Farnabazosa, szybko nakazali Chabriasowi powrót z Egiptu i posłali Ifikratesa, by walczył u boku Persów.

(5) Między Lacedemończykami a Ateńczykami, na mocy zawartego wcześniej układu¹¹⁸, aż do tej chwili panował pokój. Po tym jednak Kleombrotos, król Lacedemończyków, przekonał Spartiatę Sfodriadasa¹¹⁹, człowieka niestałego i chwiejnego, mianowanego wodzem, by zajął Pireus bez wiedzy eforów¹²⁰. (6) Sfodriades, mając ponad dziesięć tysięcy żołnierzy, podjął próbę zajęcia Pireusu nocą, jednak odkryty przez Ateńczyków po nieudanym ataku wycofał się, nic nie wskórawszy. Oskarżono go przed radą Spartiatów, ale ponieważ

νυκτὸς καταλαβέσθαι τὸν Πειραιᾶ: καταφανῆς δὲ γενόμενος Ἀθηναίοις καὶ διαμαρτῶν τῆς ἐπιβολῆς ἄπρακτος ἐπανῆλθεν. κατηγορηθεὶς δ' ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ συναγωνιστὰς ἔχων τοὺς βασιλεῖς, ἀδίκως ἀπελύθη. (7) διόπερ οἱ Ἀθηναῖοι χαλεπῶς φέροντες ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν, ἐψηφίσαντο λελύσθαι τὰς σπονδὰς ὑπὸ Λακεδαιμονίων. κρίναντες δὲ πολεμεῖν αὐτοῖς, στρατηγούς τρεῖς εἵλαντο τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν πολιτῶν, Τιμόθεον καὶ Χαβρίανκαὶ Καλλίστρατον. ἐψηφίσαντο δὲ στρατιώτας μὲν ὀπλίτας καταλέξαι δισμυρίους, ἵππεῖς δὲ πεντακοσίους, ναῦς δὲ πληρῶσαι διακοσίας. προσελάβοντο δὲ καὶ τοὺς Θηβαίους ἐπὶ τὸ κοινὸν συνέδριον ἐπὶ τοῖς ἴσοις πᾶσιν. (8) ἐψηφίσαντο δὲ καὶ τὰς γενομένας κληρουχίας ἀποκαταστήσαι τοῖς πρότερον κυρίοις γεγονόσι, καὶ νόμον ἔθεντο μηδένα τῶν Ἀθηναίων γεωργεῖν ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς. διὰ δὲ ταύτης τῆς φιλανθρωπίας ἀνακτησάμενοι τὴν παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν εὐνοίαν, ἰσχυροτέραν ἐποίησαντο τὴν ἰδίαν ἡγεμονίαν.

- 30.** Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν προεκλήθησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀποκλίνειν, πρῶται δὲ καὶ προθυμότατα συνεμάχθησαν αἱ κατὰ τὴν Εὐβοίαν οἰκοῦσαι χωρὶς Ἑστιαίας: αὕτη γὰρ εὐηργετημένη μὲν ὑπὸ Λακεδαιμονίων μεγάλη, πεπολεμημένη δὲ δεινῶς ὑπὸ Ἀθηναίων, εὐλόγως πρὸς μὲν Ἀθηναίους ἀδιάλυτον ἐφύλαττε τὴν ἔχθραν, πρὸς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας βεβαίαν τὴν πίστιν διεφύλαττεν. (2) οὐ μὴν ἀλλὰ τοῖς Ἀθηναίοις εἰς συμμαχίαν συνέβησαν ἑβδομήκοντα πόλεις καὶ μετέσχον ἐπ' ἴσης τοῦ κοινοῦ συνεδρίου: διὸ καὶ τοῖς Ἀθηναίοις αἰεὶ μᾶλλον τῆς δυνάμεως ἀξιομένης, τοῖς δὲ Λακεδαιμονίοις ταπεινουμένης, ἐφάμιλλον τὴν ἰσχὺν τῶν πόλεων συνέβαινε γίνεσθαι. οἱ δ' Ἀθηναῖοι, τῶν πραγμάτων αὐτοῖς κατὰ νοῦν προχωρούντων, δύναμιν ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Εὐβοίαν τὴν παραφυλάξουσιν μὲν τοὺς συμμαχοὺς, καταπολεμήσουσιν δὲ τοὺς ἐναντίους. (3) κατὰ δὲ τὴν Εὐβοίαν βραχὺ μὲν πρὸ τούτων τῶν χρόνων Νεογένης τις ὄνομα μετ' Ἰάσονος τοῦ Φεραίου συλλέξας στρατιώτας κατελάβετο τὴν τε ἀκρόπολιν τῶν Ἑστιαίων, καὶ τύραννον ἑαυτὸν ἀπέδειξε ταύτης τῆς χώρας καὶ τῆς τῶν Ὀρειτῶν πόλεως. ἄρχοντας δ' αὐτοῦ βιαίως καὶ ὑπερηφάνως Λακεδαιμόνιοι Θηριπίδην ἀπέστειλαν ἐπ' αὐτόν. (4) ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεχειρεῖ λόγους τὸν τύραννον ἐκχωρεῖν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως: ὡς δ' οὐ προσεῖχε, παρακαλέσας τοὺς ἐγχωρίους πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐξεπολιόρκησε τὸ χωρίον καὶ τοῖς Ὀρειταῖς τὴν ἐλευθερίαν ἀποκατέστησεν, δι' ἣν αἰτίαν οἱ τὴν Ἑστιαίων καλουμένην χώραν οἰκοῦντες οἰκείως διετέθησαν πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ βεβαίως ἐτήρουν τὴν φιλίαν. (5) τῆς δ' ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐκπεμφθείσης δυνάμεως ἡγούμενος Χαβρίας ἐπόρθησε τὴν Ἑστιαίωντιν χώραν, καὶ τὴν καλουμένην μὲν Μητρόπολιν, κειμένην δ' ἐπὶ τινος ἔρυμνου ἰόφου, τειχίσας, ἀπέλιπεν ἐν αὐτῇ φρουράν, αὐτὸς δὲ ταῖς Κυκλάσι νήσοις ἐπιπλέων προσηγάγετο Πεπάρηθον καὶ Σκίαθον καὶ τινὰς ἄλλας τεταγμένας ὑπὸ Λακεδαιμονίοις.

bronili go królowie, został wbrew sprawiedliwości uwolniony od zarzutów. (7) Dlatego Ateńczycy oburzeni tym, co się stało, przegłosowali, że układ został zerwany przez Lacedemończyków. Zdecydowali prowadzić przeciw nim wojnę i wybrali¹²¹ na strategów trzech najznakomitszych obywateli: Timoteosa¹²², Chabriasa¹²³ i Kallistratosa¹²⁴. Uchwalili też, by powołać pod broń dwadzieścia tysięcy hoplitów, pięciuset jeźdźców i znaleźć załogi dla dwustu okrętów. Zaprosili też Tebańczyków do wzięcia udziału we wspólnej radzie na całkowicie równych zasadach. (8) Uchwalili również zwrot poprzednim właścicielom ziemi zajętej przez kleruchów i przyjęli prawo, zgodnie z którym żaden Ateńczyk nie powinien uprawiać ziemi poza Attyką. Poprzez ten wielkoduszny gest odzyskali życzliwość Greków i swoją pozycję przywódcy uczynili pewniejszą.

- 30.** Dla wyżej wspomnianej przyczyny wiele innych miast nabrało ochoty, by przyłączyć się do Ateńczyków¹²⁵; jako pierwsi i z największym zapałem przystąpili do przymierza mieszkańcy Eubei z wyjątkiem Hestiai¹²⁶; miasto to doznało wiele dobrego od Lacedemończyków, Ateńczycy natomiast w czasie wojny traktowali je strasznie, toteż słusznie zachowało nieprzejednaną nienawiść do Aten i niewzruszoną lojalność wobec Spartiatów. (2) Do przymierza Ateńczyków przyłączyło się jednak siedemdziesiąt miast i wszystkie uczestniczyły w radzie na równych zasadach. Ponieważ potęga ateńska nieustannie wzrastała, a lacedemońska się kurczyła, doszło do tego, że obie strony dysponowały wyrównanymi siłami. Skoro sprawy układały się po ich myśli, Ateńczycy wysłali na Eubeję oddział, by zapewnić ochronę swoim sprzymierzeńcom i walczyć z przeciwnikami. (3) Na Eubei krótko przed tymi wydarzeniami niejaki Neogenes zebrał żołnierzy¹²⁷ z pomocą Jazona z Feraj¹²⁸, zajął akropol w Hestiai i ogłosił się tyranem tego kraju i miasta Oreos. Ponieważ rządził on brutalnie i zachowywał się zarozumiale, Lacedemończycy wysłali przeciwko niemu Teripidesa¹²⁹. (4) Początkowo usiłował on skłonić tyrana do opuszczenia akropolu przy pomocy słownych argumentów, ten jednak nie posłuchał, zatem Teripides wezwał mieszkańców kraju do walki o wolność, zdobył warownię szturmem i przywrócił mieszkańcom Oreos wolność. Dlatego też ludzie zamieszkujący kraj zwany Hestiąją byli życzliwie usposobieni do Spartan i niewzruszenie strzegli przyjaźni z nimi. (5) Chabrias, dowódca sił wysłanych przez Ateńczyków, spustoszył ziemię Hestiotów, ufortyfikował tak zwaną Metropolis, leżącą na stromym wzniesieniu, i zostawił w niej załogę, sam zaś popłynął na Wyspy Cykladzkie i pozyskał Peparetos i Skiatos¹³⁰ oraz kilka innych wysp, które wcześniej były podporządkowane Lacedemończykom.

31. Οἱ δὲ ὀρώντες τὴν τῶν συμμάχων ὀρμὴν πρὸς τὴν ἀπόστασιν ἀκατάσχετον οὔσαν, ἐπαύσαντο τῆς προϋπαρχούσης βαρύτητος καὶ ταῖς πόλεσι φιλανθρώπως προσεφέροντο. τοιαύταις δ' ὀμιλίαις καὶ εὐεργεσίαις χρησάμενοι εὐνουστέρους ἅπαντας τοὺς συμμάχους κατεσκεύασαν. ὀρώντες δὲ τὸν πόλεμον αὐξόμενον καὶ πολλῆς ἐπιμελείας ἐπιδεόμενον, τὰς τε ἄλλας παρασκευὰς ἐποιοῦντο φιλοτίμως καὶ τὴν διάταξιν καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν στρατιωτῶν καὶ λειτουργιῶν περιττότερον ἐξεργάσαντο. (2) τὰς τε γὰρ πόλεις καὶ τοὺς καταλεγόμενους στρατιώτας εἰς τὸν πόλεμον διεῖλαν εἰς δέκα μέρη: τούτων δὲ πρώτην ἐπέϊχον μερίδα Λακεδαιμόνιοι, δευτέραν δὲ καὶ τρίτην Ἀρκάδες, τετάρτην δ' Ἠλεῖοι, πέμπτην δ' Ἀχαιοί: καὶ τὴν μὲν ἕκτην ἐπλήρουν Κορίνθιοι καὶ Μεγαρεῖς, τὴν δ' ἑβδόμην Σικυώνιοι καὶ Φλιάσιοι καὶ οἱ τὴν Ἀκτὴν καλουμένην οἰκοῦντες, τὴν δ' ὀγδόην Ἀκαρνᾶνες, ἐνάτην δὲ Φωκεῖς καὶ Λοκροί, τὴν δ' ἐπὶ πᾶσιν Ὀλύνθιοι καὶ οἱ ἐπὶ Θράκης κατοικοῦντες σύμμαχοι. ἦν δ' αὐτοῖς ὁ μὲν ὀπλίτης πρὸς δύο ψιλοὺς τεταγμένος, ὁ δ' ἵππεὺς πρὸς τέτταρας ὀπλίτας ἰσαζόμενος. (3) τοιαύτης δὲ τῆς συντάξεως οὔσης, ἠγεῖτο τῆς στρατιᾶς Ἀγησίλαος ὁ βασιλεύς: περιβόητος δ' ἦν ἐπ' ἀνδρεία καὶ στρατηγικῇ συνέσει καὶ σχεδὸν ἀνίκητος γεγονὼς ἐν τοῖς ἐπάνω χρόνοις. ἔν τε γὰρ τοῖς λοιποῖς πολέμοις ἔθαυμάσθη, καὶ καθ' ὃν καιρὸν Λακεδαιμόνιοι ἐπολέμουν τοῖς Πέρσαις, παραταξάμενος καὶ πολλαπλασίονα δύναμιν νικήσας, πολλὴν τῆς Ἀσίας ἐπῆλθε κρατῶν τῶν ὑπαίθρων, καὶ πέρασ, εἰ μὴ μετεπέμψαντο αὐτὸν οἱ Σπαρτιᾶται διὰ τινὰς πολιτικὰς χρείας, σχεδὸν ἂν καὶ τὴν ὅλην τῶν Περσῶν βασιλείαν εἰς τοὺς ἐσχάτους κινδύνους κατέστησεν. (4) ἦν γὰρ ὁ ἀνὴρ οὗτος δραστικὸς καὶ μετὰ συνέσεως πολλῆς θρασὺς καὶ παραβόλοις πράξεισι χρώμενος. διὸ καὶ τότε θεωροῦντες οἱ Σπαρτιᾶται τὸ μέγεθος τοῦ πολέμου προσδεόμενον ἠγεμόνος ἀξιολόγου, τοῦτον τοῦ πολέμου παντὸς ἠγεμόνα κατέστησαν.

32. Ὁ δ' Ἀγησίλαος προαγαγὼν τὴν δύναμιν, ἦκεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔχων τοὺς σύμπαντας στρατιώτας πλείους τῶν μυρίων ὀκτακισχιλίων, ὧν ἦσαν αἱ Λακεδαιμονίων πέντε μόραι: τὴν δὲ μόραν ἀναπληροῦσιν ἄνδρες πεντακόσιοι. ὁ δὲ Σκιρίτης καλούμενος λόχος παρὰ τοῖς Σπαρτιᾶταις οὐ συντάττεται μετὰ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἰδίαν ἔχων σύστασιν μετὰ τοῦ βασιλέως ἴσταται, καὶ παραβοηθεῖ τοῖς αἰεὶ θλιβομένοις μέρεσι: συνεστῶς δ' ἐξ ἐπιλέκτων ἀνθρώπων μεγάλας ποιεῖται ροπὰς ἐν ταῖς παρατάξεσι καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον αἴτιος γίνεται τῆς νίκης. ἵππεῖς δ' εἶχεν ὁ Ἀγησίλαος χιλίους καὶ πεντακοσίους. (2) οὗτος μὲν οὖν παραγενόμενος εἰς πόλιν Θεσπιάς, φρουρουμένην ὑπὸ Λακεδαιμονίων, πλησίον ταύτης κατεστρατοπέδευσε, καὶ τοὺς στρατιώτας ἐφ' ἡμέρας τινὰς ἀνελάμβανεν ἐκ τῆς κακοπαθείας. Ἀθηναῖοι δὲ πυθόμενοι τὴν τῶν Λακεδαιμονίων παρουσίαν εἰς τὴν Βοιωτίαν, εὐθύς ἐβοήθουν εἰς τὰς Θήβας, ἔχοντες πεζοὺς μὲν πεντακισχιλίους, ἵππεῖς δὲ διακοσίους. (3) τούτων δὲ τῶν δυνάμεων ἀθροισθεισῶν εἰς ἓνα τόπον, οἱ μὲν Θηβαῖοι λόφον τινὰ κατελάβοντο παραμήκη, σταδίου ἀπέχοντα τῆς πόλεως εἴκοσι, καὶ πρόβλημα ποιησάμενοι τὰς δυσχωρίας ἀνέμενον τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον: τὴν γὰρ Ἀγησιλάου

31. Lacedemończycy widząc, że zrywu sprzymierzeńców ku secesji nie da się opanować, porzucili uprzednią surowość i zaczęli przyjaźnie odnosić się do miast. Dzięki takiemu podejściu i wyświadczaniu im dobrodziejstw zyskali większą życzliwość wszystkich członków swojej symmachii. Ponieważ Lacedemończycy widzieli, że wojna przybiera na sile i wymaga większej uwagi, ambitnie zabrali się do szeregu przygotowań, zwłaszcza do staranniejszej organizacji i podziału wojska oraz do służb publicznych. (2) Podzielili¹³¹ miasta i żołnierzy zwerbowanych na wojnę na dziesięć części: w pierwszej mieścili się Lacedemończycy, w drugiej i trzeciej Arkadyjczycy, w czwartej Elejczycy, piątej Achajowie. Szóstą stanowili Koryntyjczycy i Megaryjczycy, siódmą mieszkańcy Sykionu, Fliuntu i obszaru zwanego Akte¹³², ósmą mieszkańcy Akarnanii, dziewiątą Fokejczycy i Lokrowie, ostatnią Olintyjczycy i sprzymierzeńcy z Tracji. Jeden hoplita odpowiadał dwóm lekkozbrojnym, a jeden jeździec czterem hoplitom. (3) Tak wyglądała organizacja armii, a dowództwo nad nią objął król Agesilaos; był on sławny dzięki swej dzielności i znajomości strategii, ponadto w minionych latach był praktycznie niezwyciężony. W trakcie innych wojen podziwiano go, a kiedy Lacedemończycy walczyli przeciw Persom, wydał bitwę¹³³ o wiele liczniejszym siłom wrogów i pokonał je, opanował też sporą część Azji, mając przewagę w otwartym terenie, a na koniec postawiłby całe królestwo perskie w krańcowo niebezpiecznej sytuacji, gdyby Lacedemończycy z powodów politycznych nie wezwali go do powrotu. (4) Był to człowiek skuteczny w działaniu, śmiały i jednocześnie niezwykle inteligentny, gotowy do podejmowania ryzykownych przedsięwzięć. Dlatego też i wtedy Spartiaci, zdając sobie sprawę, że skala konfliktu wymaga godnego wodza, mianowali go głównodowodzącym w całej wojnie.
32. Agesilaos poprowadził wojsko i dotarł do Beocji, dysponując całą armią w liczbie przekraczającej osiemnaście tysięcy żołnierzy, tym pięć mor piechoty Lacedemończyków. Jeden taki oddział, zwany morą, stanowi pięciuset żołnierzy. Kompania nazywana skirycką¹³⁴ u Spartiatów nie stoi razem z innymi, ale ma swoją własną pozycję obok króla i przychodzi zawsze z pomocą tym jednostkom, które są zagrożone, ponieważ zaś składa się z wybranych ludzi, ma ona wielkie znaczenie w walce i zazwyczaj staje się czynnikiem przechylającym szalę zwycięstwa na korzyść Lacedemończyków. Agesilaos miał tysiąc pięciuset jeźdźców. (2) Po dotarciu do miasta Tespie, w którym stacjonowała załoga lacedemońska¹³⁵, rozbił w pobliżu obóz i na kilka dni zwolnił żołnierzy od trudów. Ateńczycy zaś dowiedziawszy się o przybyciu Lacedemończyków do Beocji, natychmiast pospieszyli Tebom z pomocą, prowadząc pięć tysięcy piechoty i dwa tysiące jazdy. (3) Kiedy siły te zebrały się w jednym miejscu, Tebańczycy zajęli podłużne wzniesienie odległe dwadzieścia stadiów od miasta, zamienili naturalną przeszkodę terenu w zaporę i oczekiwali przybycia wrogów. Przestraszeni sławą Agesilaosa, obawiali się czekać na jego atak

δόξαν καταπεπληγμένοι, τὸν ἐν τοῖς πεδίοις ἐξ ἴσου κίνδυνον ὑπομένειν εὐλαβοῦντο. (4) ὁ δ' Ἀγησίλαος συντεταγμένη τῇ δυνάμει προάγων ἐπὶ τοὺς Βοιωτοὺς, ὡς ἤγγισε τοῖς πολεμίοις, τὸ μὲν πρῶτον τοὺς ψιλοὺς ἐπαφήκε τοῖς ἐναντίοις, πειρώμενος πῶς ἔχουσι πρὸς τὴν μάχην. ἀποκρουσαμένων δὲ αὐτοὺς τῶν Θηβαίων ῥαδίως ἐκ τόπων ὑπερδεξιῶν, ἐπήγαγε πᾶσαν ἐπ' αὐτοὺς τὴν δύναμιν συντεταγμένην καταπληκτικῶς. (5) Χαβρίας δ' ὁ Ἀθηναῖος τῶν μισθοφόρων ἀφηγούμενος παρήγγειλε τοῖς στρατιώταις δέχεσθαι τοὺς πολεμίους καταπεφρονηκῶς ἅμα καὶ τεταγμένως, καὶ τὰς ἀσπίδας πρὸς τὸ γόνυ κλίναντας ὀρθῶ τῷ δόρατι μένειν. (6) ὧν ποιησάντων τὸ προσταχθὲν ὡσπερ ἀφ' ἐνὸς παρακελεύσματος, ὁ Ἀγησίλαος θαυμάσας τὴν τε εὐταξίαν τῶν πολεμίων καὶ τὴν καταφρόνησιν, τὸ μὲν βιάζεσθαι πρὸς ὑπερδεξιῶν τόπους καὶ συναναγκάζειν τοὺς ἐναντίους ἄνδρας ἀγαθοὺς γίνεσθαι πρὸς τὸν ἐκ χειρὸς κίνδυνον οὐκ ἔκρινε, πεῖραν δὲ λαβὼν ὅτι τολμήσουσιν ἀναγκαζόμενοι διαγωνίσασθαι περὶ τῆς νίκης, ἐν τῷ πεδίῳ προεκαλεῖτο. οὐ συγκαταβαίνοντων δὲ τῶν Θηβαίων, τὴν μὲν φάλαγγα τῶν πεζῶν ἀπήγαγε, τοὺς δ' ἵππεῖς καὶ τὰ ψιλικά τῶν ταγματῶν ἐξαποστείλας ἐπόρθησε τὴν χώραν ἀδεῶς καὶ πολλῶν λαφύρων ἐγκρατῆς ἐγένετο.

- 33.** Οἱ δὲ συνόντες τῷ Ἀγησιλάῳ Σπαρτιᾶται σύμβουλοι καὶ οἱ τὰς ἡγεμονίας ἔχοντες ἐθαύμαζον, πῶς δραστικὸς εἶναι δοκῶν Ἀγησίλαος καὶ μείζονα καὶ δυναμικωτέραν ἔχων τὴν δύναμιν οὐ διηγωνίσαστο πρὸς τοὺς πολεμίους. πρὸς οὓς ὁ Ἀγησίλαος ἀπεκρίθη, νῦν μὲν ἀκινδύνως τοὺς Λακεδαιμονίους νενικηκέναι: πορθομένη γὰρ τῇ χώρᾳ μὴ τετολμηκέναι τοὺς Βοιωτοὺς βοηθῆσαι: εἰ δ' αὐτῶν τῶν πολεμίων παρακεχωρηκῶν τῆς νίκης ἐβιάσατο τοὺς πολεμίους ὑπομένειν τὸ δεινόν, ἴσως ἂν διὰ τὸ παράλογον τῆς τύχης δύναιντο καὶ πταῖσαι κατὰ τὸν κίνδυνον οἱ Λακεδαιμόνιοι. (2) τότε μὲν οὖν διὰ τῆς ἀποκρίσεως ταύτης ἔδοξε μετρίως κατεστοχάσθαι τὸ δυνάμενον ἀποβῆναι, ὕστερον δὲ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἔδοξεν οὐκ ἀνθρωπίνην ἀπόφασιν, ἀλλὰ θεῖόν τινα χρησμὸν εἰρηκέναι. οἱ γὰρ Λακεδαιμόνιοι μετὰ πολλῆς δυνάμεως στρατεύσαντες ἐπὶ Θηβαίους, καὶ συναναγκάσαντες αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνίσασθαι, μεγάλη συμφορᾷ περιέπεσον. (3) τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ἐν Λεύκτροις ἡττηθέντες πολλοὺς ἀπώλεσαν τῶν πολιτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Κλεόμβροτος ἔπεσε: μετὰ δὲ ταῦτα περὶ Μαντίνειαν πολεμήσαντες τοῖς ὅλοις ἐσφάλησαν καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀνελπίστως ἀπέβαλον. ἀγαθὴ γὰρ ἡ τύχη τοὺς μέγα φρονοῦντας παραδόξως σφῆλαι καὶ διδάξαι μηδὲν ἄγαν κατελπίζειν. ὁ γοῦν Ἀγησίλαος ἐχεφρόνως ἀρκεσθεὶς τῷ πρώτῳ προτερήματι, τὴν δύναμιν ἀσινῆ διεφύλαξεν. (4) Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μὲν Ἀγησίλαος μετὰ τῆς δυνάμεως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, οἱ δὲ Θηβαῖοι διὰ τὴν Χαβρίου στρατηγίαν σωθέντες ἐθαύμασαν τάνδρὸς τὴν ἐν τῷ στρατηγήματι ἀγχίνοιαν. ὁ δὲ Χαβρίας, πολλῶν καὶ καλῶν αὐτῷ πεπραγμένων κατὰ πόλεμον, ἐπὶ τούτῳ μάλιστα ἐσεμνύετο τῷ στρατηγήματι, καὶ τὰς εἰκόνας τὰς ὑπὸ τοῦ δήμου δοθείσας αὐτῷ καθίστανεν

przy wyrównanych szansach na płaskim terenie. (4) Agesilaos szedł naprzód, prowadząc przeciw Beotom wojsko ustawione w szyku bojowym i kiedy zbliżył się do nieprzyjaciół, posłał przeciw nim najpierw lekkobrojnym, by sprawdzić nastawienie wrogów do bitwy. Kiedy zaś Tebańczycy, zajmujący wyżej położone miejsce, z łatwością odparli ten atak jego ludzi, Agesilaos poprowadził przeciw nim całą swą armię w zwartym szyku, tak by wywołać jak największe przerażenie. (5) Chabrias Ateńczyk¹³⁶, dowodzący najemnikami, rozkazał żołnierzom, by przyjęli atak nieprzyjaciół z pogardą i trwali w szyku, by opierając tarczę o kolano, czekali z nadstawioną włócznią. (6) Skoro żołnierze wykonali polecenie wszyscy jednocześnie, Agesilaos, podziwiając szyk bojowy nieprzyjaciół i ich pełną lekceważenia postawę, nie uznał za stosowne szturmowanie wyżej położonego miejsca i zmuszania przeciwników do udowodnienia swej wartości w bezpośrednim starciu, wiedząc zaś po próbach, że zmuszeni będą walczyć o zwycięstwo, wyzwiał ich do walki na równinie. Kiedy jednak Tebańczycy nie zeszli, wycofał falangę pieszych, wysławszy natomiast jazdę i oddziały lekkobrojne zuchwale spustoszył cały kraj, biorąc mnóstwo łupów.

33. Spartańscy doradcy¹³⁷ towarzyszący Agesilaosowi oraz jego dowódcy dziwili się, dlaczego Agesilaos, uważany za przedsiębiorczego człowieka, posiadając liczniejszą i potężniejszą armię, nie wydał bitwy wrogom. Agesilaos odpowiedział, że teraz Lacedemończycy odnieśli zwycięstwo bez narażania się, skoro Beoci nie odważyli się ruszyć z odsieczą pustoszonemu krajowi. Gdyby po tym, jak Beoci sami zrezygnowali ze zwycięstwa, zmusił ich do stawienia czoła zagrożeniu, nieobliczalność losu mogłaby postawić Lacedemończyków w obliczu niebezpieczeństwa. (2) Wtedy wydawało się, że swoją odpowiedzią Agesilaos w miarę dobrze ujął to, co mogło się wydarzyć, później jednak w świetle wypadków, które się zdarzyły, wierzono, że wówczas wygłosił nie zwyczajną, ludzką opinię, ale jakąś boską przepowiednię¹³⁸. Kiedy bowiem Lacedemończycy wyruszyli z wielką armią przeciw Beotom i zmusili ich do walki o wolność, spotkało ich wielkie nieszczęście. (3) Najpierw w przegranej bitwie pod Leuktrami¹³⁹ stracili wielu obywateli, pośród których był również ich król Kleombrotos, potem zaś walcząc pod Mantineją¹⁴⁰ ponieśli zupełną klęskę i utracili hegemonię bez nadziei na jej odzyskanie. Powodzenie bowiem nieoczekiwanie przywodzi do upadku zadufanych w sobie i uczy, żeby nie chcieć niczego ponad miarę. Agesilaos w każdym razie, zadowolony z siebie rozsądnie pierwszym zwycięstwem, zachował swoją armię bez strat. (4) Po tych wydarzeniach Agesilaos wrócił wraz z wojskiem na Peloponez, Tebańczycy zaś, ocaleni dzięki strategii Chabriasa, podziwiali jego pomysłowość w stosowaniu forteli wojennych. Sam Chabrias, chociaż dokonał wielu wspaniałych czynów w czasie wojen, szczególnie był dumny z taktyki w czasie tej wyprawy i ustawił wizerunki ofiarowane mu przez lud pokazujące taką

ἐχούσας τοῦτο τὸ σχῆμα. (5) οἱ δὲ Θηβαῖοι μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τὴν Ἀγησιλάου στρατεύσαντες ἐπὶ Θεσπιάς τὴν μὲν προφυλακὴν, οὔσαν ἀνδρῶν διακοσίων, ἀνεῖλον, τῇ δὲ πόλει προσβολὰς συνεχεῖς ποιούμενοι, καὶ μηδὲν ἀξιόλογον πράξαντες, ἀπῆγον τὴν δύναμιν εἰς τὰς Θήβας. (6) Φοιβίδας δὲ ὁ Λακεδαιμόνιος, ἔχων ἀξιόλογον φρουρὰν ἐν ταῖς Θεσπιαῖς, ἐκχυθεὶς ἐκ τῆς πόλεως καὶ προπετῶς τοῖς ἀποχωροῦσι Θηβαίοις ἐπιθέμενος, τῶν μὲν στρατιωτῶν ἀπέβαλε πλείους τῶν πεντακοσίων, αὐτὸς δὲ λαμπρῶς ἀγωνισάμενος καὶ πολλοῖς ἐναντίοις τραύμασι περιπεσὼν ἥρωικῶς κατέστρεψε τὸν βίον.

- 34.** Οὐ πολλῶ δ' ὕστερον χρόνῳ πάλιν τῶν Λακεδαιμονίων τῇ αὐτῇ δυνάμει στρατεύσαντων ἐπὶ τὰς Θήβας, οἱ μὲν Θηβαῖοι δυσχωρίας τινὰς ἐτέρας καταλαμβάνομενοι διεκώλυον μὲν τοὺς πολεμίους λεηλατεῖν τὴν χώραν, κατὰ στόμα δὲ πρὸς ἅπασαν τὴν δύναμιν ἐν τοῖς πεδίοις οὐκ ἐτόλμων παρατάξασθαι. (2) τοῦ δ' Ἀγησιλάου προσμαχομένου συγκατέβησαν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον πρὸς τὸν ἀγῶνα. γενομένης δὲ μάχης ἐπὶ πολὺν χρόνον ἰσχυρᾶς, τὸ μὲν πρῶτον οἱ περὶ τὸν Ἀγησίλαον προετέρουν, μετὰ δὲ ταῦτα τῶν ἐκ τῆς πόλεως Θηβαίων ἐκχυθέντων πανδημεί, θεωρῶν τὸ πλῆθος τῶν ἐπιρρεόντων ὁ Ἀγησίλαος ἀνεκαλέσατο τῇ σάλπιγγι τοὺς στρατιώτας ἀπὸ τῆς μάχης. οἱ δὲ Θηβαῖοι, δόξαντες τότε πρῶτως μὴ καταδεεστέρους ἑαυτοὺς εἶναι Λακεδαιμονίων, τρόπιόν τε ἔστησαν καὶ τὸ λοιπὸν κατεθάρρησαν τῆς τῶν Σπαρτιατῶν δυνάμεως. (3) Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς πεζὰς δυνάμεις τοιοῦτον ἔσχε τὸ τέλος: τῶν δὲ ναυτικῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς ἐγένετο μεγάλη ναυμαχία μεταξύ Νάξου καὶ Πάρου διὰ τοιαύτας αἰτίας. Πόλλις ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος, πυθόμενος σίτου πλῆθος ἐν ὀλκάσι παρακομίζεσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, ἐφήδρευε καὶ παρετήρει τὸν κατάπλου τῆς κομιζομένης ἀγορᾶς, διανοούμενος ἐπιθέσθαι ταῖς ὀλκάσιν. ἃ δὲ πυθόμενος ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέπεμψε στόλον παραφυλάξοντα τὴν σιτοπομπίαν, ὃς καὶ διέπεμψεν εἰς τὸν Πειραιεῖα τὴν κομιζομένην ἀγοράν. (4) μετὰ δὲ ταῦτα Χαβρίας μὲν ὁ τῶν Ἀθηναίων ναύαρχος μετὰ τοῦ στόλου παντὸς πλεύσας ἐπὶ τὴν Νάξον συνεστήσατο πολιορκίαν. προσαγαγὼν δὲ τοῖς τείχεσι μηχανάς, καὶ διὰ τούτων σαλεύσας τὰ τείχη, σπουδῆν εἰσεφέρειτο βίᾳ κρατῆσαι τῆς πόλεως. ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Πόλλις ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ναύαρχος κατέπλευσε βοηθήσων τοῖς Ναξίοις. γενομένης δὲ φιλοτιμίας ἀμφότεροι συγκατέβησαν εἰς ναυμαχίαν, καὶ τὰς ναῦς διατάξαντες ἐπέπλεον ἀλλήλοις. (5) εἶχε δὲ τριήρεις ὁ μὲν Πόλλις ἐξήκοντα καὶ πέντε, ὁ δὲ Χαβρίας ὀγδοήκοντα καὶ τρεῖς. ἐπιπλευσῶν δὲ τῶν νεῶν ἀλλήλαις, Πόλλις μὲν ἠγούμενος τοῦ δεξιοῦ κέρως πρῶτος ἐνέβαλε ταῖς ἀντιτεταγμέναις τριήρεσιν ἐπὶ τοῦ λαιοῦ κέρατος, ὧν ἠγεῖτο Κήδων ὁ Ἀθηναῖος: ἀγωνισάμενος δὲ λαμπρῶς αὐτόν τε τὸν Κήδωνα διέφθειρε καὶ τὴν ναῦν κατεβύθισεν: ὁμοίως δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις συμβαλὼν καὶ τοῖς ἐμβόλοις ἀναρρηττων, ἃς μὲν διέφθειρεν, ἃς δὲ φυγεῖν ἠνάγκασεν. (6) ἃ δὲ κατιδὼν ὁ Χαβρίας, καὶ μέρος τῶν περὶ αὐτόν νεῶν ἐκπέμψας, ἐβοήθησε τοῖς πιεζομένοις καὶ τὴν ἦτταν τῶν ἰδίων διωρθώσατο, αὐτὸς δ' ἔχων τὸ κράτιστον

postawę¹⁴¹. (5) Tebańczycy natomiast po wycofaniu się Agesilaosa wyruszyli przeciw Tespiom¹⁴² i znieśli przednią straż liczącą dwustu ludzi, kiedy jednak po wielokrotnych atakach na samo miasto nie działali niczego godnego wzmianki, powrócili z wojskiem do Teb. (6) Lacedemończyk Fojbidas, który dowodził w Tespiach znacznym garnizonem, wypadł z miasta i bez namysłu zaatakował wycofujących się Tebańczyków; stracił w tej walce ponad pięćset żołnierzy i sam, walcząc mężnie, wielokrotnie ranny z przodu, poległ bohaterską śmiercią.

34. Niedługo potem, kiedy Lacedemończycy ponownie¹⁴³ wyruszyli przeciw Tebańczykom w takiej samej sile, jak wcześniej, Tebańczycy, wykorzystując inne naturalne przeszkody, powstrzymali wrogów od płądrowania kraju, nie zdecydowali się jednak na bezpośrednie starcie z całą wrogą armią na terenie równinnym. (2) Kiedy Agesilaos przypuścił atak, stopniowo zeszli, by stawić mu czoła. Przez dłuższy czas trwała zacięta walka, w której początkowo przewagę zyskały oddziały Agesilaosa, później jednak, kiedy z miasta wyległy tłumnie zastępy Tebańczyków, Agesilaos, widząc zbliżających się w wielkiej liczbie przeciwników, kazał dać żołnierzom trąbką sygnał do odwrotu. Tebańczycy, uważając, że po raz pierwszy okazali się nie gorszymi od Lacedemończyków, ustawili pomnik zwycięstwa i odtąd mężniej stawiali czoła armii Spartan. (3) Tak zakończyły się walki sił lądowych. W tym samym czasie pomiędzy Naksos a Paros odbyła się wielka bitwa morska¹⁴⁴; doszło do niej z następujących przyczyn. Pollis¹⁴⁵, dowódca floty lacedemońskiej, dowiedział się o dużej dostawie zboża dla Aten, przewożonej na okrętach handlowych; przygotował więc zasadzkę i czatował na pojawienie się u brzegu floty wiozącej zboże, zamierzał bowiem zaatakować statki transportowe. Poinformowany o tym lud ateński wysłał flotę, by konwojowała transport zboża, który w ten sposób dotarł bezpiecznie do portu w Pireusie. (4) Po tym zdarzeniu Chabrias, ateński dowódca sił morskich, popłynął z całą flotą przeciw Naksos i rozpoczął oblężenie. Podciągnął pod mury maszyny oblężnicze, a kiedy już nadwątlił fortyfikacje, dokładał wszelkich starań, by szturmem zająć miasto. W tym samym czasie Pollis, dowódca floty lacedemońskiej, przybił do brzegu z odsieczą dla Naksos. W zapalczącej rywalizacji obaj przeciwnicy zdecydowali się na bitwę morską i ustawivszy okręty w szyku popłynęli naprzeciw sobie. (5) Pollis miał sześćdziesiąt pięć, a Chabrias osiemdziesiąt trzy trójrzędowce. Kiedy się do siebie zbliżyli, Pollis, dowodzący prawym skrzydłem, pierwszy zaatakował lewe skrzydło wroga, którym dowodził Ateńczyk Kedon; po wspaniałej walce zabił samego Kedona i zatopił jego okręt, podobnie atakując inne statki Kedona i taranując je dziobem własnego okrętu jedno zatopił, inne zmusił do ucieczki. (6) Chabrias widząc, co się dzieje, wysłał część własnych okrętów na pomoc silnie naciskanym żołnierzom Kedona i uratował własne siły od klęski, sam natomiast z najsilniejszą

τοῦ στόλου καὶ γενναίως ἀγωνισάμενος πολλὰς μὲν τριήρεις διέφθειρεν, οὐκ ὀλίγας δ' αἰχμαλώτους ἔλαβεν.

- 35.** Γενόμενος δ' ἐπὶ τοῦ προτερήματος, καὶ πάσας τὰς τῶν πολεμίων ναῦς φυγεῖν ἀναγκάσας, ἀπέσχετο παντελῶς τοῦ διωγμοῦ: ἀναμνησθεὶς γὰρ τῆς ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίας, ἐν ἧ' τοὺς νικήσαντας στρατηγούς ὁ δῆμος ἀντὶ μεγάλης εὐεργεσίας θανάτῳ περιέβαλεν, αἰτιασάμενος ὅτι τοὺς τετελευτηκότας κατὰ τὴν ναυμαχίαν οὐκ ἔθαψαν, εὐλαβήθη μήποτε τῆς περιστάσεως ὁμοίας γενομένης κινδυνεύση παθεῖν παραπλήσια. διόπερ ἀποστάς τοῦ διώκειν ἀνελέγεται τῶν πολιτῶν τοὺς διανοηχομένους, καὶ τοὺς μὲν ἔτι ζώντας διέσωσε, τοὺς δὲ τετελευτηκότας ἔθαψεν. εἰ δὲ μὴ περὶ ταύτην ἐγένετο τὴν ἐπιμέλειαν, ῥαδίως ἂν ἅπαντα τὸν τῶν πολεμίων στόλον διέφθειρε. (2) κατὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν τῶν μὲν Ἀθηναίων διεφθάρησαν τριήρεις ὀκτωκαίδεκα, τῶν δὲ Λακεδαιμονίων διεφθάρησαν μὲν εἴκοσι καὶ τέτταρες, αὐτανδροὶ δ' ἐλήφθησαν ὀκτώ. Χαβρίας μὲν οὖν ἐπιφανῆ ναυμαχίαν νικήσας κατέπλευσε μετὰ πολλῶν λαφύρων εἰς τὸν Πειραιεῖα, καὶ μεγάλης ἀποδοχῆς ἔτυχε παρά τοῖς πολίταις. μετὰ γὰρ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον Ἀθηναῖοι ταύτην πρώτην ναυμαχίαν ἐνίκησαν: τὴν γὰρ περὶ Κνίδον οὐκ ἰδίᾳ διηγωνίσαντο, τῷ δὲ βασιλικῷ στόλῳ χρησάμενοι προετέρησαν. (3) ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐν τῇ Ῥώμῃ Μάρκος Μάνλιος ἐπιβαλόμενος τυραννίδι καὶ κρατηθεὶς ἀνηρέθη.
- 36.** Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Χαρισάνδρου Ῥωμαῖοι μὲν ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους κατέστησαν τέτταρας, Σερούιον Σουλπίκιον, Λεύκιον Παπίριον, Τίτον Κοῖνκτιον, Ἡλεῖοι δ' ἤγαγον Ὀλυμπιάδα πρώτην πρὸς ταῖς ἑκατόν, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Δάμων Θούριος. ἐπὶ δὲ τούτων ἐν τῇ Θράκῃ Τριβαλλοὶ σιτοδεία πιεζόμενοι πανδημεὶ στρατείαν ἐποίησαντο πρὸς τὴν ὑπερόριον χώραν, καὶ τὰς τροφὰς ἐκ τῆς ἀλλοτρίας γῆς ἐπορίζοντο. (2) ὄντες δὲ πλείους τῶν τρισμυρίων ἐπῆλθον τὴν τε ὄμορον Θράκην καὶ τὴν τῶν Ἀβδηριτῶν χώραν ἐπόρθησαν ἀδεῶς: πολλῆς δὲ ὠφελείας κυριεύσαντες καταπεφρονηκότως καὶ ἀτάκτως τὴν ἐπάνοδον ἐποιοῦντο. οἱ δ' Ἀβδηρίται πανδημεὶ στρατεύσαντες ἐπ' αὐτοὺς σποράδην καὶ ἀτάκτως τὴν ἐπάνοδον ποιοιμένους πλείους τῶν δισχιλίων ἀνεῖλον. (3) οἱ δὲ βάρβαροι παροξυνθέντες ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσι, καὶ βουλόμενοι τοὺς Ἀβδηρίτας τιμωρήσασθαι, πάλιν ἐνέβαλον αὐτῶν εἰς τὴν χώραν. οἱ δὲ προνομικότες ἐπαρθέντες τῷ προτερήματι, καὶ τῶν πλησιοχώρων Θρακῶν συμμαχίαν ἀποστειλάντων αὐτοῖς, παρετάξαντο τοῖς βαρβάροις. (4) γενομένης δὲ μάχης ἰσχυρᾶς, καὶ τῶν Θρακῶν μεταβαλομένων ἄφνω, μονωθέντες οἱ Ἀβδηρίται καὶ κυκλωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν βαρβάρων, σχεδὸν ἅπαντες οἱ τῆς μάχης μετεσχηκότες κατεκόπησαν. τηλικαύτη δὲ συμφορᾷ τῶν Ἀβδηριτῶν περιπεπωκότων καὶ μελλόντων πολιορκεῖσθαι, Χαβρίας ὁ Ἀθηναῖος ἐπιφανείς μετὰ δυνάμεως ἐξείλατο τῶν κινδύνων τοὺς Ἀβδηρίτας, καὶ τοὺς μὲν βαρβάρους ἐξήλασεν ἐκ τῆς χώρας, ἐν δὲ τῇ πόλει

częścią floty walczył dzielnie zatapiając wiele trójrzędowców i nie mało jeńców biorąc do niewoli.

35. Pomimo że Chabrias uzyskał przewagę i zmusił do ucieczki całą flotę nieprzyjaciół, powstrzymał się od pościgu. Przypomniawszy sobie bowiem o bitwie pod Arginuzami¹⁴⁶, po której lud w zamian za wielkie dobrodziejstwo, jakie wyświadczyli miastu, ukarał strategów śmiercią, obwiniając ich o to, że nie pochowali poległych w bitwie; miał się zatem na baczności, by w takich samych okolicznościach nie narazić się na podobne oskarżenie. Dlatego zaniechał pościgu, podejmował dryfujących na falach obywateli, uratował tych, którzy jeszcze byli przy życiu, a martwych pochował. Gdyby nie zajął się tym, z łatwością mógłby zniszczyć całą flotę wrogów. (2) W czasie bitwy zniszczono osiemnaście ateńskich trójrzędowców, Spartanie stracili dwadzieścia cztery okręty, które zatopiono, i osiem wziętych do niewoli wraz z załogami. Chabrias po wspaniałym zwycięstwie, wioząc wielkie łupy, zawinął do Pireusu, gdzie czekało go gorące powitanie obywateli¹⁴⁷. Była to bowiem pierwsza bitwa morska wygrana przez Ateńczyków od czasów wojny peloponeskiej; w bitwie pod Knidos¹⁴⁸ nie walczyli bowiem własnymi siłami, ale wygrali, mając do dyspozycji flotę króla. W tym samym czasie w Italii, w Rzymie Marek Maniliusz¹⁴⁹, który dążył do tyranii, został pokonany i zgładzony.
36. Kiedy w Atenach archontem był Charisandros¹⁵⁰, Rzymianie zamiast konsulów wybrali czterech trybunów wojskowych¹⁵¹: Serwiusza Sulpicjusza, Lucjusza Papiriusza, Tytusa Kwinkcjusza; w Elei odbyły się sto pierwsze igrzyska olimpijskie, w których bieg na jeden stadion wygrał Damon z Turiów¹⁵². Podczas ich kadencji Trybalowie¹⁵³ w Tracji, przyciśnięci głodem, wyprawili się z całym wojskiem na terytorium leżące poza ich granicami i zdobyli żywność na ziemi, która nie należała do nich. (2) W liczbie ponad trzydziestu tysięcy wtargnęli na ziemie sąsiadujące z Tracją i bezkarnie spustoszyli terytorium Abdery. Zebrali wiele łupów, po czym wracali nonszalancko i nie uszykowani, kiedy mieszkańcy Abdery z całą siłą zbrojną napadli na nich, idących w rozsypane i bezładnie, i wybili ponad dwa tysiące. (3) To wydarzenie rozgniewało barbarzyńców, toteż pałając żądzą zemsty, ponownie najechali kraj Abderytów. Ci zaś, po swoim zwycięstwie podniesieni na duchu, mając pomoc zbrojną przysланą przez trackich sąsiadów, stanęli w szyku przeciwko barbarzyńcom i rozpętała się zacięta bitwa. (4) Gdy Trakowie nieoczekiwanie przeszli na stronę przeciwników, mieszkańcy Abdery, osamotnieni, zostali otoczeni przez wielkie siły barbarzyńców i nieomal wybici w pień. Abderycy po tak wielkiej klęsce spodziewali się oblężenia, kiedy nagle pojawił się Ateńczyk Chabrias z wojskiem, wybawił ich z niebezpieczeństwa i przepędził barbarzyńców z ich ziemi; w mieście zostawił znaczną załogę, potem jednak sam zginął zamor-

φρουράν ἀξιόλογον καταλιπὼν αὐτὸς ὑπὸ τινων ἐδολοφονήθη. (5) Τιμόθεος δὲ παραλαβὼν τὴν ναυαρχίαν καὶ πλεύσας εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, τὰς τ' ἐν αὐτῇ πόλεις προσηγάγετο καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἀκαρνανίαν ὁμοίως ἔπεισεν ἀποκλίνειν πρὸς Ἀθηναίους. Ἀλκέταν τε τὸν Μολοττῶν βασιλέα φίλον κατασκευάσας, καὶ καθόλου τὰς χώρας τὰς τῶν περὶ τοὺς τόπους ἐκείνους πόλεων ἐξειδιοποιησάμενος, ἐνίκησε ναυμαχίᾳ τοὺς Λακεδαιμονίους περὶ Λευκάδα. (6) ταῦτα δὲ πάντα ταχέως καὶ ῥαδίως ἐπετέλεσε, πείθων μὲν διὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως, νικῶν δὲ δι' ἀνδρείαν καὶ στρατηγίαν. διόπερ οὐ μόνον παρὰ τοῖς πολίταις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλησι μεγάλης ἐτύγχανεν ἀποδοχῆς. καὶ τὰ μὲν περὶ Τιμόθεον ἐν τούτοις ἦν.

37. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Θηβαῖοι μὲν ἐστράτευσαν ἐπ' Ὀρχομενὸν ἐπιλέκτοισι ἀνδράσι πεντακοσίοις, καὶ συνετέλεσαν πρᾶξιν ἀξίαν μνήμης: φρουρούντων γὰρ τὸν Ὀρχομενὸν Λακεδαιμονίων πολλοῖς στρατιώταις, καὶ τοῖς Θηβαίοις ἀντιταξαμένων, ἐγενήθη μάχη καρτερά, καθ' ἣν οἱ Θηβαῖοι πρὸς διπλασίους συμβαλόντες ἐνίκησαν τοὺς Λακεδαιμονίους. οὐδέποτε γὰρ τοῦτο συνέβη γενέσθαι κατὰ τοὺς ἐπάνω χρόνους, ἀλλ' ἀγαπητὸν ὑπάρχειν ἐδόκει τὸ πολλοὺς ὀλίγους νικῆσαι. (2) διὸ καὶ φρονήματος ἐπίμπλαντο Θηβαῖοι, καὶ τὴν ἀνδρείαν εἶχον μᾶλλον περιβόητον, καὶ φανεροὶ καθιστήκεισαν ἀμφισβητήσοντες τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας.

(3) Τῶν δὲ συγγραφέων Ἑρμείας ὁ Μεθυμναῖος τὴν τῶν Σικελικῶν σύνταξιν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστροφε, γράψας βύβλους δέκα, ὡς δὲ τινες διαιροῦσι, δώδεκα.

38. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἴπποδάμου Ῥωμαῖοι χιλιάρχους ἀντὶ τῶν ὑπάτων κατέστησαν τέτταρας, Λεύκιον Οὐαλέριον, Λεύκιον Μάλλιον, Σερούιον Σουλπίκιον, Λοκρήτιον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀρταξέρξης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς μέλλων πολεμεῖν πρὸς Αἰγυπτίους καὶ σπεύδων ξενικὴν δύναμιν ἀξιόλογον συστήσασθαι, διέγνω συλλύσασθαι τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολέμους: οὕτως γὰρ μάλιστ' ἤλπιζε τοὺς Ἑλληνας ἀπολελυμένους τῶν οἰκείων πολέμων ἐτοιμοτέρους ἔσεσθαι πρὸς τὰς ξενολογίας. διόπερ πρέσβεις ἐξέπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς παρακαλέσοντας τὰς πόλεις κοινὴν εἰρήνην συνθέσθαι. (2) τῶν δ' Ἑλλήνων ἀσμένως προσδεξαμένων τοὺς λόγους διὰ τὸ κάμνειν τῇ συνεχείᾳ τῶν πολέμων, συνέθεντο πάντες τὴν εἰρήνην, ὥστε πάσας τὰς πόλεις αὐτονόμους καὶ ἀφρουρήτους εἶναι. καὶ κατέστησαν οἱ Ἕλληνες ἐξαγωγεῖς, οἳ κατὰ πόλιν ἐκάστην ἐπελθόντες ἐξήγαγον ἀπάσας τὰς φρουράς. (3) μόνων δὲ Θηβαίων οὐ προσδεξαμένων κατὰ πόλιν γίνεσθαι τὰς σπονδάς, ἀλλὰ τὴν Βοιωτίαν ἄπασαν ὑπὸ τὴν τῶν Θηβαίων συντέλειαν ταπτόντων, καὶ Ἀθηναίων μὲν ἀντειπόντων φιλοτιμότατα, Καλλιστράτου τοῦ δημαγωγοῦ τὸν λόγον διαθεμένου, ὑπὲρ δὲ τῶν Θηβαίων Ἐπαμεινώνδου διαθεμένου λόγον θαυμαστῶς ἐν τῷ κοινῷ συνεδρίῳ, τοῖς μὲν ἄλλοις Ἑλλησι πᾶσι συμφώνως

dowany¹⁵⁴ podstępnie przez jakichś sprawców. (5) Timoteos¹⁵⁵, który przejął dowodzenie flotą, popłynął do Kefalenii, pozyskał leżące tam miasta i przekonał do poparcia Aten również miasta Akarnanii. Zawarł przyjaźń z Alketasem, królem Molossów, i ogólnie mówiąc, pozyskawszy obszar należący do miast tego regionu pokonał Lacedemończyków w bitwie morskiej pod Leukadą¹⁵⁶. (6) Wszystkiego tego dokonał szybko i bez trudu, przekonując ludzi za pomocą słów i zwyciężając dzięki odwadze i umiejętnościom dowódczym. Dlatego też zdobył sobie ogromne uznanie nie tylko u współobywateli, ale i u innych Hellenów. Tak przedstawiały się w tym czasie wydarzenia związane z Timoteosem.

37. W tym samym czasie Tebańczycy wysłali przeciw Orchomenos¹⁵⁷ doborowy oddział pięciuset ludzi i dokonali czynów godnych zapamiętania¹⁵⁸; ponieważ w Orchomenos stacjonował znaczny kontyngent lacedemoński, stanął on przeciw Tebańczykom i wywiązała się zacięta bitwa, w której Tebańczycy zwyciężyli, walcząc z dwukrotnie liczniejszymi siłami Lacedemończyków. Nic podobnego nie wydarzyło się nigdy wcześniej; dawniej uznano by za zadowalające, gdyby z liczniejszym wojskiem udało się pokonać mniej licznych Spartan. (2) Z tego zatem powodu Tebańczycy wzbili się w dumę, ich odwaga stawała się coraz bardziej sławna, a oni sami w sposób jawny zaczęli uczestniczyć w walce o hegemonię w Grecji.

(3) Co do historyków, to w owym roku Hermejas z Metymny¹⁵⁹ ukończył dzieło dotyczące dziejów Sycylii, napisał dziesięć lub, według innego podziału, dwanaście ksiąg.

38. Kiedy w Atenach archontem był Hippodamos¹⁶⁰, Rzymianie zamiast konsulów wybrali czterech trybunów wojskowych: Lucjusza Waleriusza, Lucjusza Manliusza, Serwiusza Sulpicjusza i Lukrecjusza¹⁶¹. W czasie ich kadencji Artakserkses¹⁶², król Persów, zamierzając wypowiedzieć wojnę¹⁶³ Egipcjowi i intensywnie werbując wielką liczbę cudzoziemskich najemników, postanowił doprowadzić do zakończenia wojen pomiędzy Grekami. Spodziewał się, że Grecy uwolnieni od wojen domowych chętniej będą służyć jako najemnicy za granicą. (2) Dlatego też wysłał do Grecji posłów, by wezwali miasta do zawarcia wspólnego pokoju. Grecy przyjęli tę propozycję z zadowoleniem, ponieważ byli już zmęczeni nieprzerwanym łańcuchem wojen, i wszyscy zgodzili się na układ pokojowy gwarantujący, że wszystkie miasta pozostaną niezależne i wolne od obcych garnizonów. Grecy powołali specjalnych wysłanników, którzy podróżując po wszystkich miastach, przeprowadzali wycofywanie garnizonów. (3) Jedyne Tebańczycy nie zgodzili się na ratyfikację traktatu pokojowego przez każde miasto z osobna, chcieli, by cała Beocja została uznana za związek pod przewodnictwem Tebańczyków. Ateńczycy odpowiedzieli im w sposób bardzo zaczepny. W ich imieniu przemawiał demagog Kallistratos¹⁶⁴,

αἱ σπονδαὶ συνετελέσθησαν, μόνοι δὲ Θηβαῖοι κριθέντες ἔκσπονδοι, καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς ἐμποιοῦντος φρόνημα τοῖς πολίταις, ἐθάρρησαν τοῖς ἀπάντων δόγμασιν ἀντιβαίνειν. (4) Λακεδαιμόνιοι μὲν γὰρ καὶ Ἀθηναῖοι, διὰ πάντων περὶ τῆς ἡγεμονίας διαφιλοτιμούμενοι, παρεχώρουν ἀλλήλοις, οἱ μὲν τῆς κατὰ γῆν, οἱ δὲ τῆς κατὰ θάλατταν ἀρχῆς ἄξιοι κρινόμενοι. διόπερ τὴν ἐκ τρίτου προσώπου ἀναφερομένην ἡγεμονίαν χαλεπῶς ἔφερον, καὶ τὰς κατὰ Βοιωτίαν πόλεις ἀπέσπων τῆς τῶν Θηβαίων συντελείας.

39. Οἱ δὲ Θηβαῖοι, τῆ τε ῥώμῃ τῶν σωμάτων καὶ ταῖς ἀλκαῖς διαφέροντες καὶ πολλαῖς μάχαις προνεκικότες τοὺς Λακεδαιμονίους, μετέωροι τοῖς φρονήμασιν ὑπῆρχον καὶ τῆς κατὰ γῆν ἡγεμονίας ἠμφισβήτησαν. οὐ διεψεύσθησαν δὲ τῆς ἐλπίδος διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας καὶ διὰ τὸ πλείονας ἔχειν ἀγαθοῦς ἡγεμόνας καὶ στρατηγούς κατὰ τοὺς ὑποκειμένους χρόνους. (2) ἐπιφανέστατοι δ' ἦσαν Πελοπίδας καὶ Γοργίδας καὶ Ἐπαμεινώνδας· οὗτος γὰρ οὐ μόνον τῶν ὁμοεθνούντων, ἀλλὰ καὶ πάντων Ἑλλήνων πολὺ προέσχευ ἀνδρείᾳ τε καὶ στρατηγικῇ συνέσει. μετέσχε γὰρ ἐπὶ πολὺ πάσης παιδείας, καὶ μάλιστα τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας· πρὸς δὲ τούτοις φυσικοῖς προτερήμασι κεχορηγημένος, εἰκότως καὶ πράξεις ἐπιφανεστάτας συνετέλεσεν. διὸ καὶ συναναγκασθεὶς ὀλίγοις πολιτικοῖς στρατιώταις πρὸς πάσας τὰς τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων δυνάμεις ἀγωνίσασθαι, τοσοῦτον ὑπερέσχε τῶν ἀνικῆτων στρατιωτῶν, ὥστε τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιατῶν Κλεόμβροτον ἀνελεῖν, τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἀντιταχθέντων ἄρδην σχεδὸν κατακόψαι. (3) καὶ τὰ τηλικαῦτα παραδόξως διεπράξατο διὰ τὴν ἀγχίνουσαν καὶ τὴν ἐκ παιδείας αὐτῷ περιγεγενημένην ἀρετὴν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων μικρὸν ὕστερον ἐν τοῖς κατὰ μέρος ἐκτεθεῖσι σαφέστερον δηλώσομεν, νῦν δ' ἐπὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας τρεψόμεθα.

40. Μετὰ γὰρ τὴν συγχωρηθεῖσαν τοῖς δήμοις αὐτονομίαν αἱ πόλεις ἐνέπιπτον εἰς ταραχὰς μεγάλας καὶ στάσεις, μάλιστα δὲ αἱ κατὰ τὴν Πελοπόννησον. ὀλιγαρχικοῖς γὰρ πολιτεύμασι κεχηρμένα, καὶ ταῖς τῆς δημοκρατίας ἐξουσίαις ἀπειραγάθως χρώμεναι, πολλοὺς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐφυγάδευον καὶ κρίσεις ἐπιβάλλουσαι συκοφαντώδεις κατεδίκαζον. διόπερ εἰς στάσεις ἐμπίπτουσαι φυγὰς καὶ δημεύσεις οὐσιῶν ἐποιοῦντο, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς Λακεδαιμονίων ἡγεμονίας προεστηκότας τῶν πατρίδων. (2) ἐν γὰρ τοῖς τότε χρόνοις ἐπιτακτικῶς ἐκείνων τοῖς πολίταις προσενηνεγμένων, ὕστερον ὁ δημοτικὸς ὄχλος ἀπολαβὴν τὴν ἐλευθερίαν ἐμνησικακεῖ. πρῶτον δὲ τῶν Φιαλέων οἱ φυγάδες συστραφέντες κατελάβοντο τὴν καλουμένην Ἡραΐαν, χωρίον ὄχυρόν. ἐκ ταύτης δ' ὀρμηθέντες παρεισέπεσον εἰς τὴν Φιάλειαν, καὶ Διονυσίαν κατὰ τύχην ὄντων ἐπιπεσόντες ἀπροσδοκῆτως τοῖς ἐν τῷ θεάτρῳ

w imieniu Tebańczyków z mową na wspólnym posiedzeniu wystąpił, wzbudzając podziw Epaminondas¹⁶⁵; w zgodzie bowiem zawarto porozumienie pokojowe dotyczące wszystkich innych miast greckich, jedynie Tebańczycy zostali wyłączeni z układu; dzięki osobistemu męstwu Epaminondasa, który natchnął dumą serce współobywateli, Tebańczycy odważyli się przeciwstawić decyzjom wszystkich. (4) Lacedemończycy bowiem i Ateńczycy, od dawna rywalizujący o hegemonię, ustąpili sobie wzajemnie, jedni, uważani za godnych władania na morzu, a drudzy na lądzie. Z trudem zatem znosili aspiracje do przywództwa z trzeciej strony i starali się odciągnąć miasta beockie od związku pod przywództwem Tebańczyków.

39. Tebańczycy, wyróżniając się siłą fizyczną i odwagą, po odniesieniu wielu zwycięstw nad Lacedemończykami, wzbili się w dumę i zaczęli rościć pretensje do hegemonii na lądzie. Nie omylili się w swoich nadziejach z wyżej wymienionych przyczyn i dlatego, że w owym czasie mieli więcej dobrych przywódców i strategów. (2) Najsłynniejszymi z nich byli Pelopidas¹⁶⁶, Gorgidas¹⁶⁷ i Epaminondas¹⁶⁸; ów wyróżniał się męstwem i talentem wodzowskim nie tylko wśród współobywateli, ale pośród wszystkich Hellenów. Był wszechstronnie wykształcony, interesował się szczególnie filozofią pitagorejską¹⁶⁹. Obdarzony ponadto przymiotami fizycznymi, stosownie do nich dokonał wielu znakomych czynów. Dlatego też zmuszony wraz z niewieloma żołnierzami spośród obywateli stawić czoła całej potędze Lacedemończyków i ich sprzymierzeńców, tak dalece górował nad tymi dotąd niezwycięzonymi wojownikami, że zabił spartańskiego króla Kleombrotosa¹⁷⁰ i prawie doszczętnie wygubił swoich przeciwników. (3) Dokonał tego wszystkiego wbrew oczekiwaniom, dzięki bystrości umysłu i męstwu mającemu swe źródło w otrzymanym wychowaniu. O tym jednak opowiemy dokładniej nieco później w rozdziale temu poświęconym, teraz zaś podejmiemy dalszy ciąg narracji.
40. Gdy wiele ludów zdobyło autonomię, w miastach wybuchły zamieszki na dużą skalę i walki wewnętrzne, zwłaszcza na Peloponezie. Mieszkańcy przyzwyczajeni do ustroju oligarchicznego teraz w niemądry sposób czynili użytek z możliwości, jakie daje demokracja; wypędzili wielu dobrych obywateli i skazali ich w procesach opartych na oszczerczych zarzutach. W miastach opanowanych przez wewnętrzne spory zaczęto skazywać na wygnania i konfiskaty dóbr, zwłaszcza tych, którzy za czasów hegemonii spartańskiej dzierżyli władzę w swoich ojczyznach. (2) Ponieważ w czasie swych rządów władczo odnosili się oni do współobywateli, potem nastawiony demokratycznie tłum, odzyskawszy swobodę, pamiętał o swoich krzywdach. Najpierw wygnańcy z Fialei¹⁷¹ połączyli siły i zajęli twierdzę zwaną Herają¹⁷². Wyruszyli z niej i zakradli się do Fialei, gdzie przypadkiem obchodzono wtedy Dionizje; zaatakowali zniemacka siedzących w teatrze widzów i wielu zabili, wielu też

καθημένοι, καὶ πολλοὺς ἀποσφάζαντες, οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ συναπονοήσασθαι πείσαντες, ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Σπάρτην. (3) οἱ δὲ τῆς Κορίνθου φυγάδες, συχνοὶ διατρίβοντες παρὰ τοῖς Ἀργείοις, ἐπεχείρησαν κατιέναι: παραδεχθέντες δ' ἐπὶ τὴν πόλιν ὑπὸ τινῶν οἰκείων καὶ φίλων, διαβληθέντες ἐγένοντο περικατάληπτοι: μέλλοντες δὲ συναρπάζεσθαι, καὶ φοβούμενοι τὴν ἐκ τῆς ἀλώσεως αἰκίαν, ἀλλήλους ἀπέκτειναν. οἱ δὲ Κορίνθιοι πολλοὺς τῶν πολιτῶν αἰτιασάμενοι μετεσχηκέναι τοῖς φυγάσι τῆς ἐπιθέσεως, οὓς μὲν ἀπέκτειναν, οὓς δ' ἐφυγάδευσαν. (4) ἐν δὲ τῇ πόλει τῶν Μεγαρέων ἐπιχειρήσαντές τινες μεταστῆσαι τὴν πολιτείαν, καὶ κρατηθέντες ὑπὸ τοῦ δήμου, πολλοὶ μὲν ἀνηρέθησαν, οὐκ ὀλίγοι δ' ἐξέπεσον. ὁμοίως δὲ καὶ παρὰ τοῖς Σικυωνίοις τινὲς νεωτερίζειν ἐπιβαλόμενοι καὶ σφαλέντες ἀνηρέθησαν. (5) παρὰ δὲ τοῖς Φλιασίοις πολλῶν φυγαδευομένων, καὶ καταλαβομένων ἐπὶ τῆς χώρας φρούριον ὄχυρόν καὶ πλήθος μισθοφόρων ἀθροισάντων, ἐγένετο μάχη πρὸς τοὺς ἐκ τῆς πόλεως, καὶ νικησάντων τῶν φυγάδων ἀνηρέθησαν τῶν Φλιασίων ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους. ὕστερον δὲ προδόντων τῶν φυλάκων τοὺς φυγάδας, κρατήσαντες οἱ Φλιάσιοι τῶν φυγάδων ἀνεῖλον πλείους τῶν ἑξακοσίων, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐκβαλόντες ἐκ τῆς χώρας ἠνάγκασαν φυγεῖν εἰς Ἄργος. αἱ μὲν οὖν κατὰ Πελοπόννησον πόλεις ἐν τοιαύταις συμφοραῖς ἦσαν.

- 41.** Ἐπ' ἄρχοντας δ' Ἀθήνησι Σωκρατίδου Ῥωμαῖοι ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους κατέστησαν τέτταρας, Κόιντον Σερούιλιον, Σερούιον Κορνήλιον, ἔτι δὲ Σπόριον Παπίριον. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀρταξέρξης ὁ βασιλεὺς ἐστράτευσεν ἐπ' Αἴγυπτίους ἀφεστηκότας ἀπὸ Περσῶν. ἡγοῦντο δὲ τῶν δυνάμεων Φαρνάβαζος μὲν τῶν βαρβαρικῶν, Ἴφικράτης δ' ὁ Ἀθηναῖος τῶν μισθοφόρων, ὄντων δισμυρίων. ὁ δ' ἀνὴρ οὗτος μετὰ πεμπτος ἐπὶ τὴν στρατηγίαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐτάχθη διὰ τὴν ἐν τῷ στρατηγεῖν ἀρετήν. (2) ἔτη δὲ πλείω τοῦ Φαρναβάζου κατανηλωκότος περὶ τὰς παρασκευάς, ὁ μὲν Ἴφικράτης ὁρῶν αὐτὸν ἐν μὲν τῷ λέγειν ὄντα δεινόν, ἐν δὲ τοῖς πραττομένοις νωχελῆ, παρρησίᾳ πρὸς αὐτὸν ἐχρήσατο, φήσας θαυμάζειν πῶς ἐν μὲν τοῖς λόγοις ἐστὶν ὄξύς, ἐν δὲ τοῖς ἔργοις βραδύς. ὁ δὲ Φαρνάβαζος ἀπεκρίθη, διότι τῶν μὲν λόγων αὐτὸς κύριός ἐστι, τῶν δ' ἔργων ὁ βασιλεὺς. (3) τῆς δὲ τῶν Περσῶν δυνάμεως ἀθροισθείσης εἰς πόλιν Ἄκην, ἠριθμήθησαν τῶν μὲν βαρβάρων εἴκοσι μυριάδες, ὧν ἦρχε Φαρνάβαζος: τῶν δὲ μισθοφόρων Ἑλλήνων Ἴφικράτης ἡγεῖτο δισμυρίων. καὶ ναῦς ἠριθμήθησαν τριῆρεις μὲν τριακόσιοι, τριακόντοροι δὲ διακόσιοι: τῶν δὲ τὴν ἀγορὰν καὶ τὴν ἄλλην παρασκευὴν κομιζουσῶν πολὺς ἦν ἀριθμὸς. (4) ἀρχομένου δὲ τοῦ θέρους ἀνέξευξαν οἱ τοῦ βασιλέως στρατηγοὶ μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως, καὶ τοῦ στόλου συμπαραπλέοντος προῆγον ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον. ὡς δ' ἦκον πλησίον τοῦ Νείλου, κατέλαβον τοὺς Αἴγυπτίους φανερώς παρεσκευασμένους τὰ πρὸς τὸν πόλεμον. (5) ὁ γὰρ Φαρνάβαζος βραδεῖαν τὴν στρατείαν ἐποιεῖτο, καὶ πολὺν χρόνον ἐδέδωκε τοῖς πολεμίοις εἰς τὴν παρασκευὴν. ὡς ἐπίπαν γὰρ οἱ τῶν Περσῶν στρατηγοὶ, τῶν ὄλων οὐκ ὄντες αὐτοκράτορες, περὶ πάντων ἀναφέρουσι τῷ βασιλεῖ, καὶ προσαναμένουσι τὰς περὶ ἐκάστων ἀποκρίσεις.

przekonali, żeby przyłączyli się do ich szaleństwa, po czym odeszli do Sparty. (3) Wygnańcy z Koryntu, którzy w wielkiej liczbie przebywali u Argejczyków, podjęli próbę powrotu; chociaż zostali wpuszczeni do miasta przez jakichś swoich krewnych i przyjaciół, jednak potem oskarżeni i osaczeni, na chwilę przed pojmaniem pozabijali się wzajemnie w obawie przed okrutnym traktowaniem. Koryntyjczycy oskarżyli wielu obywateli o współudział w ataku przygotowanym przez wygnańców i część z nich zgładzili, część skazali na wygnanie. (4) W Megarze jacyś obywatele usiłowali obalić ustrój, zostali jednak pokonani przez lud i niektórych zabito, inni poszli na wygnanie. Podobnie w Sykionie próbowano przeprowadzić zamach stanu, ale jego autorzy ponieśli klęskę i zostali zgładzeni. (5) W Fliuncie¹⁷³ natomiast, kiedy wielu wygnańców zajęło twierdzę i zgromadziło wielkie siły zaciężne, doszło do bitwy przeciw wojsku z miasta; po zwycięstwie wygnańców zabito ponad trzystu obywateli Fliuntu. Potem własni strażnicy zdradzili wygnańców i Fliuntyjczycy, będąc górą, zabili ponad sześciuset banitów, pozostałych zaś wypędzili z kraju i zmusili do szukania schronienia w Argos. Takie to nieszczęścia spadły na miasta Peloponezu.

41. Kiedy archontem w Atenach był Sokratides¹⁷⁴, Rzymianie zamiast konsulów wybrali czterech trybunów wojskowych: Kwintusa Serwiliusza, Serwiusza Korneliuszai Spuriusza Papiriusza¹⁷⁵. Za ich kadencji król Artakserkses¹⁷⁶ wyprawił się przeciw Egipcjanom, którzy zbuntowali się przeciw Persji¹⁷⁷. Na czele wyprawy¹⁷⁸ stali Farnabazos, dowódca wojsk królewskich, i Ateńczyk Ifikrates¹⁷⁹, dowodzący wojskami najemnymi w liczbie dwudziestu tysięcy. Ten ostatni, wezwany przez króla na tę ekspedycję, otrzymał swoje stanowisko ze względu na umiejętności dowódcze. (2) Ponieważ Farnabazos poświęcił wiele lat na przygotowania, Ifikrates widząc, że ów jest biegły w mówieniu, ale powolny w czynach, zupełnie otwarcie powiedział mu, iż dziwi się, że ktoś tak bystry w słowach jest jednocześnie tak ociężały w działaniu. Farnabazos odpowiedział, że to dlatego, iż słowami kieruje on sam, a czynami król. (3) Kiedy siły perskie zgromadziły się w mieście Ake¹⁸⁰, liczyły dwieście tysięcy barbarzyńców; dowodził nimi Farnabazos; greckich najemników pod wodzą Ifikratesa było dwadzieścia tysięcy. Flota liczyła trzysta trójrzędowców i dwieście okrętów z trzydziestoma wioślarzami. Liczba oddziałów odpowiedzialnych za dostawy żywności i innych środków również była znaczna. (4) Z początkiem lata dowódca króla wraz z całą armią zwinęli obóz i wyruszyli do Egiptu, flota zaś płynęła razem z nimi. Kiedy dotarli w pobliże Nilu, zastali Egipcjan jawnie przygotowanych do wojny. (5) Farnabazos bowiem wiodł wyprawę powoli i dał nieprzyjaciołom dużo czasu na przygotowania. W ogóle bowiem dowódcy perscy nie dowodzą całością posunięć zbrojnych samodzielnie, ale w każdej sprawie zwracają się do króla i czekają na instrukcję w każdej z nich.

42. Ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς Νεκτάνεβις ἐπυνθάνετο μὲν τὸ μέγεθος τῶν Περσικῶν δυνάμεων, ἐθάρρει δὲ μάλιστα μὲν τῇ τῆς χώρας ὀχυρότητι, δυσπροσίτου παντελῶς οὐσῆς τῆς Αἰγύπτου, ἔπειτα καὶ τῷ πεφράχθαι καλῶς πάσας εἰσβολὰς τὰς τε ἀπὸ γῆς καὶ τὰς ἀπὸ θαλάττης. (2) ἐπτά στόμασι γὰρ τοῦ Νείλου τὰς εἰς τὸ Αἰγύπτιον πέλαγος ἐκβολὰς ποιουμένου, καθ' ἕκαστον τῶν στομάτων πόλις κατεσκεύαστο πύργους μεγάλους ἔχουσα καθ' ἕκαστον τοῦ ρείθρου καὶ ξυλίνην γέφυραν τοῦ εἴσπλου κυριεύουσαν. μάλιστα δὲ τὸ Πηλουσιακὸν στόμα κατεσκεύασε διὰ τὸ κεῖσθαι μὲν αὐτὸ πρῶτον πρὸς τοὺς ἀπὸ Συρίας πορευομένους καὶ δοκεῖν διὰ τούτου μάλιστα ἂν ποιεῖσθαι τὴν ἔφοδον τοὺς πολεμίους. (3) τοῦτο γὰρ ἀπετάφρευσε, καὶ διετείχισε τοὺς εἴσπλους κατὰ τοὺς εὐκαιροτάτους τόπους, καὶ τῶν προσόδων τὰς μὲν κατὰ γῆν πορευτὰς ἐποίησε λιμνάζειν, τὰς δὲ πλωτὰς χώμασιν ἐνέφραττεν. διόπερ οὐκ ἦν ῥαδίως οὔτε ταῖς ναυσὶν εἰσπλέειν οὔτε τοῖς ἵππευσι προσπελάσαι οὔτε τοῖς πεζοῖς προσελθεῖν. (4) οἱ δὲ περὶ τὸν Φαρνάβαζον στρατηγοί, καταλαβόντες τὸ Πηλουσιακὸν στόμα θαυμαστικῶς ὠχυρωμένον καὶ στρατιωτῶν πλήθει φυλαττόμενον, τὸ μὲν διὰ τούτου βιάζεσθαι παντελῶς ἀπεδοκίμασαν, δι' ἑτέρου δὲ στόματος ἔγνωσαν ποιεῖσθαι τὸν εἴσπλον. διὸ πλεύσαντες πελάγιοι πρὸς τὸ μὴ καθορᾶσθαι τὰς ναῦς ὑπὸ τῶν πολεμίων, κατέπλευσαν πρὸς τὸ στόμα τὸ καλούμενον Μενδήσιον, ἔχον ἠϊόνα παρήκουσαν ἐφ' ἱκανὸν τόπον. εἰς ταύτην ἀποβάντες μετὰ στρατιωτῶν τρισχιλίων ὃ τε Φαρνάβαζος καὶ ὁ Ἰφικράτης προῆγον ἐπὶ τὸ τετειχισμένον ἐπὶ τοῦ στόματος πολισμάτων. (5) ἐκβοηθησάντων δὲ τῶν Αἰγυπτίων ἵππευσι τε καὶ πεζοῖς τρισχιλίοις, γενομένης τε μάχης ἰσχυρᾶς καὶ τοῖς Πέρσαις πολλῶν ἐκ τῶν νεῶν προσγεγεννημένων, κυκλωθέντες οἱ Αἰγύπτιοι, πολλοὶ μὲν ἀπέθανον, οὐκ ὀλίγοι δ' ἐζωγρήθησαν: οἱ δὲ περιλειφθέντες εἰς τὴν πόλιν συνεδιώχθησαν. οἱ δὲ περὶ τὸν Ἰφικράτην συνεισπεσόντες τοῖς φρουροῦσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν, καὶ κρατήσαντες τοῦ φρουρίου, τοῦτο μὲν κατέσκαψαν, τοὺς δ' ἐνοικοῦντας ἐξηνδραποδίσαντο.

43. Μετὰ δὲ ταῦτα τοῖς στρατηγοῖς ἐνέπεσε στάσις, δι' ἣν τῆς ἐπιβολῆς ἐσφάλησαν. ὁ μὲν γὰρ Ἰφικράτης παρὰ τῶν αἰχμαλώτων πυθόμενος ἔρημον εἶναι τὴν Μέμφιν, ἐπικαιροτάτην οὖσαν πόλιν τῶν κατ' Αἴγυπτον, συνεβούλευεν ἐξαυτῆς ἀναπλεῖν ἐπὶ τὴν Μέμφιν πρὸ τοῦ παραγενέσθαι τὰς τῶν Αἰγυπτίων δυνάμεις: οἱ δὲ περὶ τὸν Φαρνάβαζον ᾤντο δεῖν ἀναμένειν τὴν ὄλην δύναμιν τῶν Περσῶν: ἀσφαλεστέραν γὰρ ἔσσεσθαι τὴν στρατείαν ἐπὶ τὴν Μέμφιν. (2) τοῦ δ' Ἰφικράτους ἀξιοῦντος αὐτῷ δοθῆναι τοὺς παρόντας μισθοφόρους, καὶ μετ' ἐκείνων ἐπαγγελλομένου κρατήσειν τῆς πόλεως, τό τε θράσος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν ὑπώπτευσε, μὴ κατ' ἰδίαν κατάσχη τὴν Αἴγυπτον. διόπερ οὐ συγχωροῦντος τοῦ Φαρναβάζου, ὁ Ἰφικράτης διεμαρτύρατο, λέγων ὡς ἐὰν παρῶσι τὴν ὀξύτητα τῶν καιρῶν, ἄπρακτον ποιήσουσι τὴν ὄλην στρατίαν. στρατηγοὶ μὲν οὖν τινες ἐφθόνουν αὐτῷ καὶ διαβολὰς ἀδίκους προσῆπτον. (3) οἱ δ' Αἰγύπτιοι πολλὴν ἀναστροφὴν λαβόντες, εἰς μὲν τὴν Μέμφιν

42. Król egipski, Nektanebos¹⁸¹, dowiedział się o liczbie wojsk perskich, ale był dobrej myśli, ufając zwłaszcza w obronność własnego kraju, Egipt bowiem jest bardzo niedostępny; poza tym dobrze obwarowano wszystkie drogi dostępu od strony łądu i morza. (2) Nil wpływa do Morza Egipskiego siedmioma ujściami, przy każdym zaś z ujść zbudowano miasto z wysokimi wieżami po obu stronach rzeki i drewnianym mostem górującym nad wejściem do portu. Szczególnie starannie ufortyfikowano ujście w Peluzjum¹⁸², jako że do niego najpierw docierają przybywający od strony Syrii i, jak mogło się wydawać, to miejsce jako pierwsze narażone będzie na atak nieprzyjaciół. (3) W miejscu tym wykopano rowy i otoczono murami wejścia dla statków w najdogodniejszych punktach, drogi dojścia dostępne dla pieszych zatopiono tak, że zmieniły się w bagno, dostęp od strony wody zablokowano wznosząc groble. Ani zatem okręty nie mogły łatwo tam wpłynąć, ani jazda nie była w stanie tam dotrzeć, ani piechota nie mogła się zbliżyć. (4) Dowódcy Farnabazosa, zdając sobie sprawę, że ujście w Pelusium jest niezwykle silnie umocnione, a ponadto bronione przez liczny oddział, całkowicie odrzucili pomysł forsowania tego przejścia i zdecydowali się wpłynąć inną drogą. Dlatego popłynęli otwartym morzem, by nieprzyjaciel nie zauważył okrętów, i dotarli do ujścia zwanego Mendesion, które miało dogodne wybrzeże. Farnabazos i Ifikretes wylądowali tam wraz z trzema tysiącami żołnierzy i poszli naprzód w stronę umocnionego ujścia rzeki. (5) Kiedy Egipcjanie wypadli z warowni w liczbie trzech tysięcy konnych i pieszych, wywiązała się zacięta bitwa, podczas której na pomoc Persom przybyło wielu ludzi z ich okrętów, tak że Egipcjanie zostali okrążeni; wielu z nich poległo, niemało też dostało się do niewoli. Pozostałych zmusili Persowie do ucieczki w stronę miasta. Ludzie Ifikratesa wpadli do murów warowni. atakując strażników, opanowali twierdzę, zburzyli ją, a mieszkańców uczynili niewolnikami.
43. Po tych wypadkach pomiędzy dowódcami wybuchł spór, z powodu którego zaprzepaścili wyprawę. Ifikrates, dowiedziawszy się od jeńców, że Memfis¹⁸³, najważniejsze z miast egipskich, jest pozbawione obrony, doradzał, by natychmiast popłynąć przeciw niemu, zanim zjawią się tam siły egipskie. Dowódcy z otoczenia Farnabazosa uważali jednak, że należy poczekać na całą armię perską, gdyż wyprawa przeciw Memfis byłaby wtedy bardziej bezpieczna. (2) Kiedy Ifikrates domagał się, by oddano mu obecnych na miejscu najemników, i obiecywał, że z nimi zdobędzie miasto, Farnabazosowi jego śmiałość i męstwo wydały się podejrzone, zaczął się obawiać, by Ifikrates nie zechciał zagarnąć Egiptu dla siebie. Kiedy więc Farnabazos nie zgodził się, Ifikrates sprzeciwił się, twierdząc, że jeśli nie wykorzystają najdogodniejszego momentu, cała wyprawa wojenna pójdzie na marne. Niektórzy dowódcy zazdrościli Ifikratesowi i obciążali go niesprawiedliwymi zarzutami. (3) Egipcjanie

ἐξέπεμψαν τὴν ἱκανὴν φυλακὴν, ἐπὶ δὲ τὸ πεπορθημένον πολισμάτιον πάσαις ταῖς δυνάμεσι παραγενόμενοι, καὶ πολλὰ πλεονεκτοῦντες διὰ τὴν τῶν τόπων ὀχυρότητα, συμπλοκάς ἐποιοῦντο τοῖς πολεμίοις συνεχεῖς. αἰεὶ δὲ μᾶλλον ἐπισχύοντες πολλοὺς ἀνήρουν τῶν Περσῶν καὶ κατεθάρρουν τῶν πολεμίων. (4) χρονιζούσης δὲ τῆς περὶ τὸ πολισμάτιον τοῦτο στρατείας, καὶ τῶν ἐτησίων ἤδη γενομένων, ὁ Νεῖλος πληρούμενος καὶ πάντα τόπον ἐπέχων τῷ πλήθει τοῦ ρεύματος αἰεὶ μᾶλλον ὠχύρου τὴν Αἴγυπτον. οἱ δὲ τῶν Περσῶν ἡγεμόνες, ἀντιπραττοῦσης αὐτοῖς αἰεὶ τῆς περιστάσεως, ἔγνωσαν ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὴν ἀπαλλαγὴν ποιήσασθαι. (5) διόπερ ἐπανιόντων αὐτῶν εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ γενομένης διαφορᾶς τῷ Φαρναβάζῳ πρὸς τὸν Ἰφικράτην, ὑποπτεύσας ὁ Ἰφικράτης μὴ συλληφθῆναι καὶ τιμωρίας τύχη, καθάπερ Κόνων ἔπαθεν ὁ Ἀθηναῖος, ἔκρινε λάθρα φεῦγειν ἐκ τοῦ στρατοπέδου: διὸ καὶ παρασκευασάμενος πλοῖον ἔλαθε νυκτὸς ἀπαλλαγεῖς καὶ καταπλεύσας εἰς τὰς Ἀθήνας. (6) ὁ δὲ Φαρνάβαζος πρέσβεις ἐκπέμψας κατηγόρησε τοῦ Ἰφικράτους ὡς αἰτίου γεγονότος τοῦ μὴ ληφθῆναι τὴν Αἴγυπτον. οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τοῖς μὲν Πέρσαις ἀπόκρισιν ἔδωκαν, ὅτι ἐὰν εὐρωσιν αὐτὸν ἡδικηκότα, κολάσουσι κατὰ τὴν ἀξίαν, αὐτοὶ δὲ μετ' ὀλίγον χρόνον στρατηγὸν κατέστησαν τὸν Ἰφικράτην ἐπὶ τὸ ναυτικόν.

44. Οὐκ ἀνοίκειον δ' ἐστὶ τὰ περὶ τῆς Ἰφικράτους ἀρετῆς ἱστορούμενα παραθεῖναι. οὗτος γὰρ παραδέδοται στρατηγικὴν τε ἀγχίνουσαν ἐσχηκέναι καὶ πρὸς πᾶσαν ἐπίνοιαν ἀγαθὴν φύσει κεχρησθῆναι διαφόρῳ. προσλαβόμενον οὖν αὐτὸν τὴν ἐν τῷ Περσικῷ πολέμῳ πολυχρόνιον ἐμπειρίαν τῶν στρατιωτικῶν ἔργων, ἐπινοήσασθαι πολλὰ τῶν εἰς τὸν πόλεμον χρησίμων, καὶ μάλιστα περὶ τὸν καθοπλισμὸν φιλοτιμηθῆναι. (2) τῶν γὰρ Ἑλλήνων μεγάλαις ἀσπίσι χρωμένων καὶ διὰ τοῦτο δυσκινήτων ὄντων, συνεῖλε τὰς ἀσπίδας καὶ κατεσκεύασε πέλτας συμμέτρους, ἀμφοτέρων εὖ στοχασάμενος, τοῦ τε σκέπειν ἱκανῶς τὰ σώματα καὶ τοῦ δύνασθαι τοὺς χρωμένους ταῖς πέλταις διὰ τὴν κουφότητα παντελῶς εὐκινήτους ὑπάρχειν. (3) διὰ δὲ τῆς πείρας τῆς εὐχρηστίας ἀποδοχῆς τυγχανούσης, οἱ μὲν πρότερον ἀπὸ τῶν ἀσπίδων ὀπλῖται καλούμενοι τότε δὲ ἀπὸ τῆς πέλτης πελτασταὶ μετωνομάσθησαν. ἐπὶ δὲ τοῦ δόρατος καὶ τοῦ ξίφους εἰς τὸναντίον τὴν μετάθεσιν ἐποίησατο: ἠὔξησε γὰρ τὰ μὲν δόρατα ἡμιολίῳ μεγέθει, τὰ δὲ ξίφη σχεδὸν διπλάσια κατεσκεύασεν. τὴν δὲ δοκιμασίαν ἢ χρειαῖα διαβεβαιοῦσα τὴν ἐπίνοιαν τοῦ στρατηγοῦ τῷ τῆς πείρας ἐπιτεύγματι δόξης ἠξίωσεν. (4) τὰς τε ὑποδέσεις τοῖς στρατιώταις εὐλύτους καὶ κούφας ἐποίησε, τὰς μέχρι τοῦ νῦν ἰφικρατίδας ἀπ' ἐκείνου καλουμένας. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῶν χρησίμων εἰς τὰς στρατείας κατέδειξε, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἶη γράφειν. ἢ μὲν οὖν ἐπ' Αἴγυπτον στρατεία τῶν Περσῶν, μεγάλης τυχοῦσα παρασκευῆς, παρ' ἐλπίδας ἄπρακτον ἔσχε τὸ τέλος.

45. Κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα ταραττομένων τῶν πόλεων διὰ τὴν ἀσυνήθη πολιτείαν, καὶ πολλῶν ἐπανισταμένων διὰ τὴν κοινὴν ἀναρχίαν, τοῖς μὲν τὰς ὀλιγαρχίας

natomiast mając dość czasu na przegrupowanie, wysłali do Memfis silną załogę i wyruszyli z całą armią ku zniszczonym fortyfikacjom u ujścia rzeki; korzystając w dużej mierze z obronności miejsca nękali wrogów bezustannymi atakami. Ciągłe rosnąć w siłę, zabijali wielu Persów i z coraz większą wiarą w zwycięstwo stawiali czoła wrogom. (4) Kiedy zaś walki o twierdzę przedłużały się i nadeszła pora wiatrów północno-zachodnich, zwanych etezyjskimi¹⁸⁴, wylał Nil i zatapiając całą okolicę bezmiarem wód, czynił Egipt z dnia na dzień coraz bardziej niedostępnym. Ponieważ okoliczności bezustannie układały się przeciw nim, wodzowie perscy postanowili wycofać się z Egiptu. (5) Podczas powrotu do Azji Farnabazos i Ifikrates poróżnili się, ten ostatni więc, obawiając się, by, tak jak Ateńczyka Konona¹⁸⁵, nie spotkało go więzienie i kara¹⁸⁶, postanowił potajemnie uciec z obozu; dlatego przygotował wcześniej okręt i wyruszywszy nocą, dotarł do Aten. (6) Farnabazos poprzez posłów oskarżył Ifikratesa, jakoby ten był przyczyną niezdobycia Egiptu. Ateńczycy zaś odpowiedzieli Persom, że jeśli uznają go winnym złego postępowania, ukarzą go tak, jak na to zasługuje, sami jednak wkrótce potem mianowali Ifikratesa dowódcą floty.

44. Nie będzie tu od rzeczy przytoczyć to, co mówiono o zaletach Ifikratesa¹⁸⁷. Opowiadano, że odznaczał się zarówno inteligencją w dowodzeniu wojskiem, jak i wybitnymi wrodzonymi zdolnościami rozwijania każdej twórczej myśli. Zdobywszy długoletnie doświadczenie w sprawach wojskowych w wojnie perskiej¹⁸⁸, wynalazł wiele narzędzi użytecznych w prowadzeniu wojny, szczególnie ambitnie zajmował się kwestią uzbrojenia¹⁸⁹. (2) Grecy posługiwali się dużymi tarczami, co utrudniało im ruchy, Ifikrates zaś wycofał je z użycia i wprowadził średniej wielkości owalne tarcze ze skóry, zwane pelte, osiągając w ten sposób dwa cele: dał odpowiednią ochronę żołnierzom i jednocześnie, dzięki lekkim tarczom, zupełną swobodę poruszania. (3) Ponieważ ta innowacja sprawdziła się w działaniu i została przyjęta, żołnierzy piechoty dawniej zwanych od dużych tarcz¹⁹⁰, którymi się posługiwali, hoplitami, teraz, od nazwy nowej tarczy, zaczęto nazywać peltastami¹⁹¹. Co się tyczy włóczni i miecza, to ulepszenia Ifikratesa poszły w przeciwnym kierunku: zwiększył długość włóczni o połowę, a miecze wydłużył niemal dwukrotnie. Nowa broń przeszła pomyślnie testy praktyczne, a sukces tej innowacji przyniósł sławę wynalazczemu talentowi stratega. (4) Sporządził też dla żołnierzy buty łatwe do rozwiązania i lekkie, które do dzisiaj nazywane są od jego imienia „ifikratidami”. Ifikrates wprowadził wiele ulepszeń w dziedzinie wojskowości, którym należałoby poświęcić dużo miejsca¹⁹². Tak więc wyprawa Persów przeciw Egipcjom, pomimo ogromnych przygotowań, nie przyniosła oczekiwanych rezultatów.

45. W całej Grecji¹⁹³ miasta trwały w stanie wzburzenia z powodu rządów, do których nie nawykły, a ogólna anarchia sprzyjała licznym powstaniom; Lace-

κατασκευάζουσιν ἐβοήθουν οἱ Λακεδαιμόνιοι, τοῖς δὲ τῆς δημοκρατίας ἀντεχομένοις συνεμάχουν οἱ Ἀθηναῖοι. (2) ἀμφότεροι γὰρ αἱ πόλεις αὐταὶ χρόνον ὀλίγον διετήρησαν τὰς σπονδὰς, μετὰ δὲ ταῦτα συμπράττουσαι ταῖς οἰκείαις πόλεσιν ἐπολέμουν, οὐδὲν ἔτι φροντίζοντες τῆς κοινῆς συνθεθείσης εἰρήνης. διόπερ ἐν Ζακύνθῳ τοῖς ἐπὶ τῆς Λακεδαιμονίων ἐπιστασίας κυρίως γεγονόσι τοῦ πολιτεύματος ὁ δῆμος χαλεπῶς ἔχων καὶ μνησικακῶν ἐφυγάδευσε πάντας ... οὗτοι δὲ πρὸς Τιμόθεον τὸν Ἀθηναίων ἡγούμενον τοῦ ναυτικοῦ καταφυγόντες συνέπλεον αὐτῷ καὶ συνεμάχουν. (3) τοῦτον οὖν παρασησάμενοι συνεργόν, καὶ διαβιβασθέντες εἰς τὴν νῆσον ὑπ' αὐτοῦ, κατελάβοντο χωρίον ὄχυρόν παρὰ θάλατταν, ὃ προσηγόρευον Ἀρκαδίαν. ἐκ τούτου δ' ὀρμώμενοι, καὶ βοηθὸν ἔχοντες τὸν Τιμόθεον, ἐκακοποιοῦν τοὺς ἐν τῇ πόλει. (4) τῶν δὲ Ζακυνθίων τοὺς Λακεδαιμονίους ἀξιούντων βοηθῆσαι, τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποστείλαντες πρέσβεις κατηγόρουν τοῦ Τιμοθέου: ὡς δ' ἐθεώρουν τὸν δῆμον ἀποκλίνοντα πρὸς τοὺς φυγάδας, συνεστήσαντο ναυτικόν, καὶ πληρώσαντες τριήρεις εἴκοσι καὶ πέντε ἐξέπεμψαν τοῖς Ζακυνθίοις συμμαχίαν, δόντες τὴν ἡγεμονίαν Ἀριστοκράτει.

46. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις τῶν ἐκ Κορκύρας τινὲς φίλοι Λακεδαιμονίων ἐπαναστάντες τῷ δήμῳ, παρεκάλεσαν τοὺς Σπαρτιάτας ἀποστεῖλαι ναυτικὴν δύναμιν, ὑπισχνόμενοι παραδώσειν αὐτοῖς τὴν Κόρκυραν. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, τὴν Κόρκυραν εἰδότες μεγάλην ῥοπὴν ἔχουσαν τοῖς ἀντεχομένοις τῆς θαλάττης, ἔσπευσαν κύριοι γενέσθαι ταύτης τῆς πόλεως. (2) εὐθύς οὖν ἔπεμψαν εἰς τὴν Κόρκυραν τριήρεις εἴκοσι καὶ δύο, τὴν ἡγεμονίαν Ἀλκίδα παραδόντες. τοῦτον δὲ τὸν στόλον προσηπορήθησαν εἰς Σικελίαν ἀποστεῖλαι, ἵνα ὡς φίλοι προσδεχθέντες ὑπὸ τῶν Κορκυραίων κατάσχῃ τὴν πόλιν μετὰ τῶν φυγάδων. (3) οἱ δὲ Κορκυραῖοι γνόντες τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ἐπίνοιαν, τὴν μὲν πόλιν ἐπιμελῶς ἐφύλαττον, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας πρέσβεις ἐξέπεμψαν περὶ βοηθείας. οἱ δ' Ἀθηναῖοι ψηφισάμενοι βοηθεῖν τοῖς Κορκυραίοις καὶ Ζακυνθίων τοῖς φυγάσιν, εἰς μὲν τὴν Ζάκυνθον ἐξέπεμψαν Κτησικλέα στρατηγόν, ἡγούμενον τῶν φυγάδων, εἰς δὲ τὴν Κόρκυραν παρεσκευάζοντο ναυτικὴν δύναμιν ἐκπέμπειν. (4) ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Βοιωτίαν Πλαταιεῖς ἀντεχόμενοι τῆς Ἀθηναίων συμμαχίας μετεπέμποντο στρατιώτας, κεκρικότες τοῖς Ἀθηναίοις παραδοῦναι τὴν πόλιν. ἐπὶ δὲ τούτοις οἱ Βοιωτάρχαι χαλεπῶς διατεθέντες πρὸς τοὺς Πλαταιεῖς, καὶ σπεύδοντες φθάσαι τὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίαν, εὐθύς ἐπ' αὐτοὺς δύναμιν ἀξιόλογον ἤγον. (5) παραγενόμενοι δὲ πλησίον τῆς τῶν Πλαταιέων πόλεως, ἀπροσδοκίτου τῆς ἐπιθέσεως γενομένης, οἱ πλεῖστοι μὲν τῶν Πλαταιέων ἐπὶ τῆς χώρας καταληφθέντες ὑπὸ τῶν ἱππέων συνηπάγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ καταφυγόντες εἰς τὴν πόλιν, καὶ συμμάχων ὄντες ἔρημοι, συνηναγκάσθησαν ὁμολογίας συνθέσθαι τοῖς πολεμίοις εὐαρέστους: ἔδει γὰρ αὐτοὺς τὰ ἐπιπλα λαβόντας ἀπελθεῖν ἐκ τῆς πόλεως καὶ μηκέτι τῆς Βοιωτίας ἐπιβαίνειν. (6) μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν Θηβαῖοι τὰς Πλαταιὰς κατασκάψαντες καὶ Θεσπιάς ἀλλοτρίως πρὸς

demończycy wspierali te, których celem było wprowadzenie oligarchii, podczas gdy Ateńczycy pomagali dążącym do demokracji. (2) Oba państwa bowiem respektowały przez krótki czas układ pokojowy, potem jednak współdziałając ze sprzymierzonymi miastami, rozpoczęły wojnę, nie zważając już na wcześniej zawarte porozumienie w sprawie pokoju. Dlatego w Zakyntos¹⁹⁴ lud oburzony na tych, którzy rządili podczas dominacji Lacedemończyków, pamiętając o doznanych krzywdach skazał wszystkich na wygnanie. ... Ci obywatele¹⁹⁵ zbiegli do Ateńczyka Timoteosa¹⁹⁶, który dowodził flotą, przyłączyli się do niego i walczyli wspólnie z nim. (3) Nakłonili go, by został ich współnikiem; przewiezieni przez niego na wyspę, zajęli twierdzę nad morzem i nazwali ją Arkadią. Uczynili to miejsce bazą wypadową i mając pomoc Timoteosa, wyrządzali szkody przeciwnikom w mieście. (4) Kiedy Zakyntyjczycy domagali się pomocy od Lacedemończyków, ci najpierw wysłali poselstwo do Aten i oskarżyli Timoteosa; kiedy jednak zauważyli, że lud ateński skłania się ku wygnańcom, zorganizowali flotę, obsadzili załogami dwadzieścia pięć trójrzędowców i posłali na pomoc Zakyntyjczykom, powierzając dowództwo Arystokratesowi¹⁹⁷.

46. Kiedy te wypadki przebiegały, pewni zwolennicy Lacedemończyków z Korcyry¹⁹⁸ wywołali bunt przeciw panującej tam demokracji i posłali do Sparty z prośbą o przysłanie floty i obiecując wydanie im miasta. Lacedemończycy zdawali sobie sprawę, jak wielki znaczenie ma Korcyra dla tych, którzy zamierzają sięgnąć po władzę na morzu, i pospieszyli, by przejąć kontrolę nad tym miastem. (2) Natychmiast wysłali na Korcyrę dwadzieścia dwa trójrzędowce, powierzając dowództwo Alkidasowi¹⁹⁹. Udali jednak, że wyprawę tę wysyłają na Sycylię, aby przyjęci jako przyjaciele przez Korkyrejczyków mogli opanować miasto przy pomocy wygnańców. (3) Korkyrejczycy, odkrywszy plan Spartan, pilnie strzegli miasta i wyprawili posłów do Aten po pomoc. Ateńczycy uchwalili wysłanie pomocy dla Korkyrejczyków i wygnańców z Zakyntos; na Zakyntos wysłali stratega Ktesikleasa jako wodza wygnańców, przygotowywali się również do wyekspediowania floty na Korcyrę. (4) W tym samym czasie w Beocji Platejczycy, zamierzając przystąpić do przymierza Ateńczyków, posłali do nich po żołnierzy, ponieważ zdecydowali się przekazać miasto Ateńczykom. W tej sytuacji beotarchowie, źle usposobieni wobec Platejczyków, pospieszyli, by uprzędzić symmachię ateńską, i natychmiast poprowadzili przeciw Platejczykom znaczny oddział. (5) Ponieważ, kiedy dotarł on w pobliże Platejów, nikt nie spodziewał się ataku, większość Platejczyków została zatrzymana na polach i uprowadzona przez jazdę, pozostali uciekli do miasta; pozbawieni pomocy sojuszników zostali zmuszeni do zawarcia układu korzystnego dla nieprzyjaciół: na mocy układu musieli opuścić miasto, zabierając tylko ruchomości, i już nigdy więcej nie mogli postawić stopy na beockiej ziemi. (6) Potem Tebańczycy zburzyli do szczętnie Plateje i splądrowali nieprzychylnie do nich usposobione Tespie²⁰⁰.

αυτούς διακειμένας ἐξεπόρθησαν, οἱ δὲ Πλαταιεῖς εἰς Ἀθήνας μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν φυγόντες τῆς ἰσοπολιτείας ἔτυχον διὰ τὴν χρηστότητα τοῦ δήμου. καὶ τὰ μὲν κατὰ Βοιωτίαν ἐν τούτοις ἦν.

47. Λακεδαιμόνιοι δὲ στρατηγὸν καταστήσαντες Μνάσιππον ἐξαπέστειλαν ἐπὶ τὴν Κόρκυραν, ἔχοντα τριήρεις μὲν ἐξήκοντα καὶ πέντε, στρατιώτας δὲ χιλίους καὶ πεντακοσίους. οὗτος δὲ καταπλεύσας εἰς τὴν νῆσον καὶ προσλαβόμενος τοὺς φυγάδας εἰσέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα, καὶ τεττάρων μὲν νεῶν ἐκυρίευσεν, τῶν δὲ ὑπολοίπων τριῶν νεῶν φυγουσῶν πρὸς τὴν γῆν, αὗται μὲν ἐνεπρήσθησαν ὑπὸ τῶν Κορκυραίων, ἵνα μὴ τοῖς πολεμίοις ὑποχείριοι γένωνται. ἐνίκησε δὲ καὶ πεζῆ τοὺς ἐπὶ τῇ γῆ λόφον τινὰ κατειλημμένους, καὶ καθόλου πολὺν φόβον τοῖς Κορκυραίοις ἐπέστησεν. (2) Ἀθηναῖοι δὲ καὶ πάλαι μὲν ἀπεστάλκεισαν Τιμόθεον τὸν Κόνωνος ἐπὶ βοήθειαν τοῖς Κορκυραίοις μετὰ νεῶν ἐξήκοντα: οὗτος δὲ πρὸ τῆς συμμαχίας ταύτης πλεύσας ἐπὶ Θράκης, καὶ πολλὰς πόλεις ἐπὶ συμμαχίαν προκαλεσάμενος, προσέθηκε τριάκοντα τριήρεις: (3) τότε δὲ καθυστερῶν τῆς τῶν Κορκυραίων συμμαχίας τὸ μὲν πρῶτον ἀπέβαλε τὴν στρατηγίαν, τοῦ δήμου χαλεπῶς πρὸς αὐτὸν διατεθέντος: ὡς δὲ παρέπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἄγων πρέσβων πλῆθος τῶν τὴν συμμαχίαν συντιθεμένων καὶ τριάκοντα τριήρεις προστεθεικῶς, πάντα δὲ τὸν στόλον εὔκατεσκευακῶς πρὸς τὸν πόλεμον, μετενόησεν ὁ δῆμος καὶ πάλιν αὐτῷ τὴν στρατηγίαν ἀποκατέστησεν. (4) προσκατεσκευάζον δὲ καὶ ἄλλας τριήρεις τετταράκοντα, ὥστε τὰς πάσας γίνεσθαι ἑκατὸν καὶ τριάκοντα: ἐποιοῦντο δὲ καὶ σίτου καὶ βελῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς πόλεμον χρησίμων ἀξιολόγους παρασκευάς. κατὰ δὲ τὸ παρὸν στρατηγὸν ἐλόμενοι Κτησικλέα μετὰ στρατιωτῶν πεντακοσίων ἐξέπεμψαν βοηθήσοντα τοῖς Κορκυραίοις. (5) οὗτος δὲ λάθρα νυκτὸς ἔλαθε τοὺς πολιορκοῦντας εἰσπλεύσας εἰς Κόρκυραν: καὶ καταλαβὼν τοὺς ἐν τῇ πόλει πρὸς μὲν ἀλλήλους στασιάζοντας, τὰ δὲ κατὰ τὸν πόλεμον κακῶς διοικοῦντας, τὰς μὲν στάσεις διέλυσε, τῆς δὲ πόλεως πολλὴν ἐπιμέλειαν ποιησάμενος εὐθαρσεῖς ἐποίησε τοὺς πολιορκουμένους. (6) καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπροσδοκῆτως τοῖς πολιορκοῦσιν ἐπιθέμενος ἀνείλεν αὐτῶν περὶ διακοσίους, ὕστερον δὲ μεγάλης μάχης γενομένης τὸν τε Μνάσιππον ἀνείλε καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ὀλίγους: τέλος δὲ τοὺς πολιορκοῦντας εἰς πολιορκίαν συγκλείσας μεγάλων ἐπαίνων ἔτυχεν. (7) τοῦ δὲ περὶ τὴν Κόρκυραν πολέμου σχεδὸν ἤδη τέλος ἔχοντος κατέπλευσεν ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Κόρκυραν, ἔχων στρατηγούς Τιμόθεον καὶ Ἰφικράτην. οὗτοι δὲ τῶν καιρῶν ὑστερηκότες ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔπραξαν μνήμης ἄξιον, τριήρεις δὲ Σικελικαῖς περιτυχόντες, ἃς Διονύσιος ἦν ἀπεσταλκῶς Λακεδαιμονίους ἐπὶ συμμαχίαν, ὧν ἠγοῦντο Κισσίδης καὶ Κρίνιππος, αὐτάνδρους εἶλαν, οὔσας ἐννέα: τοὺς δ' ἀλόντας λαφυροπωλήσαντες, καὶ πλείω τῶν ἐξήκοντα ταλάντων ἀθροίσαντες, ἐμισθοδότησαν τὴν δύναμιν. (8) ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ μὲν τὴν Κύπρον Νικοκλῆς ὁ εὐνοῦχος ἐδολοφόνησεν Εὐαγόραν τὸν βασιλέα καὶ τῆς τῶν Σαλαμινίων βασιλείας ἐκυρίευσεν, κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν

Platejczycy z żonami i dziećmi uciekli do Aten, gdzie dzięki łaskawości ludu otrzymali równe Ateńczykom prawa obywatelskie. Tak przedstawiały się wypadki w Beocji.

47. Lacedemończycy mianowali wodzem Mnasipposa²⁰¹ i wyprawili go na Korkyrę, dając mu sześćdziesiąt pięć trójrzędowców i tysiąc pięciuset żołnierzy. Po dotarciu do wyspy zabrał ze sobą wygnańców, wpłynął do portu i zdobył cztery okręty, podczas gdy pozostałe trzy okręty uciekły na ląd, gdzie zostały spalone przez Korkyrejczyków, by nie wpadły w ręce wroga. Poza tym Mnasippos zwyciężył w starciu pieszym przeciwników, którzy zajęli jakieś wzgórze, i wywołał u Korkyrejczyków wielkie przerażenie. (2) Ateńczycy zaś już wcześniej wysłali Timoteosa, syna Konona, z sześćdziesięcioma okrętami na pomoc Korkyrze; on jednak zanim wypełnił misję wynikającą z sojuszu, popłynął do Tracji, gdzie dla owej symmachii pozyskał wiele miast i zwiększył swoją flotę o trzydzieści trójrzędowców. (3) Ponieważ spóźnił się z odsieczą dla Korkyry, początkowo odebrano mu dowództwo, gdyż lud nieprzychylnie się do niego usposobił. Kiedy jednak przyплыł do Aten, przywożąc wiele poselstw pragnących zgłosić akces do przymierza i prowadząc flotę powiększoną o trzydzieści trier, dobrze przygotowaną do wojny, lud zmienił zdanie i ponownie mianował go wodzem. (4) Ateńczycy opatrzyli też czterdzieści innych trójrzędowców, tak że wszystkich było razem sto trzydzieści. Dostarczyli także dużą ilość prowiantu, pocisków i innych materiałów potrzebnych do prowadzenia wojny. By natychmiast zareagować, mianowali Ktesiklesa²⁰² strategiem i posłali go z pięciuset żołnierzami, by pomógł Korkyrejczykom. (5) Ów potajemnie, uchodząc uwagi oblegających, wpłynął nocą do Korkyry, gdzie zastał obywateli skłóconych między sobą u źle prowadzących sprawę wojny. Zabrał się więc za skuteczne zakończenie sporów wewnątrz miasta i przywrócił odwagę obleżonym. (6) Najpierw w nieoczekiwanym wypadzie wybił około dwustu oblegających, potem zaś w wielkiej bitwie zabił Mnasipposa i niemało innych; w końcu zamknął w obleżeniu wcześniej oblegających, czym zasłużył sobie na wielkie pochwały. (7) Kiedy wojna o Korkyrę właściwie zbliżała się ku końcowi, dopłynęła do Korkyry wyprawa Ateńczyków pod wodzą strategów Timoteosa i Ifikratesa. Dotarli oni zbyt późno i nie dokonali niczego godnego wzmianki z wyjątkiem tego, że napotkawszy okręty sycylijskie, które Dionizjusz wysłał pod dowództwem Kissidesa i Krinipposa na pomoc Lacedemończykom jako ich sprzymierzeniec, zdobyli je razem z załogami; było to dziewięć trójrzędowców. Po sprzedaniu jeńców uzyskali ponad sześćdziesiąt talentów, którymi spłacili własne oddziały. (8) W tym samym czasie na Cyprze eunuch Nikokles zamordował podstępnie króla Euagorasa²⁰³ i zdobył władzę królewską nad mieszkańcami Salaminy, w Italii zaś Rzymianie zwyciężyli w bitwie mieszkańców Praeneste²⁰⁴ i zabili prawie wszystkich przeciwników.

Ῥωμαῖοι πρὸς Πραϊνεστίνους παραταξάμενοι καὶ νικήσαντες τοὺς πλείστους τῶν ἀντιταξαμένων κατέκοψαν.

48. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἀστείου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλί-
άρχους ἕξ, Μάρκον Φούριον καὶ Λεύκιον Φούριον, ἔτι δὲ Αὔλον Ποστόμιον καὶ
Λεύκιον Λοκρήτιον καὶ Μάρκον Φάβιον καὶ Λεύκιον Ποστόμιον. ἐπὶ δὲ τούτων
κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐγένοντο σεισμοὶ μεγάλοι καὶ κατακλισμοὶ χώρας
καὶ πόλεων ἄπιστοι: οὐδέποτε γὰρ ἐν τοῖς ἐπάνω χρόνοις ἐγένοντο πάθη
τοιαῦτα περὶ πόλεις Ἑλληνίδας, οὔτε τῶν πόλεων αὐτάνδρων ἀφανισμός, θεί-
ας τινὸς ἐνεργείας τὴν ἀπώλειαν καὶ φθορὰν τῶν ἀνθρώπων μηχανησαμένης.
(2) ἐπέτεινε δὲ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ὁ καιρὸς: οὐ γὰρ ἡμέρας συνέβη
γενέσθαι τὸν σεισμόν, ἐν ᾗ δυνατόν ἦν τοὺς κινδυνεύοντας βοηθεῖν ἑαυτοῖς,
ἀλλὰ νυκτὸς τοῦ πάθους συμβάντος αἱ μὲν οἰκίαι διὰ τὸ μέγεθος τοῦ σειμοῦ
καταρριπτούμεναι συνεχέοντο, οἱ δὲ ἄνθρωποι διὰ τε τὸ σκότος καὶ τὸ τῆς πε-
ριστάσεως ἀπροσδόκητον καὶ παράδοξον ἀδυνάτως εἶχον ἀντιλαμβάνεσθαι
τῆς σωτηρίας. (3) οἱ μὲν οὖν πλείους ἐναποληφθέντες τοῖς πτώμασι τῶν
οἰκιῶν ἠφανίσθησαν: ἐπιλαβούσης δ' ἡμέρας τινὲς ἐξεπήδων ἐκ τῶν οἰκιῶν,
καὶ δόξαντες ἐκπεφευγέναι τὸν κίνδυνον μείζονι καὶ παραδοξοτέρᾳ συμφορᾷ
περιέπεσον: τῆς γὰρ θαλάσσης μετεωρισθείσης ἐπὶ πολὺ καὶ κύματος ὑψηλοῦ
ἐξαιρομένου κατεκλύσθησαν ἅπαντες σὺν ταῖς πατρίσιν ἀφανισθέντες.
ἐγένετο δὲ τοῦτο τὸ πάθος τῆς Ἀχαΐας περὶ δύο πόλεις, Ἑλίκην τε καὶ Βοῦραν,
ἧν τὴν Ἑλίκην συνέβαινε μέγιστον τῶν κατὰ τὴν Ἀχαΐαν πόλεων ἔχειν ἀξίωμα
πρὸ τοῦ σειμοῦ. (4) περὶ δὲ τῶν συμπτωμάτων μεγάλης οὔσης ζητήσεως,
οἱ μὲν φυσικοὶ πειρῶνται τὰς αἰτίας τῶν τοιούτων παθῶν οὐκ εἰς τὸ θεῖον
ἀναφέρειν, ἀλλ' εἰς φυσικὰς τινὰς καὶ κατηναγκασμένας περιστάσεις, οἱ
δ' εὐσεβῶς διακεῖμενοι πρὸς τὸ θεῖον πιθανὰς τινὰς αἰτίας ἀποδιδούσι τοῦ
συμβάντος, ὡς διὰ θεῶν μῆνιν γεγενημένης τῆς συμφορᾶς τοῖς εἰς τὸ θεῖον
ἀσεβήσασι: περὶ ὧν καὶ ἡμεῖς ἀκριβῶς ἀναγράψαι πειρασόμεθα τῇ κατὰ
μέρος ἱστορίᾳ.

49. Κατὰ τὴν Ἴωνίαν ἐννέα πόλεις εἰώθεισαν κοινὴν ποιεῖσθαι σύνοδον τὴν τῶν
Πανιωνίων, καὶ θυσίας συνθύειν ἀρχαίας καὶ μεγάλας Ποσειδῶνι περὶ τὴν
ὀνομαζομένην Μυκάλην ἐν ἐρήμῳ τόπῳ. ὕστερον δὲ πολέμων γενομένων
περὶ τούτους τοὺς τόπους οὐκ ἀδύνατοι ποιεῖν τὰ Πανιώνια, μετέθεσαν
τὴν πανήγυριν εἰς ἀσφαλῆ τόπον, ὃς ἦν πλησίον τῆς Ἐφέσου. πέμψαντες δὲ
θεωροὺς Πυθῶδε, χρησμοὺς ἔλαβον ἀφιδρύματα λαβεῖν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων
καὶ προγονικῶν αὐτοῖς βωμῶν ἐξ Ἑλίκης τῆς ἐν τῷ τότε μὲν Ἴωνίας, νῦν
δὲ Ἀχαΐας καλουμένης. (2) οἱ μὲν οὖν Ἴωνες κατὰ τὸν χρησμὸν ἔπεμψαν
εἰς Ἀχαΐαν τοὺς ληψομένους τὰ ἀφιδρύματα: οὗτοι δὲ πρὸς τὸ κοινὸν
τῶν Ἀχαιῶν διαλεχθέντες ἔπεισαν διδόναι τὰ ἀξιόμμενα. οἱ δὲ τὴν Ἑλίκην
οἰκοῦντες, ἔχοντες παλαιὸν λόγιον ὅτι τότε κινδυνεύουσιν ὅταν Ἴωνες ἐπὶ
τοῦ βωμοῦ τοῦ Ποσειδῶνος θύσωσιν, ἀναλογιζόμενοι τὸν χρησμὸν ἀντέλεγον

48. Kiedy archontem w Atenach był Astejos²⁰⁵, Rzymianie zamiast konsulów wybrali sześciu trybunów wojskowych: Marka Furiusza, Lucjusza Furiusza, Aulusa Postumiusza, Lucjusza Lukrecjusza, Marka Fabiusza i Lucjusza Postumiusza²⁰⁶. Za ich kadencji na Peloponezie zdarzyło się wielkie trzęsienie ziemi i towarzyszące im powódzie²⁰⁷, które w niewiarygodny sposób zalały otwarty teren i miasta; nigdy wcześniej takie nieszczęścia nie dotknęły greckich miast i nie wyginęły całe miasta, na które zniszczenie i zagładę mieszkańców sprowadziła jakaś boska moc niosąca zgubę i unicestwienie. (2) Skalę nieszczęścia powiększył moment, w którym się to zdarzyło: wstrząs nie nadszedł bowiem za dnia, kiedy ludzie znajdujący się w niebezpieczeństwie mogliby sobie samym pomóc, ale zdarzył się w nocy i był tak silny, że domy zaczęły się walić, a ludzie z powodu ciemności i zaskoczenia nie byli w stanie myśleć o własnym ocaleniu. (3) Większość zginęła uwieczona w ruinach domów; niektórzy z nastaniem dnia wydostali się z domów, sądząc, że uniknęli zagrożenia, ale wtedy stanęli wobec większego i bardziej niewyobraźalnego niebezpieczeństwa: morze podniosło się znacznie i powstała ogromna fala, która zatopiła wszystkich ludzi i ich ziemię. Ten kataklizm spadł na dwa achajskie miasta, Helike i Burę²⁰⁸, z których pierwsze było przed trzęsieniem ziemi najznaczniejsze spośród miast Achai²⁰⁹. (4) Ludzie próbowali usilnie zrozumieć owe nieszczęście, przy czym zwolennicy filozofii przyrody usiłowali przypisywać powody tych wypadków nie czynnikom boskim, ale nieuniknionym czynnikom naturalnym, natomiast ludzie nastawieni religijnie upatrywali przyczyn tego, co się stało, w wiarygodnych przyczynach wynikających z boskiej interwencji: według nich kataklizm nastąpił, ponieważ bogowie zapalali gniewem przeciw bezbożnikom. My również dokładnie zajmiemy się tą kwestią w kolejnym rozdziale naszego dzieła²¹⁰.

49. W Jonii dziewięć miast²¹¹ miało zwyczaj urządzać wspólne zgromadzenia wszystkich mieszkańców Jonii i składać Posejdonowi wielkie, pradawne ofiary w odosobnionym miejscu w pobliżu Mykale. Potem, kiedy w tym regionie wybuchły wojny, nie mogli już obchodzić tam owych Panjonii²¹², i przenieśli uroczystości do bezpiecznego miejsca, nieopodal Efezu. Wyprawili posłów do Delf i otrzymali wyrocznię mówiącą, że powinni zabrać święte pozostałości ofiar²¹³ z dawnych ołtarzy z Helike, które wzniesli ich przodkowie, z ziemi nazywanej wtedy Jonią, a obecnie Achają. (2) Jonowie, zgodnie z radą wyroczni, wyprawili do Achai posłów, aby zabrali święte pozostałości; wystąpili oni przed zgromadzeniem Achajów i przekonali zebranie do spełniania ich prośby, ale mieszkańcy Helike, którzy mieli starą przepowiednię, że znajdą się w niebezpieczeństwie, gdy Jonowie złożą ofiary na ołtarzu Posejdona, biorąc

τοῖς Ἴωσι περὶ τῶν ἀφιδρυμάτων, λέγοντες μὴ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλ' ἴδιον αὐτῶν εἶναι τὸ τέμενος: συνέπραττον δὲ τούτοις καὶ οἱ τὴν Βοῦραν οἰκοῦντες. (3) τῶν δὲ Ἀχαιῶν κοινῶς δόγματι συγχωρησάντων, οἱ μὲν Ἴωνες ἔθυσαν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ τὸν χρησμόν, οἱ δ' Ἐλικεῖς τὰ χρήματα διαρρίψαντες τῶν Ἴωνων τοὺς τε θεωροὺς συνήρπασαν, ἠσέβησάν τε εἰς τὸ θεῖον. ἀνθ' ὧν φασὶ μνησίσαντα τὸν Ποσειδῶνα διὰ τοῦ σεισμοῦ καὶ τοῦ κατακλισμοῦ τὰς ἀσεβούσας πόλεις λυμήνασθαι. (4) τοῦ δ' ἐκ Ποσειδῶνος γεγονέναι τὴν μῆνιν ταῖς πόλεσι φασὶν ἐμφανεῖς ἀποδείξεις ὑπάρχειν διὰ τὸ τῶν σεισμῶν καὶ τῶν κατακλισμῶν τοῦτον τὸν θεὸν ἔχειν διεληφθῆαι τὴν ἐξουσίαν, καὶ διὰ τὸ δοκεῖν τὸ παλαιὸν τὴν Πελοπόννησον οἰκητήριον γεγονέναι Ποσειδῶνος, καὶ τὴν χώραν ταύτην ὥσπερ ἱερὰν τοῦ Ποσειδῶνος νομίζεσθαι, καὶ τὸ σύνολον πάσας τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις μάλιστα τῶν ἀθανάτων τὸν θεὸν τιμᾶν τοῦτον. (5) πρὸς δὲ τούτοις τὴν Πελοπόννησον κατὰ βάθους ἔχειν μεγάλα κοιλώματα καὶ συστάσεις ὑδάτων ναματιαίων μεγάλας. εἶναι γὰρ ἐν αὐτῇ δύο ποταμοὺς φανεροὺς ρέοντας ὑπὸ γῆν: ὃ τε γὰρ περὶ Φένεον ποταμὸς εἰς τὴν γῆν καταδυόμενος ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις ἠφανίζετο, τῶν κατὰ γῆς ἄντρων αὐτὸν ὑποδεχομένων, ὃ τε περὶ τὸ Στύμφηλον εἰς τι χάσμα καταδυόμενος ἐπὶ διακοσίους σταδίους φέρεται κεκρυμμένος κατὰ γῆς καὶ παρὰ τὴν τῶν Ἀργείων πόλιν ἐξίησιν. (6) πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους λέγουσιν, ὅτι πλὴν τῶν ἀσεβησάντων οὐδεὶς ἄλλος περιέπεσε τῇ συμφορᾷ. καὶ περὶ μὲν τῶν γενομένων σεισμῶν καὶ κατακλισμῶν ἀρκεσθησόμεθα τοῖς ῥηθεῖσιν.

50. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησιν Ἀλκισθέους Ῥωμαῖοι μὲν ἀντὶ τῶν ὑπάλτων χιλιάρχους κατέστησαν ὀκτώ, Λεύκιον Οὐαλέριον καὶ Πόπλιον, ἔτι δὲ Γάιον Τερέντιον καὶ Λεύκιον Μενήνιον, πρὸς δὲ τούτοις Γάιον Σολπικίον καὶ Τίτον Παπίριον καὶ Λεύκιον Αἰμίλιον, παρὰ δὲ Ἡλείοις Ὀλυμπιάς ἤχθη δευτέρα πρὸς ταῖς ἑκατόν, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Δάμων Θούριος. (2) ἐπὶ δὲ τούτων, Λακεδαιμονίων ἔτη σχεδὸν πεντακόσια τῆς Ἑλλάδος ἐχόντων τὴν ἡγεμονίαν, τὸ θεῖον προεσήμαιεν αὐτοῖς τῆς ἀρχῆς τὴν ἀποβολήν: ὥφθη μὲν γὰρ κατὰ τὸν οὐρανὸν ἐπὶ πολλὰς νύκτας λαμπὰς μεγάλη καομένη, ἀπὸ τοῦ σχήματος ὀνομασθεῖσα πυρίνη δοκίς: μικρὸν δ' ὕστερον ἠττηθέντες οἱ Σπαρτιᾶται παραδόξως μεγάλη μάχη τὴν ἡγεμονίαν ἀπέβαλον ἀνεπίστως. (3) ἐνιοὶ δὲ τῶν φυσικῶν τὴν γένεσιν τῆς λαμπάδος εἰς φυσικὰς αἰτίας ἀνέφερον, ἀποφαινόμενοι τὰ τοιαῦτα φαντάσματα κατηναγκασμένως γίνεσθαι χρόνοις ὠρισμένοις, καὶ περὶ τῶν τοιούτων τοὺς τε ἐν Βαβυλῶνι Χαλδαίους καὶ τοὺς ἄλλους ἀστρολόγους ποιούμενους προρρήσεις ἐναργεῖς ἐπιτυγχάνειν: τοὺς δὲ μὴ θαυμάζειν ὅταν γένηται τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἐὰν μὴ γένηται, κατὰ τὰς ἰδίας ἐκάστων περιόδους αἰωνίους κινήσει καὶ φοραῖς ὠρισμέναις συντελουμένων. τὴν δ' οὖν λαμπάδα τοσαύτην ἐσχηκέναι λαμπρότητα καὶ δύναμιν τοῦ φωτός, ὥστ' ἐπὶ τῆς γῆς σκιὰς ποιεῖν παραπλησίας τῇ σελήνῃ. (4) κατὰ δὲ τούτους τοὺς χρόνους Ἄρταξέρξης ὁ βασιλεὺς ὀρῶν πάλιν ταραττομένην τὴν Ἑλλάδα

pod uwagę wyrocznię, sprzeciwili się Jonom w sprawie pozostałości, argumentując, że święty okręg należy wyłącznie do nich i nie jest wspólną własnością Achajów. Współdziałali z nimi w tej sprawie mieszkańcy Bury. (3) Na mocy wspólnego postanowienia Achajów, Jonowie złożyli jednak ofiarę na ołtarzu Posejdona zgodnie z wyrocznią; mieszkańcy Helike zaś porzucali święte przedmioty Jonów i uprowadzili ich wysłanników, w ten sposób popełniając świętokradztwo wobec bóstwa. Z tego powodu, jak mówią, rozgniewany Posejdon poprzez trzęsienie ziemi i ogromną falę zniszczył świętokradcze miasta. (4) Na to, że przyczyną nieszczęścia był gniew Posejdona wobec tych miast, jak mówią, były jasne dowody: fakt, że ten właśnie bóg posiada władzę nad trzęsieniami ziemi i zalewami, oraz dawne przekonanie, że Peloponez był siedzibą Posejdona i jest uważany za ziemię mu poświęconą, a ogólnie wszystkie miasta Peloponezu ze wszystkich nieśmiertelnych szczególnie czczą właśnie jego. (5) Nadto pod powierzchnią półwyspu znajdują się olbrzymie jaskinie i ogromna kumulacja płynącej wody. Są tam dwie rzeki²¹⁴ wyraźnie płynące pod ziemią; jedna w pobliżu Feneon²¹⁵ wpływająca pod powierzchnię w przeszłości zniknęła pochłonięta przez podziemne groty, ta obok Stymfalos²¹⁶ wpada w jakąś rozpadlinę, przez dwieście stadiów²¹⁷ płynie niewidoczna pod ziemią i wypływa²¹⁸ na powierzchnię w pobliżu miasta Argejczyków²¹⁹. (6) Poza tym, co już zostało powiedziane, dodają, że poza tymi, którzy dopuścili się świętokradztwa, nikt nie zginął w kataklizmie. Co do trzęsienia ziemi i potopu wystarczy nam to, co zostało powiedziane.

50. Kiedy archontem w Atenach był Alkistenos²²⁰, Rzymianie zamiast konsulów wybrali ośmiu trybunów wojskowych: Lucjusza Waleriusza i Publiusza, Gajusza Terencjusza, Lucjusza Meneniusza, oraz Gajusza Sulpicjusza, Tytusa Papirusza, Lucjusza Emiliusza²²¹, w Elei zaś odbyły się sto drugie igrzyska olimpijskie²²², w których w biegu na jeden stadion zwyciężył Damon z Turiów²²³. (2) W czasie ich kadencji Lacedemończykom, którzy dzierżyli hegemonię w Grecji od prawie pięciuset lat²²⁴, bóstwo zesłało znaki zwiastujące koniec ich władzy; zaobserwowano na niebie w czasie wielu nocy wielką płonąca pochodnię²²⁵, od swego kształtu zwaną „płonącą belką”. Nieco później²²⁶ Spartiaci, niespodziewanie pokonani w wielkiej bitwie²²⁷, utracili hegemonię, bez nadziei na jej odzyskanie. (3) Pewni badacze natury upatrywali powstania pochodni w przyczynach naturalnych, dowodząc, że takie zjawiska muszą zachodzić w pewnych określonych momentach i że Chaldejczycy w Babilonie i inni astrologowie z powodzeniem potrafili przepowiadać te wydarzenia. Ludzie ci, jak mówią, dziwią się nie wtedy, gdy takie zjawisko się pojawi, ale wtedy, gdy się nie pojawia, ponieważ każde ciało niebieskie porusza się wiecznym ruchem zgodnie z własnym cyklem i dopełnia tego cyklu w określonym czasie. Jak mówią, owa pochodnia świeciła tak jasno i z taką siłą, że rzuciła na ziemię cienie podobnie jak księżyc. (4) W tym samym czasie król Artakserkses²²⁸, widząc Grecję ponownie pogrążoną w za-

πρέσβεις απέστειλε, παρακαλῶν συλλύσασθαι τοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ συνθέσθαι κοινὴν εἰρήνην κατὰ τὰς ὁμολογίας, ἃς πρότερον ἦσαν πεποιημένοι. τῶν Ἑλλήνων δὲ πάντων ἀσμένως προσδεξαμένων τοὺς λόγους, συνέθεντο κοινὴν εἰρήνην αἱ πόλεις πᾶσαι πλὴν Θηβαίων: Θηβαῖοι γὰρ μόνοι, τὴν Βοιωτίαν ὑπὸ μίαν ἄγοντες συντέλειαν, οὐ προσεδέχθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὸ πᾶσιν ἀρέσκειν κατὰ πόλιν γίνεσθαι τοὺς ὄρκους καὶ τὰς σπονδάς. διόπερ ἔκσπονδοι γενηθέντες ὡσπερ καὶ πρότερον, συνεῖχον τὴν Βοιωτίαν ἐν τῇ καθ' αὐτοὺς μιᾷ συντελείᾳ. (5) ἐπὶ δὲ τούτοις οἱ Λακεδαιμόνιοι παροξυνθέντες ἔγνωσαν μεγάλην δυνάμει στρατεύειν ἐπ' αὐτούς, ὡς κοινούς πολεμίους: σφόδρα γὰρ ὑφειρωῶντο τὴν αὐξισιν αὐτῶν, μήποτε τῆς ὅλης Βοιωτίας ἡγούμενοι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης καταλύσωσιν, ἐπιλαβόμενοι καιροῦ. ἔν τε γὰρ τοῖς γυμνασίοις συνεχῶς διατρίβοντες εὐρωστοὶ τοῖς σώμασιν ὑπῆρχον, καὶ φύσει φιλοπόλεμοι καθεστῶτες οὐδενὸς ἔθνους Ἑλληνικοῦ ταῖς ἀνδρείαις ἐλείποντο. (6) εἶχον δὲ καὶ ἡγεμόνας ἐπιφανεῖς ταῖς ἀρεταῖς πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους, μεγίστους δὲ τρεῖς, Ἐπαμεινώνδαν καὶ Γοργίαν, ἔτι δὲ καὶ Πελοπίδαν: ἡ τε πόλις τῶν Θηβαίων διὰ τῆς τῶν προγόνων ἐπιφανείας ἐν τοῖς ἡρωικοῖς χρόνοις φρονήματος ἦν πλήρης καὶ μεγάλων ὠρέγετο πραγμάτων. κατὰ μὲν οὖν τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν οἱ Λακεδαιμόνιοι παρεσκευάζοντο πρὸς τὸν πόλεμον καὶ δυνάμεις κατέλεγον τὰς μὲν πολιτικάς, τὰς δὲ παρὰ τῶν συμμάχων.

51. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Φρασικλείδου Ῥωμαῖοι κατέστησαν ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους ὄκτώ, Πόπλιον Μάνιον καὶ Γάιον, Ἐρενούκιον καὶ Γάιον Σέστον καὶ Τιβέριον Ἰούλιον, ἔτι δὲ Λεύκιον Λαβίνιον καὶ Πόπλιον Τριβώνιον καὶ Γάιον Μάλλιον, πρὸς δὲ τούτοις Λεύκιον Ἀνθέστιον. ἐπὶ δὲ τούτων οἱ μὲν Θηβαῖοι ἔκσπονδοι γεγονότες ἠναγκάσθησαν ἀναδέξασθαι μόνοι τὸν πρὸς Λακεδαιμονίους πόλεμον: οὐδεμιᾷ γὰρ ἐξῆν πόλει συμμαχεῖσθαι διὰ τὸ πάσας συντεθεῖσθαι τὴν κοινὴν εἰρήνην. (2) οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, μονωθέντων τῶν Θηβαίων, ἔκριναν πολεμεῖν αὐτοῖς καὶ τὰς Θήβας ἐξανδραποδίσασθαι. φανερᾶς δὲ οὐσης τῆς τῶν Λακεδαιμονίων παρασκευῆς, καὶ τῶν Θηβαίων ἐρήμων ὄντων συμμάχων, ἅπαντες ὑπελάμβανον αὐτοὺς ῥαδίως ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καταπολεμηθήσεσθαι. (3) διόπερ οἱ μὲν εὐνοϊκῶς ἔχοντες τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Θηβαίους συνήλθουν αὐτοῖς ἐπὶ ταῖς προσδοκωμέναις συμφοραῖς, οἱ δ' ἄλλοτριῶς ἔχοντες περιχαρεῖς ἦσαν, ὡς αὐτίκα μάλα τῶν Θηβαίων ἐξανδραποδισθησομένων. τέλος δ' οἱ Λακεδαιμόνιοι πολλὴν δύναμιν παρασκευασάμενοι παρέδωκαν αὐτὴν Κλεομβρότῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ πρῶτον μὲν προαπέστειλαν πρέσβεις εἰς Θήβας, προστάττοντες ἀπάσας τὰς ἐν τῇ Βοιωτίᾳ πόλεις ἔαν αὐτονόμους, Πλαταιὰς δὲ καὶ Θεσπιάς οἰκίζειν καὶ τὴν χώραν τοῖς πρότερον γεγονόσι κυρίοις ἀποκαταστήσαι. (4) ἀποκριναμένων δὲ τῶν Θηβαίων, ὡς οὐτ' αὐτοὶ πολυπραγμονοῦσιν οὐδὲν τῶν κατὰ τὴν Λακωνικὴν οὐτ' ἐκείνοις ἄπτεσθαι προσήκει τῶν τῆς Βοιωτίας: γενομένων δὲ τοιούτων τῶν ἀποκρίσεων οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν Κλεόμβροτον εὐθύς

męcie, wyprawił posłów, wzywając Greków do zaniechania wzajemnych wojen i zawarcia wspólnego pokoju²²⁹ na podstawie warunków umowy, które zawarli wcześniej. Kiedy wszyscy Grecy życzliwie przyjęli słowa króla, wszystkie miasta z wyjątkiem Teb zawarły układ pokojowy; Tebańczycy bowiem, jako jedyni przewodzący Beocji jako jednolitemu związkowi, nie zostali dopuszczeni do układu przez Greków, ponieważ wszyscy życzyli sobie, aby przysięgi i przymierza zawierało każde miasto pojedynczo. Tebańczycy, jak i wcześniej, wyłączeni z układu, utrzymywali Beocję jako jednolity i podporządkowany sobie związek. (5) Oburzeni tym Lacedemończycy postanowili wyprawić się przeciw nim z wielkim wojskiem, traktując ich jako wspólnych wrogów; patrzyli bowiem z zazdrością na wzrost tebańskiej potęgi²³⁰ i obawiali się, żeby mając za sobą całą Beocję, Tebańczycy w sprzyjających okolicznościach nie obalili hegemonii Sparty. Mieszkańcy Teb, bezustannie ćwicząc w gimnazjonach, byli silni fizycznie²³¹, nadto byli z natury bitni i nie ustępowali żadnemu greckiemu plemieniu w dokonywaniu odważnych czynów. (6) Posiadali oni także wielu wodzów odznaczających się zaletami, z których najwybitniejszych było trzech²³²: Epaminondas, Gorgidas i Pelopidas. Nadto miasto Tebańczyków szczyliło się sławą przodków zdobytą w bohaterskich czasach i pożałowało wielkich czynów. W tym zatem roku Lacedemończycy przygotowywali się do wojny i gromadzili armię złożoną zarówno z obywateli, jak i ze sprzymierzeńców.

51. Kiedy w Atenach archontem był Frasikleides²³³, Rzymianie zamiast konsulów wybrali ośmiu trybunów wojskowych: Publiusza Maniusza, Gajusza Erenucjusza, Gajusza Sekstusa, Tyeriusza Juliusza, Lucjusza Lawiniusza, Publiusza Triboniusza, i Gajusza Manliusza oraz Lucjusza Antestiusza²³⁴. W czasie ich kadencji²³⁵ Tebańczycy, jako wyłączeni z układu, zmuszeni byli samotnie podjąć wojnę z Lacedemończykami; z powodu zawarcia wspólnego układu pokojowego żadne miasto nie mogło przyjść im z pomocą. (2) Kiedy Tebańczycy zostali sami, Lacedemończycy zdecydowali się wydać im wojnę i zamienić Tebańczyków w niewolników. Ponieważ Lacedemończycy przygotowywali się zupełnie jawnie, a Tebańczycy nie mieli sprzymierzeńców, wszyscy zakładali, że zostaną z łatwością pokonani przez Spartiatów. (3) Dlatego też ci z Greków, którzy sprzyjali Tebańczykom, współczuli im z powodu spodziewanych nieszczęść, a tych, którzy żywili do Tebańczyków odmienne uczucia, cieszyła myśl, że Tebańczycy wkrótce popadną w niewolę. W końcu Lacedemończycy przygotowali wielką armię i powierzyli ją królowi Kleombrotosowi²³⁶; najpierw wysłali do Tebańczyków posłów z żądaniem, by Tebańczycy pozwolili wszystkim miastom w Beocji na odzyskanie autonomii, a mieszkańcom Platej i Tespiów²³⁷ na osiedlenie się i aby zwrócili ziemię poprzednim jej właścicielom. (4) Tebańczycy odpowiedzieli, że sami nie wtrącają się w sprawy Lakonii i Lacedemończycy nie mają prawa ingerować w politykę Beocji; otrzymawszy taką odpowiedź, Lacedemończycy niezwłocznie wysłali przeciw Tebańczykom

ἐξέπεμψαν μετὰ τῆς δυνάμεως ἐπὶ τὰς Θήβας: οἱ δὲ τῶν Λακεδαιμονίων σύμμαχοι προθύμως εἶχον εἰς τὸν πόλεμον, ἐλπίζοντες μὴτ' ἀγῶνα μῆτε μάχην ἔσσεσθαι, ἀλλ' ἀκονιτὶ τῶν Βοιωτῶν κρατήσιν.

52. Οὗτοι μὲν οὖν προάγοντες ὡς ἦκον εἰς Κορώνειαν, κατεστρατοπέδευσαν καὶ τοὺς καθυστεροῦντας τῶν συμμάχων ἀνέμενον. οἱ δὲ Θηβαῖοι διὰ τὴν παρουσίαν τῶν πολεμίων ἐψηφίσαντο τέκνα μὲν καὶ γυναῖκας εἰς Ἀθήνας ὑπεκθέσθαι, αὐτοὶ δ' Ἐπαμεινώνδαν στρατηγὸν ἐλόμενοι τούτῳ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον ἐπέτρεψαν, συμπαρόντων αὐτῷ βοιωταρχῶν ἕξ. (2) ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας πανδημεῖ τοὺς Θηβαίους τοὺς ἐν ἡλικίᾳ στρατιᾶς ὄντας καταλέξας εἰς τὴν μάχην καὶ τῶν ἄλλων Βοιωτῶν τοὺς εὐθέτους, προῆγε τὴν δύναμιν ἐκ τῶν Θηβῶν, ἔχων τοὺς σύμπαντας οὐ πλείους τῶν ἑξακισχιλίων. (3) κατὰ δὲ τὴν τῆς πόλεως ἔξοδον τῶν στρατιωτῶν πολλοῖς ἔδοξε δυσχερῆ σημεῖα φανῆναι τῷ στρατοπέδῳ. περὶ γὰρ τὰς πύλας ἀπήντησε τοῖς περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν κῆρυξ τυφλός, ὃς ἀνδράποδ' ἀποδεδρακότα, ἀνακομίζων, καὶ καθάπερ ἦν εἰθισμένον, ἀνηγόρευε κηρύττων μὴτ' ἐξάγειν Θήβηθεν μὴτ' ἀφανίζειν, ἀλλ' ἀπάγοντα πάλιν ἀνασώζειν. (4) οἱ μὲν οὖν πρεσβύτεροι τῶν ἀκουόντων τοῦ κήρυκος οἰωνὸν ἐποιοῦντο τοῦ μέλλοντος, οἱ δὲ νεώτεροι ἡσυχίαν εἶχον, ἵνα μὴ δόξωσι διὰ δειλίαν ἀποτρέπειν τὸν Ἐπαμεινώνδαν τῆς στρατείας. ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας πρὸς τοὺς λέγοντας προσέχειν δεῖν τοῖς οἰωνοῖς εἶπεν

εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

(5) ταύτη δὲ τῇ παρρησίᾳ καταπληξαμένου τοῦ Ἐπαμεινώνδου τοὺς εὐλαβῶς ἔχοντας, ἕτερος οἰωνὸς ἐφάνη δυσχερέστερος τοῦ προτέρου. ὁ γὰρ γραμματεὺς προῆγεν ἔχων δόρυ καὶ ταινίαν ἐπ' αὐτῷ, καὶ προεσήμαινε τὸ παραγγελλόμενον ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων: πνεύματος δὲ γενομένου συνέβη τὴν ταινίαν ἀποσπασθεῖσαν περιαμπίσχεσθαι περὶ τινὰ στήλην ἐφεστῶσαν τάφῳ: ἦσαν δὲ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τεθαμμένοι τινὲς Λακεδαιμόνιοι καὶ Πελοποννήσιοι, οἳ μετ' Ἀγησιλάου στρατεύσαντες ἐτελεύτησαν. (6) τῶν δὲ πρεσβυτέρων τινὲς πάλιν ἐντυχόντες διεμαρτύραντο μὴ προάγειν τὴν δύναμιν, φανερώς τῶν θεῶν κωλυόντων, ὁ δ' οὐδὲν αὐτοῖς ἀποκριθεὶς προῆγε τὸ στρατόπεδον, ἡγούμενος τὸν ὑπὲρ τῶν καλῶν λογισμὸν καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν δικαίων μνήμην αἰρετωτέραν εἶναι τῶν παρόντων σημείων. (7) ὁ μὲν οὖν Ἐπαμεινώνδας πεφιλοσοφηκῶς καὶ τοῖς ἐν παιδείᾳ λογισμοῖς ἐμφρόνως χρησάμενος παραυτίκα μὲν ὑπὸ πολλῶν μέμψεως ἔτυχεν, ὕστερον δὲ διὰ τῶν κατορθωμάτων δόξας στρατηγικῆ συνέσει διαφέρειν μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος ἐγένετο τῇ πατρίδι. εὐθύς γὰρ προαγαγὼν τὴν δύναμιν, καὶ προκαταλαβόμενος τὰ περὶ τὴν Κορώνειαν στενά, κατεστρατοπέδευσεν.

Kleombrotosa z armią; sojusznicy Lacedemończyków chętnie uczestniczyli w wojnie, spodziewając się, że nie dojdzie do walki ani bitwy i że opanują Beocję bez wysiłku²³⁸.

52. Armia Kleombrotosa poszła zatem naprzód aż do Koronei²³⁹, gdzie rozbito obóz i czekano na tych sprzymierzeńców, którzy się spóźniali. Tebańczycy w obliczu pojawienia się wrogów najpierw przegłosowali ewakuację dzieci i kobiet do Aten, potem wybrali Epaminondasa na wodza i powierzyli mu prowadzenie wojny; pomocą służyło mu sześciu beotarchów²⁴⁰. (2) Epaminondas, przygotowując się do bitwy, powołał do wojska wszystkich Tebańczyków w wieku odpowiednim do służby wojskowej oraz innych Beotów zdolnych do walki i wyprowadził z Teb armię liczącą nie więcej niż sześć tysięcy żołnierzy. (3) W trakcie wymarszu wojska z miasta wielu wydawało się, że ukazały się niepomyślne dla armii znaki. Przed bramami miasta ludzie Epaminondasa napotkali bowiem niewidomego herolda, który, sprowadzając zbiegłych niewolników, jak to było w zwyczaju, zaczął wołać, by nie wyprowadzać ich z Teb, i ich nie ukrywać, ale odprowadzić bezpiecznie do domu. (4) Starsi z obecnych, słysząc wołanie herolda, uznali je za wróżbę na przyszłość, młodszy zachowali milczenie, by nie wydawało się, że z tchórzostwa odciągają Epaminondasa od wyprawy. Epaminondas natomiast odparł tym, którzy mówili, że powinien podporządkować się znakowi wieszczemu:

Jedna wróżba jest najlepsza: walczyć za ojczyznę²⁴¹.

(5) Kiedy śmiałość odpowiedzi Epaminondasa zbulwersowała ludzi ostrożnych, ukazał się drugi znak wieszcz, jeszcze mniej pomyślny od pierwszego. Gdy pojawił się sekretarz niosący włócznię przewiazaną wstęgą i obwieścił polecenia dowództwa, zerwał się wiatr, a wstęga oderwała się od włóczni i owinęła na steli stojącej na grobie. W grobie tym pochowani byli jacyś Lacedemończycy i Peloponezyjczycy, którzy polegli, walcząc pod wodzą Agesilaosa²⁴². (6) Niektórzy ze starszych, ponownie biorący udział w wyprawie, stanowczo zaprotestowali przeciw wyprowadzaniu armii z miasta, ponieważ bogowie w widoczny sposób sprzeciwiają się temu. Epaminondas, nic nie odpowiadając, poprowadził armię naprzód; uważał, że wzgląd na rzeczy szlachetne i pamięć o tym, co słuszne, są bardziej godne wyboru od obecnych znaków wieszczych. (7) Epaminondas, wykształcony w filozofii²⁴³ i biegły w przeprowadzaniu mądrych rozważań²⁴⁴, w tym momencie spotkał się z naganą ze strony wielu, potem jednak dzięki odniesionym sukcesom zyskał opinię wodza wyróżniającego się talentem strategicznym i stał się dla swej ojczyzny sprawcą największych dobrodziejstw. Bezwłocznie bowiem poprowadziwszy armię naprzód, zajął wąwóz²⁴⁵ w Koronei i rozbił tam obóz.

53. Ὁ δὲ Κλεόμβροτος πυθόμενος τοὺς πολεμίους προκατειληφέναι τὰς παρόδους, τὸ μὲν ταύτη ποιῆσθαι τὴν διεξοδὸν ἀπέγνω, πορευθεὶς δὲ διὰ τῆς Φωκίδος, καὶ διεξελθὼν τὴν παραθαλαττίαν ὁδὸν χαλεπὴν οὔσαν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν ἀκινδύνως· ἐν παρόδῳ δὲ τινὰ τῶν πολισματίων χειρῶσάμενος δέκα τριήρων ἐγκρατὴς ἐγένετο. (2) μετὰ δὲ ταῦτα καταντήσας εἰς τὰ καλούμενα Λεῦκτρα κατεστρατοπέδευσε καὶ τοὺς στρατιώτας ἐκ τῆς ὁδοπορίας ἀνελάμβανεν. οἱ δὲ Βοιωτοὶ προάγοντες ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ὡς ἤγγισαν αὐτοῖς καὶ λόφους τινὰς ὑπερβαλόντες ἄφνω κατενόησαν τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπέχοντας ἅπαν τὸ Λευκτρικὸν πεδίων, κατεπλάγησαν ἰδόντες τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως. (3) συνεδρουσάντων δὲ τῶν βοιωταρχῶν καὶ βουλευομένων, πότερον χρὴ μένειν καὶ πρὸς πολλαπλασίονα δύναμιν διαγωνίζεσθαι ἢ τὴν ἀναχώρησιν ποιησάμενοι ἐν τόποις ὑπερδεξιοῖς συστήσονται τὴν μάχην, ἔτυχον αἱ γνώμαι τῶν ἡγεμόνων ἴσαι γενόμεναι. ἔξ γὰρ ὄντων βοιωταρχῶν τρεῖς μὲν ᾤοντο δεῖν ἀπάγειν τὴν δύναμιν, τρεῖς δὲ μένειν καὶ διαγωνίζεσθαι, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας συνεξαριθμούμενος. ἀπορίας δ' οὔσης μεγάλης καὶ δυσκρίτου τῶν βοιωταρχῶν ὁ ἔβδομος ἦκεν, ὃν πείσας Ἐπαμεινώνδας ὁμόψηφον ἑαυτῷ γενέσθαι προετέρησε τῇ γνώμῃ. ὁ μὲν οὖν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶν τοῦτον τὸν τρόπον ἐκυρώθη. (4) ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ὀρῶν τοὺς στρατιώτας δεισιδαιμονοῦντας ἐπὶ τοῖς γεγονόσι σημείοις, ἐφιλοτιμεῖτο διὰ τῆς ἰδίας ἐπινοίας καὶ στρατηγίας μεταθεῖναι τὰς τοῦ πλήθους εὐλαβείας. διόπερ τινῶν προσφάτως παραγεγονότων ἐκ Θηβῶν ἔπεισεν εἰπεῖν, ὅτι τὰ κατὰ τὸν νεῶν τοῦ Ἡρακλέους ὄπλα παραδόξως ἀφανῆ γέγονε καὶ λόγος ἐν ταῖς Θήβαις διαδέδοται ὡς τῶν ἡρώων τῶν ἀρχαίων ἀνειληφότων αὐτὰ καὶ βοηθεῖν τοῖς Βοιωτοῖς ἀπεληλυθότων. ἄλλον δὲ κατέστησεν ὡς ἀπὸ Τροφώνιου προσφάτως ἀναβεβηκότα καὶ λέγοντα, διότι προστέταχεν ὁ θεὸς αὐτοῖς, ὅταν ἐν Λεύκτροις νικήσωσιν, ἀγῶνα τιθέναι Διὶ βασιλεῖ στεφανίτην· ἀφ' οὗ δὴ Βοιωτοὶ ταύτην ποιοῦσι τὴν πανήγυριν ἐν Λεβαδείᾳ.
54. Συνήργησε δὲ πρὸς ταύτην τὴν ἐπίνοιαν Λεανδρίας ὁ Σπαρτιάτης, πεφευγὼς μὲν ἐκ Λακεδαίμονος, τότε δὲ συστρατεύων Θηβαίοις. οὗτος γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ προαχθεὶς ἀπεφήνατο παλαιὸν εἶναι λόγιον τοῖς Σπαρτιάταις, ὅτι τότε τὴν ἡγεμονίαν ἀποβαλοῦσιν, ὅταν ἐν Λεύκτροις ὑπὸ Θηβαίων ἠττηθῶσιν. (2) προσῆλθον δὲ τῷ Ἐπαμεινώνδᾳ καὶ χρησμολόγοι τινὲς ἐγχώριοι, λέγοντες ὅτι περὶ τὸν τάφον τῶν Λεύκτρου καὶ Σκεδάσου θυγατέρων μεγάλη συμφορὰ δεῖ περιπεσεῖν Λακεδαιμονίους διὰ τοιαύτας αἰτίας. (3) Λεῦκτρος ἦν, ἀφ' οὗ τὸ πεδίων τοῦτο ἔσχε τὴν προσηγορίαν. τούτου θυγατέρας καὶ Σκεδάσου τινὸς ὁμοίως κόρας πρέσβεις Λακεδαιμονίων ἐβιάσαντο· αἱ δὲ ὑβρισθεῖσαι τὴν συμφορὰν οὐκ ἐνέγκασαι, τῇ πατρίδι τῇ πεμφάσῃ τοὺς ὑβριστὰς καταρσάμεναι τὸν βίον αὐτοχειρῖα κατέστρεψαν. (4) πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων τοιούτων λεγομένων, καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου συναγαγόντος ἐκκλησίαν καὶ τοὺς στρατιώτας τοῖς οἰκείοις λόγοις προτρεψαμένου πρὸς τὸν ἀγῶνα, πάντες μετέθεντο τὰς γνώμας, καὶ τῆς μὲν δεισιδαιμονίας ἀπελύθησαν, πρὸς

53. Kleombrotos na wieść o tym, że przeciwnicy wcześniej zajęli przejście, zrezygnował z przeprowadzania wojska tą drogą, wyruszył natomiast przez Fokidę, przeszedł trudną do przebycia drogę nad morskim brzegiem i bezpiecznie wkroczył do Beocji; w trakcie tego przejścia zajął kilka małych fortec i zdobył dziesięć trójrzędowców. (2) Następnie dotarł do miejsca zwanego Leuktry²⁴⁶, rozbił tam obóz i dał żołnierzom odpocząć po marszu. Gdy Beoci, posuwając się naprzód, zbliżyli się do nieprzyjaciół, z jakiegoś wzniesienia nagle zobaczyli, że Lacedemończycy zajmują całą równinę pod Leuktrami, i wielkość armii nieprzyjaciół przyprawiła ich o wstrząs²⁴⁷. (3) Kiedy beotarchowie zebrali się i radzili²⁴⁸, czy należy zostać i walczyć przeciw o wiele liczniejszym oddziałom wrogów, czy też wycofać się i przyjąć bitwę w dogodniejszym, wyżej położonym miejscu, okazało się, że ich głosy rozłożyły się po równo; z sześciu beotarchów trzech było za odwrotem, trzech za pozostaniem i walką, wśród tych ostatnich Epaminondas, którego do nich wliczono. Powstał więc problem trudny do rozwiązania, kiedy przybył, by zagłosować, siódmy beotarcha; Epaminondas przekonał go, głosował więc tak jak on i jego zdanie zwyciężyło. W ten sposób zdecydowano o podjęciu rozstrzygającej o wszystkim walki. (4) Epaminondas, widząc, że owe znaki wieszczce przejęły żołnierzy zabobonnym lękiem, usilnie starał się zmienić zbyt ostrożność wojska przy użyciu własnej pomysłowości i zdolności przywódczych. Dlatego, kiedy z Teb przybyły świeże posiłki, przekonał ich, by powiedzieli, że nieoczekiwanie ze świątyni Heraklesa zniknęła broń i w Tebach mówi się, że zabrali ją dawni herosi, którzy wyruszyli, by pomóc Beotom. Przedstawił im też innego człowieka, który jakoby powrócił właśnie z jaskini Trofoniosa²⁴⁹; mówił on, że bóg polecił, gdy zwyciężą pod Leuktrami, ustanowić igrzyska ku czci Zeusa Króla zakończone wieńczeniem zwycięzcy. Od tego czasu Beoci obchodzą te święta w Lebadei²⁵⁰.
54. W tym planie uczestniczył Leandrias²⁵¹, Spartiata, wygnaniec z Lacedemonu, który teraz brał udział w wyprawie po stronie Tebańczyków; ów postawiony przed obliczem zgromadzenia wyjawiał, że wśród Spartan istnieje stara przepowiednia, według której utracą hegemonię, gdy zostaną pokonani przez Tebańczyków pod Leuktrami²⁵². (2) Przybyli też do Epaminondasa miejscowi wróżbici i powiedzieli, że Lacedemończyków spotka wielkie nieszczęście przy grobie córek Leuktrosa i Skedasosa, a stanie się to z następujących przyczyn: (3) Leuktros był tym, którego imię dało nazwę owej równinie. Jego córki i córki niejakiego Skedasosa, dziewice, zostały zgwałcone przez lacedemońskich wysłanników; zhańbione dziewczęta, nie mogąc znieść tego nieszczęścia, przekłęły ziemię, która wysłała gwałcicieli, i odebrały sobie życie²⁵³. (4) Ponieważ mówiono też o wielu innych tego typu zdarzeniach, a Epaminondas zwołał zgromadzenie i odpowiednimi słowami zachęcał żołnierzy do walki, wszyscy zmienili zdanie, wyzbyli się zabobonnego lęku i stanęli do bitwy z sercami

δὲ τὴν μάχην εὐθαρσεῖς ταῖς ψυχαῖς κατέστησαν. (5) ἦλθε δὲ καὶ συμμαχία κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν τοῖς Θηβαίοις παρὰ Θετταλῶν, πεζοὶ μὲν χίλιοι καὶ πεντακόσιοι, ἵππεῖς δὲ πεντακόσιοι, ὧν ἠγεῖτο Ἰάσων. οὗτος δ' ἔπεισε τοὺς τε Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ἀνοχὰς ποιήσασθαι καὶ τὰ παράλογα τῆς τύχης εὐλαβηθῆναι. (6) γενομένων δὲ τῶν σπονδῶν Κλεόμβροτος ἀνέξευξε μετὰ τῆς δυνάμεως ἐκ τῆς Βοιωτίας, καὶ ἀπήντησεν αὐτῷ ἄλλη δύναμις μεγάλη Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συμμάχων, ἡγουμένου Ἀρχιδάμου τοῦ Ἀγησιλάου. οἱ γὰρ Σπαρτιᾶται θεωροῦντες τὴν ἐτοιμότητα τῶν Βοιωτῶν, καὶ τὸ θράσος καὶ τὴν ἀπόνοιαν εὐλαβούμενοι, τὴν δευτέραν ἀπεστάλκεισαν δύναμιν, ἵνα τῷ πλήθει τῶν ἀγωνιζομένων περιγένωνται τῆς τῶν πολεμίων τόλμης. (7) συνελθουσῶν δ' εἰς ταῦτ' ὅτι τῶν δυνάμεων αἰσχρὸν εἶναι ὑπέλαβον οἱ Λακεδαιμόνιοι δεδιέναι τὰς τῶν Βοιωτῶν ἀρετάς. διόπερ τὰς σπονδὰς παρ' οὐδὲν ἠγησάμενοι μετὰ πολλῆς προθυμίας ἀνέκαμψαν εἰς Λεῦκτρα. ἐτοιμὸν δ' ὄντων καὶ τῶν Βοιωτῶν πρὸς τὴν μάχην, ἐξέταττον ἀμφότεροι τὰς δυνάμεις.

55. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς Λακεδαιμονίοις οἱ ἀφ' Ἡρακλέους γεγονότες ἡγεμόνες ἐτάχθησαν ἐπὶ τῶν κεράτων, Κλεόμβροτός τε ὁ βασιλεὺς καὶ Ἀρχίδαμος ὁ Ἀγησιλάου τοῦ βασιλέως υἱός, παρὰ δὲ τοῖς Βοιωτοῖς Ἐπαμεινώνδας ἰδίᾳ τινὶ καὶ περιττῇ τάξει χρησάμενος διὰ τῆς ἰδίας στρατηγίας περιεποιήσατο τὴν περιβόητον νίκη. (2) ἐκλεξάμενος γὰρ ἐξ ἀπάσης τῆς δυνάμεως τοὺς ἀρίστους ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος ἔστησε, μεθ' ὧν καὶ αὐτὸς ἔμελλε διαγωνίζεσθαι: τοὺς δ' ἀσθενεστάτους ἐπὶ τὸ ἕτερον κέρας τάξας παρήγγειλεν αὐτοῖς φυγομαχεῖν καὶ κατὰ τὴν ἔφοδον τῶν πολεμίων ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ὑποχωρεῖν. διὸ καὶ λοξὴν ποιήσας τὴν φάλαγγα, τῷ τοὺς ἐπιλέκτους ἔχοντι κέρατι ἔγνω κρίνειν τὴν μάχην. (3) ὡς δ' αἶ τε σάλπιγγες ἐσήμαινον παρ' ἀμφοτέροις τὸ πολεμικὸν καὶ κατὰ τὴν πρώτην ὄρμην συνηλάλαξαν αἱ δυνάμεις, οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι τοῖς κέρασιν ἀμφοτέροις ἐπῆγον μνησιόδοξος τὸ σχῆμα τῆς φάλαγγος πεποικότες, οἱ δὲ Βοιωτοὶ τῷ μὲν ἐτέρῳ κέρατι ὑπεχώρουν, τῷ δὲ ἐτέρῳ δρόμῳ συνῆπτον τοῖς πολεμίοις. (4) ὡς δὲ συνηψαν ἀλλήλοις εἰς χεῖρας, τὸ μὲν πρῶτον ἐκθύμως ἀμφοτέρων ἀγωνιζομένων ἰσόρροπος ἦν ἡ μάχη, μετὰ δὲ ταῦτα τῶν περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν διὰ τε τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν πυκνότητα τῆς τάξεως πλεονεκτοῦντων πολλοὶ τῶν Πελοποννησίων ἀνηροῦντο. οὐ γὰρ ὑπέμενον ὑπενέγκαι τὸ βᾶρος τῆς τῶν ἐπιλέκτων ἀνδραγαθίας, ἀλλὰ τῶν ἀντιστάντων οἱ μὲν ἔπιπτον, οἱ δὲ κατετραυματίζοντο, πάσας τὰς πληγὰς ἐναντίας λαμβάνοντες. (5) ἕως μὲν οὖν ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Κλεόμβροτος ἔζη, πολλοὺς ἔχων τοὺς συνασπίζοντας καὶ προθύμως πρὸ αὐτοῦ ἀποθνήσκοντας, ἄδελος ἦν ἡ ῥοπή τῆς νίκης: ἐπεὶ δ' οὗτος πάντα κίνδυνον ὑπομένων οὐκ ἠδύνατο βιάσασθαι τοὺς ἀνθεστηκότας, ἡρωικῶς δὲ μαχόμενος καὶ πολλοῖς τραύμασι περιπεσὼν ἐτελεύτησε, τότε συνδρομῆς γενομένης περὶ τοῦ πτώματος νεκρῶν πλῆθος ἐσωρεύθη.

pełnymi odwagi. (5) W tym momencie przybył na pomoc Tebańczykom, zgodnie z sojuszem, oddział Tesalów liczący tysiąc pięciuset pieszych i pięciuset jeźdźców, którymi dowodził Jazon²⁵⁴. Przekonał on Beotów i Lacedemończyków, by zawarli zawieszenie broni i uniknęli nieoczekiwanych zwrotów losu. Po zawarciu układu²⁵⁵ Kleombrotos wraz z armią wyruszył z powrotem z Beocji, wyszła mu zaś na spotkanie inna wielka armia Lacedemończyków i ich sprzymierzeńców pod dowództwem Archidamosa, syna Agesilaosa. Spartanie bowiem, widząc gotowość Beotów do walki i mając się na baczności przed ich zuchwałością i szaleństwem w bitwie, wysłali drugą armię, by śmiałość nieprzyjaciół pokonać przy pomocy większej liczby walczących. (6) Kiedy obie armie połączyły się, Lacedemończycy uznali za niegodne obawiać się męstwa Beotów. Dlatego nic sobie nie robiąc z zawartego układu, z wielkim zapałem zawrócili do Leuktrów. A ponieważ i Beoci pałali żądzą walki, obie armie stanęły w szyku bojowym.

55. Po stronie Lacedemończyków²⁵⁶ na dowódców skrzydeł zostali wyznaczeni potomkowie Heraklesa²⁵⁷, król Kleombrotos i Archidamos, syn Agesilaosa, po stronie Beotów Epaminondas ustawił wojska starannie w szyku według własnego pomysłu²⁵⁸ i dzięki własnym zdolnościom strategicznym odniósł słynne zwycięstwo. (2) Wybrał z całego wojska najdzielniejszych żołnierzy i ustawił ich na jednym skrzydle, sam zamierzał walczyć wraz z nimi, najsłabszych ustawił na drugim i rozkazał im unikać walki, a w chwili ataku nieprzyjaciół cofać się stopniowo. Dlatego ustawił falangę ukośnie, zdecydowany rozstrzygnąć bitwę przy pomocy silniejszego skrzydła. (3) Kiedy trąby dały sygnał po obu stronach i wojska wzniosły pierwszy okrzyk wojenny, oba skrzydła Lacedemończyków zaczęły posuwać się naprzód, zachowując wygiętą półksiężycowato linię, Beoci natomiast cofali się na jednym skrzydle, na drugim zaś biegnąc, zaatakowali nieprzyjaciół. (4) Kiedy zwarli się w walce wręcz, początkowo obie strony walczyły z zapałem i bitwa była wyrównana, potem jednak, kiedy ludzie Epaminondasa zyskali przewagę dzięki swemu męstwu i zwartości szyku, wielu Peloponezyjczyków zaczęło ginąć. Nie mogli sprostać sile męstwa doborowych żołnierzy. Z tych, którzy walczyli, jedni polegli, inni zostali ranni, przy czym wszystkie ciosy dosięgły ich z przodu. (5) Dopóki król Lacedemończyków, Kleombrotos, pozostawał przy życiu i miał obok siebie wielu towarzyszy broni, gotowych oddać za niego życie, nie wiadomo było, na którą stronę przechylili się szala zwycięstwa; kiedy jednak król, choć stawiał czoła każdemu niebezpieczeństwu, nie był w stanie pokonać przeciwników i wielokrotnie ranny, walcząc jak bohater, poległ, wielu żołnierzy zbiegło się, by walczyć wokół jego ciała, tak że powstał tam wielki stos trupów.

56. Αναρχίας δὲ γενομένης περὶ τὸ κέρασ, οἱ μὲν περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν βαρεῖς ἐγκείμενοι τοῖς Λακεδαιμονίοις τὸ μὲν πρῶτον τῆ βία βραχὺ προέωσαν ἐκ τῆς τάξεως τοὺς πολεμίους, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι περὶ τοῦ βασιλέως ἀγωνισάμενοι λαμπρῶς τοῦ μὲν σώματος ἐγκρατεῖς ἐγένοντο, τῆς δὲ νίκης οὐκ ἴσχυσαν ἐφικέσθαι. (2) καὶ τῶν γὰρ ἐπιλέκτων ὑπερβαλλομένων ταῖς ἀνδραγαθίαις, καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ παρακλήσεως Ἐπαμεινώνδου πολλὰ συμβαλλομένης, μόγις ἐβιάσθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι: τὸ μὲν πρῶτον ἀναχωροῦντες τὴν τάξιν οὐ διέλυον, τὸ δὲ τελευταῖον πολλῶν ἀναιρουμένων, τοῦ δὲ παραγγέλλοντος ἡγεμόνος τετελευτηκότος, ἐγένετο παντελὴς τροπὴ τοῦ στρατοπέδου. (3) οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἐπικείμενοι τοῖς φεύγουσι καὶ πολλοὺς τῶν ἐναντίων κατακόψαντες ἀπηνέγκαντο νίκην ἐπιφανεστάτην. συμβαλόντες γὰρ τοῖς ἀρίστοις τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῖς ὀλίγοις τῶν πολλαπλασίων παραδόξως περιγεγόμενοι, μεγάλην δόξαν ἐπ' ἀνδρεία κατεκτήσαντο. μεγίστων δ' ἐπαίνων ὁ στρατηγὸς Ἐπαμεινώνδας ἠξιώθη, διὰ τῆς ἰδίας ἀνδρείας μάλιστα καὶ στρατηγικῆς συνέσεως τοὺς ἀνικητοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος κατηγωνισμένους. (4) ἔπεσον δ' ἐν τῇ μάχῃ τῶν Λακεδαιμονίων οὐκ ἐλάττους τῶν τετρακισχίλιων, τῶν δὲ Βοιωτῶν περὶ τριακοσίουσ. μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τε τῆς τῶν νεκρῶν ἀναιρέσεως καὶ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἀπαλλαγῆς τῶν Λακεδαιμονίων σπονδὰς ἐποιήσαντο. καὶ τὰ μὲν περὶ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην συμβάντα τοιοῦτον ἔσχε τέλος.
57. Τοῦ δ' ἑνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦρχε Δυσνίκητος, ἐν Ῥώμῃ δὲ ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχοι κατεστάθησαν τέτταρες, Κόνιντος Σερούλιος καὶ Λεύκιος Φούριος, ἔτι δὲ Γάιος Λικίνιος καὶ Πόπλιος Κοίλιος. ἐπὶ δὲ τούτων Θηβαῖοι μεγάλη δυνάμει στρατεύσαντες ἐπ' Ὀρχομενὸν ἐπεβάλλοντο μὲν ἐξανδραποδίσασθαι τὴν πόλιν, Ἐπαμεινώνδου δὲ συμβουλευσάντος ὅτι τὰ διὰ τῆς ἀνδρείας κατεργασθέντα τῇ φιλανθρωπίᾳ δεῖ διαφυλάττειν τοὺς τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας ὀρεγομένους, μετέγνωσαν. διόπερ τοὺς μὲν Ὀρχομενίους εἰς τὴν τῶν συμμάχων χώραν κατέταξαν, μετὰ δὲ ταῦτα Φωκεῖς καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Λοκροὺς φίλους ποιησάμενοι τὴν εἰς Βοιωτίαν ἐπάνοδον ἐποιήσαντο. (2) Ἰάσων δὲ ὁ Φερῶν τύραννος ἀεὶ μᾶλλον αὐξόμενος ἐστράτευσεν εἰς τὴν Λοκρίδα, καὶ τὴν μὲν Ἡράκλειαν τὴν ἐν Τραχινίᾳ διὰ προδοσίας ἑλὼν ἀνάστατον ἐποίησε, καὶ τὴν χώραν Οἰταίοις καὶ Μηλιεῦσιν ἐδώρησατο: μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὴν Περραιβίαν ἀναζεύξας τῶν πόλεων τὰς μὲν λόγοις φιλανθρώποις προσηγάγετο, τὰς δὲ διὰ τῆς βίας ἐχειρῶσατο. ταχὺ δὲ τῆς δυναστείας αὐτοῦ στερεομένης, οἱ τὴν Θετταλίαν οἰκοῦντες ὑφερωῶντο τὴν αὔξησιν αὐτοῦ καὶ τὴν πλεονεξίαν. (3) ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀργείων ἐγένετο στάσις καὶ φόνος τοσοῦτος, ὅσος παρ' ἐτέροις τῶν Ἑλλήνων οὐδέποτε γεγονέναι μνημονεύεται. ἐκλήθη δὲ ὁ νεωτερισμὸς οὗτος παρὰ τοῖς Ἕλλησι σκυταλισμὸς, διὰ τὸν τρόπον τοῦ θανάτου ταύτης τυχῶν τῆς προσηγορίας.

56. Ponieważ nikt nie dowodził na skrzydle, silne oddziały Epaminondasa natarły na Lacedemończyków i początkowo szybko samą siłą uderzenia wygięły linię wrogów w wielu miejscach, potem jednak Lacedemończycy, walcząc mężnie o swego króla, zdobyli jego ciało, nie mieli natomiast dość sił, by zwyciężyć. (2) Mimo że doborowe oddziały tebańskie przewyższały ich w dzielności, a przyczyniły się do tego niemało męstwo i wezwania Epaminondasa, Lacedemończycy z trudem zostali pokonani. Najpierw cofając się, nie rozerwali szyku, w końcu, kiedy wielu ginęło i poległ ich dowódca, rozpoczął się powszechny odwrót. (3) Żołnierze Epaminondasa, atakując uciekających, zabili wielu wrogów i odnieśli wspaniałe zwycięstwo. Ponieważ stając naprzeciw najdzielniejszych spośród Greków wbrew wszelkim oczekiwaniom mniejszymi siłami, pokonali o wiele liczniejszych przeciwników, zdobyli dzięki męstwu wielką sławę. Wódz Epaminondas zasłużył na największe pochwały, ponieważ dzięki swej własnej odwadze, a zwłaszcza dzięki mądrości w dowodzeniu wojskiem, pokonał niezwyciężonych dotąd władców całej Grecji. (4) W bitwie poległo co najmniej cztery tysiące Lacedemończyków²⁵⁹, Beotów zaś około trzystu. Po bitwie zawarto układ dotyczący zebrania poległych z pola bitwy i wycofania się Lacedemończyków na Peloponez. Tak zakończyły się wydarzenia związane z bitwą pod Leuktrami²⁶⁰.
57. Kiedy minął rok, w Atenach archontem był Dysniketos²⁶¹, a w Rzymie zamiast konsulów wybrano czterech trybunów wojskowych: Kwintusa Serwiliusza, Lucjusza Furiusza, Gajusza Licyniusza i Publiusza Celiusza²⁶². Za czasów ich kadencji Tebańczycy z wielką armią wyprawili się przeciw Orchomenos²⁶³, mając zamiar ujarzmić miasto, ale zmienili zamiary, kiedy Epaminondas przekonał ich, że ci, którzy dążą do hegemonii w Grecji, powinni przy pomocy humanitarnego postępowania strzec tego, co zdobyli dzięki męstwu. Dlatego zaliczyli mieszkańców Orchomenos do terytorium swoich sprzymierzeńców, potem zaś zawarli przyjaźń z Fokają, Etolami i Lokryjczykami i powrócili do Beocji. (2) Jazon natomiast, tyran Feraj²⁶⁴, ciągle rosnący w siłę, wyprawił się zbrojnie do Lokrydy i drogą zdrady zdobył Herakleję w Trachinie²⁶⁵, zburzył miasto, a ziemię ofiarował mieszkańcom Ojtai i Malis. Potem, wyprawiwszy się do Perraiibii, jedno z jej miast pozyskał, używając pełnych życzliwości słów, a inne zdobył siłą. Kiedy jego władza wzmacniała się w szybkim tempie, mieszkańcy Tesalii spoglądali podejrzliwie na wzrost jego znaczenia i jego zachłanność. (3) W tym samym czasie w mieście Argejczyków wybuchły wewnętrzne rozruchy i doszło do takiej rzezi, jaka nigdy, według ludzkiej pamięci, nie wydarzyła się u innych Greków. Ten przewrót został przez Greków nazwany skytalismos („tłuczenie pałkami”), od sposobu, w jaki wtedy mordowano.

- 58.** Ἡ δ' οὖν στάσις ἐγένετο διὰ τοιαύτας αἰτίας. τῆς πόλεως τῶν Ἀργείων δημοκρατουμένης καὶ τινων δημαγωγῶν παροξυνόντων τὸ πλῆθος κατὰ τῶν ταῖς ἐξουσίαις καὶ δόξαις ὑπερεχόντων, οἱ διαβαλλόμενοι συστάντες ἔγνωσαν καταλῦσαι τὸν δῆμον. (2) βασανισθέντων δὲ τινων ἐκ τῶν συνεργεῖν δοκούντων, οἱ μὲν ἄλλοι φοβηθέντες τὴν ἐκ τῶν βασάνων τιμωρίαν ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ ζῆν μετέστησαν, ἐνὸς δ' ἐν ταῖς βασάνοις ὁμολογήσαντος καὶ πίστιν λαβόντος, ὁ μὲν μηνυτῆς τριάκοντα τῶν ἐπιφανεστάτων κατηγορήσεν, ὁ δὲ δῆμος οὐκ ἐλέγξας ἀκριβῶς ἅπαντας τοὺς διαβληθέντας ἀπέκτεινε καὶ τὰς οὐσίας αὐτῶν ἐδήμευσεν. (3) πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἐν ὑποψίαις ὄντων, καὶ τῶν δημαγωγῶν ψευδέσι διαβολαῖς συνηγορούντων, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξηγριώθη τὸ πλῆθος, ὥστε πάντων τῶν κατηγορουμένων, ὄντων πολλῶν καὶ μεγαλοπλοούτων, καταγνῶναι θάνατον. ἀναιρεθέντων δὲ τῶν δυνατῶν ἀνδρῶν πλείονων ἢ χιλίων καὶ διακοσίων, καὶ τῶν δημαγωγῶν αὐτῶν ὁ δῆμος οὐκ ἐφείσατο. (4) διὰ γὰρ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς οἱ μὲν δημαγωγοὶ φοβηθέντες μὴ τι παράλογον αὐτοῖς ἀπαντήσῃ, τῆς κατηγορίας ἀπέστησαν, οἱ δ' ὄχλοι δόξαντες ὑπ' αὐτῶν ἐγκαταλελειφθαι, καὶ διὰ τοῦτο παροξυνθέντες, ἅπαντας τοὺς δημαγωγούς ἀπέκτειναν. οὗτοι μὲν οὖν, ὡσπερὶ τινος νεμεσήσαντος δαιμονίου, τῆς ἀρμοζούσης τιμωρίας ἔτυχον, ὁ δὲ δῆμος παυσάμενος τῆς λύττης εἰς τὴν προϋπάρχουσαν ἔννοιαν ἀποκατέστη.
- 59.** Περί δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους Λυκομήδης ὁ Τεγεάτης ἔπεισε τοὺς Ἀρκάδας εἰς μίαν συντέλειαν ταχθῆναι καὶ κοινὴν ἔχειν σύνοδον συνεστῶσαν ἐξ ἀνδρῶν μυρίων, καὶ τούτους ἐξουσίαν ἔχειν περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευέσθαι. (2) γενομένης δὲ στάσεως μεγάλης παρὰ τοῖς Ἀρκάσι, καὶ διὰ τῶν ὄπλων διακριθέντων τῶν διαφερομένων, πολλοὶ μὲν ἀνηρέθησαν, πλείους δὲ τῶν χιλίων καὶ τετρακοσίων ἔφυγον, οἱ μὲν εἰς τὴν Σπάρτην, οἱ δ' εἰς τὸ Παλλάντιον. (3) οὗτοι μὲν οὖν ἐκδοθέντες ὑπὸ τῶν Παλλαντίων, ὑπὸ τῶν νενικηκότων ἐσφαγιάσθησαν: οἱ δ' εἰς τὴν Σπάρτην φυγόντες ἔπεισαν τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς τὴν Ἀρκαδίαν στρατεῦσαι. (4) διόπερ Ἀγησίλαος ὁ βασιλεὺς μετὰ δυνάμεως καὶ τῶν φυγάδων ἐνέβαλεν εἰς τὴν τῶν Τεγεατῶν χώραν διὰ τὸ δοκεῖν τούτους τῆς στάσεως καὶ τῆς φυγῆς αἰτίους γεγονέναι. πορθήσας δὲ τὴν χώραν καὶ τῇ πόλει προσβολὰς ποιησάμενος κατεπλήξατο τῶν Ἀρκάδων τοὺς ἐναντιοπραγοῦντας.
- 60.** Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ἰάσων ὁ Φερῶν τύραννος, συνέσει τε στρατηγικῇ διαφέρων καὶ πολλοὺς τῶν περιοίκων εἰς συμμαχίαν προηγμένος, ἔπεισε τοὺς Θετταλοὺς ἀντιποιεῖσθαι τῆς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίας: ταύτην γὰρ ὡσπερ ἔπαθλον ἀρετῆς προκεῖσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτῆς ἀμφισβητῆσαι. (2) Λακεδαιμονίους γὰρ συνέβαινε περὶ Λεῦκτρα μεγάλη συμφορᾶ περιπεπτωκέναί, Ἀθηναίους δὲ μόνον τῆς κατὰ θάλατταν ἀρχῆς ἀντέχεσθαι, Θηβαίους δὲ τῶν πρωτείων ἀξίους μὴ εἶναι, Ἀργείους δὲ διὰ στάσεις καὶ φόνους ἐμφυλίους τεταπεινώσθαι. διόπερ οἱ Θετταλοὶ προστησάμενοι τῶν ὄλων ἡγεμόνα

58. Rozruchy rozpoczęły się z następujących przyczyn: kiedy w Argos istniała demokratyczna forma rządów i pewni demagodzy podburzali lud przeciw obywatelom wyróżniającym się majątkiem i reputacją, oskarżani obywatele zjednoczyli siły i postanowili obalić demokrację. (2) Kiedy niektórych podejrzanych o współdziałanie poddano torturom, inni bojąc się śmierci w męczarniach, sami odebrali sobie życie, jeden jednak podczas tortur zgodził się mówić; po otrzymaniu zapewnienia o własnym bezpieczeństwie ów denuncjator oskarżył trzydziestu spośród najznakomitszych obywateli. Lud bez dokładnego zbadania winy zgładził wszystkich oskarżonych i skonfiskował ich majątki. (3) Ponieważ podejrzania padły również na wielu innych, a demagodzy wspierali w przemowach fałszywe zarzuty, lud wpadł w tak wielką wściekłość, że skazał na śmierć wszystkich oskarżonych, których było wielu i bardzo zamożnych. Kiedy zgładzono ponad tysiąc dwustu możliwych obywateli²⁶⁶, lud nie oszczędził nawet samych demagogów. (4) Z powodu rozmiarów tego nieszczęścia demagodzy, bojąc się, by nie spotkało ich coś nieprzewidzianego, odstąpili od oskarżeń. Tłum zaś uważając, że go opuścili, zapalał gniewem i zgładził wszystkich demagogów. Ludzie ci otrzymali zatem zasłużoną karę, jakby słusznie rozniewało się na nich jakieś bóstwo, a lud porzucił zbrodniczy szal i powrócił do dawnej rozważności²⁶⁷.
59. W tym samym mniej więcej czasie Lykomedes z Tegei²⁶⁸ przekonał Arkadyjczyków, by zorganizowali się w jeden związek z jedną wspólną radą liczącą dziesięć tysięcy mężów, która byłaby uprawniona do decydowania o wojnie i pokoju. (2) W Arkadii wybuchły jednak rozruchy, sprawy sporne rozstrzygano przy użyciu broni, wielu zginęło, a ponad tysiąc czterystu uciekło, jedni do Sparty, inni do Pallantion²⁶⁹. (3) Ci ostatni, wydani przez mieszkańców Pallantion, zostali wymordowani przez zwycięzców. Ci, którzy uciekli do Sparty, nakłonili Lacedemończyków do wyprawy zbrojnej przeciw Arkadii. (4) Tak więc król Agesilaos wraz z armią i zbiegami wtargnął na terytorium Tegei, ponieważ Tegeatów uważano za odpowiedzialnych za rozruchy i wypędzenia. Spustoszył ich kraj, przypuścił kilka szturmów na miasto i w ten sposób wprowadził w przerażenie przeciwników.
60. W tym samym czasie Jazon, tyran Feraj, który wyróżniał się talentem dowódczym i skłonił wielu sąsiadów do przyłączenia się do przymierza zbrojnego²⁷⁰, przekonał Tesalów, by sięgnęli po hegemonię w Grecji. Jest ona nagrodą za męstwo dla tych, którzy są dość silni, aby o nią walczyć. (2) Lacedemończycy bowiem ponieśli pod Leuktrami wielką klęskę, Ateńczyków zaś interesowała jedynie hegemonia na morzu, Tebańczycy nie byli godni przywództwa, a Argejczycy pograżyli się we wzajemnych walkach i rzeziach. Tesalowie postawili zatem Jazona na czele całych sił i powierzyli mu dowództwo w woj-

Ἰάσωνα, τούτῳ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον ἐπέτρεψαν. ὁ δὲ Ἰάσων παραλαβὼν τὴν ἡγεμονίαν τῶν τε πλησίων ἔθνῶν τινα προσηγάγετο καὶ πρὸς Ἀμύνταν τὸν τῶν Μακεδόνων βασιλέα συμμαχίαν ἐποιήσατο.

(3) Ἴδιον δὲ τι συνέβη κατὰ τοῦτον τὸν ἑνιαυτόν: τῶν γὰρ ἐν δυναστείαις ὄντων τρεῖς ἐτελεύτησαν περὶ τὸν αὐτὸν καιρόν. Ἀμύντας μὲν ὁ Ἀρριδαίου βασιλεύων τῆς Μακεδονίας ἐτελεύτησεν ἄρξας ἔτη εἴκοσι καὶ τέτταρα, υἱοὺς ἀπολιπὼν τρεῖς, Ἀλέξανδρον καὶ Περδίκκαν καὶ Φίλιππον: διεδέξατο δὲ τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς Ἀλέξανδρος καὶ ἦρξεν ἑνιαυτόν. (4) ὁμοίως δὲ καὶ Ἀγησίπολις ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς μετήλλαξεν ἄρξας ἑνιαυτόν, τὴν δὲ ἀρχὴν διαδεξάμενος Κλεομένης ὁ ἀδελφὸς ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα καὶ τέτταρα. (5) τρίτος δὲ Ἰάσων ὁ Φεραῖος ἡγεμὼν ἠρημένος τῆς Θετταλίας, καὶ δοκῶν ἐπιεικῶς ἄρχειν τῶν ὑποτεταγμένων, ἐδολοφονήθη, ὡς μὲν Ἐφορος γέγραφεν, ὑπὸ τινῶν ἐπτὰ νεανίσκων συνομοσαμένων δόξης ἕνεκα, ὡς δ' ἔνιοι γράφουσιν, ὑπὸ Πολυδώρου τῆς ἀδελφοῦ. οὗτος δὲ καὶ αὐτὸς διαδεξάμενος τὴν δυναστείαν ἦρξεν ἑνιαυτόν. (6) Δοῦρις δ' ὁ Σάμιος ὁ ιστοριογράφος τῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἱστορίας ἐντεῦθεν ἐποιήσατο τὴν ἀρχὴν.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη κατὰ τοῦτον τὸν ἑνιαυτόν.

- 61.** Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Λυσιστράτου παρὰ Ῥωμαίοις ἐγένετο στάσις, τῶν μὲν οἰομένων δεῖν ὑπάτους, τῶν δὲ χιλιάρχους αἰρεῖσθαι. ἐπὶ μὲν οὖν τινα χρόνον ἀναρχία τὴν στάσιν ὑπέλαβε, μετὰ δὲ ταῦτα ἔδοξε χιλιάρχους αἰρεῖσθαι ἕξ: καὶ κατεστάθησαν Λεύκιος Αἰμίλιος καὶ Γάιος Οὐεργίνιος καὶ Σερούιος Σουλπίκιος, πρὸς δὲ τούτοις Λεύκιος Κοϊντίος καὶ Γάιος Κορνήλιος, ἔτι δὲ Γάιος Οὐαλέριος. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Πολύδωρος ὁ Φεραῖος ὁ τῶν Θετταλῶν ἄρξας ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἀδελφιδοῦ ἀνηρέθη φαρμάκῳ, προκληθεὶς εἰς μέθην: τὴν δὲ δυναστείαν διαδεξάμενος Ἀλέξανδρος ὁ ἀδελφιδοῦς ἦρξεν ἔτη ἕνδεκα. οὗτος δὲ παρανόμως καὶ βιαίως κτησάμενος τὴν δυναστείαν, ἀκολούθως ταύτῃ τῇ προαιρέσει διώκει τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν. τῶν γὰρ πρὸ αὐτοῦ δυναστῶν ἐπιεικῶς προσφερομένων τοῖς πλήθεσι, καὶ διὰ τοῦτ' ἀγαπωμένων, οὗτος βιαιῶς καὶ χαλεπῶς ἄρχων ἐμισεῖτο. (3) διὸ καὶ τὴν παρανομίαν φοβηθέντες τῶν Λαρισσαίων τινές, οἱ δι' εὐγένειαν Ἀλευάδαι προσαγορευόμενοι, συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους καταλῦσαι τὴν δυναστείαν. ἀπελθόντες δ' ἐκ Λαρίσσης εἰς Μακεδονίαν ἔπεισαν Ἀλέξανδρον τὸν βασιλέα συγκαταλῦσαι τὸν τύραννον. (4) τούτων δὲ περὶ ταῦτα διατριβόντων, ὁ Φεραῖος Ἀλέξανδρος πυθόμενος τὴν καθ' ἑαυτοῦ παρασκευὴν, κατέλεγε τοὺς εἰς τὴν στρατείαν εὐθέτους, διανοούμενος ἐν τῇ Μακεδονίᾳ συστήσασθαι τὴν μάχην. ὁ δὲ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς ἐκ Λαρίσσης φυγάδας, φθάσας τοὺς πολεμίους ἦκε μετὰ τῆς δυνάμεως εἰς τὴν Λάρισσαν: παρεισαχθεὶς δ' ὑπὸ τῶν Λαρισσαίων ἐντὸς τοῦ τείχους ἐκράτησε τῆς πόλεως πλὴν τῆς ἄκρας. (5) μετὰ δὲ ταῦτα τὴν τε ἄκραν ἐξεπολιόρκησε καὶ Κραννῶνα πόλιν προσαγαγόμενος ὠμολόγησε μὲν τοῖς Θετταλοῖς ἀποδώσειν τὰς πόλεις, καταφρονήσας δὲ τῆς δόξης, καὶ φρουρὰς ἀξιολόγους εἰσαγαγών, αὐτὸς κατεῖχε τὰς πόλεις. ὁ δὲ

nie. Jazon po otrzymaniu dowództwa pozyskał dla sprawy niektóre z ludów zamieszkałych w pobliżu i zawarł przymierze zbrojne z Amyntasem, królem Macedonii²⁷¹. (3) W owym roku zdarzyło się coś osobliwego: trzech spośród rządzących zmarło mniej więcej w tym samym czasie. Amyntas, syn Arridajosa, król Macedonii, zmarł po dwudziestu czterech latach rządów, pozostawiając trzech synów: Aleksandra, Perdikkasa i Filipa; tron objął Aleksander²⁷², który rządził przez rok. (4) Podobnie Agesipolis²⁷³, król Lacedemończyków, zmarł po roku rządów, władzę po nim objął jego brat, Kleomenes, i sprawował ją przez trzydzieści cztery lata²⁷⁴. (5) Trzeci, Jazon z Feraj, wybrany na wodza Tesalii, w opinii ludzkiej uczciwie rządzący poddanymi, został podstępnie zamordowany²⁷⁵, albo, jak pisze Efor²⁷⁶, przez jakichś siedmiu młodzieńców²⁷⁷, którzy zawiązali spisek dla zdobycia sławy, albo, jak piszą niektórzy, przez swego brata Polidora²⁷⁸. Ów Polidor objął tron i sam rządził przez rok²⁷⁹. Duris z Samos²⁸⁰, historyk, zaczął od tego momentu swoje dzieje Greków. To właśnie wydarzyło się w owym roku.

61. Kiedy archontem w Atenach był Lysistratos²⁸¹, pomiędzy Rzymianami wybuchły rozruchy wewnętrzne²⁸², ponieważ jedni uważali, że powinno wybrać się konsulów, inni, że trybunów wojskowych. Na pewien czas rozruchy przerodziły się w anarchię, potem zaś postanowiono wybrać sześciu trybunów wojskowych²⁸³; zostali wybrani Lucjusz Emiliusz, Gajusz Werginusz, Serwiusz Sulpicjusz, a oprócz nich Lucjusz Kwincjusz, Gajusz Korneliusz i Gajusz Waleriusz. (2) Za ich kadencji Polidor z Feraj, władca Tesalów, został otruty przez swojego bratanka, Aleksandra, który wyzwiał go na pojedynek w picciu. Aleksander został jego następcą i rządził przez jedenaście lat²⁸⁴. Zdobywszy władzę wbrew prawu i przemocą, w rządzeniu trzymał się konsekwentnie uprzednio przyjętej linii postępowania. Podczas gdy wcześniejsi władcy odnosili się do ludu sprawiedliwie i byli za to kochani, Aleksandra nienawidzono za ciężkie i pełne przemocy rządy. (3) Dlatego też pewni mieszkańcy Larysy²⁸⁵, zwani dzięki szlachetnemu urodzeniu Aleuadami²⁸⁶, w obawie przed łamaniem przez niego prawa zmówili się pomiędzy sobą, by obalić władzę Aleksandra. Wyruszyli z Larysy do Macedonii i przekonali króla Aleksandra, by wspólnie z nimi usunął tyrana²⁸⁷. (4) Podczas gdy oni się zajmowali tą sprawą, Aleksander z Feraj dowiedział się o zмовie przeciw sobie i zwerbował ludzi zdalnych do wyprawy wojennej, zamierzając stoczyć bitwę na terenie Macedonii. Król macedoński, mając ze sobą uchodźców z Larysy, ubiegł wrogów i przybył z armią do Larysy; wprowadzony ukradkiem przez Larysyczyków za mury, opanował miasto, z wyjątkiem warowni. Potem zdobył ją po oblężeniu, ponadto pozyskał miasto Krannon²⁸⁸; zgodził się oddać miasta Tesalom, potem jednak, lekceważąc opinię, wprowadził do nich silne załogi i zatrzymał miasta

Φεραῖος Ἀλέξανδρος καταδιωχθεὶς ἄμα καὶ καταπλαγεὶς ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Φεράς. καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Θετταλίαν ἐν τούτοις ἦν.

- 62.** Κατὰ δὲ τὴν Πελοπόννησον Λακεδαιμόνιοι μὲν Πολύτροπον στρατηγὸν ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἔχοντα πολιτικούς μὲν ὀπλίτας χιλίους, φυγάδας δ' Ἀργείων καὶ Βοιωτῶν πεντακοσίους. οὗτος δὲ παρελθὼν εἰς Ὀρχομενὸν τὸν Ἀρκαδικὸν παρεφύλαττε τὴν πόλιν ταύτην, οἰκείως διακειμένην πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. (2) Λυκομήδης δ' ὁ Μαντινεὺς, στρατηγὸς ὦν τῶν Ἀρκάδων, παραλαβὼν τοὺς καλουμένους ἐπιλέκτους, ὄντας πεντακισχιλίους, ἦκεν ἐπὶ τὸν Ὀρχομενόν. προαγαγόντων δὲ τὴν δύναμιν Λακεδαιμονίων ἐκ τῆς πόλεως ἐγένετο μάχη καρτερὰ, καθ' ἣν ὁ τε στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων ἀνηρέθη καὶ τῶν ἄλλων εἰς διακοσίους: οἱ δὲ λοιποὶ συνεδιώχθησαν εἰς τὴν πόλιν. (3) οἱ δὲ Ἀρκάδες, καίπερ νενικηκότες, ὅμως εὐλαβοῦντο τὸ βάρος τῆς Σπάρτης, καὶ καθ' αὐτοὺς οὐχ ὑπέλαβον δυνήσεσθαι τοῖς Λακεδαιμονίοις διαπολεμεῖν. διὸ καὶ παραλαβόντες Ἀργεῖους τε καὶ Ἡλείους, τὸ μὲν πρῶτον πρέσβεις ἀπέστειλαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀξιοῦντες συμμαχίαν ποιήσασθαι κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὡς δ' οὐδεὶς αὐτοῖς προσεῖχε, διαπρεσβευσάμενοι πρὸς τοὺς Θηβαίους ἔπεισαν αὐτοὺς συμμαχίαν συνθέσθαι κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων. (4) εὐθύς οὖν οἱ Βοιωτοὶ τὴν δύναμιν ἐξῆγον, προσλαβόμενοι συμμάχους Λοκρούς τε καὶ Φωκεῖς. οὗτοι μὲν οὖν προῆγον ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, βοιωταρχούντων Ἐπαμεινώνδου καὶ Πελοπίδου: τούτοις γὰρ οἱ ἄλλοι βοιωτάρχαι παρεκεχωρήκεισαν ἐκουσίως τῆς στρατηγίας διὰ τε τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀνδρῶν. (5) ὡς δὲ κατήντησαν ἐπὶ τὴν Ἀρκαδίαν, ἦκον πρὸς αὐτοὺς πανδημεὶ οἱ τε Ἀρκάδες καὶ Ἡλεῖοι καὶ Ἀργεῖοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι πάντες. ἀθροισθέντων δὲ πλειόνων ἢ πεντακισμυρίων, οἱ μὲν ἡγεμόνες αὐτῶν συνεδρεύσαντες ἔγνωσαν ἐπ' αὐτὴν βαδίζειν τὴν Σπάρτην καὶ πᾶσαν τὴν Λακωνικὴν πορθῆσαι.
- 63.** Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, πολλοὺς μὲν ἀποβεβληκότες τῶν νέων ἐν τῇ περὶ Λεῦκτρα συμφορᾷ, οὐκ ὀλίγους δ' ἐν ταῖς ἄλλαις ἤτταις ἀπολωλεκότες, καὶ τὸ σύνολον εἰς ὀλίγους πολιτικούς στρατιώτας ὑπὸ τῆς τύχης συγκεκλεισμένοι, πρὸς δὲ τούτοις τῶν συμμάχων τῶν μὲν ἀφεστηκότεων, τῶν δὲ διὰ τὰς ὁμοίας αἰτίας ὀλιγανδρούντων, εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν ἔπιπτον. διόπερ ἠναγκάζοντο καταφεύγειν ἐπὶ τὴν τῶν Ἀθηναίων βοήθειαν, οἷς τριάκοντα μὲν τυράννους ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἐπέστησαν, τὰ δὲ τείχη τῆς πόλεως ἐκώλυσαν ἀνοικοδομεῖν, ἐπεβάλλοντο δὲ καὶ τὴν πόλιν ἄρδην ἀναιροῦντες τὴν Ἀττικὴν ποιῆσαι μηλόβοτον. (2) ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἰσχυρότερόν ἐστιν ἀνάγκης καὶ τύχης, δι' ὧν ἐβιάσθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τῶν πολεμικῶν δεηθῆναι. ὅμως δ' οὐ διεσφάλησαν τῶν ἐλπίδων. ὁ γὰρ τῶν Ἀθηναίων δῆμος, μεγαλόψυχος ὦν καὶ φιλόανθρωπος, τὴν μὲν τῶν Θηβαίων ἰσχὺν οὐ κατεπλάγησαν, τοῖς δὲ Λακεδαιμονίοις ὑπὲρ ἀνδραποδισμοῦ κινδυνεύουσιν ἐψηφίσαντο βοηθεῖν πανδημεῖ. καὶ παραχρῆμα στρατηγὸν καταστήσαντες τὸν Ἴφικράτην ἐξέπεμψαν καὶ τοὺς νέους αὐθημερόν, ὄντας μυρίους καὶ δισχιλίους. Ἴφικράτης μὲν οὖν, προθύμους

dla siebie. Aleksander z Feraj, ścigany i jednocześnie przerażony, powrócił do Feraj. Tak miały się sprawy w Tesalii.

62. Na Peloponezie²⁸⁹ Lacedemończycy wysłali Polytroposa²⁹⁰ jako dowódcę do Arkadii z oddziałem złożonym z tysiąca hoplitów spośród obywateli oraz pięciuset wygnańców z Arkadii i Beocji. Dotarł on do Orchomenos w Arkadii²⁹¹ i strzegł tego przychylnie do Spartan usposobionego miasta. (2) Lykomedes z Mantinei²⁹², wódz Arkadyjczyków, wraz z pięcioma tysiącami żołnierzy, zwanych doborowymi²⁹³, przybył pod Orchomenos. Lacedemończycy wyprowadzili swoją armię z miasta i wywiązała się zacięta bitwa, w której zabito wodza Lacedemończyków i około dwustu innych, resztę zaś zmuszono do ucieczki do miasta. (3) Arkadyjczycy, jakkolwiek zwycięscy, mieli się na baczności przed potęgą Sparty, uważając, że sami nie zdołają prowadzić wojny z Lacedemończykami. Zaprosili zatem Argejczyków i mieszkańców Elei, po czym wyprawili posłów do Aten, domagając się zawarcia przymierza wojskowego przeciw Spartanom, a kiedy nikt nie zareagował, posłali do Tebańczyków i przekonali ich, by przyłączyli się do przymierza przeciw Lacedemończykom. (4) Beoci natychmiast wyprowadzili armię, biorąc jako sprzymierzeńców Lokryjczyków i Fokejczyków. Maszerowali na Peloponez²⁹⁴ pod dowództwem beotarchów Epaminondasa i Pelopidasa. Pozostali beotarchowie dobrowolnie ustąpili im dowództwa z powodu ich talentu i męstwa. (5) Kiedy dotarli do Arkadii, przybyli do nich z całym wojskiem Arkadyjczycy, mieszkańcy Elei, Argejczycy i cała reszta sprzymierzeńców. Kiedy zebrało się ponad pięćdziesiąt tysięcy wojska, dowódcy zasiadający na naradzie postanowili wyruszyć przeciw samej Sparcie i spustoszyć całą Lakonię.
63. Siły Lacedemończyków, którzy stracili wielu młodych w przegranej bitwie pod Leuktrami, a i niemało w innych klęskach, skurczyły się pod razami losu do niewielkiej liczby żołnierzy spośród obywateli. Ponadto po tym, jak jedni sprzymierzeńcy opuścili ich, a inni cierpieli na brak ludzi z podobnych, co oni sami, przyczyn, Lacedemończycy stanęli w obliczu wielkiego braku zasobów ludzkich. Dlatego zmuszeni byli uciec się do pomocy Ateńczyków, którym niegdyś narzucili trzydziestu tyranów²⁹⁵, zabronili odbudować mury miasta, i których miasto chcieli zupełnie zniszczyć, a ziemię, Attykę, obrócić w pastwisko dla owiec. (2) Nie ma jednak nic potężniejszego od konieczności i losu, które zmusiły Lacedemończyków, by prosili o pomoc swych największych wrogów. Nie pomylili się jednak w swych nadziejach, bo wielkoduszny i łagodny lud ateński nie przestraszył się potęgi Tebańczyków i w głosowaniu zdecydował²⁹⁶, żeby z całą armią pomóc zagrożonym niewolą Lacedemończykom. Z miejsca powołali na dowódcę Ifikratesa²⁹⁷ i tego samego dnia wysłali go, dając mu tysiąc dwustu młodych żołnierzy. Ifikrates, mając armię pełną

ἔχων τοὺς στρατιώτας, προῆγε μετὰ τῆς δυνάμεως κατὰ σπουδὴν. (3) οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, τῶν πολεμίων ἐπὶ τοὺς ὄρους τῆς Λακωνικῆς καταστρατοπεδεύοντων, καὶ αὐτοὶ πανδημεὶ τὴν ἐκ τῆς Σπάρτης ἔξοδον ποιησάμενοι προῆγον ἐπὶ τοὺς ἐναντίους, ταῖς μὲν τῶν στρατιωτῶν δυνάμεσι τεταπεινωμένοι, ταῖς δὲ τῆς ψυχῆς ἀρεταῖς τεθαρρηκότες. (4) οἱ μὲν οὖν περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν ὀρῶντες τὴν τῶν Λακεδαιμονίων χώραν δυσεῖσβολον οὔσαν, τὸ μὲν ἀθρόα τηλικαύτη δυνάμει ποιεῖσθαι τὴν ἐμβολὴν οὐχ ἠγοῦντο συμφέρειν, εἰς τέτταρα δὲ μέρη διελόμενοι σφᾶς αὐτοὺς κατὰ πλείονας τόπους ἔκριναν ποιεῖσθαι τὴν ἔφοδον.

64. Ἡ μὲν οὖν πρώτη μερὶς ἡ τῶν Βοιωτῶν μέσην τὴν πορείαν ἐποιήσατο ἐπὶ τὴν Σελλασίαν καλουμένην πόλιν, καὶ τοὺς τῆδε κατοικοῦντας ἀπέστησε τῶν Λακεδαιμονίων. (2) Ἀργεῖοι δὲ κατὰ τοὺς ὄρους τῆς Τεγεάτιδος χώρας ἐμβαλόντες συνῆψαν μάχην τοῖς φρουροῦσι τὰς παρόδους, καὶ τὸν τε ἡγεμόνα τῆς φρουρᾶς Ἀλέξανδρον τὸν Σπαρτιάτην ἀνεῖλον καὶ τῶν ἄλλων εἰς διακοσίους ἀπέκτειναν, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ οἱ τῶν Βοιωτῶν φυγάδες. (3) ἡ δὲ τρίτη μερὶς, ἐκ τῶν Ἀρκάδων συνεστηκυῖα καὶ στρατιώτας ἔχουσα πλείστους, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σκιρίτιν καλουμένην χώραν, ἣν παρεφύλαττεν Ἰσχόλας, ἀνὴρ ἀνδρεία καὶ συνέσει διαφέρων, μετὰ πολλῶν στρατιωτῶν. οὗτος δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων στρατιωτῶν ἐπετελέσατο πρᾶξιν ἥρωικὴν καὶ μνήμης ἀξίαν. (4) ὀρῶν γὰρ ὅτι διὰ τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων πάντες οἱ συνάψαντες μάχην ἀναιρεθήσονται, τὸ μὲν λιπεῖν τὴν ἐν ταῖς παρόδοις τάξιν ἀνάξιον τῆς Σπάρτης ἔκρινε, τὸ δὲ διασῶσαι τοὺς στρατιώτας χρήσιμον ἔσεσθαι τῇ πατρίδι: διὸ παραδόξως ἀμφοτέρων προενοήθη, καὶ τὴν γενομένην ποτὲ περὶ Θερμοπύλας ἀνδρείαν τοῦ βασιλέως Λεωνίδου φιλοτίμως ἐμιμήσατο. (5) διαλέξας γὰρ τοὺς νέους, τούτους μὲν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Σπάρτην, χρησίμους ἔσομένους τῇ κινδυνευούσῃ περὶ τῶν ὄλων: αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων φυλάττων τὴν τάξιν καὶ πολλοὺς ἀνελῶν τῶν πολεμίων, κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων μετὰ πάντων ἀνηρέθη. (6) Ἡλεῖοι δὲ τὴν τετάρτην μοῖραν ἔχοντες, καὶ κατ' ἄλλους τόπους πεπταμένους διελθόντες, εἰς τὴν Ἑλλάσιαν παρεγένοντο: εἰς τοῦτον γὰρ τὸν τόπον πᾶσι καταντᾶν παρήγγελλτο. ἀθροισθείσης δὲ ἀπάσης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἑλλάσιαν, προῆγον ἐπ' αὐτὴν τὴν Σπάρτην πορθοῦντες ἅμα καὶ πυρπολοῦντες τὴν χώραν.

65. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι, πεντακόσια ἔτη τὴν Λακωνικὴν τετηρηκότες ἀπόρθητον, τότε θεωροῦντες δηουμένην ὑπὸ τῶν πολεμίων οὐκ ἐκαρτέρουν, ἀλλὰ τοῖς θυμοῖς προπίπτοντες ἐξεπήδων ἐκ τῆς πόλεως: κωλυόμενοι δ' ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων προΐεναί μακρότερον ἀπὸ τῆς πατρίδος, μή τις ἐπίθηται, ἐπέισθησαν τὴν ἡσυχίαν ἄγειν καὶ τῇ πόλει παρέχεσθαι τὴν ἀσφάλειαν. (2) τῶν δὲ περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν διὰ τοῦ Ταυγέτου καταβαινόντων ἐπὶ τὸν Εὐρώταν, καὶ διαβαινόντων τὸν ποταμὸν σφοδρὸν ὄντα τῷ ρέυματι κατὰ τὴν χειμερινὴν ὥραν, ὀρῶντες οἱ Λακεδαιμόνιοι τεταραγμένην τὴν δύναμιν τῶν ἐναντίων διὰ τὴν χαλεπότητα τῆς διαβάσεως, καιρὸν ἔλαβον εὐθετον πρὸς τὴν ἐπίθεσιν, καὶ τὰς μὲν γυναῖκας καὶ παῖδας, ἔτι δὲ καὶ τοὺς γεγηρακότας, ἀπέλιπον ἐν τῇ

zapału, posuwał się szybkim marszem. (3) W tym czasie, skoro wrogowie rozbili obóz na granicach Lakonii, Lacedemończycy, w zmniejszonej może liczbie, ale z odwagą w sercach, z całą armią wyszli ze Sparty i maszerowali przeciw nieprzyjaciołom. (4) Ludzie Epaminondasa, widząc niedostępność kraju Lacedemończyków, nie uważali za korzystne wtargnięcia do Lakonii całą wielką armią, podzieliwszy zatem swe siły na cztery części, zdecydowali się dokonać inwazji w wielu miejscach.

64. Pierwszy oddział złożony z Beotów poszedł środkiem do miasta o nazwie Sellasia²⁹⁸ i sprawił, że jego mieszkańcy odstąpili od Lacedemończyków. (2) Argejczycy zaś wkraczając w granice Tegeatis, stoczyli bitwę ze strażą strzegącą przejścia, zabili jej dowódcę, Spartiatę Aleksandra, i około dwustu innych, wśród których byli również uciekinierzy z Beocji. (3) Trzeci kontyngent, najliczniejszy i złożony z Arkadyjczyków, wtargnął do ziemi zwanej Skiritis²⁹⁹, której, ze sporym oddziałem, strzegł Ischolas³⁰⁰, mąż wyróżniający się odwagą i zdolnościami. Człowiek ten, jeden z najznakomitszych żołnierzy, dokonał bohaterskiego i godnego pamięci czynu. (4) Zdając sobie sprawę, że z powodu liczebnej przewagi wrogów wszyscy, którzy podejmą walkę, zginą, uważał pozostawienie posterunku na przejściu za niegodne Spartiaty, a z drugiej strony sądził, że ocalenie żołnierzy będzie pożyteczne dla ojczyzny. W zadziwiający sposób zatroszczył się o obie sprawy, naśladowując w szlachetnej rywalizacji męstwo króla Leonidasa pod Termopilami³⁰¹. (5) Wybrał bowiem młodych żołnierzy i odesłał ich do Sparty, by służyli ojczyźnie w skrajnym zagrożeniu, sam zaś na czele starszych bronił posterunku i zabił wielu wrogów, w końcu, otoczony przez Arkadyjczyków, poległ razem ze wszystkimi swymi ludźmi. (6) Stanowiący czwarty oddział Elejczycy, przeszedłszy przez inne otwarte terytoria, dotarli do Sellasii; w tym bowiem miejscu, zgodnie z rozkazami, wszyscy mieli się zebrać. Kiedy cała armia zgromadziła się w Sellasii, wyruszyła naprzód przeciw samej Sparcie, jednocześnie pustosząc kraj i paląc wszystko.
65. Lacedemończycy, których ziemia od pięciuset lat³⁰² była niezdojta, teraz nie mogli znieść widoku Lakonii niszczonej przez wrogów i pełni zapalczywości wyrwali się z miasta; powstrzymywani przez starszych, by nie oddalali się zbyt od ojczyzny w razie ataku, dali się przekonać, by spokojnie pozostać w mieście i zapewnić mu bezpieczeństwo. (2) Kiedy ludzie Epaminondasa schodzili z pasma gór Tajgetu nad Eurotas i przeprawiali się przez rzekę, której nurt był wartki w czasie zimowym, Lacedemończycy spostrzegli, że bardzo trudna przeprawa spowodowała zamieszanie w wojsku nieprzyjaciół, i wykorzystali dogodną okazję do ataku. Pozostawiwszy więc kobiety, dzieci i starców na straży Sparty, wszyscy mężczyźni w wieku odpowiednim do

πόλει φυλάττοντας τὴν Σπάρτην, αὐτοὶ δὲ πανδημεὶ συντάξαντες τοὺς νέους ἐξεχύθησαν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, καὶ προσπεσόντες ἄφνω τοῖς διαβαίνουσι πολὺν ἐποιοῦντο φόνον. (3) ἀμυνομένων δὲ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Ἀρκάδων, καὶ τῷ πλήθει κυκλούντων τοὺς ἐναντίους, οἱ Σπαρτιᾶται πολλοὺς ἀνηρηκότες ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν, φανερώς ἐνδεδειγμένοι τὰς ἰδίας ἀνδραγαθίας. (4) μετὰ δὲ ταῦτα τῶν περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν πάση τῇ δυνάμει καταπληκτικῶς προσβαλλόντων τῇ πόλει, οἱ μὲν Σπαρτιᾶται συνεργὸν ἔχοντες τὴν τῶν τόπων ὀχυρότητα, πολλοὺς μὲν ἀπέκτειναν τῶν προπετῶς βιαζομένων, τέλος δ' οἱ πολιορκοῦντες πᾶσαν εἰσενεγκάμενοι σπουδὴν τὸ μὲν πρῶτον ἀπέικαζον βία χειρώσασθαι τὴν Σπάρτην: ἐπεὶ δὲ τῶν βιαζομένων οἱ μὲν ἀπέθνησκον, οἱ δ' ἔτραυματίζοντο, ἀνεκαλέσαντο τῇ σάλπιγγι τοὺς στρατιώτας οἱ περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν, αὐτοὶ δὲ προσελθόντες τῇ πόλει προεκαλοῦντο τοὺς Σπαρτιάτας εἰς παράταξιν, ἢ ξυνομολογεῖσθαι προσέταττον ἡττους εἶναι τῶν πολεμίων. (5) ἀποκριναμένων δὲ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτι καιρὸν λαβόντες εὐθετον διαγωνιοῦνται περὶ τῶν ὄλων, ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τῆς πόλεως. πᾶσαν δὲ τὴν Λακωνικὴν δηρώσαντες, καὶ λαφύρων ἀναρίθμητον πλῆθος ἀθροίσαντες, ἀπεχώρησαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. (6) μετὰ δὲ ταῦτ' Ἀθηναῖοι μὲν, ὕστερηκότες τῶν καιρῶν, ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἀττικὴν οὐδὲν πράξαντες μνήμης ἄξιον, τοῖς δὲ Λακεδαιμονίοις παρὰ τῶν συμμάχων ἦκον βοηθήσοντες στρατιῶται τετρακισχίλιοι. πρὸς δὲ τούτοις προσθέντες τοὺς Εἰλωτας ἡλευθερωμένους προσφάτως χιλίους καὶ τῶν Βοιωτῶν φυγάδων διακοσίους, ἔτι δ' ἐκ τῶν σύνεγγυς πόλεων οὐκ ὀλίγους μεταπεμψάμενοι, κατεσκευάζον δύνάμιν ἀντίπαλον τοῖς πολεμίσι. ταύτην δ' ἀθρόαν συνέχοντες καὶ γυμνάζοντες αἰεὶ μᾶλλον ἐθάρρουν καὶ παρεσκευάζοντο πρὸς τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα.

66. Ἐπαμεινώνδας δὲ φύσει μεγαλεπίβολος ὢν καὶ δόξης ὀρεγόμενος αἰωνίου, συνεβούλευε τοῖς τε Ἀρκάσι καὶ τοῖς ἄλλοις συμμάχοις οἰκίσαι τὴν Μεσσηνίαν, πολλὰ μὲν ἔτη γεγεννημένην ἀνάστατον ὑπὸ Λακεδαιμονίων, τόπον δ' εὐθετον ἔχουσαν κατὰ τῆς Σπάρτης. συγκατατιθεμένων δὲ πάντων ἀνεζήτησε τοὺς ἀπολελειμμένους τῶν Μεσσηνίων, καὶ τῶν ἄλλων τοὺς βουλομένους καταλέξας εἰς τὴν πολιτείαν ἀνέκτισε τὴν Μεσσηνίαν, πολλοὺς ποιήσας αὐτῆς οἰκήτορας. τούτοις δὲ κατακληρουχήσας τὴν χώραν καὶ ἀνοικοδομήσας ἀνέσωσε πόλιν ἐπίσημον Ἑλληνίδα, καὶ μεγάλης ἀποδοχῆς ἔτυχε παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. (2) οὐκ ἀνοίκειον δ' εἶναι νομίζω, πολλάκις τῆς Μεσσηνίας ἀλούσης καὶ κατασκαφείσης, τὰ περὶ αὐτὴν ἀπ' ἀρχῆς ὡς ἐν κεφαλαίοις παραδραμεῖν. τὸ μὲν οὖν παλαιὸν οἱ ἀπὸ Νηλέως καὶ Νέστορος κατέσχον αὐτὴν μέχρι τῶν Τρωικῶν χρόνων, μετὰ δὲ ταῦθ' ὁ Ἀγαμέμνωνος Ὀρέστης καὶ οἱ ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀπὸ δὲ ταύτης Κρεσφόντης ἔλαχε τὴν Μεσσηνίαν μερίδα, καὶ οἱ ἀπὸ τούτου μέχρι τινὸς ἐβασίλευσαν αὐτῆς: ὕστερον δὲ τῶν ἀπὸ Κρεσφόντου τὴν βασιλείαν ἀποβαλόντων Λακεδαιμόνιοι κύριοι κατέστησαν αὐτῆς. (3) μετὰ δὲ ταῦτα Τηλέκλου τοῦ βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων ἀποθανόντος ἐν ἀγῶνι κατεπολεμήθησαν ὑπὸ Λακεδαιμονίων οἱ Μεσ-

walki wymaszerowali przeciw wrogom i dzięki niespodziewanemu atakowi na zajętych przeprawą nieprzyjaciół wycięli wielu z nich. (3) Kiedy jednak Beoci i Arkadyjczycy zaczęli się bronić i otaczać ich w przeważającej liczbie, Spartiaci wycofali się do miasta, zabijając wielu nieprzyjaciół i jasno dowodząc własnej dzielności. (4) Potem armia Epaminondasa w całej sile przypuściła straszliwy szturm na miasto, Spartiaci zaś mając za sojusznika naturalną obronność miejsca, zabili wielu, którzy lekkomyślnie rzucili się do ataku. W końcu oblegający zaatakowali z wielkim wysiłkiem, wyobrażając sobie, że jako pierwsi siłą zdobyli Spartę. Kiedy jednak część szturmujących poległa, a część została ranna, dowódcy Epaminondasa rozkazali odwołać żołnierzy, sami zaś zbliżyli się do miasta i wyzwali Spartiatów, by stanęli do walki w szyku lub przyznali, że ustępują nieprzyjaciółom. (5) Ponieważ Spartiaci odpowiedzieli, że, kiedy przyjdzie odpowiednia chwila, będą walczyć o wszystko, ludzie Epaminondasa odstąpili od miasta. Kiedy spustoszyli całą Lakonię i zgromadzili ogromne łupy, wycofali się do Arkadii. (6) Po tych wydarzeniach Ateńczycy, którzy przybyli za późno, powrócili do Attyki, nie dokonując niczego godnego zapamiętania; jednak cztery tysiące spośród sprzymierzeńców przybyło, by pomóc Lacedemończykom. Nadto przyłączyli świeżo wyzwolonych helotów w liczbie tysiąca, dwustu wygnańców z Beocji, wezwali też niemało żołnierzy z okolicznych miast; w ten sposób zgromadzili siłę dorównującą nieprzyjacielskiej. Utworzyli z nich jedną armię i ćwicząc ją, nabierali coraz większej pewności siebie, gotując się do rozstrzygającego starcia.

66. Epaminondas, z natury gotów do wielkich czynów i dążący do osiągnięcia wiecznej sławy, doradzał Arkadyjczykom i pozostałym sprzymierzeńcom, by zasiedlili Messenę, która za sprawą Lacedemończyków pozostawała od lat niezamieszkała, a stanowiła dogodne miejsce do ataków na Spartę. Ponieważ wszyscy zgodzili się z tym planem, Epaminondas wyszukał pozostałych przy życiu Meseńczyków, wciągnął na listę obywateli także innych ochotników i założył ponownie Messenę, zaludniając ją wielu mieszkańcami. Droga losowania podzielił pomiędzy nich ziemię, odbudował mury i przywrócił życie znakomitemu greckiemu miastu, co przyniosło mu wielkie uznanie u wszystkich. (2) Sądzę, że nie będzie niestosowne przypomnieć od początku najważniejsze fakty z historii Messeny, która była wielokrotnie zdobywana i niszczona. Niegdyś potomkowie Nestora i Neleusa posiadali ją aż do czasów trojańskich, potem Orestes, syn Agamemnona, i jego następcy aż do powrotu Heraklidów³⁰³, a później Kresfontes³⁰⁴ otrzymał losem Mesenię jako swoją część ziemi, a jego potomkowie władali nią przez jakiś czas. Potem jednak, kiedy potomkowie Kresfontesa utracili władzę królewską, panami Mesenii stali się Lacedemończycy³⁰⁵. (3) Potem, po śmierci króla Lacedemończyków Teleklo-

σήνιοι. τοῦτον δὲ τὸν πόλεμον εἰκοσαετῆ φασὶ γενέσθαι, κατομοσαμένων τῶν Λακεδαιμονίων μὴ ἀνακάμψειν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐὰν μὴ Μεσσηνίην ἔλωσιν. τότε δὲ συνέβη τοὺς παρθενίας ὀνομασθέντας γεννηθῆναι καὶ κτίσαι τὴν τῶν Ταραντίνων πόλιν. ὕστερον δὲ δουλευόντων Μεσσηνίων τοῖς Λακεδαιμονίοις, Ἀριστομένης ἔπεισε τοὺς Μεσσηνίους ἀποστῆναι τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ πολλὰ κακὰ διειργάσατο τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτε καὶ Τυρταῖος ὁ ποιητὴς ὑπὸ Ἀθηναίων ἡγεμῶν ἐδόθη τοῖς Σπαρτιάταις. (4) ἔνιοι δὲ τὸν Ἀριστομένη γεγονέναι φασὶ κατὰ τὸν εἰκοσαετῆ πόλεμον. ὁ δ' ὕστατος ἐγένετο πόλεμος αὐτοῖς σεισμοῦ μεγάλου γενομένου: καὶ τῆς μὲν Σπάρτης ὅλης σχεδὸν συγχυθείσης, ἀνδρῶν δ' ἐρήμου γενομένης, οἱ Μεσσηνίων περιλειφθέντες ὤκισαν τὴν Ἰθώμην μετὰ τῶν συναποστάντων Εἰλώτων, ἀναστάτου γεγενημένης τῆς Μεσσηνίας πολλοὺς χρόνους. (5) ἀτυχήσαντες δ' ἐν πᾶσι τοῖς πολέμοις, τὸ τελευταῖον ἀνάστατοι γενόμενοι κατώκησαν ἐν Ναυπάκτῳ, δόντων αὐτοῖς Ἀθηναίων οἰκητήριον τήνδε τὴν πόλιν. καὶ τινὲς μὲν αὐτῶν εἰς Κεφαλληνίαν ἐξέπεσον, τινὲς δ' ἐν Σικελίᾳ Μεσσηνίην τὴν ἀπ' ἐκείνων ὀνομασθεῖσαν κατώκησαν. (6) τὸ δὲ τελευταῖον κατὰ τοὺς ὑποκειμένους καιροὺς Θηβαῖοι, πείσαντος αὐτοῦς Ἐπαμεινώνδου καὶ πανταχόθεν συναγαγόντος τοὺς Μεσσηνίους, ὤκισαν τὴν Μεσσηνίην καὶ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῖς χώραν ἀποκατέστησαν. περὶ μὲν οὖν τὴν Μεσσηνίην τοσαύτας καὶ τηλικαύτας συνέβη γενέσθαι μεταβολάς.

67. Οἱ δὲ Θηβαῖοι πάντα τὰ προειρημένα συντελέσαντες ἐν ἡμέραις ὀγδοήκοντα καὶ πέντε, καὶ καταλιπόντες φυλακὴν ἀξιόλογον τῆς Μεσσηνίας, ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν. Λακεδαιμόνιοι δὲ παραδόξως ἀποτετριμμένοι τοὺς πολέμους, ἀπέστειλαν πρεσβευτὰς εἰς τὰς Ἀθήνας τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ τὰς μὲν ὁμολογίας ἐποιήσαντο περὶ τῆς ἡγεμονίας, ὥστε τῆς μὲν θαλάττης ἄρχειν Ἀθηναίους, τῆς δὲ γῆς τοὺς Λακεδαιμονίους, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσιν ἐποιήσαντο κοινὰς τὰς ἡγεμονίας. (2) Ἀρκάδες δὲ Λυκομήδην στρατηγὸν προχειρισάμενοι, καὶ παραδόντες αὐτῷ τοὺς ἐπιλέκτους ὀνομαζομένους, ὄντας πεντακισχιλίους, ἐστράτευσαν ἐπὶ Πελλήνην τῆς Λακωνικῆς, καὶ τὴν μὲν πόλιν βίᾳ χειρωσάμενοι τοὺς ἐγκαταλειφθέντας φρουροὺς τῶν Λακεδαιμονίων ἀπέκτειναν, ὄντας πλείους τῶν τριακοσίων, τὴν δὲ πόλιν ἐξανδραποδισάμενοι καὶ τὴν χώραν δηώσαντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν, φθάσαντες τὴν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων βοήθειαν. (3) Βοιωτοὶ δέ, μεταπεμπομένων αὐτοῦς Θετταλῶν ἐπ' ἐλευθερώσει μὲν τῶν πόλεων, καταλύσει δὲ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου τυραννίδος ἐξαπέστειλαν Πελοπίδαν μετὰ δυνάμεως εἰς Θετταλίαν, δόντες ἐντολὰς αὐτῷ εἰς τὸ συμφέρον τῶν Βοιωτῶν διοικῆσαι τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν. (4) οὗτος δὲ καταντήσας εἰς Λάρισσαν, καὶ καταλαβὼν τὴν ἀκρόπολιν φρουρουμένην ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνοιο, ταύτην μὲν παρέλαβεν, εἰς δὲ τὴν Μακεδονίαν παρελθὼν καὶ συμμαχίαν ποιησάμενος πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν τῶν Μακεδόνων βασιλέα, ὄμηρον ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν Φίλιππον, ὃν ἐξέπεμψεν

sa³⁰⁶, Meseńczycy zostali pokonani w wojnie przez Lacedemończyków. Wojna ta, jak mówią, trwała dwadzieścia lat³⁰⁷, ponieważ Lacedemończycy przysięgli, że nie zawrócą do Sparty, jeśli nie zdobędą Mesenii. Wtedy właśnie urodziły się dzieci nazwane panieńskimi³⁰⁸ i założyły miasto Tarent³⁰⁹. Później, kiedy Meseńczycy służyli jako niewolnicy³¹⁰ Lacedemończykom, Arystomenes³¹¹ nakłonił ich do buntu i wyrządził Spartiatom wiele zła, a było to wtedy, gdy Ateńczycy ofiarowali Spartiatom jako dowódcę poetę Tyrtaiosa³¹². (4) Według niektórych³¹³ Arystomenes żył podczas wojny dwudziestoletniej. Do ostatniej wojny doszło między nimi wtedy, kiedy zdarzyło się wielkie trzęsienie ziemi³¹⁴; cała Sparta została niemal zupełnie zniszczona i wyludniona, a pozostali przy życiu Meseńczycy zasiedlili Itome wespół z helotami, którzy przyłączyli się do buntu, Mesenia zaś na długo pozostała niezamieszkała. (5) Meseńczycy nie mieli jednak szczęścia w żadnej z wojen i ostatecznie, wysiedleni z własnych domów, osiedli w Naupaktos³¹⁵, które to miasto Ateńczycy dali im jako siedzibę. Niektórzy z nich zostali wypędzeni na Kefallenię³¹⁶, inni zaś zasiedlili Messenę³¹⁷ na Sycylii, która im zawdzięcza swą nazwę. W końcu, w czasie, o którym mówimy, Tebańczycy, przekonani przez Epaminondasę, zebrawszy zewsząd Meseńczyków, założyli Messenę i oddali im dawną ziemię. Tak liczne i tak znaczne zmiany zaszły w dziejach Mesenii.

67. Tebańczycy dokonali rzeczy, o których opowiedziano, w czasie osiemdziesięciu pięciu dni³¹⁸, po czym, pozostawiając liczny garnizon dla ochrony Mesenii, powrócili do ojczyzny. Lacedemończycy po tym, jak niespodziewanie pozbyli się nieprzyjaciół, posłali swych najznakomitszych obywateli w poselstwie do Aten i zawarli ugodę w sprawie przywództwa³¹⁹, zgodnie z którą hegemonia na morzu miała należeć do Ateńczyków, a na lądzie do Lacedemończyków, potem zaś ustanowili wspólne dowództwo w obu miastach³²⁰. (2) Arkadyjczycy obrali wodzem Lykomedesa³²¹, powierzyli mu pięciuset doborowych żołnierzy i wyprawili się przeciw Pellene w Lakonii³²². Zdobywszy siłą miasto, wybili pozostawioną tam załogę spartańską w liczbie ponad trzystu ludzi; po tym, jak ujarzmili je i spustoszyli okoliczną ziemię, powrócili do ojczyzny, zanim zdążyła przybyć pomoc od Lacedmończyków. (3) Beoci wezwani przez Tesalów, by wyzwolili miasta i obalili tyranię Aleksandra z Feraj, wyekspediowali³²³ do Tesalii Pelopidasę z armią, polecając mu załatwić sprawę w Tesalii na korzyść Beotów. (4) Kiedy dotarł on do Larysy, zastawszy akropol obsadzony przez Aleksandra z Macedonii, przejął twierdzę, a potem wyruszył do Macedonii i zawarł sojusz z królem macedońskim, Aleksandrem, i wziął jako zakładnika jego brata, Filipa, którego wysłał do Teb. Kiedy Pelopidas załatwił sprawę w Tesalii tak, jak uznał za korzystne dla Beotów, powrócił do ojczyzny.

εις τὰς Θήβας. τὰ δὲ κατὰ τὴν Θετταλίαν διοικησάμενος ὡς ποτ' ἔδοξεν αὐτῷ συμφέρειν τοῖς Βοιωτοῖς, ἐπανήλθεν εἰς τὴν οἰκίαν.

- 68.** Τούτων δὲ πραχθέντων Ἀρκάδες καὶ Ἀργεῖοι καὶ Ἡλεῖοι συμφρονήσαντες ἔγνωσαν στρατεύειν ἐπὶ τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ πρεσβεύσαντες πρὸς Βοιωτοὺς ἔπεισαν αὐτοὺς κοινωνεῖν τοῦ πολέμου. οἱ δ' Ἐπαμεινώνδαν καταστήσαντες ἡγεμόνα μετ' ἄλλων βοιωταρχῶν, ἐξέπεμψαν στρατιώτας πεζοὺς μὲν ἑπτακισχιλίους, ἵππεῖς δ' ἑξακοσίους. Ἀθηναῖοι δὲ πυθόμενοι τὴν Βοιωτῶν στρατιὰν παριοῦσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐξέπεμψαν δύναμιν καὶ στρατηγὸν ἐπ' αὐτῆς Χαβρίαν. (2) οὗτος δὲ παρελθὼν εἰς Κόρινθον, καὶ προσλαβόμενος καὶ παρὰ Μεγαρέων καὶ Πελληνέων, ἔτι δὲ Κορινθίων στρατιώτας, στρατόπεδον συνεστήσατο ἀνδρῶν μυρίων· μετὰ δὲ ταῦτα Λακεδαιμονίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων παραγενομένων εἰς Κόρινθον συνήχθησαν οἱ σύμπαντες οὐκ ἐλάττους δισμυρίων. (3) ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς ὄχυρώσασθαι τὰς παρόδους καὶ διακωλύειν τοὺς Βοιωτοὺς τῆς εἰς Πελοπόννησον εἰσβολῆς. ἀρξάμενοι δ' ἀπὸ Κεγχρεῶν μέχρι Λεχαιῶν σταυρώμασι καὶ βαθείαις τάφροις διελάμβανον τὸν τόπον· ταχὺ δὲ τῶν ἔργων συντελουμένων διὰ τὴν πολυχειρίαν καὶ τὰς προθυμίας τῶν ἀνδρῶν, ἔφθασαν τοὺς Βοιωτοὺς πάντα τόπον ὄχυρώσαντες. (4) ὁ δ' Ἐπαμεινώνδας ἤκων μετὰ τῆς δυνάμεως ἐπεσκέψατο, καὶ κατανοήσας εὐεφοδώτατον εἶναι τόπον καθ' ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι παρεφύλαττον, τὸ μὲν πρῶτον προεκαλεῖτο τοὺς πολεμίους εἰς παράταξιν, σχεδὸν τριπλασίους ὄντας τοῖς πλήθεσιν, οὐδενὸς δὲ τολμῶντος ἐκτὸς τοῦ τειχίσματος προελθεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ χαρακώματος ἀμυνομένων ἀπάντων, προσῆγε τὴν βίαν τοῖς πολεμίοις. (5) κατὰ πάντα μὲν οὖν τὸν τόπον ἐγίνοντο προσβολαὶ καρτεραί, μάλιστα δὲ κατὰ Λακεδαιμονίους, εὐεφόδων ὄντων καὶ δυσφυλάκτων τῶν τόπων. μεγάλης δὲ φιλοτιμίας γενομένης παρ' ἀμφοτέροις, Ἐπαμεινώνδας ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς ἀρίστους τῶν Θηβαίων μόγις ἐβιάσατο τοὺς Λακεδαιμονίους· διακόψας δὲ τὴν φυλακὴν αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν διαγαγὼν παρήλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, διαπραξάμενος ἔργον οὐδὲν τῶν προκατειργασμένων καταδεέστερον.
- 69.** Εὐθὺ δὲ ἐπὶ Τροιζῆνα καὶ Ἐπίδαυρον πορευθεὶς τὴν μὲν χώραν ἐδήλωσε, τῶν δὲ πόλεων οὐκ ἐδυνήθη κρατῆσαι διὰ τὸ φρουρὰς ἔχειν ἀξιολόγους, Σικυῶνα δὲ καὶ Φλιοῦντα καὶ τινὰς ἄλλας πόλεις καταπληξάμενος προσηγάγετο. στρατεύσας δ' ἐπὶ Κόρινθον, καὶ τῶν Κορινθίων ἐπεξεληθόντων νικήσας μάχη, τούτους μὲν ἐντὸς τῶν τευχῶν συνεδίωξε, τῶν δὲ Βοιωτῶν διὰ τὴν εὐημερίαν μετεωρισθέντων, καὶ τινῶν προχείρως τολμησάντων διὰ τῆς πύλης εἰς τὴν πόλιν εἰσβιάζεσθαι, οἱ μὲν Κορίνθιοι δείσαντες ἐτράπησαν εἰς τὰς οἰκίας, Χαβρίας δ' ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς ἐμφρόνως ἅμα καὶ τεθαρρηκότως ὑποστάς τοὺς μὲν ἐξέβαλεν ἐκ τῆς πόλεως, πολλοὺς δὲ τῶν Βοιωτῶν κατέβαλεν. (2) γενομένης δὲ φιλοτιμίας, οἱ μὲν Βοιωτοὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν συντάξαντες ἐπήγον ἐπὶ τὴν Κόρινθον καταπληκτικῶς, ὁ δὲ Χαβρίας ἀναλαβὼν

68. Po tych wydarzeniach Arkadyjczycy, Argejczycy i Elejczycy porozumieli się i postanowili wyruszyć przeciw Lacedemończykom; wysłali posłów do Beotów i przekonali ich, by przyłączyli się do wojny, a ci mianowali dowódcą Epaminondasa i razem z innymi beotarchami wysłali go³²⁴, dając mu siedem tysięcy pieszych i sześć tysięcy jeźdźców. Kiedy Ateńczycy dowiedzieli się o wyprawie Beotów zmierzającej na Peloponez, wysłali przeciw nim armię z Chabriasem³²⁵ jako dowódcą na czele. (2) Kiedy przybył on do Koryntu, powiększył swe siły o żołnierzy z Megary, Pellene i Koryntu, gromadząc w ten sposób armię liczącą dziesięć tysięcy ludzi. Kiedy do Koryntu dotarli Lacedemończycy i inni sprzymierzeńcy, zebrano się łącznie nie mniej niż dwadzieścia tysięcy żołnierzy. (3) Postanowili obwarować drogi dostępu i powstrzymać atak Beotów na Peloponez. Zaczynając od Kenchreai³²⁶ aż do Lechaion³²⁷, odgradzili teren palisadami i głębokimi fosami; ponieważ nie brakowało rąk ani zapasów do pracy, decyzję szybko wprowadzono w czyn i ufortyfikowano wszystkie miejsca, zanim nadciągnęli Beoci. (4) Epaminondas po przybyciu obejrzał umocnienia i stwierdziwszy, że najbardziej dostępne jest miejsce, którego strzegli Lacedemończycy, najpierw wyzwiał ich do walki w otwartym polu, pomimo że ich siły trzykrotnie przewyższały jego własne, a kiedy nikt nie ośmielił się wyjść poza linię umocnień i wszyscy zajmowali pozycję obronną za palisadą, przypuścił gwałtowny atak. (5) Szturmowano zawzięcie każde miejsce, a szczególnie to zajmowane przez Lacedemończyków, ponieważ dostęp do niego był łatwy, a obrona trudna. Obie strony prześcigały się w męstwie, a Epaminondas, mając przy sobie najlepszych żołnierzy tebańskich, z trudem zmusił Lacedemończyków do cofnięcia się; rozbiwszy ich straż, przebił się z wojskiem i wkroczył na Peloponez, dokonując czynów, które w niczym nie ustępowały jego wcześniejszym osiągnięciom.

69. Wyruszywszy natychmiast do Trojzeny³²⁸ i Epidauros³²⁹, spustoszył tę krainę, ale nie zdołał zająć miast, ponieważ miały liczne załogi. Zastraszył jednak Sykion³³⁰, Fliunt³³¹ i kilka innych miast, zmuszając je w ten sposób do przejścia na swoją stronę. Wyruszywszy przeciw Koryntowi, pokonał w bitwie Koryntyjczyków, kiedy ci wyszli mu naprzeciw, a potem ścigając, zmusił ich do ucieczki za mury miasta. To zwycięstwo tak napełniło dumą Beotów, że niektórzy odważyli się od razu wtargnąć przez bramy do miasta, Koryntyjczycy zaś w przerażeniu rzucili się do domów, ale Chabrias, strateg ateński, przytomnie i odważnie stawił opór atakującym i wyparł ich z miasta, wielu zabijając. (2) Obie strony zacięcie rywalizowały o pierwszeństwo w męstwie: Beoci ustawili w szyku całą swą armię i przygotowali budzące przestrasz

τούς Ἀθηναίους προῆγεν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ καταλαβόμενος τοὺς ὑπερδεξίους τόπους ὑπέστη τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον. (3) οἱ μὲν οὖν Βοιωτοί, πεποιθότες ταῖς τῶν σωμάτων ῥώμαις καὶ ταῖς ἐν τοῖς συνεχέσι πολέμοις ἐμπειρίας, τῆ βία τοὺς Ἀθηναίους ἤλπιζον χειρώσασθαι, οἱ δὲ περὶ τὸν Χαβρίαν ἐκ τόπων ὑπερδεξίων ἀγωνιζόμενοι, καὶ πολλῶν ἐκ τῆς πόλεως χορηγουμένων, οὐς μὲν ἀνήρουν τῶν βιαζομένων, τοὺς δὲ κατετίτρωσκον. (4) οἱ δὲ Βοιωτοί, πολλὰ μὲν κακοπαθήσαντες, οὐδὲν δὲ πρᾶξαι δυνάμενοι, τὴν ἀναχώρησιν ἐποίησαντο. Χαβρίας μὲν οὖν ἐπὶ ἀνδρεία καὶ στρατηγικῇ συνέσει θαυμασθεὶς τοῦτον τὸν τρόπον ἀπετίψατο τοὺς πολεμίους.

70. Ἐκ δὲ τῆς Σικελίας Κελτοὶ καὶ Ἰβηρες δισχίλιοι κατέπλευσαν εἰς Κόρινθον, ἐκπεμφθέντες ὑπὸ Διονυσίου τοῦ τυράννου συμμαχῆσαι Λακεδαιμονίοις, εἰς μῆνας πέντε τοὺς μισθοὺς εἰληφότες. οἱ δ' Ἕλληνες πείραν αὐτῶν βουλόμενοι λαβεῖν προῆγον αὐτούς, καὶ κατὰ τὰς συμπλοκάς καὶ μάχας ἀνδραγαθούντων αὐτῶν, πολλοὶ τε τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν συμμάχων ὑπ' αὐτῶν ἀνηροῦντο. διόπερ δόξαντες εὐχειρία καὶ ἀνδρεία διαφέρειν καὶ πολλὰς χρείας παρασχόμενοι, καὶ τιμηθέντες ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων τοῦ θέρους λήγοντος ἐξαπεστάλησαν εἰς τὴν Σικελίαν. (2) μετὰ δὲ ταῦτα Φιλίσκος μὲν ὑπ' Ἀρταξέρξου τοῦ βασιλέως ἀποσταλεὶς κατέπλευσεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, παρακαλῶν τοὺς Ἕλληνας διαλύσασθαι μὲν τοὺς πολέμους, εἰρήνην δὲ κοινὴν συνθέσθαι. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἀσμένως ὑπήκουσαν, Θηβαῖοι δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν ὄλην τὴν Βοιωτίαν ὑπὸ μίαν ἀγαγόντες συντέλειαν οὐ προσεδέχθησαν. ἀπογνωσθείσης δὲ τῆς κοινῆς εἰρήνης, ὁ μὲν Φιλίσκος καταλιπὼν τοῖς Λακεδαιμονίοις δισχιλίους ἐπιλέκτους μισθοφόρους ἔχοντας τοὺς μισθοὺς, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

(3) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Εὐφρων ὁ Σικυώνιος, διαφέρων θράσει καὶ ἀπονοίᾳ, συνεργοὺς λαβὼν Ἀργεῖους ἐπέθετο τυραννίδι. κρατήσας δὲ τῆς ἐπιβολῆς τετταράκοντα τοὺς εὐπορωτάτους τῶν Σικυωνίων ἐφυγάδευσε, δημεύσας αὐτῶν τὰς οὐσίας, καὶ πολλῶν χρημάτων κυριεύσας μισθοφόρους ἤθροισε καὶ τῆς πόλεως ἐδυνάστευσεν.

71. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Ναυσιγένους ἐν Ῥώμῃ χιλίαρχοι κατεστάθησαν ἀντὶ τῶν ὑπάτων τέτταρες, Λεύκιος Παπίριος, Λεύκιος Μενήνιος, Σερούιος Κορνήλιος, Σερούιος Σολπίκιος, παρὰ δὲ Ἡλείοις Ὀλυμπιάς ἤχθη τρίτη πρὸς ταῖς ἑκατόν, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Πυθόστρατος Ἀθηναῖος. ἐπὶ δὲ τούτων Πτολεμαῖος ὁ Ἀλωρίτης ὁ Ἀμύντου υἱὸς ἐδολοφόνησεν Ἀλέξανδρον τὸν ἀδελφόν, καὶ ἐβασίλευσε τῆς Μακεδονίας ἔτη τρία. (2) κατὰ δὲ τὴν Βοιωτίαν Πελοπίδας ἐφάμιλλος ὦν τῷ Ἐπαμεινώνδῃ τῆ κατὰ πόλεμον δόξῃ, καὶ θεωρῶν ἐκεῖνον τὰ περὶ τὴν Πελοπόννησον συμφερόντως κατεσκευακότες τοῖς Βοιωτοῖς, ἔσπευδε τὰ ἐκτὸς Πελοποννήσου δι' αὐτοῦ προσάγεσθαι τοῖς Θηβαίοις. παραλαβὼν δὲ Ἰσμηνίαν, ἄνδρα φίλον μὲν ἑαυτοῦ, θαυμαζόμενον δ' ἐπ' ἀρετῇ, παρῆλθεν εἰς Θετταλίαν. καταντήσας δὲ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Φερῶν τύραννον, ἀλόγως

uderzenie na Korynt, Chabrias natomiast na czele Ateńczyków wyszedł im z miasta na przeciw i po zajęciu wyżej położonego terenu, stawiał czoła natarciu nieprzyjaciół. (3) Beoci, pokładając zaufanie w swej wytrzymałości i sile fizycznej oraz doświadczeniu nabytemu w nieustannych wojnach, spodziewali się siłą pokonać Ateńczyków, jednak żołnierze Chabriasa, którzy w bitwie stali na wyższym terenie i mieli duże wsparcie z miasta, wybili część atakujących, a innych ciężko poranili. (4) Beoci, doznawszy poważnych strat, nie byli w stanie niczego więcej dokonać i zarządzili odwrót. Chabrias, który zyskał podziw za męstwo i zdolności dowódcze, w ten sposób pozbył się nieprzyjaciół.

70. Z Sycylii natomiast przyplęło do Koryntu dwa tysiące Celtów i Iberów wysłanych przez tyrana Dionizjusza³³² na pomoc Lacedemończykom; otrzymali oni żołd za pięć miesięcy. Hellenowie, chcąc poddać ich próbie, przepuścili ich naprzód, a owi najemnicy w wielu starciach i bitwach dowiedli swej wartości, zabijając wielu Beotów i ich sprzymierzeńców. Ich biegłość i odwaga zapewniła im opinię wyróżniających się wojowników, oddali też wiele przysług, z końcem lata zaś wynagrodzeni przez Lacedemończyków zostali odesłani na Sycylię. (2) Po tych wydarzeniach Filiskos³³³, wysłany przez króla Artakserksesa, przyplęnął do Hellady³³⁴, by namawiać Hellenów do zaprzestania wojen i zawarcia powszechnego pokoju. Wszyscy z zadowoleniem przyjęli tę propozycję, jedynie Tebańczycy, mając na myśli własne plany, zjednoczyli całą Beocję w jeden związek i nie zostali włączeni do układu pokojowego. Skoro nie udało się zawrzeć powszechnego pokoju, Filiskos powrócił do Azji, pozostawiając Lacedemończykom dwa tysiące doborowych najemników, którym z góry wypłacono żołd.

(3) W tym samym czasie Eufron z Sykionu³³⁵, człowiek nadzwyczaj śmiały i szalony, mając za współników Argejczyków, podjął próbę zdobycia tyranii. Kiedy udało mu się zrealizować plan, skazał na wygnanie czterdziestu najzamożniejszych obywateli Sykionu, uprzednio konfiskując ich majątek i dysponując dużymi zasobami pieniężnymi, zgromadził siły najemne i opanował miasto.

71. Kiedy archontem w Atenach był Nausigenes³³⁶, w Rzymie zamiast konsułów wybrano czterech trybunów: Lucjusza Papiriusza, Lucjusza Meneniusza, Serwiusza Korneliusza i Serwiusza Sulpicjusza³³⁷, w Elei zaś odbyły się sto trzecie igrzyska olimpijskie³³⁸, w których bieg na jeden stadion wygrał Ateńczyk Pytostratos. W czasie ich kadencji Ptolemeusz z Aloros³³⁹, syn Amyntasa, zgładził w zamachu Aleksandra, swego przyrodniego brata, i przez trzy lata rządził Macedonią. (2) W Beocji natomiast Pelopidas rywalizujący w sławie wojennej z Epaminondasem, widząc, że ów przeprowadził na Peloponezie akcję z korzyścią dla Beotów, starał się gorliwie, by sprawy poza Peloponezem załatwione za jego własnym pośrednictwem zostały pomyślnie dla Tebańczyków. Zabrawszy ze sobą Ismeniasa³⁴⁰, swego przyjaciela i człowieka

συνελήφθη μετά Ἰσμηνίου καὶ εἰς φυλακὴν παρεδόθη. (3) Θηβαίων δ' ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσι παροξυνθέντων, καὶ ταχέως εἰς τὴν Θετταλίαν ἐκπεμφάντων ὀπλίτας μὲν ὀκτακισχιλίους, ἵππεῖς δ' ἑξακοσίους, φοβηθεὶς Ἀλέξανδρος ἐξέπεμψε πρεσβευτὰς εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ συμμαχίας. ὧ παραχρῆμα ὁ δῆμος ἐξέπεμψε ναῦς μὲν τριάκοντα, στρατιώτας δὲ χιλίους, ὧν ἦν στρατηγὸς Αὐτοκλῆς. (4) ἐν ὄσῳ δ' οὗτος περιέπλει τὴν Εὐβοίαν, Θηβαῖοι κατήντησαν εἰς Θετταλίαν. τοῦ δ' Ἀλεξάνδρου πεζὴν δύναμιν ἠθροικότος καὶ ἵππεῖς πολλαπλασίους ἔχοντος τῶν Βοιωτῶν, τὸ μὲν πρῶτον οἱ Βοιωτοὶ διὰ μάχης ἔκρινον λῦσαι τὸν πόλεμον, συνεργοὺς ἔχοντες τοὺς Θετταλοὺς: ὡς δ' οὗτοι μὲν αὐτοὺς ἐγκατέλιπον, Ἀθηναῖοι δὲ καὶ τινες ἄλλοι σύμμαχοι παρεγένοντο τῷ Ἀλεξάνδρῳ, τὰ δὲ σῖτα καὶ ποτὰ καὶ τᾶλλα πάντα ἐπέλειπε τοῖς Βοιωτοῖς, ἔγνωσαν οἱ βοιωτάρχαι τὴν εἰς οἶκον ἐπάνοδον ποιεῖσθαι. (5) ἀναζευξάντων δ' αὐτῶν, καὶ τῆς πορείας οὔσης διὰ χώρας πεδιάδος, Ἀλέξανδρος ἐπηκολούθει πολλοῖς ἵππεῦσι καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς οὐραγίας ἐπέθετο. τῶν δὲ Βοιωτῶν οἱ μὲν κατακοντιζόμενοι συνεχῶς ἀπέθνησκον, οἱ δὲ τραύμασι περιέπιπτον, τέλος δ' οὔτε μένειν οὔτε προάγειν ἐώμενοι εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν ἐνέπιπτον, ἅτε δὴ καὶ τῶν ἐπιτηδείων σπανιζόντων. (6) ἤδη δ' αὐτῶν τὴν σωτηρίαν ἀπογινωσκόντων, Ἐπαμεινώνδας ἰδιωτεύων κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν κατεστάθη στρατηγός. εὐθύς δὲ διαλέξας τοὺς τε ψιλοὺς καὶ τοὺς ἵππεῖς, τούτους μὲν αὐτὸς ἀνέλαβε, καὶ ταχθεὶς ἐπὶ τῆς οὐραγίας διὰ τούτων ἀνέστειλε τοὺς ἐπακολουθοῦντας πολεμίους καὶ πολλὴν ἀσφάλειαν παρείχετο τοῖς προηγουμένοις ὀπλίταις, ποιούμενος δὲ μάχας ἐξ ὑποστροφῆς καὶ τάξει φιλοτέχνω χρώμενος διέσωσε τὸ στρατόπεδον. (7) αἰεὶ δὲ μᾶλλον διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐξῶν τὴν ἰδίαν εὐδοξίαν μεγάλης ἀποδοχῆς ἐτύγχανε παρά τε τοῖς πολίταις καὶ τοῖς συμμαχοῖς. οἱ δὲ Θηβαῖοι τοὺς τότε βοιωταρχήσαντας καταδικάσαντες, πολλοῖς χρήμασιν ἐζημίωσαν.

72. Ἐπιζητουμένης δὲ τῆς αἰτίας, πῶς ὁ τοιοῦτος ἀνὴρ ἰδιώτης ὧν ἐστρατεύετο μετὰ τῶν εἰς Θετταλίαν ἀποσταλέντων, ἀποδοτέον τὸν οἰκεῖον λόγον τῆς ἀπολογίας. τῆ μάχῃ τῆ περὶ Κόρινθον Ἐπαμεινώνδας διακόψας τὴν ἐπὶ τοῦ προτειχίσματος φυλακὴν τῶν Λακεδαιμονίων, καὶ δυνάμενος πολλοὺς ἀνελεῖν τῶν πολεμίων, ἠρκέσθη τῷ προτερήματι καὶ τῆς ἐπὶ πλεῖον μάχης ἀπέστη. (2) γενομένης δὲ περὶ αὐτὸν ἰκανῆς ὑποψίας ὡς πεφεισμένου τῶν Λακεδαιμονίων ἰδίας ἔνεκα χάριτος, οἱ φθονοῦντες αὐτοῦ τῆ δόξῃ καιρὸν ἔλαβον εὐλόγου διαβολῆς. ἐπενεγκάντων οὖν αὐτῷ προδοσίας ἔγκλημα, τὸ πλῆθος παροξυνθὲν ἀπέστησεν αὐτὸν τῆς βοιωταρχίας, καὶ ἰδιώτην ποιῆσαν ἐξαπέστειλε μετὰ τῶν ἄλλων. ὡς δὲ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐξήλειψε τὰς καθ' ἑαυτοῦ διαβολάς, τότε ὁ δῆμος ἀποκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὴν προγεγενημένην εὐδοξίαν. (3) μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον Λακεδαιμονίοις πρὸς Ἀρκάδας ἐγένετο μεγάλη μάχη, ἐν ἣ ἐνίκησαν Λακεδαιμόνιοι ἐπιφανῶς. μετὰ γὰρ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦτταν τοῦτο πρῶτον αὐτοῖς παράδοξον εὐτύχημα ἐγένετο: ἔπεσον γὰρ Ἀρκάδων μὲν ὑπὲρ τοὺς μυρίους, Λακεδαιμονίων δ' οὐδεὶς.

podziwianego za odwagę, przybył do Tesalii. Spotkawszy się z Aleksandrem, tyranem Feraj, został zupełnie bezsensownie zatrzymany wraz z Ismeniasem i oddany pod straż. (3) Ten czyn rozgniewał Tebańczyków, niezwłocznie wysłali do Tesalii osiem tysięcy hoplitów i sześciuset jeźdźców, a przerażony Aleksander posłał do Aten w sprawie przymierza zbrojnego. Lud ateński natychmiast posłał mu trzydzieści okrętów i tysiąc żołnierzy pod wodzą Autoklesa³⁴¹. (4) Podczas gdy on opływał Eubeję, Tebańczycy wkroczyli do Tesalii. Chociaż Aleksander zebrał piechotę i miał jazdę wielokrotnie liczniejszą niż Beoci, początkowo Beoci postanowili rozstrzygnąć wojnę w bitwie, mając sprzymierzeńców w Tesalach. Kiedy ci jednak opuścili ich, a Ateńczycy i niektórzy inni sprzymierzeńcy przyszli z pomocą Aleksandrowi, Beotom zaczęło brakować prowiantu i wody pitnej, oraz wszystkich innych środków, wtedy beotarchowie podjęli decyzję o powrocie do ojczyzny. (5) Gdy zwinęli obóz i posuwali się marszem po równinie, Aleksander szedł za nimi z dużą liczebnie jazdą i zaatakował ich straż tylną. Część beockich żołnierzy zabiły oszczepy, inni padli od ran, w końcu Beoci, nie mogąc ani zatrzymać się, ani iść naprzód, popadli w zupełną bezradność, zwłaszcza że brakowało im żywności. (6) Kiedy już stracili nadzieję na ocalenie, wojsko ustanowiło wodzem Epaminondasa, który służył w tym czasie jako zwykły żołnierz. Niezwłocznie wybrał on lekkozbrojnych i jeźdźców, wziął ich z sobą i ustawiwszy w szyku w tylnej straży, odpierał dzięki nim napierających nieprzyjaciół i zapewnił idącym na przód hoplitom bezpieczny przemarsz; dokonując zwrotów, staczał walki, posługując się wymyślnym szykiem i ocalił armię. (7) Ten czyn zwiększył jego sławę i zapewnił mu wielkie uznanie zarówno u obywateli, jak i sprzymierzeńców. Tebańczycy natomiast osądzili tych, którzy pełnili wówczas urząd beotarchów, i ukarali ich wysokimi grzywnami.

72. Na pytania o przyczynę, dlaczego człowiek tej miary służył jako zwykły żołnierz w wyprawie przeciw Tesalii, powinniśmy przedstawić jego własne wyjaśnienie. Epaminondas po tym, jak w bitwie pod Koryntem przełamał obronę Lacedemończyków³⁴², mógł zabić wielu wrogów, zadowolił się jednak przewagą i wycofał z dalszej walki. (2) Ponieważ zrodziło się co do niego wystarczające podejrzenie, że oszczędził Lacedemończyków dla osobistych względów, ci, którzy zazdrościli mu sławy, wykorzystali sposobność postawienia mu oszczerzych zarzutów mających pozór prawdopodobieństwa³⁴³. Wnieśli przeciw niemu zarzut zdrady, a rozgniewany lud pozbawił go urzędu beotarchy i jako zwykłego żołnierza posłał razem z innymi. Kiedy jego osiągnięcia zmały postawione mu oszczerze zarzuty, lud na powrót zaczął darzyć go dawnym szacunkiem. (3) Po niedługim czasie Lacedemończycy stoczyli wielką bitwę z Arkadyjczykami i odnieśli w niej świetne zwycięstwo. Od czasu klęski pod Leuktrami był to pierwszy sukces, jaki wbrew oczekiwaniom przydarzył się Lacedemończykom; poległo ponad dziesięć tysięcy Arkadyjczyków, ale

προεῖπον δ' αὐτοῖς αἱ Δωδωνίδες ἰέρειαι, διότι πόλεμος οὗτος Λακεδαιμονί-
οις ἄδακρυς ἔσται. (4) μετὰ δὲ τὴν μάχην οἱ Ἀρκάδες, φοβηθέντες τὰς τῶν Λα-
κεδαιμονίων εἰσβολάς, ἔκτισαν ἐπὶ τινος ἐπικαίρου τόπου τὴν ὀνομαζομένην
Μεγάλην πόλιν, συρρίψαντες εἰς αὐτὴν κώμας εἴκοσι τῶν ὀνομαζομένων
Μαιναλίων καὶ Παρρασίων Ἀρκάδων. καὶ τὰ μὲν κατὰ τοὺς Ἑλληνας ἐν τού-
τοις ἦν.

73. κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν Διονύσιος ὁ τύραννος ἔχων δυνάμεις ἀξιολόγους, καὶ
τοὺς Καρχηδονίους ὀρῶν οὐκ εὖ διακειμένους πρὸς τὸν πόλεμον διὰ τε τὴν
γεγεννημένην παρ' αὐτοῖς λοιμικὴν νόσον καὶ τὴν ἀπόστασιν τῶν Λιβύων,
ἔγνω στρατεύειν ἐπ' αὐτούς. οὐκ ἔχων δὲ πρόφασιν ἀξιόλογον τῆς διαφορᾶς,
προσεποιήθη τοὺς κατὰ τὴν ἐπικράτειαν Φοίνικας ἐπιβεβηκέναι τῆς ὑπ' αὐτὸν
χώρας. (2) παρασκευασάμενος οὖν πεζοὺς μὲν τρισμυρίους, ἵππεῖς δὲ τρισχι-
λίους, τριήρεις δὲ τριακοσίας καὶ τὴν ἀρμόζουσαν τῇ δυνάμει ταύτῃ παρα-
σκευήν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν ὑπὸ Καρχηδονίους χώραν. καὶ Σελινοῦντα μὲν καὶ
Ἔντελλαν εὐθύς προσηγάγετο, καὶ τὴν χώραν πᾶσαν πορθήσας καὶ τῆς πόλεως
τῶν Ἐρυκίνων ἐγκρατῆς γενόμενος ἐπολιόρησε Λιλύβαιον: πολλῶν δ' ὄντων
ἐν αὐτῷ στρατιωτῶν τὴν πολιορκίαν ἔλυσεν. (3) ἀκούσας δὲ τὰ νεώρια τῶν
Καρχηδονίων ἐμπεπρῆσθαι, καὶ δόξας πάντα τὸν στόλον αὐτῶν διεφθάρθαι,
κατεφρόνησε, καὶ τῶν ἰδίων τριήρων ἑκατὸν μὲν καὶ τριάκοντα τὰς ἀρίστας
ἀπέστειλεν εἰς τὸν τῶν Ἐρυκίνων λιμένα, τὰς δ' ἄλλας ἀπάσας ἐξέπεμψεν εἰς
τὰς Συρακούσας. (4) οἱ δὲ Καρχηδόνιοι παραδόξως διακοσίας ναῦς πληρῶ-
σαντες ἐπέπλευσαν ταῖς ὀρμουσαῖς ἐν τῷ λιμένι τῶν Ἐρυκίνων: ἀνεπίστου
δὲ τῆς ἐπιθέσεως γενομένης ἀπήγαγον τῶν τριήρων τὰς πλείστας. μετὰ δὲ
ταῦτα τοῦ χειμῶνος ἐνστάντος ἀνοχὰς ποιησάμενοι διεχωρίσθησαν εἰς τὰς
οἰκείας ἐκάτεροι πόλεις. (5) μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον Διονύσιος εἰς ἀρρωστίαν
ἐμπεσὼν ἐτελεύτησε, δυναστεύσας ἔτη τριάκοντα καὶ ὀκτώ: τὴν δὲ ἀρχὴν
διαδεξάμενος ὁ υἱὸς Διονύσιος ἐτυράννευσεν ἔτη δώδεκα.

74. Οὐκ ἀνοίκειον δ' ἐστὶ τῆς ὑποκειμένης ἱστορίας φθιεῖν τὰς τε αἰτίας τῆς
τελευτῆς καὶ τὰ συμβάντα τούτῳ τῷ δυνάστη περὶ τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν.
Διονυσίου τοίνυν δεδιδαχότος Ἀθήνησι Ληναίοις τραγωδίαν καὶ νικήσαντος,
τῶν ἐν τῷ χορῷ τις ἀδόντων ὑπολαβὼν τιμηθῆσθαι λαμπρῶς, ἐὰν πρῶτος
ἀπαγγεῖλῃ τὴν νίκην, διέπλευσεν εἰς τὴν Κόρινθον. καταλαβὼν δ' ἐκεῖ ναῦν
ἐκπλέουσαν εἰς Σικελίαν καὶ μετεμβὰς εἰς ταύτην, οὐρίοις ἐχρήσατο πνεύμα-
σι, καὶ καταπλεύσας εἰς Συρακούσας συντόμως ἀπήγγειλε τῷ τυράννῳ τὴν
νίκην. (2) ὁ δὲ Διονύσιος τοῦτον μὲν ἐτίμησεν, αὐτὸς δὲ περιχαρὴς ἐγένετο
καὶ τοῖς θεοῖς εὐαγγέλια θύσας πότους καὶ μεγάλας εὐωχίας ἐπετέλεσεν.
ἐστιῶν δὲ λαμπρῶς τοὺς φίλους, καὶ κατὰ τοὺς πότους φιλοτιμότερον τῇ
μέθῃ δοὺς ἑαυτὸν, εἰς ἀρρωστίαν σφοδροτέραν ἐνέπεσε διὰ τὸ πλῆθος τῶν
ἐμφορηθέντων ὑγρῶν. (3) ἔχων δὲ παρὰ θεῶν λόγιον, τότε τελευτήσῃν ὅταν
τῶν κρειττόνων περιγένηται, τὸν χρησμὸν ἀνέφερον ἐπὶ τοὺς Καρχηδονίους,

nie zginął ani jeden Lacedemończyk. Kapłanki z Dodony³⁴⁴ przepowiedziały im, że będzie to wojna „bez łez” dla Lacedemończyków³⁴⁵. (4) Po tej bitwie Arkadyjczycy, w strachu przed atakiem Lacedemończyków, założyli na jakimś dogodnym miejscu miasto zwane Megalopolis³⁴⁶, Wielkie Miasto, połączywszy dwadzieścia wsi Arkadyjczyków mieszkających w Majnalos³⁴⁷ i Parazji³⁴⁸. Takie wydarzenia dokonały się u Greków w tym czasie³⁴⁹.

73. Na Sycylii tyran Dionizjusz, który dysponował znaczną siłą zbrojną, widząc, że Kartagińczycy nie są dobrze przygotowani do wojny z powodu zarazy, jaka spustoszyła ich kraj, i oderwania się Libijczyków, postanowił wyprawić się przeciw nim. Ponieważ nie miał wystarczającego pretekstu do wywołania sporu, udał, że należący do państwa kartagińskiego Fenicjanie zaatakowali ziemie znajdujące się pod jego władzą. (2) Przygotował trzydzieści tysięcy piechoty, trzy tysiące jazdy, trzysta trójrzędowców oraz zaopatrzenie odpowiadające wyprawie tej wielkości, i wtargnął na ziemię znajdującą się pod panowaniem Kartagińczyków³⁵⁰. Z miejsca zdobył Selinunt³⁵¹ i Entellę³⁵², spustoszywszy cały kraj, zajął miasto Eryks³⁵³ i zaczął oblężenie Lilybeum³⁵⁴; porzucił je jednak, ponieważ w mieście tym było zbyt wielu żołnierzy. (3) Usłyszawszy, że spłonęły stocznie Kartagińczyków i sądząc, że uległa zniszczeniu cała ich flota, nabrał dla nich lekceważenia i wysłał sto trzydzieści swoich najlepszych okrętów do portu w Eryksie, a resztę odesłał do Syrakuz. (4) Kartagińczycy jednak niespodziewanie dostarczyli załóg dla dwustu okrętów i popłynęli przeciw flocie zakotwiczonej w porcie w Eryksie, a ponieważ atak był niespodziewany, uprowadzili większość trójrzędowców. Po tych wydarzeniach, z nastaniem zimy, po zawarciu zawieszenia broni, oba miasta przerwały walkę i powróciły każde do siebie. Niedługo potem Dionizjusz zachorował i zmarł po trzydziestu ośmiu latach rządów³⁵⁵; władzę po nim przejął jego syn, Dionizjusz, który panował jako tyran przez lat dwanaście³⁵⁶.
74. Nie wydaje się nieodpowiednim dla obecnego opowiadania przytoczyć przyczyny śmierci i wydarzenia towarzyszące końcu życia władcy. Dionizjusz zatem wystawił w Atenach podczas Lenajów³⁵⁷ tragedię i odniósł zwycięstwo³⁵⁸, a jeden z tych, którzy śpiewali w chórze, sądząc, że zostanie sowicie wynagrodzony, jeśli jako pierwszy oznajmi o zwycięstwie, popłynął do Koryntu. Tam znalazł statek płynący na Sycylię i przesiadł się na niego, przy pomyślnych wiatrach dotarł do Syrakuz i niebawem obwieścił tyranowi nowinę o zwycięstwie. (2) Dionizjusz nagroził go, a sam wpadł w wielką radość i złożywszy bogom ofiarę dziękczynną za dobre wiadomości, zarządził picie i wielkie uczty. Podejmując z przepychem przyjaciół w czasie bankietu, wypił zbyt wiele i zbyt zachłannie i zachorował z powodu nadmiernej ilości wypitego trunku. (3) Znając przepowiednię od bogów mówiącą, że umrze, gdy pokona silniejszych od siebie, odnosił tę wyrocznię do Kartagińczyków, przyjmując,

ύπολαμβάνων τούτους κρείττους ἑαυτοῦ εἶναι. διὸ καὶ πρὸς αὐτοὺς πλεονάκις πεπολεμηκῶς εἰώθει κατὰ τὰς νίκας ὑποφεύγειν καὶ ἔκουσίως ἠτᾶσθαι, ἵνα μὴ δόξη τῶν ἰσχυροτέρων γεγονέναι κρείττων. (4) οὐ μὴν ἠδυνήθη γε τῆ πανουργία κατασοφίσασθαι τὴν ἐκ τῆς πεπρωμένης ἀνάγκην, ἀλλὰ ποιητῆς ὦν κακὸς καὶ διακριθεὶς ἐν Ἀθήναις ἐνίκησε τοὺς κρείττους ποιητάς. εὐλόγως οὖν κατὰ τὸν χρησμὸν διὰ τὸ περιγενέσθαι τῶν κρείττωνων ἐπακολουθοῦσαν ἔσχε τὴν τοῦ βίου τελευτήν. (5) ὁ δὲ Διονύσιος ὁ νεώτερος διαδεξάμενος τὴν τυραννίδα, πρῶτον τὰ πλήθη συναγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν παρεκάλεσε τοῖς οἰκείοις λόγους τηρεῖν τὴν πατροπαράδοτον πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν, ἔπειτα τὸν πατέρα μεγαλοπρεπῶς θάψας κατὰ τὴν ἀκρόπολιν πρὸς ταῖς βασιλίσι καλουμέναις πύλαις, ἠσφαλίσατο τὰ κατὰ τὴν ἀρχήν.

75. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Πολυζήλου κατὰ μὲν τὴν Ῥώμην ἀναρχία διὰ τινὰς πολιτικὰς στάσεις ἐγένετο, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα Ἀλέξανδρος ὁ Φερῶν τύραννος ἐν τῇ Θετταλίᾳ περὶ τινῶν ἐγκαλέσας τῇ πόλει τῶν Σκοτουσσαίων, ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς ἐκκλησίαν καὶ περιστήσας τοὺς μισθοφόρους ἅπαντας ἀπέσφαξε, τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτηκότων ῥίψας εἰς τὴν πρὸ τῶν τειχῶν τάφρον τὴν πόλιν διήρπασεν. (2) Ἐπαμεινώνδας δ' ὁ Θηβαῖος μετὰ δυνάμεως ἐμβάλων εἰς Πελοπόννησον τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τινὰς ἄλλας πόλεις προσηγάγετο, Δύμην δὲ καὶ Ναύπακτον καὶ Καλυδῶνα φρουρουμένην ὑπ' Ἀχαιῶν ἠλευθέρωσεν. ἐστράτευσαν δὲ καὶ εἰς Θετταλίαν Βοιωτοί, καὶ Πελοπίδαν ἐκομίσαντο παρ' Ἀλεξάνδρου τοῦ Φερῶν τυράννου. (3) Φλιασίοις δὲ πολεμουμένοις ὑπ' Ἀργείων Χάρης ὑπ' Ἀθηναίων πεμφθεὶς στρατηγὸς μετὰ δυνάμεως ἐβοήθησε: νικήσας δὲ τοὺς Ἀργεῖους δυοὶ μάχαις καὶ τὴν ἀσφάλειαν περιποιήσας τοῖς Φλιασίοις ἐπανήλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας.

76. Τοῦ δ' ἐνιαυσίου χρόνου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἦρχε Κηφισόδωρος, ἐν Ῥώμῃ δ' ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλιάρχους ὁ δῆμος τέσσαρας κατέστησε, Λεύκιον Φούριον, Παῦλον Μάλλιον, Σερούιον Σουλπίκιον, Σερούιον Κορνήλιον. ἐπὶ δὲ τούτων Θεμισῶν ὁ Ἐρετρίας τύραννος Ὄρωπὸν κατελάβετο. ταύτην δὲ τὴν πόλιν οὖσαν Ἀθηναίων παραλόγως ἀπέβαλεν: τῶν γὰρ Ἀθηναίων στρατευσάντων ἐπ' αὐτὸν καὶ πολὺ ταῖς δυνάμεσιν ὑπερεχόντων, οἱ Θηβαῖοι βοηθήσαντες αὐτῷ καὶ παραλαβόντες ἐν παρακαταθήκῃ τὴν πόλιν οὐκ ἀπέδωκαν. (2) — ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Κῶοι μετώκησαν εἰς τὴν νῦν οἰκουμένην πόλιν καὶ κατεσκεύασαν αὐτὴν ἀξιόλογον: πληθὸς τε γὰρ ἀνδρῶν εἰς ταύτην ἠθροίσθη καὶ τεῖχη πολυτελεῖ κατεσκευάσθη καὶ λιμὴν ἀξιόλογος. ἀπὸ δὲ τούτων τῶν χρόνων αἰεὶ μᾶλλον ἠύξθη προσόδοις τε δημοσίαις καὶ τοῖς τῶν ἰδιωτῶν πλοῦτοις, καὶ τὸ σύνολον ἐνάμιλλος ἐγένετο ταῖς πρωτευούσαις πόλεσιν. (3) — ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἀποστείλας πρέσβεις ἔπεισε τοὺς Ἕλληνας τοὺς μὲν πολέμους καταλύσασθαι καὶ κοινὴν εἰρήνην συνθέσθαι πρὸς ἀλλήλους. διόπερ ὁ τε Λακωνικὸς καὶ Βοιωτικὸς κληθεὶς πόλεμος κατελύθη, πλείω μείνας ἐτῶν

że oni właśnie są potężniejsi od niego. Toteż prowadząc z nimi wielokrotnie wojny, zwykł w chwili zwycięstwa wycofywać się i dobrowolnie dawał się pokonać, aby nie okazało się, że pokonuje silniejszych. (4) Nie zdołał jednak dzięki przebiegłości wykpić się przeznaczeniu, będąc bowiem złym poetą, poddany osądowi w Atenach, zwyciężył lepszych twórców. Zgodnie z wyrocznią zatem jego śmierć nadeszła po tym, jak pokonał potężniejszych od siebie rywali. (5) Dionizjusz młodszy, przejąwszy władzę tyrańską, najpierw zwołał lud na zgromadzenie i w stosownych słowach wezwał do zachowania w stosunku do niego życzliwości, którą winien odziedziczyć po ojcu; następnie urządził ojcu wspaiały pogrzeb, pochował go na zamku przy bramie zwanej królewską³⁵⁹ i umocnił swoją władzę.

75. Kiedy w Atenach archontem był Polyzelos³⁶⁰, w Rzymie zapanowała anarchia z powodu politycznych zamieszek³⁶¹, a w Grecji Aleksander, tyran Feraj, wnosząc jakieś zarzuty wobec miasta Skotussa³⁶², wezwał jego obywateli na zgromadzenie, otoczył ich najemnikami i wyrzynał wszystkich; ciała pomordowanych kazał wrzucić do rowu przed miejskimi murami, po czym splądrował miasto³⁶³. (2) Epaminondas Tebańczyk, wkroczywszy wraz z armią na Peloponez³⁶⁴, pozyskał Achajów i kilka innych miast oraz wyzwolił Dyme³⁶⁵, Naupaktos³⁶⁶ i Kalidon³⁶⁷, w których stacjonowały załogi achajskie. Beoci wyruszyli też przeciw Tesalii i odzyskali Pelopidasa, przetrzymywanego przez Aleksandra, tyrana Feraj. (3) Mieszkańcom Fliuntu, przeciw którym wojnę prowadzili Argejczycy, przyszedł z pomocą Chares³⁶⁸, wysłany przez Ateńczyków jako dowódca wraz z armią. Zwyciężywszy Argejczyków w dwóch bitwach i po zapewnieniu bezpieczeństwa mieszkańcom Fliuntu³⁶⁹, powrócił do Aten.
76. Kiedy minął rok, archontem w Atenach był Kefisodoros³⁷⁰, w Rzymie zaś lud, zamiast konsulów, ustanowił czterech trybunów wojskowych: Lucjusza Furiusza, Paulusa Manliusza, Serwiusza Sulpicjusza i Serwiusza Korneliusza³⁷¹. Za ich kadencji Temison³⁷², tyran Eretrii³⁷³, opanował Oropos³⁷⁴. Niespodziewanie stracił jednak to miasto, należące do Ateńczyków; kiedy bowiem Ateńczycy wyruszyli przeciw niemu z armią o wiele przewyższającą jego własne siły, z pomocą przyszli mu Tebańczycy, którzy przejęli Oropos dla zapewnienia mu bezpieczeństwa i potem go nie oddali. (2) W tym samym czasie mieszkańcy Kos³⁷⁵ wyemigrowali do miasta, które teraz zamieszkują, i uczynili je znanym; zamieszkało w nim bowiem wielu ludzi i wielkim nakładem środków wybudowano mury i okazały port. Od tego czasu miasto nieustannie wzrastało dzięki dochodom publicznym i prywatnym majątkom obywateli, tak że ogólnie rzecz ujmując, zaczęło rywalizować z pierwszymi spośród greckich miast. (3) Jednocześnie, kiedy te wypadki się zdarzały, król perski wysłał posłów i nakłonił Hellenów do zakończenia wojen i zawarcia pomiędzy sobą powszechnego pokoju³⁷⁶. W ten sposób położono kres wojnie nazwanej Iakońsko-beocką, która

πέντε, τὴν ἀρχὴν λαβὼν ἀπὸ τῶν Λευκτρικῶν. (4) ὑπῆρξαν δὲ κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἄνδρες κατὰ παιδεῖαν ἄξιοι μνήμης Ἰσοκράτης τε ὁ ῥήτωρ καὶ οἱ τούτου γενόμενοι μαθηταὶ καὶ Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος, ἔτι δὲ Ἀναξιμένης ὁ Λαμψακηνὸς καὶ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος, ἔτι δὲ τῶν Πυθαγορικῶν φιλοσόφων οἱ τελευταῖοι, Ξενοφῶν τε ὁ τὰς ἱστορίας συγγραψάμενος ἐσχατόγηρος ὢν: μέμνηται γὰρ τῆς Ἐπαμεινώνδου τελευτῆς μετ' ὀλίγον χρόνον γεγεννημένης: Ἀρίστιππὸς τε καὶ Ἀντισθένης, πρὸς δὲ τούτοις Αἰσχίνης ὁ Σφήττιος ὁ Σωκρατικός.

77. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Χίωνος ἐν Ῥώμῃ ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλίαρχοι κατεστάθησαν Κόιντος Σερούλιος καὶ Γάιος Ουέτόριος καὶ Αὔλος Κορνήλιος, πρὸς δὲ τούτοις Μάρκος Κορνήλιος καὶ Μάρκος Φάβιος. ἐπὶ δὲ τούτων εἰρήνης οὔσης κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, πάλιν ἀρχαὶ πολέμων συνέστησάν τισι τῶν πόλεων καὶ νεωτέρων πραγμάτων καινοτομία παράλογος. οἱ γὰρ τῶν Ἀρκάδων φυγάδες ὀρμηθέντες ἐξ Ἡλιδος κατελάβοντο τῆς ὀνομαζομένης Τριφυλίας χωρίον ὄχυρόν, ὃ προσηγόρευται Λασίων. (2) ἐκ πολλῶν δὲ χρόνων περὶ τῆς Τριφυλίας ἡμφεσβήτουν Ἀρκάδες καὶ Ἡλεῖοι, καὶ κατὰ τὰς ἐκατέρων ἐν ταῖς μεταβολαῖς ὑπεροχὰς ἐναλλάξ ἐκυρίευσεν τῆς χώρας: κατὰ δὲ τοὺς ὑποκειμένους καιροὺς τῶν Ἀρκάδων κρατούντων τὴν Τριφυλίαν, προφάσει τῶν φυγάδων ἀφηροῦντο ταύτην τῶν Ἀρκάδων οἱ Ἡλεῖοι. (3) διὸ καὶ παροξυνθέντες οἱ Ἀρκάδες τὸ μὲν πρῶτον πρέσβεις ἐξαποστείλαντες ἀπήτουν τὸ χωρίον: ὡς δ' οὐδεὶς αὐτοῖς προσεῖχε, μετεπέμψαντο παρ' Ἀθηναίων συμμαχίαν καὶ μετὰ ταύτης ἐστράτευσαν ἐπὶ τὸν Λασίωνα. τῶν δὲ Ἡλείων βοηθησάντων τοῖς φυγάσιν ἐγένετο μάχη πλησίον τοῦ Λασίωνος, καὶ τῶν Ἀρκάδων πολλαπλασίον ὄντων ἠττήθησαν Ἡλεῖοι καὶ πλείους τῶν διακοσίων στρατιωτῶν ἀπέβαλον. (4) ταύτης δὲ ἀρχῆς τοῦ πολέμου γενομένης συνέβη τὴν διαφορὰν ἐπὶ πλέον προβῆναι τοῖς Ἀρκάσι καὶ τοῖς Ἡλείοις: εὐθύς γὰρ οἱ μὲν Ἀρκάδες μετεωρισθέντες τῷ προτερήματι ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Ἡλείαν, καὶ εἶλον πόλεις Μάργανα καὶ Κρόνιον, ἔτι δὲ Κυπαρισσίαν καὶ Κορυφάσιον. (5) — ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις κατὰ τὴν Μακεδονίαν Πτολεμαῖος μὲν ὁ Ἀλωρίτης ἐδολοφονήθη ὑπὸ τάδελφοῦ Περδίκκα, βασιλεύσας ἔτη τρία: τὴν δὲ ἀρχὴν διαδεξάμενος ὁ Περδίκκας ἐβασίλευσε τῆς Μακεδονίας ἔτη πέντε.

78. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Τιμοκράτους ἐν Ῥώμῃ μὲν ἀντὶ τῶν ὑπάτων χιλίαρχοι τρεῖς κατεστάθησαν, Τίτος Κοῖνκτιος καὶ Σερούιος Κορνήλιος καὶ Σερούιος Σουλπίκιος, Ὀλυμπιάς δὲ ὑπὸ Πισατῶν καὶ Ἀρκάδων ἤχθη τετάρτη πρὸς ταῖς ἑκατόν, καθ' ἣν ἐνίκα στάδιον Φωκίδης Ἀθηναῖος. (2) ἐπὶ δὲ τούτων Πισᾶται μὲν ἀνανεωσάμενοι τὸ παλαιὸν ἀξίωμα τῆς πατρίδος καὶ τισι μυθικαῖς καὶ παλαιαῖς ἀποδείξεισι χρώμενοι, τὴν θέσιν τῆς Ὀλυμπικῆς πανηγύρεως αὐτοῖς προσήκειν ἀπεφαίνοντο. κρίνοντες δὲ τὸν παρόντα καιρὸν εὐθετον ἔχειν ἀμφισβητῆσαι τοῦ ἀγῶνος, συμμαχίαν ἐποίησαντο πρὸς Ἀρκάδας ὄντας πολλοὺς Ἡλείων: συναγωνιστὰς δὲ λαβόντες τούτους ἐστράτευσαν ἐπὶ τοὺς

trwała ponad pięć lat, poczynając od bitwy pod Leuktrami³⁷⁷. (4) W tym czasie żyli ludzie godni zapamiętania³⁷⁸, ze względu na swoją kulturę umysłową i wykształcenie: mówca Izokrates³⁷⁹ i jego uczniowie, filozof Arystoteles, oprócz nich Anaksymenes z Lampsakos³⁸⁰ i Ateńczyk Platon oraz ostatni filozofowie pitagorejcy, nadto Ksenofont³⁸¹, który spisał historię, będąc w bardzo podeszłym wieku; wspomina bowiem o śmierci Epaminondasa, która miała miejsce niedługo przedtem; ponadto trzeba wymienić³⁸² Arystypa³⁸³ i Antystenesa³⁸⁴ oraz sokratyka Ajschinesa ze Sfettos³⁸⁵.

77. Gdy w Atenach archontem był Chion³⁸⁶, w Rzymie zamiast konsulów na trybunów wojskowych zostali wybrani: Kwintus Serwiliusz, Gajusz Weturiusz, Aulus Korneliusz, Marek Korneliusz i Marek Fabiusz³⁸⁷. Za ich kadencji, chociaż w całej Grecji panował pokój, w niektórych miastach ponownie zaczęły odradzać się dawne konflikty, poza tym zaczęło się bezsensowne wyszukiwanie nowych kwestii spornych. Arkadyjscy uchodźcy³⁸⁸ wyruszyli z Elidy i zajęli umocnioną warownię znaną pod imieniem Lasion³⁸⁹ w kraju zwanym Tryfalia³⁹⁰. (2) O Tryfalię spierali się od dawna Arkadyjczycy i Elejczycy i w zależności od tego, która ze stron uzyskiwała przewagę, zarządzili na przemian tym krajem. W okresie, o którym mowa, władzę nad Tryfalią sprawowali Arkadyjczycy, ale Elejczycy, wykorzystując wygnańców jako pretekst, odebrali tę ziemię Arkadyjczykom. (3) Rozgniewani Arkadyjczycy najpierw wysłali posłów i zażądali zwrotu terytorium. Kiedy jednak nikt nie zwrócił uwagi na te żądania, posłali do Aten po wojsko sojusznicze i razem z tą armią wyruszyli pod Lasion. Elejczycy przyszli z pomocą wygnańcom i doszło do bitwy w pobliżu Lasion; wielokrotnie liczniejsza i Elejczycy przegrali, tracąc ponad dwustu ludzi. (4) Taki był początek wojny, a konflikt pomiędzy Arkadyjczykami i Elejczykami narastał; Arkadyjczycy bowiem pod wpływem dumy, w jaką wzbilo ich to zwycięstwo, podjęli natychmiast wyprawę zbrojną przeciw Elei i zajęli miasta Margana³⁹¹, Kronion³⁹² oraz Kyparissię³⁹³ i Koryfasion³⁹⁴. (5) W tym samym czasie w Macedonii Ptolemeusz z Aloros³⁹⁵ po trzech latach rządów zginął w zamachu z rąk swojego brata Perdikkasa³⁹⁶, który po przejęciu władzy królewskiej rządził Macedonią przez pięć lat.
78. Kiedy Timokrates był archontem w Atenach³⁹⁷, w Rzymie zamiast konsulów ustanowiono trzech trybunów wojskowych: Tytusa Kwinkcjusza, Serwiusza Korneliusza i Serwiusza Sulpicjusza³⁹⁸, a mieszkańcy Pisy i Arkadyjczycy świętowali sto czwarte igrzyska olimpijskie³⁹⁹, w których bieg na jeden stadion wygrał Ateńczyk Fokides. (2) W tym czasie mieszkańcy Pisy, przypominając o dawnym świetnym stanowisku własnej ojczyzny i posługując się pewnymi dawnymi i pochodzącymi z czasów legendarnych dowodami, ogłosili, że uroczyste urządzenie igrzysk olimpijskich należy właśnie do nich. Uważając, że nadeszła stosowna pora, by domagać się przywileju prowadzenia igrzysk, za-

Ἡλείους ἄρτι τιθέντας τὸν ἀγῶνα. (3) ἀντιστάντων δὲ τῶν Ἡλείων πανδημεὶ συνέστη μάχη καρτερά, θεωμένων τὴν μάχην τῶν παρόντων ἐπὶ τὴν πανήγυριν Ἑλλήνων ἐστεφανωμένων καὶ μεθ' ἡσυχίας ἀκινδύνως ἐπισημαινομένων τὰς ἐκατέρωθεν ἀνδραγαθίας. τέλος Πισᾶται νικήσαντες ἔθηκαν τὸν ἀγῶνα, καὶ τὴν Ὀλυμπιάδα ταύτην ὕστερον οὐκ ἀνέγραψαν Ἡλεῖοι διὰ τὸ δοκεῖν βία καὶ ἀδίκως διατεθῆναι.

(4) Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ἐπαμεινώνδας ὁ Θηβαῖος, μέγιστον ἔχων τῶν πολιτῶν ἀξίωμα, συναχθείσης ἐκκλησίας διελέχθη τοῖς πολίταις, προτρεπόμενος αὐτοὺς ἀντέχεσθαι τῆς κατὰ θάλατταν ἡγεμονίας. διελθὼν δὲ λόγον ἐκ χρόνου πεφροντισμένον ἐδείκνυε τὴν ἐπιβολὴν ταύτην συμφέρουσαν τε καὶ δυνατὴν, τὰ τε ἄλλα προφερόμενος καὶ διότι τοῖς πεζῆι κρατοῦσι ῥάδιόν ἐστι περιποιήσασθαι τὴν τῆς θαλάττης ἀρχήν: καὶ γὰρ Ἀθηναίους ἐν τῷ πρὸς Ξέρξην πολέμῳ διακοσίας ναῦς ἰδίᾳ πληροῦντας Λακεδαιμονίοις δέκα ναῦς παρεχομένοις ὑποτετάχθαι. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα πρὸς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν οἰκείως διαλεχθεὶς ἔπεισε τοὺς Θηβαίους ἀντέχεσθαι τῆς κατὰ θάλατταν ἀρχῆς.

- 79.** Εὐθύς οὖν ὁ δῆμος ἐψηφίσαστο τριήρεις μὲν ἑκατὸν ναυπηγεῖσθαι, νεώρια δὲ ταύταις ἴσα τὸν ἀριθμὸν, Ῥοδίους δὲ καὶ Χίους καὶ Βυζαντίους προτρέπεσθαι βοηθῆσαι ταῖς ἐπιβολαῖς. αὐτὸς δὲ μετὰ δυνάμεως ἐκπεμφθεὶς ἐπὶ τὰς εἰρημένας πόλεις Λάχητα μὲν τὸν Ἀθηναίων στρατηγόν, ἔχοντα στόλον ἀξιόλογον καὶ διακωλύειν τοὺς Θηβαίους ἀπεσταλμένον, καταπληξάμενος καὶ ἀποπλεῦσαι συναναγκάσας, ἰδίας τὰς πόλεις τοῖς Θηβαίοις ἐποίησεν. (2) εἰ μὲν οὖν ὁ ἀνὴρ οὗτος πλείω χρόνον ἐπέζησεν, ὠμολογημένως ἂν οἱ Θηβαῖοι τῆ κατὰ γῆν ἡγεμονία καὶ τὴν τῆς θαλάττης ἀρχὴν προσεκλήσαντο: ἐπεὶ δὲ μετ' ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ περὶ τὴν Μαντίνειαν μάχῃ λαμπροτάτην τὴν νίκην τῆ πατρίδι περιποιήσας ἠρωικῶς ἐτελεύτησεν, εὐθέως καὶ τὰ τῶν Θηβαίων πράγματα τῆ τοῦτου τελευτῆ συναπέθανεν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τὰ κατὰ μέρος μικρὸν ὕστερον ἀκριβῶς διεξιμεν. (3) τότε δὲ τοῖς Θηβαίοις ἔδοξε στρατεύειν ἐπὶ τὸν Ὀρχομενὸν διὰ τοιαύτας τινὰς αἰτίας. τῶν φυγάδων τινὲς βουλόμενοι τὴν ἐν Θήβαις πολιτείαν εἰς ἀριστοκρατικὴν κατάστασιν μεταστῆσαι, συνέπεισαν τοὺς τῶν Ὀρχομενίων ἱππεῖς, ὄντας τριακοσίους, συνεπιλαβέσθαι τῆς ἐπιβολῆς. (4) οὗτοι δὲ εἰωθότες μετὰ Θηβαίων ἀπαντᾶν ἡμέρα τεταγμένη πρὸς τὴν ἐξοπλισίαν, εἰς ταύτην συνέθεντο ποιήσασθαι τὴν ἐπίθεσιν: πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων κοινωνούντων τῆς προθέσεως καὶ προσορμησάντων, ἀπήντησαν πρὸς τὸν καιρὸν. (5) οἱ μὲν οὖν συστησάμενοι τὴν πρᾶξιν μετανοήσαντες ἐδήλωσαν τοῖς βοιωτάρχαις τὴν ἐπίθεσιν, προδόντες τοὺς συνομόσαντας, καὶ διὰ τῆς εὐεργεσίας ταύτης ἑαυτοῖς ἐπορίσαντο τὴν σωτηρίαν. τῶν δ' ἀρχόντων συλλαβόντων τοὺς τῶν Ὀρχομενίων ἱππεῖς καὶ παραγαγόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὁ δῆμος ἐψηφίσαστο τούτους μὲν ἀποσφάξαι, τοὺς δ' Ὀρχομενίους ἐξανδραποδίσασθαι καὶ τὴν πό-

warli sojusz z Arkadyjczykami, którzy byli wrogami mieszkańców Elei. Współ z tymi sojusznikami wyruszyli zbrojnie przeciw Elejczykom, którzy właśnie byli w trakcie urządzania igrzysk. (3) Ponieważ Elejczycy stawili im czoła z całą swą armią, doszło do zaciętej bitwy; oglądali ją Grecy obecni na igrzyskach, w wieńcach na głowach; ze spokojem i z bezpiecznego miejsca śledzili zmagania i nagradzali aplauzem waleczne czyny obu stron. W końcu mieszkańcy Pisy zwyciężyli i urządzili igrzyska, jednak później Elejczycy nie uznawali tych igrzysk utrzymując, że zostały przeprowadzone przy użyciu siły i wbrew prawu. (4) Kiedy te wypadki się zdarzyły, Tebańczyk Epaminondas, cieszący się najwyższym uznaniem współobywateli, na zwołanym zgromadzeniu przedstawił obywatelom argumenty i zachęcał, by sięgnęli po hegemonię na morzu. Wygłaszając mowę będącą wynikiem długiego namysłu, wykazywał, że taki plan jest zarówno korzystny, jak i możliwy do wykonania, poza tym zaznaczając, że dla tych, którzy władają na lądzie, zdobycie władzy na morzu jest łatwe; przecież w wojnie przeciw Kserksesowi Ateńczycy, mając dwieście własnych okrętów, byli podporządkowani Lacedemończykom, którzy wystawili ich jedynie dziesięć. Przedstawiwszy też wiele innych argumentów na rzecz tego planu, Epaminondas przekonał Tebańczyków, by sięgnęli po władzę na morzu⁴⁰⁰.

79. Lud natychmiast uchwalił budowę stu trójrzędowców i doków odpowiednich dla floty tych rozmiarów, ponadto postanowiono, by namówić do pomocy w tym przedsięwzięciu mieszkańców Rodos, Chios i Bizancjum. Sam Epaminondas, wysłany wraz z armią do wyżej wymienionych miast, wprowadził w przerażenie i zmusił do odwrotu Lachesa⁴⁰¹, ateńskiego stratega, którego wysłano ze znacznymi siłami, by powstrzymał Tebańczyków; potem Epaminondas uczynił owe miasta przyjaznymi dla Teb. (2) Gdyby żył dłużej, w powszechnej opinii Tebańczycy powiększyliby hegemonię na lądzie o władzę na morzu. Kiedy jednak niedługo później po odniesieniu wspaniałego zwycięstwa w bitwie pod Mantineją zginął bohaterską śmiercią⁴⁰², natychmiast wraz z nim umarły rządy Tebańczyków. O tej sprawie jednak powiemy w szczegółach nieco później. (3) Wtedy zaś Tebańczycy z następujących przyczyn postanowili wyprawić się przeciw Orchomenos⁴⁰³: niektórzy z wygnańców chcieli zmiany tebańskiego ustroju na arystokratyczny⁴⁰⁴ i przekonali trzystu jeźdźców z Orchomenos, by przyłączyli się do ich planów. (4) Ludzie ci, przyzwyczajeni do spotykania się z Tebańczykami w oznaczonym dniu dla przeglądu uzbrojenia, zgodzili się przeprowadzić atak tego dnia. Również wielu innych przyłączyło się do tego przedsięwzięcia i spotkali się w oznaczonym terminie. (5) Ci jednakże, którzy przygotowali całą rzecz, zmienili zdanie i wyjawili plan beotarchom, wydając spiskowców i dzięki tej przysłudze zapewnili sobie samym bezpieczeństwo. Kiedy dowódcy aresztowali jeźdźców z Orchomenos i postawili ich przed obliczem zgromadzenia⁴⁰⁵, lud postanowił ukarać ich śmiercią, mieszkańców Orchomenos sprzedać w niewolę, a miasto niszczyć.

λιν κατασκάψαι. ἐκ παλαιῶν γὰρ χρόνων οἱ Θηβαῖοι πρὸς τούτους ἀλλοτρίως διέκειντο, δασμοφοροῦντες μὲν τοῖς Μινύαις ἐν τοῖς ἡρωικοῖς χρόνοις, ὕστερον δ' ὑφ' Ἡρακλέους ἐλευθερωθέντες. (6) οἱ δ' οὖν Θηβαῖοι καιρὸν ἔχειν νομίσαντες καὶ προφάσεις εὐλόγους τῆς τιμωρίας λαβόντες, ἐστράτευσαν ἐπὶ τὸν Ὀρχομένον· κατασχόντες δὲ τὴν πόλιν τοὺς μὲν ἄνδρας ἀπέκτειναν, τέκνα δὲ καὶ γυναῖκας ἐξηνδραποδίσαντο.

80. Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς Θετταλοὶ πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Φερῶν τύραννον διαπολεμοῦντες, καὶ πλείοσι μάχαις ἠττωμένοι, πολλοὺς δὲ τῶν στρατιωτῶν ἀπολωλεκότες, πρέσβεις ἀπέστειλαν πρὸς Θηβαίους, ἀξιοῦντες αὐτοῖς βοηθῆσαι καὶ στρατηγὸν αὐτοῖς ἐξαποστεῖλαι Πελοπίδαν. ἤδεισαν γὰρ τοῦτον τὸν ἄνδρα διὰ τὴν ὑπ' Ἀλεξάνδρου σύλληψιν ἀλλοτριώτατα διακείμενον πρὸς τὸν δυνάστην, ἅμα δὲ καὶ ἀνδρεία διὰφορον καὶ ἐπὶ στρατηγικῇ συνέσει διαβεβημένον. (2) συναχθείσης δὲ τῆς κοινῆς συνόδου τῶν Βοιωτῶν, καὶ τῶν πρέσβειων διαλεχθέντων περὶ ὧν εἶχον ἐντολὰς, οἱ μὲν Βοιωτοὶ πάντα συνεχώρησαν τοῖς Θετταλοῖς, καὶ δόντες εἰς ἑπτακισχιλίους στρατιώτας τῷ Πελοπίδᾳ συντόμως ἐκέλευον βοηθεῖν αὐτὸν τοῖς δεομένοις· τοῦ δὲ Πελοπίδου ταχέως μετὰ τῆς δυνάμεως ἐξίοντος συνέβη τὸν ἥλιον ἐκλιπεῖν. (3) πολλῶν δὲ τὸ γεγονός ὑποπτευσάμενων, τῶν μάντεων τινες ἀπεφήναντο διὰ τὴν γενομένην ἔξοδον τῶν στρατιωτῶν ἐκλιπεῖν τὸν τῆς πόλεως ἥλιον. καὶ διὰ τούτων τῶν λόγων προλεγοντῶν τὸν τοῦ Πελοπίδου θάνατον, οὐδὲν ἤττον ὁ Πελοπίδας ἀνέζευξεν ἐπὶ τὴν στρατείαν, ὑπὸ τοῦ χρεῶν ἀγόμενος. (4) ὡς δὲ κατήντησεν εἰς τὴν Θετταλίαν, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον κατέλαβε προκατειλημμένον τοὺς ὑπερδεξιούς τόπους καὶ στρατιώτας ἔχοντα πλείους τῶν δισμυρίων, ἀντεστρατοπέδευσε μὲν τοῖς πολεμίοις, προσλαβόμενος δὲ συμμάχους παρὰ τῶν Θετταλῶν συνῆψε μάχην τοῖς ἐναντίοις. (5) τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου διὰ τὰς ὑπεροχὰς τῶν τόπων πλεονεκτοῦντος, ὁ Πελοπίδας σπεύδων διὰ τῆς ἰδίας ἀνδρείας κρῖναι τὴν μάχην ἐπ' αὐτὸν ὤρμησε τὸν Ἀλέξανδρον. τοῦ δὲ δυνάστου μετὰ τῶν ἐπιλέκτων ὑποστάντος, ἐγένετο μάχη καρτερὰ, καθ' ἣν ὁ Πελοπίδας ἀριστεύων πάντα τὸν περὶ αὐτὸν τόπον νεκρῶν κατέστρωσε, τέλος δ' ἐπιθείς τῷ κινδύνῳ καὶ τοὺς πολεμίους τρεψάμενος τὴν μὲν νίκην περιεποιήσατο, τὸν δὲ αὐτοῦ βίον ἀπέβαλε, πολλοῖς περιπεσῶν τραύμασι καὶ τὸ ζῆν ἡρωικῶς πρόεμενος. (6) ὁ δ' Ἀλέξανδρος δευτέρᾳ μάχῃ λειφθεὶς καὶ τοῖς ὅλοις συντριβείς, ἠναγκάσθη καθ' ὁμολογίαν τοῖς μὲν Θετταλοῖς τὰς καταπεπολεμημένας πόλεις ἀποδοῦναι, Μάγνητας δὲ καὶ τοὺς Φθιώτας Ἀχαιοὺς παραδοῦναι Βοιωτοῖς, καὶ τὸ λοιπὸν Φερῶν μόνων ἄρχοντα σύμμαχον εἶναι Βοιωτοῖς.

81. Οἱ δὲ Θηβαῖοι περιβόητον νίκην ἀπενηνεγμένοι, πρὸς ἅπαντας ἔφασαν ἑαυτοὺς ἠτᾶσθαι διὰ τὴν Πελοπίδου τελευτήν· ἀξιόλογον γὰρ ἀπολωλεκότες ἄνδρα, κατὰ λόγον ἔκρινον τὴν νίκην ἠττονα ὑπάρχειν τῆς Πελοπίδου ζωῆς. πολλὰς γὰρ καὶ μεγάλας χρείας παρέσχετο τῇ πατρίδι, πλεῖστον δὲ συνεβάλετο πρὸς τὴν τῶν Θηβαίων αὐξήσιν. ἐν γὰρ τῇ τῶν φυγάδων κατηλύ-

Od dawna bowiem Tebańczycy byli do nich nieprzychylnie usposobieni, ponieważ w czasach heroicznych płacili daninę Minyom⁴⁰⁶, aż nie wyzwolił ich Herakles⁴⁰⁷. (6) Tebańczycy zatem uważając, że nadeszła odpowiednia chwila, i mając prawdopodobną wymówkę dla zemsty, wyruszyli zbrojnie przeciw Orchomenos; po zdobyciu miasta zabili mężczyzn, a kobiety i dzieci sprzedali w niewolę⁴⁰⁸.

80. Mniej więcej w tym samym czasie Tesalowie, prowadząc wojnę przeciw Aleksandrowi, tyranowi Feraj, po przegraniu wielu bitew i stracie wielu żołnierzy, wysłali posłów do Teb z prośbą o pomoc i przysłanie im Pelopidasa na wodza. Wiedzieli bowiem, że z powodu aresztowania przez Aleksandra⁴⁰⁹ był nieprzychylny temu władcy, jednocześnie wyróżniał się odwagą, a jego umiejętności dowódcze były na ustach wszystkich. (2) Kiedy zebrała się powszechna rada Beotów i posłowie zreferowali to, co im polecono, Beoci zgodzili się na wszystkie prośby Tesalów, dali Pelopidasowi siedem tysięcy żołnierzy i polecili szybko ruszyć z pomocą Tesalii. Zdarzyło się jednak, że kiedy Pelopidas pospiesznie wyruszył z armią, miało miejsce zaćmienie słońca⁴¹⁰. (3) Wielu ludzi odniosło się podejrzliwie do tego zjawiska, a pewni wieszczowie ogłosili, że słońce miasta zaszło wraz z wyjściem żołnierzy. Przepowiedzieli też śmierć Pelopidasa, niemniej wyruszył on na wyprawę, prowadzony przez los. (4) Kiedy dotarł do Tesalii i zorientował się, że Aleksander zajął już położone wyżej pozycje i ma ponad dwadzieścia tysięcy⁴¹¹ wojska, rozbił obóz naprzeciw nieprzyjaciół, a po uzupełnieniu swojej armii sojuszniczymi siłami Tesalów stoczył bitwę. (5) Aleksander wykorzystywał przewagę swoich pozycji, Pelopidas natomiast chcąc jak najszybciej rozstrzygnąć bitwę dzięki własnej odwadze, zaatakował samego Aleksandra. Ponieważ władca na czele doborowego oddziału stawiał opór, rozgorzała zacięta walka, w której Pelopidas, dokonując bohaterskich czynów, zasłał ziemię wokół siebie trupami wrogów, w końcu, chociaż stał czoła niebezpieczeństwu, pokonał wrogów i odniósł zwycięstwo, sam poległ, wielokrotnie ranny, oddając swe życie jak bohater⁴¹². (6) Aleksander, pokonany i zupełnie rozbity w kolejnej bitwie, został zmuszony do oddania Tesalom, na mocy układu, podbitych miast i wydania Beotom Magnetów i Achajów z Ftiotis, a co do reszty miał rządzić jedynie Feraj, pozostając sprzymierzeńcem Beocji.

81. Pomimo że Tebańczycy odnieśli głośne zwycięstwo, ogłosili wszystkim, że w rzeczywistości przegrali, ponieważ zginął Pelopidas⁴¹³. Po stracie tak znakomitego człowieka słusznie uznali, że zwycięstwo mniej się liczy niż sława Pelopidasa. Oddał ojczyźnie wiele przysług i w największej mierze przyczynił się do wzrostu potęgi Teb. Bowiem w czasie powrotu wygnańców, kiedy od-

σει, καθ' ἣν ἀνεκτῆσαντο τὴν Καδμείαν, ὠμολογημένως ἅπαντες τούτῳ τὸ πρωτεῖον τοῦ κατορθώματος ἀπονέμουσιν. τὴν δ' εὐημερίαν ταύτην συνέβη πάντων τῶν ὕστερον γενομένων ἀγαθῶν αἰτίαν γενέσθαι. (2) ἐν δὲ τῇ περὶ Τεγύραν μάχῃ μόνος Πελοπίδας τῶν βοιωταρχῶν ἐνίκησε τοὺς Λακεδαιμονίους, πλεῖστον ἰσχύοντας τῶν Ἑλλήνων, ὅτε διὰ τὸ μέγεθος τῆς νίκης πρώτον ἔστησαν Θηβαῖοι τρόπαιον κατὰ Λακεδαιμονίων. κατὰ δὲ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἠγήσατο τοῦ ἱεροῦ λόχου, μεθ' οὗ προεμβαλὼν τοῖς Σπαρτιάταις ἀρχηγὸς ἐγένετο τῆς νίκης. ἐν δὲ ταῖς ἐπὶ Λακεδαίμονα στρατείαις ἑπτὰ μὲν ἠγήσατο μυριάδων, πρὸς αὐτῇ δὲ τῇ Σπάρτῃ τρόπαιον ἔστησε κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων τῶν πάντα τὸν πρὸ τοῦ χρόνον ἀπορθήτων γεγενημένων. (3) πρὸς δὲ τὸν Περσῶν βασιλέα πρεσβεύσας ἐν ταῖς κοιναῖς ὁμολογίαις τὴν Μεσσηνὴν κατ' ἰδίαν παρέλαβεν, ἣν ἀνάστατον οὖσαν ἔτη τριακόσια Θηβαῖοι πάλιν ἀποκατέστησαν. ἐπὶ τελευτῆς δὲ διαγωνισάμενος πρὸς Ἀλέξανδρον ἔχοντα πολλαπλασίονα δύναμιν οὐ μόνον ἐπιφανῶς ἐνίκησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον ἔσχεν ἐπ' ἀρετῇ περιβόητον. (4) πρὸς δὲ τοὺς πολίτας οὕτω καλῶς διετέθη, ὥστε ἀπὸ τῆς εἰς τὰς Θήβας καθόδου τῶν φυγάδων μέχρι τῆς ἑαυτοῦ τελευτῆς βοιωταρχῶν πάντα τὸν χρόνον διετέλεσε, μηδενὸς ἄλλου τῶν πολιτῶν ταύτης ἠξιωμένου τῆς τιμῆς. Πελοπίδας μὲν οὖν, διὰ τὴν ἰδίαν ἀρετὴν ὑπὸ πάντων ἀποδοχῆς ἠξιωμένος, ἐχέτω καὶ παρ' ἡμῶν τὸν διὰ τῆς ἱστορίας ἔπαινον.

(5) Κατὰ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους Κλέαρχος, τὸ γένος ὦν ἐξ Ἡρακλείας τῆς ἐν τῷ Πόντῳ, ἐπέθετο τυραννίδι: κρατήσας δὲ τῆς ἐπιβολῆς ἐζήλωσε μὲν τὴν διαγωγὴν τὴν Διονυσίου τοῦ Συρακοσίων τυράννου, τυραννεύσας δὲ τῶν Ἡρακλεωτῶν ἐπιφανῶς ἤρξεν ἔτη δώδεκα. (6) ἅμα δὲ τούτοις πραττομένοις Τιμόθεος ὁ Ἀθηναῖον στρατηγὸς ἔχων δύναμιν πεζὴν τε καὶ ναυτικὴν Τορώνην μὲν καὶ Ποτίδαιαν πολιορκήσας εἴλε, Κυζικηνοῖς δὲ πολιορκουμένοις ἐβοήθησεν.

82. Τοῦ δ' ἔτους τούτου διεληλυθότος Ἀθήνησι μὲν ἤρχε Χαρικλείδης, ἐν Ῥώμῃ δ' ὕπατοι κατεστάθησαν Λεύκιος Αἰμίλιος Μάμερκος καὶ Λεύκιος Σέξτιος Λατερίας. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀρκάδες μετὰ Πισαίων κοινῇ τεθεικότες ὑπῆρχον τὸν ἀγῶνα τῶν Ὀλυμπίων, καὶ ἐκυρίευσεν τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ χρημάτων. τῶν δὲ Μαντινέων ἀναλαβόντων εἰς τοὺς ἰδίους βίους οὐκ ὀλίγα τῶν ἀναθημάτων ἔσπευδον οἱ παρανομήσαντες διακατέχειν τὸν πρὸς Ἡλείουσι πόλεμον, ἵνα μὴ δῶσιν ἐν εἰρήνῃ λόγον τῶν ἀναλωθέντων. (2) τῶν δὲ ἄλλων Ἀρκάδων βουλομένων συνθέσθαι τὴν εἰρήνην, στάσεις ἐκίνησαν πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς. γενομένων οὖν δυεῖν ἐταιριῶν, συνέβαινε τῆς μὲν τοὺς Τεγεάτας, τῆς δὲ τοὺς Μαντινεῖς ἠγεῖσθαι. (3) ἐπὶ πολὺ δὲ τῆς διαφορᾶς αὐξηθείσης εἰς τὴν διὰ τῶν ὄπλων κρίσιν κατήντησαν, καὶ Τεγεᾶται μὲν πρεσβεύσαντες πρὸς Βοιωτοὺς ἔπεισαν ἑαυτοῖς βοηθεῖν, οἱ δὲ Βοιωτοὶ στρατηγὸν ἐπιστήσαντες Ἐπαμεινώνδαν καὶ δύναμιν ἀξιόλογον δόντες ἐξαπέστειλαν βοηθῆσαι τοῖς Τεγεάταις. (4) οἱ δὲ Μαντινεῖς τὴν ἐκ τῆς Βοιωτίας δύναμιν καὶ τὴν Ἐπαμεινώνδου δόξαν καταπλαγέντες, πρὸς τοὺς ἐχθροτάτους τῶν Βοιωτῶν Ἀθηναίους καὶ

zyskano Kadmeję, wszyscy zgodnie przypisują mu pierwszeństwo w odniesieniu tego sukcesu. Okazało się, że to osiągnięcie zapoczątkowało łańcuch późniejszych pomyślnych wydarzeń. (2) W bitwie pod Tegyra⁴¹⁴ jako jedyny z beotarchów pokonał Lacedemończyków, najpotężniejszych spośród Greków; wtedy, dzięki wielkiemu sukcesowi, Tebańczycy po raz pierwszy zbudowali pomnik zwycięstwa nad Lacedemończykami. W czasie bitwy pod Leuktrami⁴¹⁵ na czele świętego oddziału, którym dowodził, uderzył jako pierwszy na Lacedemończyków i stał się sprawcą zwycięstwa. W wyprawach przeciwko Lacedemonowi dowodził siedemdziesięcioma tysiącami żołnierzy i wystawił niedaleko samej Sparty pomnik zwycięstwa nad Lacedemończykami, którzy do tej pory byli niepokonani. (3) Jako poseł do króla Persów⁴¹⁶ w ramach powszechnego układu otrzymał pod swoją osobistą władzę Mesenię, która, choć opustoszała od trzystu lat, została przez Tebańczyków ponownie zasiedlona. Przy końcu życia zaś, walcząc przeciw Aleksandrowi, który miał wielokrotnie liczniejsze siły, nie tylko odniósł świetne zwycięstwo, ale również męstwem w chwili śmierci zdobył sławę. (4) Co do obywateli, byli do niego tak dobrze usposobieni, że od chwili powrotu do Teb wygnańców aż do własnej śmierci przez cały czas sprawował urząd beotarchy, a taki zaszczyt nie spotkał żadnego innego obywatela. Pelopidas bowiem cieszył się powszechnym uznaniem dzięki własnym zaletom, niech zatem i od nas otrzyma pochwałę historii. (5) W tym samym czasie Klearch⁴¹⁷, pochodzący z Heraklei nad Pontem, sięgnął po tyranie. Kiedy mu się to udało, rywalizował w sposobie życia z Dionizjuszem, tyranem Syrakuz i z powodzeniem sprawował rządy jako tyran Heraklei przez dwanaście lat. (6) W trakcie tych wypadków Timoteos, strateg ateński, mając armię lądową i flotę, zdobył po oblężeniu Toronę i Potidaję i przyszedł z pomocą obleganym mieszkańcom Kyzikos.

- 82.** Kiedy rok ów dobiegł końca, Atenami rządził jako archont Chariklejdes⁴¹⁸, a w Rzymie wybrano jako konsulów Lucjusza Emiliusza Mamerkusa i Lucjusza Sekstiusza Lateranusa⁴¹⁹. Za ich kadencji Arkadyjczycy we współpracy z mieszkańcami Pisy zorganizowali igrzyska w Olimpii i władali świątynią i jej skarbami. Ponieważ Mantinejczycy zagarnęli na własność wiele z ofiarowanych wotów, postępując wbrew prawu, z gorliwością kontynuowali wojnę przeciw Elei, by w razie zawarcia pokoju, nie musieli zdać sprawy ze swoich wydatków. (2) Ponieważ jednak inni Arkadowie chcieli zawrzeć pokój, wzniesili walki wewnętrzne przeciw współplemioncom. Powstały dwa stronnictwa, jedno pod wodzą Tegeatów, drugie – Mantinejczyków. (3) Spór przybierał na sile i w końcu doszło do rozstrzygnięcia zbrojnego; Tegeaci wysłali posłów do Beotów i przekonali ich do udzielenia pomocy; Beoci mianowali wodzem Epaminondasa, powierzyli mu sporą armię i wysłali go na pomoc Tegeatom. (4) Mantinejczycy z kolei przestraszeni potęgą Beotów i sławą Epaminondasa, wyekspediowali posłów do ich najbardziej zacieklejch

Λακεδαιμονίους πρέσβεις ἐπέμψαντες ἔπεισαν συμμαχεῖν. ὧν ἀμφοτέρων ἀδράς δυνάμεις ταχέως ἀποστειλάντων, ἀγῶνες πολλοὶ καὶ μεγάλοι κατὰ τὴν Πελοπόννησον συνέστησαν. (5) εὐθύς οὖν Λακεδαιμόνιοι μὲν πλησίον οἰκοῦντες ἐστράτευσαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, Ἐπαμεινώνδας δὲ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν μετὰ τῆς δυνάμεως προῖν καὶ τῆς Μαντινείας οὐ μακρὰν ἀπέχων ἐπύθετο παρὰ τῶν ἐγχωρίων, ὅτι Λακεδαιμόνιοι πανδημεῖ πορθοῦσι τὴν τῶν Τεγεατῶν χώραν. (6) ὑπολαβὼν οὖν ἔρημον εἶναι στρατιωτῶν τὴν Σπάρτην, ἐπεβάλετο μὲν μέγα τι πρᾶξι, τὴν δὲ τύχην ἔσχεν ἀντιπράττουσαν. αὐτὸς μὲν γὰρ νυκτὸς ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Σπάρτην, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων Ἄγις ὑποπτεύσας τὴν ἀγχίνοιαν τὴν Ἐπαμεινώνδου κατεστοχάσατο μὲν τὸ μέλλον ἐμφρόνως, ἐξέπεμψε δὲ τινὰς Κρητὰς ἡμεροδρόμους, δι' ὧν καταταχῆσας τὸν Ἐπαμεινώνδαν τοῖς ἀπολελειμμένοις ἐν τῇ Σπάρτῃ ἐδήλωσε, διότι Βοιωτοὶ συντόμως ἤξουσιν ἐπὶ τὴν Λακεδαίμονα πορθήσοντες τὴν πόλιν, αὐτὸς δ' ὡς ἂν τάχιστα δύναίτο μετὰ τῆς δυνάμεως ἤξει βοηθήσων τῇ πατρίδι. ἐκέλευεν οὖν τοῖς ἐν τῇ Σπάρτῃ παραφυλάττειν τὴν πόλιν μηδὲν καταπεληγμένους: ταχὺ γὰρ αὐτὸν ἐπιφανέντα βοηθήσειν.

83. Τῶν δὲ Κρητῶν συντόμως τὸ παραγγελθὲν ποιησάντων, παραδόξως οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν ἄλωσιν τῆς πατρίδος ἐξέφυγον: μὴ προδηλωθείσης γὰρ τῆς ἐπιθέσεως ἔλαθεν ἂν ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰσπεσὼν εἰς τὴν Σπάρτην. τὴν μὲν οὖν ἐπίνοιαν τῶν στρατηγῶν ἀμφοτέρων δικαίως ἂν τις ἀποδέξαιτο, συνεωτέραν δὲ στρατηγίαν τὴν τοῦ Λάκωνος ἠγήσαιτο. (2) οὐ μὴν ἀλλ' ὁ Ἐπαμεινώνδας ὄλην τὴν νύκτα διαγρυπνήσας καὶ τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ κατὰ σπουδὴν διανύσας ἄμ' ἡμέρα προσῆγε τῇ Σπάρτῃ. ὁ δ' ἐπὶ τῆς φυλακῆς ἀπολελειμμένος Ἀγησίλαος ὀλίγῳ πρότερον χρόνῳ τῶν Κρητῶν ἀκούσας τὰ κατὰ μέρος, εὐθύς μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὴν ἐπιμέλειαν ἐποίησατο τῆς πόλεως. (3) τοὺς μὲν οὖν πρεσβυτάτους τῶν παίδων καὶ τοὺς γεγηρακότας ἐπὶ τὰ στέγη τῶν οἰκιῶν ἀνεβίβασε, καὶ προσέταξεν ἀπὸ τούτων ἀμύνασθαι τοὺς εἰς τὴν πόλιν βιαζομένους, αὐτὸς δὲ τοὺς ἀκμάζοντας ταῖς ἡλικίαις συντάξας διεμέρισεν εἰς τὰς πρὸ τῆς πόλεως δυσχωρίας καὶ παρόδους, καὶ πάντας τοὺς δυναμένους τόπους δέξασθαι δίοδον ἐμφράξας ἀνέμενε τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον. (4) Ἐπαμεινώνδας δ' εἰς πλείω μέρη διελόμενος τοὺς στρατιώτας, καὶ πάντη προσπίπτων κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, ὡς εἶδε τὴν τῶν Σπαρτιατῶν σύνταξιν, εὐθύς ἔγνω μεμνημένην τὴν πρᾶξιν: ὅμως δὲ προσμαχόμενος πᾶσι κατὰ μέρος καὶ ταῖς δυσχωρίαις ἐλαττούμενος συνῆπτεν εἰς χεῖρας. (5) πολλὰ δὲ παθὼν καὶ δράσας οὐκ ἀπέστη τῆς φιλοτιμίας, ἕως τὸ στράτευμα τῶν Λακεδαιμονίων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην: πολλῶν δὲ βοηθούτων τοῖς πολιορκουμένοις, καὶ τῆς νυκτὸς καταλαβούσης, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν.

84. Πυθόμενος δὲ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων ὅτι Μαντινεῖς πανδημεῖ πάρεισι βοηθοῦντες τοῖς Λακεδαιμονίοις, τότε μὲν ἀναχωρήσας μικρὸν ἀπὸ τῆς

wrogów, Ateńczyków i Spartan, i nakłonili ich do wspólnej walki. Skoro oba państwa szybko posłały liczne armie, na Peloponezie doszło do wielu poważnych starć. (5) Lacedemończycy, którzy mieszkali najbliżej, natychmiast wyruszyli przeciw Arkadii, Epaminondas zaś, który tymczasem maszerował ze swoją armią⁴²⁰ i już niedługi dystans dzielił go od Mantinei, dowiedział się od miejscowych, że Lacedemończycy z całą siłą zbrojną pustoszą kraj Tegeatów. (6) Przyjął zatem, że w Sparcie nie ma żołnierzy, i porwał się na wielki czyn, ale los mu nie sprzyjał. Sam wyruszył nocą do Sparty, ale król Lacedemończyków, Agis⁴²¹, podejrzewając podstęp Epaminondasasa mądrze przewidział jego zamiary i wysłał kilku kreteńskich długodystansowych biegaczy, którzy, wyprzedzwszy Epaminondasasa, powiadomili pozostałych w Sparcie o tym, że Beoci wkrótce przybędą do Lacedemonu, by zniszczyć miasto i że sam Agis przybędzie jak najszybciej wraz z armią na ratunek ojczyźnie. Rozkazał ludziom pozostałym w Sparcie strzec miasta i niczego się nie bać, ponieważ sam niebawem nadejdzie z pomocą.

83. Dzięki temu, że Kreteńczycy szybko wykonali rozkaz, Lacedemończycy w niezwykły sposób uniknęli zajęcia ojczyzny; gdyby bowiem nie przewidziano planów ataku, Epaminondas wtargnąłby do Sparty niezauważony. Słusznie można wyrazić aprobatę dla inteligencji obu dowódców, jednak przezorność lakońskiego wodza należy uznać za rozsądniejszą. (2) Epaminondas w ogóle nie odpoczywał w nocy i forsownym marszem pokonując odległość, dotarł z nastaniem dnia do Sparty, ale Agesilaos⁴²², który pozostał na straży w Sparcie, i dopiero co otrzymał od kreteńskich posłańców szczegółowe informacje, niezwłocznie z wielkim pośpiechem zatroszczył się o obronę miasta. (3) Umieścił najstarsze dzieci i starców na dachach domów i nakazał im bronić się stamtąd, jeśli wrogowie wedrą się do miasta, sam natomiast ustawivszy w szyku tych, którzy byli w sile wieku, przydzielił ich do obrony wąskich przejść i dróg dostępu przed miastem; obsadził wszystkie miejsca, którymi można było przejść i oczekiwał nadejścia nieprzyjaciół. (4) Epaminondas, podzieliwszy swych żołnierzy na wiele oddziałów, zaatakował we wszystkich miejscach w tym samym momencie, ale kiedy spostrzegł szyk Spartiatów, natychmiast zorientował się, że jego plan został odkryty. Przypuścił jednak atak na wszystkie stanowiska po kolei i związał się z wrogiem w bezpośredniej walce, chociaż niedogodna pozycja zmniejszyła jego szanse. (5) Wiele wytrzymał, wiele sam zdziałał i nie porzucił rywalizacji w męstwie, dopóki lacedemońskie wojsko nie powróciło do Sparty. Kiedy jednak siły obleganych w ten sposób się wzmocniły, a w dodatku nadeszła noc, Epaminondas porzucił oblężenie.

84. Dowiedziawszy się od jeńców, że Mantinejczycy przybyli całą armią na pomoc Lacedemończykom, Epaminondas wycofał się i rozbił obóz w niewielkiej

πόλεως κατεστρατοπέδευσεν: παραγγείλας δὲ δειπνοποιεῖσθαι, καταλιπὼν τῶν ἰππέων τινάς, τούτοις μὲν παρήγγειλεν ἕως ἑωθινῆς φυλακῆς πυρὰ καίειν ἐν τῇ παρεμβολῇ, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς δυνάμεως ἀφορμήσας ἔσπευσεν ἄφνω προσπεσεῖν τοῖς ἀπολελειμμένοις ἐν τῇ Μαντινείᾳ. (2) τῇ δ' ὑστεραία πολλὴν διανύσας ὁδὸν ἄφνω τοῖς Μαντινεῦσιν ἀνεπίστως ἐπέρραξεν, οὐ μὴν ἐκράτησε τῆς ἐπιβολῆς, καίπερ ἅπαντα τῇ στρατηγίᾳ προνοησάμενος, ἀλλὰ τὴν τύχην λαβὼν ἀντιπράττουσαν παραδόξως ἀπέβαλε τὴν νίκην. ἄρτι γὰρ αὐτοῦ πλησιάζοντος ἐρήμῳ τῇ πόλει κατήντησαν ἐπὶ θάτερα τῆς Μαντινείας οἱ πεμφθέντες ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων στρατιῶται πρὸς τὴν συμμαχίαν, ὄντες ἑξακισχίλιοι, στρατηγὸν δ' ἔχοντες Ἥγησίλεων, ἄνδρα τότε παρὰ τοῖς πολίταις ἐπαινουμένον. οὗτος δὲ τοὺς ἱκανοὺς εἰς τὴν πόλιν παρεισαγαγὼν, τὴν ἄλλην δύναμιν ἐξέταξεν ὡς μάχη διακριθισόμενος. (3) εὐθύς δὲ καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ Μαντινεῖς ἐπεφάνησαν, καὶ πρὸς τὴν τῶν ὅλων κρίσιν ἅπαντες κατεσκευάζοντο καὶ τοὺς πανταχόθεν συμμάχους μετεπέμποντο. (4) τοῖς μὲν οὖν Μαντινεῦσιν ἐβοήθουν Ἥλεῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ Ἀθηναῖοι καὶ ἄλλοι τινές, ὧν ὁ σύμπαρ ἀριθμὸς ἦν πεζοὶ μὲν πλείους τῶν δισμυρίων, ἰππεῖς δὲ περὶ δισχιλίουσ: τοῖς δὲ Τεγεάταις συνεμάχουν οἱ πλείστοι καὶ κράτιστοι τῶν Ἀρκάδων καὶ Ἀχαιοὶ καὶ Βοιωτοὶ καὶ Ἀργεῖοι καὶ τινες ἕτεροι τῶν Πελοποννησίων καὶ τῶν ἕξωθεν συμμάχων, οἱ δὲ πάντες ἠθροίσθησαν πεζοὶ μὲν ὑπὲρ τοὺς τρισμυρίους, ἰππεῖς δ' οὐκ ἐλάττους τῶν τρισχιλίων.

- 85.** Ἀμφοτέρων δὲ προθύμως συγκαταβάτων εἰς τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα, καὶ διαταχθέντων τῶν στρατοπέδων, οἱ μὲν μάντις σφαιγασάμενοι παρ' ἀμφοτέροις ἀπεφαίνοντο τὴν νίκην ὑπὸ τῶν θεῶν προφαινομένην: (2) κατὰ δὲ τὴν τάξιν Μαντινεῖς μὲν μετὰ τῶν ἄλλων Ἀρκάδων τὸ δεξιὸν ἐπεῖχον κέρας, ἔχοντες παραστάτας καὶ συναγωνιστὰς Λακεδαιμονίους, τούτοις δὲ συνεχεῖς ἦσαν Ἥλεῖοι καὶ Ἀχαιοὶ, καὶ τῶν ἄλλων οἱ καταδεέστεροι τὴν μέσσην ἐπεῖχον τάξιν: τὸ δ' εὐώνυμον κέρας ἀνεπλήρουν Ἀθηναῖοι. Θηβαῖοι δ' αὐτοὶ μὲν ἐπὶ τὸ εὐώνυμον κέρας ἐτάχθησαν, παραστάτας ἔχοντες Ἀρκάδας, τὸ δὲ δεξιὸν παρέδωκαν Ἀργεῖοις: τὸ δὲ ἄλλο πλήθος ἀνεπλήρου τὴν μέσσην τάξιν, Εὐβοεῖς καὶ Λοκροὶ καὶ Σικυώνιοι, πρὸς δὲ τούτοις Μεσσήνιοι καὶ Μαλιεῖς καὶ Αἰνιᾶνες, ἔτι δὲ καὶ Θετταλοὶ καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι. τοὺς δ' ἰππεῖς ἐφ' ἑκατέρων τῶν κεράτων ἀμφοτέροι διείλοντο. (3) τῶν δὲ στρατευμάτων τοῦτον τὸν τρόπον τεταγμένων, ὡς ἤδη πλησίον ὑπῆρχον ἀλλήλων, αἱ μὲν σάλπιγγες τὸ πολεμικὸν ἐσήμαινον, αἱ δὲ δυνάμεις ἠλάλαξαν καὶ τῷ μεγέθει τῆς βοῆς τὴν νίκην ἐσήμαινον. καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἵππομαχίαν ἐν τοῖς κέρασι συνεστήσαντο, καθ' ἣν ταῖς φιλοτιμίαις ἑαυτοὺς ὑπερεβάλλοντο. (4) οἱ μὲν γὰρ τῶν Ἀθηναίων ἰππεῖς τοῖς τῶν Θηβαίων ἐπελάσαντες ἠλαττοῦντο οὐχ οὕτω ταῖς τῶν ἵππων ἀρεταῖς οὐδὲ ταῖς ἰδίαις εὐψυχίαις οὐδὲ ταῖς κατὰ τὴν ἵππικὴν ἐμπειρίαις: ἐν γὰρ τούτοις ἅπασιν οὐκ ἦν καταδεέστερον τὸ τῶν Ἀθηναίων ἵππικόν: τῷ δὲ πλήθει καὶ τῇ παρασκευῇ τῶν ψιλῶν καὶ τῇ στρατηγικῇ συντάξει πολὺ τῶν

odległości od miasta. Rozkazał przygotować posiłek i zostawił część jeźdźców z poleceniem, by aż do porannej straży palili w obozie ogniska; sam zaś razem armią wyruszył pospiesznie, by niespodziewanie zaatakować tych, którzy zostali w Mantinei⁴²³. (2) Nazajutrz po przebyciu długiej drogi nagle zaatakował niespodziewających się niczego Mantinejczyków, atak jednak się nie powiódł, chociaż Epaminondas, planując strategię, wziął wszystko pod uwagę; pojawiwszy, że los działa przeciw niemu, wbrew bowiem oczekiwaniom stracił zwycięstwo. W momencie, kiedy Epaminondas zbliżał się do pozabawionego obrońców miasta, do Mantinei od drugiej strony dotarli wysłani na pomoc w ramach przymierza zbrojnego żołnierze ateńscy w liczbie sześciu tysięcy pod wodzą Hegesileosa, który cieszył się wówczas uznaniem współobywateli. Wprowadził on do miasta dostatecznie liczny oddział, a resztę armii ustawił w szyku, by stoczyć rozstrzygającą bitwę. (3) Niebawem pojawili się również Lacedemończycy i Mantinejczycy; wszyscy przygotowywali się do decydującej walki i wzywali zewsząd sprzymierzeńców. (4) Mantinejczykom przybywali na pomoc Elejczycy, Lacedemończycy, Ateńczycy i inni; łącznie piechoty było ponad dwadzieścia tysięcy i około dwóch tysięcy jazdy. Po stronie Tegeatów jako sprzymierzeńcy stanęli najpotężniejsi i najliczniejsi spośród Arkadyjczyków, Achajowie i Beoci, Argejczycy i jeszcze inni spośród Peloponezyjczyków i sprzymierzeńców spoza półwyspu, łącznie zebrało się ponad trzydzieści tysięcy pieszych i niemniej niż trzy tysiące jazdy.

85. Kiedy obie strony⁴²⁴ pełne zapału szykowały się do rozstrzygającej walki i armie stanęły w szyku bojowym, wieszczowie po obu stronach po złożeniu ofiar obwieścili zwycięstwo objawione przez bogów. (2) W szyku Mantinejczycy z innymi Arkadyjczykami zajęli prawe skrzydło, mając obok siebie jako sprzymierzeńców Lacedemończyków, zaraz za nimi stanęli w linii Elejczycy i Achajowie, a słabsi z pozostałych zajęli środek, Ateńczycy natomiast stanowili lewe skrzydło. Tebańczycy wspierani przez stojących obok Arkadyjczyków stanęli sami na lewym skrzydle, prawe pozostawiając Argejczykom; środek linii zajęli pozostali: mieszkańcy Eubei, Lokryjczycy, Sykiończycy, a nadto Meseńczycy, żołnierze z Malis, Ajnienowie, Tesalowie i pozostali sprzymierzeńcy. Jazdę obie strony rozstawiły na obu skrzydłach. (3) Kiedy obie armie ustawione w ten sposób zaczęły się do siebie zbliżać, trąby dały hasło do boju, a żołnierze po obu stronach wzniesli okrzyk wojenny, zapowiadając siłą tego krzyku zwycięstwo. Najpierw starty się oddziały jazdy i obie strony prześcigały się w męstwie. (4) Jeźdźcy ateńscy uderzyli bowiem na jazdę tebańską i zostali pokonani nie tyle ze względu na mniejszą wartość koni lub osobiste męstwo albo gorsze umiejętności jeździeckie, w żadnej bowiem z tych rzeczy jeździe ateńskiej niczego nie brakowało, ustępowali jednak znacznie nieprzyjaciołom pod względem liczebności i wyposażenia lekkozbrojnych⁴²⁵ oraz taktyki dowódczej. Rzeczywiście mieli mało oszczep-

έναντίων ἐλείποντο. αὐτοὶ μὲν οὖν ὀλίγους εἶχον ἀκοντιστάς, οἱ δὲ Θηβαῖοι τριπλασίους σφενδονήτας καὶ ἀκοντιστὰς τοὺς ἐκ τῶν περὶ τὴν Θετταλίαν τόπων ἀπεσταλμένους. (5) οὗτοι περιττότερον ἐκ παίδων ζηλοῦντες τὴν ἐν τούτοις μάχην, μεγάλην ῥοπὴν ποιεῖν εἰώθεισαν ἐν ταῖς μάχαις διὰ τὴν ἐν τούτοις ἐμπειρίαν. διόπερ οἱ Ἀθηναῖοι κατατιρωσκόμενοι μὲν ὑπὸ τῶν ψιλικῶν, καταπονούμενοι δ' ὑπὸ τῶν ἀνθεστηκότων, ἅπαντες ἐτράπησαν. (6) τὴν δὲ φυγὴν ἐκτὸς τῶν κεράτων ποιησάμενοι διωρθώσαντο τὴν ἦτταν: ἅμα μὲν γὰρ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν οὐκ ἐτάραξαν τὴν ἰδίαν φάλαγγα, ἅμα δὲ περιπεσόντες Εὐβοεῦσι καὶ μισθοφόροις τισὶν ἀπεσταλμένοις ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῶν πλησίον λόφων, συνάψαντες αὐτοῖς μάχην ἅπαντας ἀπέκτειναν. (7) οἱ δὲ τῶν Θηβαίων ἱππεῖς τοὺς μὲν φεύγοντας οὐκ ἐπεδίωξαν, ἐπὶ δὲ τὴν φάλαγγα τῶν ἀντιτεταγμένων ἐπελάσαντες ἐφιλοτιμοῦντο παραλλάξαι τοὺς πεζοὺς. ἰσχυρᾶς δὲ μάχης γενομένης, καὶ τῶν Ἀθηναίων καταπονουμένων καὶ πρὸς φυγὴν ὀρμησάντων, ὁ τῶν Ἡλείων ἵππαρχος ἐπὶ τῆς οὐραγίας τεταγμένος ἐπεβοήθησε τοῖς φεύγουσι, καὶ πολλοὺς τῶν Βοιωτῶν καταβαλὼν παλίντροπον ἐποίησε τὴν μάχην. (8) οἱ μὲν οὖν τῶν Ἡλείων ἱππεῖς τοῦτον τὸν τρόπον ἐπιφανέντες τῷ λαῷ κέρατι τὸ γεγονός περὶ τοὺς συμμάχους ἐλάττωμα διωρθώσαντο: ἐπὶ δὲ θατέρου κέρατος ἐπιρραξάντων ἀλλήλοισ τῶν ἱπέων βραχὺν χρόνον ἢ μάχῃ διέμεινεν ἰσόρροπος, μετὰ δὲ ταῦτα διὰ τε τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν Βοιωτῶν καὶ Θετταλῶν ἱπέων οἱ μετὰ τῶν Μαντινέων ὄντες ἐβιάσθησαν, καὶ συχνοὺς ἀποβαλόντες κατέφυγον πρὸς τὴν ἰδίαν φάλαγγα.

- 86.** Ἡ μὲν οὖν τῶν παρ' ἀμφοτέροις ἱπέων μάχῃ τοιοῦτον ἔσχε τὸ τέλος: αἱ δὲ πεζαὶ δυνάμεις ὡς συνῆλθον εἰς χεῖρας τοῖς πολεμίοις, μεγάλους καὶ θαυμαστοὺς ἀγῶνας συνεστήσαντο. οὐδέποτε γὰρ Ἑλλήνων πρὸς Ἑλληνας ἀγωνιζομένων οὔτε πλῆθος ἀνδρῶν τοσοῦτο παρετάξατο οὔθ' ἠγεμόνες ἀξιολογώτεροι τοῖς ἀξιώμασιν οὔτε ἄνδρες δυνατώτεροι τὰς ἐν τοῖς κινδύνοις ἀνδραγαθίας ἐπεδείξαντο. (2) οἱ γὰρ πεζομαχεῖν ἄριστα δυνάμενοι κατὰ τοὺς ὑποκειμένους καιροὺς, Βοιωτοὶ καὶ Λακεδαιμόνιοι, πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὴν τάξιν ἀνθεστηκότες πρῶτον μάχην συνῆψαν, οὐδεμίαν φειδῶ ποιούμενοι τοῦ ζῆν. καὶ τὸ μὲν πρῶτον τύπτοντες ἀλλήλους τοῖς δόρασι, καὶ διὰ τὴν πυκνότητα τῶν πληγῶν τὰ πλεῖστα συντρίψαντες, εἰς τὸν ἀπὸ τῆς μαχαίρας ἀγῶνα κατήντησαν. (3) συμπλεκόμενοι δὲ τοῖς σώμασι καὶ παντοίας διαθέσεις τραυμάτων ἀπεργαζόμενοι τοῖς θυμοῖς οὐκ ἔληγον: ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον τοῖς δεινοῖς ἐγκαρτερούντων διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς παρ' ἑκατέρου ἀνδραγαθίας οὐδεμίαν ῥοπὴν ἐλάμβανεν ἢ μάχῃ ἕκαστος γὰρ τοῦ παθεῖν τι δεινὸν καταφρονῶν, τοῦ δὲ δρᾶσαι τι λαμπρὸν ἐφιέμενος, εὐγενῶς ἀνεδέχετο τὸν ὑπὲρ τῆς δόξης θάνατον. (4) ἰσχυρᾶς δὲ μάχης ἐπὶ πολὺν τε χρόνον γινομένης καὶ τοῦ κινδύνου μηδεμίαν ῥοπὴν λαμβάνοντος, ὁ μὲν Ἐπαμεινώνδας ὑπολαβὼν τῆς ἰδίας ἀρετῆς προσδεῖσθαι τὴν νίκην, ἔγνω δι' ἑαυτοῦ κρῖναι τὸν κίνδυνον. εὐθύς οὖν ἀναλαβὼν τοὺς ἀρίστους καὶ μετὰ τούτων συμφράξας, εἰσέβαλεν εἰς μέσους τοὺς πολεμίους: καθηγούμενος δὲ τοῦ συντάγματος, καὶ πρῶτος ἀκοντίσας,

ników, Tebańczycy natomiast mieli trzy razy więcej procarzy i oszczepników przysłanych z krain położonych w pobliżu Tesalii. (5) Wprawiają się oni od dzieciństwa z wielką gorliwością w walce tą bronią i dzięki swej biegleści zwykli odgrywać istotną rolę w bitwach. Dlatego Ateńczycy odnoszący rany od pocisków lekkobrojnych i wyczerpani walką z przeciwnikami, wszyscy rzucili się do ucieczki. (6) Uciekli jednak poza skrzydła wojska i w ten sposób naprawili porażkę: w czasie odwrotu nie zburzyli bowiem linii własnej falangi, a poza tym wpadłszy na żołnierzy z Eubei i najemników wysłanych, żeby zajęli pobliskie wzgórza, stoczyli z nimi walkę i wszystkich pozabijali. (7) Jazda tebańska nie ścigała uciekających, ale atakując stojącą naprzeciw falangę, zacięła walczyła, by prześcignąć w męstwie piechurów. Kiedy walka była już bardzo zacięta, a wyczerpani Ateńczycy rzucili się do ucieczki, dowódca oddziału jazdy z Elei ustawiony w tylnej straży przyszedł z pomocą uciekającym i powaliwszy wielu Beotów, odmienił bieg bitwy. (8) W ten sposób jazda z Elei, pojawiając się na lewym skrzydle, odwróciła klęskę, którą ponieśli sprzymierzeńcy; na drugim skrzydle jazda obu armii natarła na siebie i przez krótki czas walka była wyrównana, potem jednak dzięki liczebności i dzielności beockich i tesalskich jeźdźców oddziały stojące razem z Mantinejczykami zostały pokonane i ponosząc spore straty, wycofały się w stronę własnej falangi.

- 86.** Taki był koniec bitwy jazdy; kiedy piechota zwarła się w walce wręcz, były to wielkie i godne podziwu zmagania; nigdy bowiem wcześniej Grecy, nie walcząc przeciw sobie, nie wystawili takiej liczby żołnierzy, ani też lepsi dowódcy i potężniejsi mężowie nie wykazali się większym męstwem w bitwie. (2) Stanęli bowiem przeciw sobie najlepsi w pieszej walce żołnierze tamtych czasów, Beoci i Lacedemończycy i starli się jako pierwsi w walce, nie szczczędając własnego życia. Najpierw żołnierze natarli na siebie włóczniami, a potem, kiedy już zadając w ścisłości mnóstwo pchnięć, skruszyli większość włócznie, dobyli mieczy. (3) Chociaż zwarci ciasno w walce odnosili wszelkie możliwe rany, nie przestawali; długo żołnierze z obu armii wytrzymywali w tym strasznym trudzie, wykazując się tak nadzwyczajnym męstwem, że bitwa pozostawała nierozstrzygnięta. Każdy mając w pogardzie własne cierpienie i pragnąc dokonać wspaniałych czynów, szlachetnie gotów był umrzeć dla zdobycia sławy. (4) Ponieważ zacięta bitwa trwała przez dłuższy czas, nie przynosząc rozstrzygnięcia, Epaminondas, rozumiejąc, że zwycięstwo wymaga jego własnego męstwa, postanowił, że jego osoba rozstrzygnie walkę. Natychmiast zebrałszy najlepszych żołnierzy, ustawił ich w zwartym szyku i rzucił się na środek linii wrogów; prowadząc swój oddział do ataku jako pierwszy rzucił oszczepem i trafił dowódcę Lacedemończyków. (5) Kiedy zaraz dołączyli do bezpośredniej walki pozostali, Epaminondas,

ἔβαλε τὸν ἡγούμενον τῶν Λακεδαιμονίων. (5) εὐθύς δὲ καὶ τῶν ἄλλων εἰς χεῖρας ἐρχομένων, οὓς μὲν ἀνελών, οὓς δὲ καταπληξάμενος, διέκοψε τὴν φάλαγγα τῶν πολεμίων. οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τὸ βάρος τοῦ περὶ αὐτὸν συστήματος καταπλαγέντες ἀνεχώρουν ἐκ τῆς μάχης: ἐπικειμένον δὲ τῶν Βοιωτῶν καὶ τοὺς ἐσχάτους αἰεὶ φονευόντων, νεκρῶν ἐσωρεύθη πλήθος.

87. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι θεωροῦντες Ἐπαμεινώνδαν προθυμότερον προπίπτοντα τῷ θυμῷ, συνέδραμον ἐπ' αὐτόν. πολλῶν δὲ καὶ πυκνῶν φερομένων βελῶν, τὰ μὲν ἐξένευε, τὰ δὲ διεκρούετο, τινὰ δὲ ἐκ τοῦ σώματος ἐξαιρῶν τούτοις ἠμύνετο τοὺς ἐπιφερομένους. ἠρωικῶς δ' ὑπὲρ τῆς νίκης ἀγωνισάμενος καιρίαν ἔλαβε πληγὴν εἰς τὸν θώρακα. κλασθέντος δὲ τοῦ δόρατος, καὶ τοῦ σιδήρου καταλειφθέντος ἐν τῷ σώματι, παραχρῆμα ἔπεσε κατισχυθεὶς ὑπὸ τῆς πληγῆς. περὶ δὲ τοῦ σώματος ἐμπεσοῦσης φιλοτιμίας, καὶ πολλῶν παρ' ἀμφοτέροις ἀναιρεθέντων, μόγις οἱ Θηβαῖοι τῇ ῥώμῃ τῶν σωματῶν προέχοντες κατεπόνησαν τοὺς Λακεδαιμονίους. (2) φυγῆς δὲ γενομένης, οἱ μὲν Βοιωτοὶ βραχὺν ἐπιδιώξαντες χρόνον ἀνέστρεψαν, ἀναγκαιότατον ἡγούμενοι τὸ κυριεῦσαι τῶν νεκρῶν. ἀνακαλεσαμένων οὖν τῶν σαλπικτῶν τοὺς στρατιώτας, ἅπαντες τῆς μάχης ἀπέστησαν, καὶ τρόπαιον ἀμφοτέροι στήσαντες ἠμφεσβήτουν τῆς νίκης. (3) οἱ μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι νενικηκότες τοὺς περὶ τὸν λόφον Εὐβοεῖς καὶ μισθοφόρους κύριοι τῶν νεκρῶν ὑπῆρχον, οἱ δὲ Βοιωτοὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπὸ κράτους ἠττηκότες καὶ κρατοῦντες τῶν πεπτωκότων προσένεμον ἑαυτοῖς τὴν νίκην. (4) ἐπὶ μὲν οὖν χρόνον τινὰ περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναιρέσεως οὐδέτεροι διεπρεσβεύσαντο, ἵνα μὴ δόξωσιν ἐκχωρεῖν τοῦ πρωτείου: μετὰ δὲ ταῦτα τῶν Λακεδαιμονίων πρώτων ἐπικηρυκευσαμένων περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναιρέσεως ἀμφοτέροι τοὺς ἰδίους ἔθαψαν. (5) Ἐπαμεινώνδας δ' ἔτι ζῶν εἰς τὴν παρεμβολὴν ἀπηνέχθη, καὶ τῶν συγκληθέντων ἰατρῶν ἀποφνημαμένων, ὅτι πάντως, ὅταν ἐκ τοῦ θώρακος ἐξαιρεθῇ τὸ δόρυ, συμβήσεται καὶ τὸν θάνατον ἐπακολουθησαί, εὐψυχότατα τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν ἐποιήσατο. (6) πρῶτον μὲν γὰρ τὸν ὑπασπιστὴν προσκαλεσάμενος ἐπηρώτησεν, εἰ διασέσωκε τὴν ἀσπίδα. τοῦ δὲ φήσαντος καὶ θέντος αὐτὴν πρὸ τῆς ὀράσεως, πάλιν ἐπηρώτησε, πότεροι νενικήκασιν. ἀποφαινομένου δὲ τοῦ παιδός, ὅτι Βοιωτοὶ νενικήκασιν, ὦρα, φησὶν, ἐστὶ τελευτᾶν, καὶ προσέταξεν ἐκσπάσαι τὸ δόρυ. ἀναβοησάντων δὲ τῶν παρόντων φίλων, καὶ τινος εἰπόντος ὅτι τελευτᾶς ἄτεκνος, Ἐπαμεινώνδα, καὶ δακρύσαντος, μὰ Δία μὲν, φησὶν, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τὴν τε ἐν Λεύκτροις νίκην καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ. καὶ τοῦ δόρατος ἐξαιρεθέντος ἄνευ πάσης ταραχῆς ἐξέπνευσεν.

88. Ἡμεῖς δ' εἰωθότες ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν τελευταῖς ἐπιλέγειν τὸν ἴδιον ἔπαινον, οὐδαμῶς ἀρμόττον ἡγούμεθα παραδραμεῖν ἀνδρὸς τηλικούτου τὴν τελευτὴν ἀνεπισημαντον. δοκεῖ γάρ μοι μὴ μόνον τοὺς καθ' ἑαυτὸν ὑπερβάλλειν ἐν τῇ στρατηγικῇ συνέσει καὶ ἐμπειρίᾳ, πρὸς δὲ τούτοις ἐπιεικεία τε καὶ

jednych zabijając, innych wprawiając w przerażenie, przełamał linię falangi nieprzyjaciół. Lacedemończycy przestraszeni sławą Epaminondasa i siłą prowadzonego przez niego oddziału wycofywali się, ale Beoci nieustannie atakowali i zabijali żołnierzy z tylnych linii tak, że na polu walki zaległa ogromna ilość zwłok.

87. Lacedemończycy widząc, że Epaminondas ze zbyt wielkim zapałem przedziera się wprzód, wspólnie uderzyli na niego. Leciało w jego kierunku mnóstwo pocisków; od niektórych się uchylił, innych uniknął, kilka jednak trafiło, a on wyrwał je z ciała i bronił się nimi przed atakującymi. Kiedy bohatersko walczył o zwycięstwo, otrzymał śmiertelny cios w pierś. Włócznia złamała się, a grot utkwiał w ciele, Epaminondas z miejsca upadł, tracąc siły z powodu rany. Wokół jego ciała wybuchła zacięta walka, w której obie strony rywalizowały w męstwie i po obu stronach wielu poległo, w końcu jednak Tebańczycy, dzięki sile fizycznej swoich żołnierzy, z trudem pokonali Lacedemończyków. (2) Kiedy ci zwrócili się do ucieczki, Beoci przez chwilę ścigali ich, ale wkrótce zawrócili, uważając, że najważniejsze jest zabrać ciała poległych. Kiedy więc trębacze wezwali żołnierzy do powrotu, wszyscy zaprzestali walki i obie strony wzniosły pomniki zwycięstwa, przypisując sobie wygraną. (3) Ateńczycy bowiem zwyciężyli stojących na wzgórzu żołnierzy z Eubei i najemników, mieli w posiadaniu ciała poległych wrogów, natomiast Beoci, którzy pokonali Lacedemończyków i mieli ciała ich poległych, zamierzali sobie przypisać zwycięstwo. (4) Przez pewien czas żadna ze stron nie wyprawiała do przeciwników poselstwa w sprawie odzyskania zwłok własnych żołnierzy, żeby nie wydawało się, że ustępuje pierwszeństwa. Potem, kiedy Lacedemończycy jako pierwsi przysłali herolda z prośbą o wydanie ciał, obie strony pochowały swoich poległych. (5) Epaminondasa, jeszcze żyjącego, odniesiono do obozu, jednak wezwani lekarzy oświadczyli, że kiedy tylko usuną grot tkwiący w jego piersi, nastąpi zgon, a on z nadzwyczajną odwagą przyjął własną śmierć. (6) Najpierw przywołałszy swojego giermka, zapytał, czy ten zdołał ocalić jego tarczę; kiedy chłopiec potwierdził i położył ją przed jego oczami, Epaminondas zapytał, kto zwyciężył. Giermek odpowiedział, że Beoci, Epaminondas rzekł „Pora umierać” i kazał wyciągnąć grot. Kiedy obecni przy tym przyjaciele podnieśli krzyk, a jeden z nich powiedział: „Umierasz bezdzietnie, Epaminondasio!” i wybuchnął płaczem, Epaminondas odparł: „Na Zeusa, zostawiam przecież dwie córki: zwycięstwa pod Leuktrami i pod Mantineją”. Kiedy usunięto grot, spokojnie oddał ostatnie tchnienie.
88. Przywykliśmy przy okazji śmierci wybitnych ludzi dołączać ich pochwałę, zatem nie wydaje się żadną miarą stosowne przejść nad śmiercią tej miary człowieka bez szczególnej wzmianki. Wydaje mi się, że przewyższał współczesnych nie tylko umiejętnościami dowódczymi i doświadczeniem, ale nadto

μεγαλοψυχία. (2) κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἡλικίαν τὴν τούτου γεγόνασιν ἄνδρες ἐπιφανεῖς Πελοπίδας τε Θηβαῖος καὶ Τιμόθεος καὶ Κόνων, ἔτι δὲ Χαβρίας τε καὶ Ἰφικράτης οἱ Ἀθηναῖοι, πρὸς δὲ τούτοις Ἀγησίλαος ὁ Σπαρτιάτης, βραχὺ τοῖς χρόνοις προτερῶν: ἐν δὲ τοῖς πρὸ τοῦ χρόνοις, ἐπὶ τῶν Μηδικῶν καὶ πρὸ τῶν Περσικῶν καιρῶν, Σόλων καὶ Θεμιστοκλῆς καὶ Μιλτιάδης, ἔτι δὲ Κίμων καὶ Μυρωνίδης καὶ Περικλῆς καὶ τινες ἕτεροι παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν Γέλων ὁ Δεινομένους καὶ τινες ἕτεροι. (3) ἀλλ' ὅμως εἴ τις συγκρίναι τὰς τούτων ἀρετὰς τῇ Ἐπαμεινώνδου στρατηγία τε καὶ δόξει, πολὺ ἂν προέχουσαν εὖροι τὴν περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἀρετὴν. παρὰ μὲν γὰρ ἐκάστῳ τῶν ἄλλων ἐν ἂν εὖροι προτέρημα τῆς δόξης, παρὰ δὲ τούτῳ πάσας τὰς ἀρετὰς ἠθροισμένας. καὶ γὰρ ῥώμη σώματος καὶ λόγου δεινότητι, πρὸς δὲ τούτοις ψυχῆς λαμπρότητι καὶ μισαργυρία καὶ ἐπιεικεία, καὶ τὸ μέγιστον, ἀνδρεία καὶ στρατηγικῆ συνέσει πολὺ διήνεγκε πάντων. (4) τοιγαροῦν ἡ πατρὶς αὐτοῦ ζῶντος μὲν ἐκτήσατο τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, τελευτήσαντος δὲ ταύτης ἔστερήθη καὶ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον αἰεὶ μεταβολῆς ἐπειράθη, καὶ πέρασ διὰ τὴν ἀφροσύνην τῶν ἡγουμένων ἀνδραποδισμοῦ καὶ κατασκαφῆς ἔλαβε πείραν. Ἐπαμεινώνδας μὲν οὖν παρὰ πᾶσι περιβόητον ἔχων τὴν ἀρετὴν, τοιαύτης ἔτυχε καταστροφῆς τοῦ βίου.

89. Οἱ δ' Ἕλληνες μετὰ τὴν μάχην ἀμφισβητούμενην ἔχοντες τὴν νίκην, καὶ ταῖς ἀνδραγαθίαις ἐφάμιλλοι καθεστῶτες, ἔτι δὲ τῇ συνεχείᾳ τῶν κινδύνων καταπονούμενοι, διελύσαντο πρὸς ἀλλήλους. συνθέμενοι δὲ κοινὴν εἰρήνην καὶ συμμαχίαν, κατέταττον ἐν τῇ συμμαχίᾳ καὶ τοὺς Μεσσηνίους. (2) οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι διὰ τὴν πρὸς τούτους ἀκατάλλακτον ἀλλοτριότητα τῶν σπονδῶν οὐ προείλοντο κοινωνεῖν καὶ μόνοι τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρχον ἔκσπονδοι. (3) τῶν δὲ συγγραφέων Ξενοφῶν μὲν ὁ Ἀθηναῖος τὴν τῶν Ἑλληνικῶν σύνταξιν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστροφεν ἐπὶ τὴν Ἐπαμεινώνδου τελευτὴν: Ἀναξιμένης δὲ ὁ Λαμψακηνὸς τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀνέγραψεν ἀρξάμενος ἀπὸ θεογονίας καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου γένους τῶν ἀνθρώπων, κατέστροφε δ' εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην καὶ τὴν Ἐπαμεινώνδου τελευτὴν: περιέλαβε δὲ πάσας σχεδὸν τὰς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πράξεις ἐν βύβλοις δώδεκα. Φίλιστος δὲ τὰ περὶ Διονύσιον τὸν νεώτερον ὧδε κατέστροφε, διελθὼν ἔτη πέντε ἐν βύβλοις δυσὶν.

90. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Μόλωνος ἐν Ῥώμῃ κατεστάθησαν ὑπατοὶ Λεύκιος Γενούκιος καὶ Κόιντος Σερουίλιος. ἐπὶ δὲ τούτων οἱ τὴν παράλιον οἰκοῦντες τῆς Ἀσίας ἀπέστησαν ἀπὸ Περσῶν, καὶ τινες τῶν σατραπῶν καὶ στρατηγῶν ἐπαναστάντες πόλεμον ἐξήνεγκαν πρὸς Ἀρταξέρξην. (2) ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ Ταχῶς ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰγυπτίων κρίνας πολεμεῖν τοῖς Πέρσας, ναῦς τε κατεσκεύασε καὶ πεζὰς δυνάμεις ἠθροισεν. πολλοὺς δὲ ξενολογήσας ἐκ τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἔπεισε καὶ Λακεδαιμονίους συμμαχεῖν: οἱ γὰρ Σπαρτιάται πρὸς Ἀρταξέρξην ἀλλοτριῶς εἶχον διὰ τὸ τοὺς Μεσσηνίους ὁμοίως τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν κοινὴν εἰρήνην κατατετάχθαι.

sprawiedliwością i szlachetnością myślenia. (2) W czasach jego młodości żyli również znakomici mężowie: Tebańczyk Pelopidas i Ateńczycy: Timoteos, Konon, Chabrias i Ifikrates, ponadto nieco starszy od nich Agesilaos ze Sparty. Jeszcze wcześniej, w epoce Medów i Persów, żyli Solon, Temistokles, Miltiades, Kimon, Myronides, Perykles i inni słynni Ateńczycy, na Sycylii zaś Gelon, syn Dejnomenesa, i inni. (3) Mimo to, jeśli ktoś porównałby ich cnoty z talentem strategicznym i renomą Epaminondasa, uznałby, że zalety tego ostatniego znacznie przewyższają pozostałych. Każdy z nich bowiem odznaczał się szczególnie jedną zaletą zapewniającą mu sławę, u niego zaś znalazłby wszystkie naraz. Znacznie przewyższał ich wszystkich siłą fizyczną, zręcznością słowa, szlachetnością duszy, nadto pogardą, jaką żywił dla pieniędzy, i poczuciem sprawiedliwości, i, w największym stopniu, męstwem i talentem dowódczym. (4) Nic zatem dziwnego, że za jego życia jego ojczyzna zdobyła hegemonię w Grecji, a po jego śmierci utraciła ją i doświadczyła nieustannie zmian na gorsze, a wreszcie przez bezmyślność przywódców poznała, co to niewola i zniszczenie. Epaminondas, którego zalety były powszechnie uznane, w ten sposób zakończył życie.

89. Po bitwie, w której zwycięstwo przypisywały sobie obie strony i obie strony dowiodły, że dorównują sobie w męstwie, Grecy, zmęczeni nieustającymi walkami, pojednali się ze sobą. Zgodziwszy się na wspólny pokój i przymierze zbrojne, włączyli do tego układu również Meseńczyków. (2) Lacedemończycy jednak z powodu nieprzejednanej nienawiści do nich, nie przystąpili do układu i pozostali poza nim jako jedyni w Grecji. (3) Spośród historiografów Ksenofont⁴²⁶ Ateńczyk doprowadził swoje dzieło o historii Grecji do tego roku i zakończył je opisem śmierci Epaminondasa; Anaksymenes⁴²⁷ z Lampsakos napisał traktat „Pierwsze rozważenie o historii Greków”, który rozpoczął od narodzin bogów i pierwszego pokolenia ludzi, a zakończył opisem bitwy pod Mantineją i śmierci Epaminondasa. Dzieło to obejmowało prawie wszystkie wydarzenia z dziejów Greków i barbarzyńców w dwunastu księgach. Filistos⁴²⁸ natomiast spisał dzieje Dionizjusza Młodsze aż do tego roku, opisując pięć lat w dwóch księgach.
90. Kiedy w Atenach archontem był Molon⁴²⁹, w Rzymie na konsulów wybrano Lucjusza Genucjusza i Kwintusa Serwiliusza⁴³⁰. Za ich kadencji ludy zamieszkujące wybrzeże Azji oderwały się od Persów i niektórzy satrapowie i dowódcy, wzniciając rebelię, rozpoczęli wojnę przeciw Artakserksesowi⁴³¹. (2) W tym samym czasie również król Egiptu, Tachos, podjąwszy decyzję o wojnie z Persami, przygotował flotę i zgromadził piechotę. Zaciągnął wielu najemników z greckich miast i przekonał Lacedemończyków, by przyłączyli się do walki; Spartiaci bowiem żywili do Artakserksesa urazę, ponieważ król włączył Meseńczyków do wspólnego układu pokojowego⁴³² na równi

τηλικαύτης δὲ συνδρομῆς κατὰ τῶν Περσῶν γενομένης, καὶ ὁ βασιλεὺς παρεσκευάζετο τὰ πρὸς τὸν πόλεμον. (3) ὑπὸ γὰρ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἔδει πρὸς τε τὸν τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα πολεμεῖν καὶ πρὸς τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδας πόλεις καὶ Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς τούτων συμμάχους σατράπας καὶ στρατηγούς, τοὺς ἄρχοντας μὲν τῶν παραθαλαττίων τόπων, συντεθειμένους δὲ κοινοπραγίαν: ὧν ἦσαν ἐπιφανέστατοι Ἄριοβαρζάνης μὲν ὁ τῆς Φρυγίας σατράπης, ὃς καὶ Μιθριδάτου τελευτήσαντος τῆς τούτου βασιλείας κεκυριευκῶς ἦν, Μαύσωλος δὲ Καρίας δυναστεύων καὶ πολλῶν ἐρυμάτων καὶ πόλεων ἀξιολόγων κυριεύων, ὧν ἑστίαν καὶ μητρόπολιν συνέβαινε εἶναι τὴν Ἀλικαρνασσόν, ἔχουσαν ἀκρόπολιν ἀξιόλογον καὶ τὰ τῆς Καρίας βασιλεία, πρὸς δὲ τούτοις Ὀρόντης μὲν τῆς Μυσίας σατράπης, Αὐτοφραδάτης δὲ Λυδίας: τῶν δὲ Ἰώνων ἀνευλύκιοι τε καὶ Πισίδαι καὶ Παμφύλιοι καὶ Κίλικες, ἔτι δὲ καὶ Σύροι καὶ Φοίνικες καὶ σχεδὸν πάντες οἱ παραθαλάσσιοι. (4) τηλικαύτης δ' οὔσης ἀποστάσεως, τὸ μὲν ἡμισυ τῶν προσόδων τῷ βασιλεῖ κατελέλυτο, τὸ δὲ λοιπὸν οὐχ ἰκανὸν ἦν εἰς τὰς τοῦ πολέμου χρείας.

91. Οἱ δ' ἀφεστηκότες τοῦ βασιλέως ἐπὶ τὴν τῶν ὅλων διοίκησιν εἴλαντο στρατηγὸν Ὀρόντην. οὗτος δὲ παραλαβὼν τὴν ἡγεμονίαν καὶ χρήματα πρὸς ξενολογίαν, δισχυρίους στρατιώταις ἐνιαύσιον μισθόν, ἐγένετο προδότης τῶν πιστευσάντων. ὑπολαβὼν γὰρ παρὰ τοῦ βασιλέως δωρεῶν τε μεγάλων τεύξεσθαι καὶ τῆς παραθαλασσίου πάσης παραλήψεσθαι τὴν σατραπείαν, ἐὰν ἐγχειρίσῃ τοῖς Πέρσαις τοὺς ἀφεστηκότες, πρῶτον μὲν τοὺς κομίσαντας τὰ χρήματα συνέλαβε καὶ πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην ἀπέστειλε, μετὰ δὲ ταῦτα πολλὰς τῶν πόλεων καὶ τοὺς ξενολογηθέντας στρατιώτας τοῖς ὑπὸ τοῦ βασιλέως πεμφθεῖσιν ἡγεμόσι παρέδωκεν. (2) ὁμοίως δὲ τούτῳ καὶ κατὰ τὴν Καππαδοκίαν ἐγένετο προδοσία, καθ' ἣν ἰδιόν τι καὶ παράδοξον συνέβη γενέσθαι. Ἀρταβάζου γὰρ τοῦ βασιλέως στρατηγοῦ μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐμβαλόντος εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὁ μὲν ταύτης τῆς χώρας σατράπης Δατάμης ἀντεστρατοπέδευσε αὐτῷ, πολλοὺς μὲν ἵππεῖς ἠθροικῶς, δισχυρίους δὲ πεζοὺς μισθοφόρους ἔχων αὐτῷ συστρατεύοντας: (3) ὁ δὲ κηδεστὴς τοῦ Δατάμου τῶν ἵππέων ἀφηγούμενος, χάριν βουλόμενος καταθέσθαι καὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας ἅμα προνοούμενος, ἀποστάς νυκτὸς μετὰ τῶν ἵππέων ἀπήλυνε πρὸς τοὺς πολεμίους, συντεθειμένος πρὸς Ἀρτάβαζον τῆ πρότερον ἡμέρᾳ περὶ τῆς προδοσίας. (4) Δατάμης δὲ παρακαλέσας τοὺς μισθοφόρους καὶ δωρεὰς ὑποσχόμενος, ἀνέζηυξε πρὸς τοὺς ἀφεστηκότες. καταλαβὼν δ' αὐτοὺς ἤδη συνάπτοντας τοῖς πολεμίους, καὶ αὐτὸς προσπεσὼν ἅμα τοῖς περὶ τὸν Ἀρτάβαζον καὶ τοῖς ἵππεῦσιν, ἔκτεινε τοὺς εἰς χεῖρας ἐρχομένους. (5) ὁ δ' Ἀρτάβαζος, τὸ μὲν πρῶτον τὸ ἀληθὲς ἀγνοῶν, ὑπολαβὼν δὲ τὸν ἀποστάτην τοῦ Δατάμου παλιμπροδοσίαν ποιεῖσθαι, παρήγγειλε τοῖς ἰδίοις κτείνειν τοὺς προσιόντας ἵππεῖς. ὁ δὲ Μιθροβαρζάνης ἐν μέσοις ἀποληφθεῖς, καὶ τῶν μὲν ὡς προδότην ἀμυνομένων, τῶν δὲ ὡς παλιμπροδότην τιμωρου-

z innymi miastami greckimi. Ponieważ tak wielkie siły zebrały się przeciw Persom, również Artakserkses zaczął przygotowania do wojny. (3) Był bowiem zmuszony jednocześnie walczyć z królem Egiptu, greckimi miastami na wybrzeżu Azji i Lacedemończykami oraz ich sprzymierzeńcami; również satrapowie i dowódcy rządzący terenami nadmorskimi zdecydowali przyłączyć się do wspólnego przedsięwzięcia. Najbardziej wpływowymi z tych ostatnich byli satrapa Frygii, Ariobarzanes⁴³³, który po śmierci Mitridatesa⁴³⁴ zajął jego królestwo, oraz władający Karią Mauzolos⁴³⁵, pod którego zwierzchnictwem pozostawało wiele twierdz i ważnych miast, z Halikarnasem⁴³⁶ jako centralną metropolią na czele; właśnie w Halikarnasie znajdował się wspaniały akropol i pałac królewski. Oprócz wymienionych przywódców do rebelii włączyli się Orontes⁴³⁷, satrapa Myzji, Autofradates⁴³⁸, satrapa Lidii, poza Jonami również Licyjczycy, Pizydowie, Pamfilijczycy i mieszkańcy Cylicji, Syrii, Fenicji i prawie wszyscy mieszkańcy terenów nadmorskich. (4) Rewolta o tak znacznym zasięgu spowodowała, że król został pozbawiony połowy dochodów, a to, co zostało, nie wystarczało na wydatki wojenne.

91. Ci, którzy zbuntowali się przeciw królowi, obrali Orontesa dowódcą odpowiedzialnym za całość zarządzania i administracji. Po przyjęciu tej władzy i pieniędzy na zaciąg sił najemnych, które wystarczyłyby na roczny żołd dla dwudziestu tysięcy żołnierzy, Orontes zawiódł pokładane w nim zaufanie i zdradził. Sądząc, że król obdarzy go licznymi przywilejami i przekaze mu satrapię obejmującą całe tereny nadmorskie, jeśli wyda Persom buntowników, najpierw uwięził i odesłał do Artakserksesa tych, którzy przywieźli mu pieniądze, potem zaś przekazał przysłanym przez króla dowódcom wiele miast i najemnych żołnierzy. (2) W podobny sposób doszło do zdrady w Kapadocji, gdzie wydarzyło się coś osobliwego i nieoczekiwanego. Kiedy królewski dowódca, Artabazos⁴³⁹, wtargnął do Kapadocji z wielką armią, satrapa tej krainy, Datames⁴⁴⁰, wyruszył przeciw niemu i rozbił obóz naprzeciw jego sił, mając liczną jazdę i dwadzieścia tysięcy pieszych najemników. (3) Jednak teść Datamesa⁴⁴¹, który dowodził jazdą, chcąc zasłużyć na łaskę i mając jednocześnie na uwadze własne ocalenie, nocą opuścił obóz i razem z jazdą odjechał do obozu nieprzyjaciół zgodnie w układem, jaki zawarł poprzedniego dnia z Artabazosem. (4) Datames wezwał swoich najemników i obiecując im nagrody, poprowadził ich do ataku na dezertersów. Pochwycił ich, gdy już zbliżali się do nieprzyjaciół, sam przypuścił atak jednocześnie na żołnierzy Artabazosa i jeźdźców, zabijając tych, którzy chcieli zmierzyć się z nim w walce wręcz. (5) Artabazos, początkowo nie znając prawdy i podejrzewając, że ci, którzy opuścili Datamesa, zdradzili ponownie, tym razem jego, Artabazosa, rozkazał swoim żołnierzom zabijać zbliżających się jeźdźców. Mitrobarzanes, pozostawiony w środku pomiędzy dwiema stronami, z których jedna usiłowała dopaść go jako zdrajcę, a druga ukarać go jako zdrajcę podwójnego, znalazł się w sytuacji bez wyjścia; ponie-

μένων, ἐν ἀπορίᾳ καθειστήκει: τῆς δ' ἀπορίας οὐκ ἐώσης βουλευσασθαι, πρὸς ἀλκὴν ἐτρέπετο, καὶ πρὸς ἀμφοτέρους διαμαχόμενος πολὺν ἐποίει φόνον. τέλος δὲ πλειόνων ἢ μυρίων ἀναιρεθέντων, τοὺς ὑπολειφθέντας ὁ Δατάμης τρεψάμενος καὶ πολλοὺς φονεύσας ἀνεκαλέσατο τῇ σάλπιγγι τοὺς διώκοντας στρατιώτας. (6) τῶν δ' ἰπέων τῶν ὑπολειφθέντων οἱ μὲν πρὸς τὸν Δατάμην ἀποχωρήσαντες ἤξιον τυχεῖν συγγνώμης, οἱ δὲ λοιποὶ τὴν ἡσυχίαν ἤγον, οὐκ ἔχοντες ὅποι τράπωνται, καὶ τέλος εἰς πεντακοσίους ὄντες κυκλωθέντες ὑπὸ Δατάμου κατηκοντίσθησαν. (7) Δατάμης μὲν οὖν καὶ πρότερον ἐπὶ στρατηγία θαυμαζόμενος, πολλῶ τότε μᾶλλον ἔσχε περιβόητον τὴν τε ἀνδρείαν καὶ τὴν ἐν τῷ στρατηγεῖν σύνεσιν: ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀραξέρξης πυθόμενος τὴν στρατηγίαν τοῦ Δατάμου, καὶ σπεύδων ἄρασθαι τοῦτον, δι' ἐπιβουλῆς αὐτὸν ἐδόλοφόνησεν.

92. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Ῥεομίθρης, ὑπὸ τῶν ἀποστατῶν πεμφθεὶς εἰς Αἴγυπτον πρὸς Ταχῶ τὸν βασιλέα, καὶ λαβὼν ἀργυρίου μὲν τάλαντα πεντακόσια, ναῦς δὲ μακρὰς πεντήκοντα, κατέπλευσε τῆς Ἀσίας εἰς τὰς ὀνομαζόμενας Λεύκας. εἰς δὲ ταύτην τὴν πόλιν μεταπεμφάμενος πολλοὺς τῶν ἀφεστηκότων ἡγεμόνας, τούτους μὲν συλλαβὼν καὶ δήσας ἀνέπεμψε πρὸς Ἀραξέρξην, αὐτὸς δὲ ἀποστάτης γενόμενος ταῖς ἐκ τῆς προδοσίας δωρεαῖς διελύσατο τὰ πρὸς τὸν βασιλέα. (2) κατὰ δὲ τὴν Αἴγυπτον Ταχῶς ὁ βασιλεὺς κατασκευασάμενος τὰ πρὸς τὸν πόλεμον διακοσίας μὲν τριήρεις εἶχε πολυτελῶς κεκοσμημένας, μισθοφόρους δ' ἐπιλέκτους ἐκ τῆς Ἑλλάδος μυρίου, χωρὶς δὲ τούτων πεζοὺς στρατιώτας Αἰγυπτίους ὀκτακισμυρίους. καὶ τῶν μὲν μισθοφόρων τὴν ἡγεμονίαν παρέδωκεν Ἀγησιλάῳ τῷ Σπαρτιάτῃ, ἀπεσταλμένῳ μὲν ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἐπὶ συμμαχίαν μεθ' ὀπλιτῶν χιλίων, δυναμένῳ δ' ἠγεῖσθαι στρατιωτῶν καὶ δι' ἀνδρείαν καὶ στρατηγικὴν σύνεσιν τεθαυμασμένῳ: (3) τοῦ δὲ ναυτικοῦ τὴν στρατηγίαν ἐνεχείρισε Χαβρία τῷ Ἀθηναίῳ, δημοσίᾳ μὲν ὑπὸ τῆς πατρίδος οὐκ ἀπεσταλμένῳ, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως συστρατεύειν πεπεισμένῳ. αὐτὸς δὲ τῶν Αἰγυπτίων ἔχων τὴν ἡγεμονίαν καὶ στρατηγὸς ὢν ἀπάσης τῆς δυνάμεως, Ἀγησιλάῳ μὲν συμβουλεύσαντι μένειν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ διὰ τῶν στρατηγῶν τὸν πόλεμον διοικεῖν οὐ προσέσχε καλῶς συμβουλεύοντι. τῆς γὰρ δυνάμεως προελθούσης πορρωτέρω καὶ περὶ Φοινίκην καταστρατοπεδευούσης, ὁ καθεσταμένος ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου στρατηγὸς ἀπέστη ἀπὸ τοῦ βασιλέως, διαπεμφάμενος δὲ πρὸς τὸν υἱὸν Νεκτανεβῶ, καὶ πείσας ἀντέχεσθαι τῆς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλείας, μέγαν πόλεμον ἐξέκαυσεν: (4) ὁ γὰρ Νεκτανεβῶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τεταγμένος ἡγεμῶν τῶν ἐξ Αἰγύπτου στρατιωτῶν, καὶ πεμφθεὶς ἀπὸ τῆς Φοινίκης πολιορκεῖν τὰς ἐν τῇ Συρίᾳ πόλεις, συγκάταινος γενόμενος ταῖς τοῦ πατρὸς ἐπιβολαῖς, τοὺς μὲν ἡγεμόνας δωρεαῖς, τοὺς δὲ στρατιώτας ἐπαγγελίαις προτρεψάμενος, ἔπεισε συναγωνιστὰς γενέσθαι. (5) τέλος δὲ καταληφθείσης ὑπὸ τῶν ἀποστατῶν τῆς Αἰγύπτου, ὁ μὲν Ταχῶς καταπλαγείς ἐτόλμησε διὰ τῆς Ἀραβίας ἀναβῆναι πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ συγγνώμην ἠξίου δοῦναι περὶ τῶν

waż nie było czasu na zastanawianie się, poszukał ocalenia w męstwie i walcząc z przeciwnikami z obu stron przelał wiele krwi. W końcu, kiedy poległo ponad dziesięć tysięcy, Datames zmusił pozostałych do ucieczki i wielu z nich zabił, po czym dźwiękiem trąb wezwał do powrotu własnych żołnierzy ścigających nieprzyjaciół. (6) Część z pozostałych przy życiu jeźdźców Mitrobarzanesa powróciła do Datamesa, licząc na przebaczenie, inni pozostali bezczynni, nie mając dokąd się zwrócić, w końcu owi żołnierze, w liczbie około pięciuset, zostali otoczeni przez ludzi Datamesa i wybici oszczepami. (7) Datames, już wcześniej podziwiany z powodu talentów dowódczych, teraz zdobył znacznie większy rozgłos dzięki swemu męstwu i mądrości w dowodzeniu wojskiem. Artakserkses, dowiedziawszy się o zdolnościach dowódczych Datamesa, chcąc, by ów jak najszybciej zginął, zgładził go w skrytobójczym zamachu⁴⁴².

92. W tym samym czasie Reomitres⁴⁴³, wysłany przez rebeliantów do Egiptu, do króla Tachosa⁴⁴⁴, otrzymawszy pięćset talentów srebra i pięćdziesiąt okrętów wojennych, popłynął z powrotem do Azji, do miasta o nazwie Leuke⁴⁴⁵. Wezwał tam wielu dowódców rebelii, uwięził ich i wysłał w kajdanach do Artakserksesa. Reomitres, choć sam był uczestnikiem rebelii, dzięki darom, które ofiarował władcy, zdradzając sojuszników, pojednał się z królem. (2) W Egipcie król Tachos, który ukończył przygotowania do wojny, miał dwieście wystawionych dużym kosztem trójrzędowców, dziesięć tysięcy doborowych najemników z Grecji, a oprócz tego osiemdziesiąt tysięcy egipskiej piechoty. Dowództwo oddziałów zaciężnych powierzył Agesilaosowi ze Sparty⁴⁴⁶, którego Lacedemończycy przysłali wraz z tysiącem hoplitów w ramach przymierza zbrojnego⁴⁴⁷; był to zdolny dowódca, podziwiany za męstwo i umiejętności strategiczne. (3) Dowodzenie flotą przekazał Ateńczykowi Chabriasowi⁴⁴⁸, który nie został wysłany oficjalnie przez obywateli, ale jako osoba prywatna przyłączył się do wyprawy, przekonany do tego przez króla. Sam Tachos, jako dowódca Egipcjan i naczelny wódz całej armii, nie wziął pod uwagę rozsądnego zdania Agesilaosa, który doradzał pozostać w Egipcie i kierować działaniami wojennymi poprzez dowódców. Kiedy bowiem armia wyszła dość daleko i rozbito obóz w okolicy Fenicji, dowódca, który miał zająć się sprawami w Egipcie⁴⁴⁹, zbuntował się przeciw królowi, zawiadomił królewskiego syna, Nektanebosa, i przekonawszy go, by sięgnął po tron, rozpętał wielką wojnę. (4) Nektanebos, wyznaczony przez ojca na dowódcę żołnierzy z Egiptu, został wysłany z Fenicji, by oblegać miasta w Syrii, najpierw zgodził się z zamiarami ojca, a potem przekupił oficerów podarkami, a zwykłych żołnierzy obietnicami, i przekonał ich, by stali się jego współnikami. (5) W końcu, ponieważ rebelianci opanowali Egipt, przerażony Tachos odważył się udać się przez Arabię do króla i prosić o przebaczenie za swoje błędy. Artakserkses nie tylko uwolnił go od zarzutów, ale także mianował wodzem w wojnie przeciw Egiptowi.

ήμαρτημένων: ὁ δὲ Ἄρταξέρξης οὐ μόνον αὐτὸν ἀπέλυσε τῶν ἐγκλημάτων, ἀλλὰ καὶ στρατηγὸν ἀπέδειξε τοῦ πρὸς Αἰγυπτίους πολέμου.

93. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ μὲν βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐτελεύτησεν ἄρξας ἔτη τρία πρὸς τοῖς τετταράκοντα, τὴν δὲ βασιλείαν διεδέξατο Ὡχος ὁ μετονομασθεὶς Ἄρταξέρξης, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τρία πρὸς τοῖς εἴκοσι: τοῦ γὰρ Ἄρταξέρξου καλῶς βεβασιλευκότος καὶ γενομένου παντελῶς εἰρηνικοῦ καὶ ἐπιτυχοῦς, τοὺς μετὰ τοῦτον βασιλεύοντας μετωνόμαζον καὶ τὴν τούτου προσηγορίαν ἔχειν προσέταττον. (2) τοῦ δὲ βασιλέως Ταχῶ ἐπανελθόντος πρὸς τοὺς περὶ τὸν Ἀγησίλαον, Νεκτανεβῶς ἠθροικῶς στρατιώτας πλείους τῶν δέκα μυριάδων ἤκεν ἐπὶ τὸν Ταχῶ, καὶ προεκαλεῖτο περὶ τῆς βασιλείας διαγωνίσασθαι. ὁ μὲν οὖν Ἀγησίλαος ὀρῶν τὸν βασιλέα καταπεπληγμένον καὶ μὴ τολμῶντα διακινδυνεύειν, παρεκάλει θαρρεῖν: τῆς γὰρ νίκης τυγχάνειν οὐ τοὺς κατὰ τὸ πλῆθος προέχοντας, ἀλλὰ τοὺς κατὰ τὰς ἀνδραγαθίας πρωτεύοντας: οὐ προσέχοντος δ' αὐτοῦ συνηναγκάσθη μετ' αὐτοῦ ποιήσασθαι τὴν ἀναχώρησιν εἰς τινα πόλιν εὐμεγέθη. (3) οἱ δ' Αἰγύπτιοι τὸ πρῶτον ἐπολιόρκουν τοὺς συγκεκλεισμένους: ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ἐν ταῖς τειχομαχίαις ἀπέβαλον, τείχει καὶ τάφρῳ περιελάμβανον τὴν πόλιν. ταχὺ δὲ τῶν ἔργων συντελουμένων διὰ τὴν πολυχειρίαν, καὶ τῶν ἐπιτηδείων ἐξαναλωθέντων, ὁ μὲν Ταχῶς ἀπέγνω τὴν σωτηρίαν, ὁ δὲ Ἀγησίλαος παρακαλέσας τοὺς στρατιώτας, καὶ νυκτὸς ἐπιθέμενος τοῖς πολεμίους, διέσωσεν ἅπαντας τοὺς στρατιώτας ἀνελπίστως. (4) ἐπιδιωζάντων δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν τόπων ὄντων πεδινῶν, οἱ μὲν Αἰγύπτιοι διέλαβον τῷ πλήθει κεκυκλῶσθαι τοὺς πολεμίους καὶ πάντας ἄρδην ἀναιρήσειν, ὁ δὲ Ἀγησίλαος καταλαβόμενος τόπον, ὃς εἶχεν ἐξ ἑκατέρου μέρους διώρυγα ποταμοῦ χειροποίητον, ὑπέμενε τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον. (5) ἐκτάξας δὲ τὴν δύναμιν οἰκείως τοῖς τόποις, καὶ τοῖς τοῦ ποταμοῦ ρεῖθροις ὀχυρώσας τὴν στρατιάν, συνῆψε μάχην. τοῦ δὲ πλῆθους τοῖς Αἰγυπτίοις ἀχρήστου γενομένου, ταῖς ἀρεταῖς προέχοντες οἱ Ἕλληνες πολλοὺς μὲν ἀπέκτειναν τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς δὲ λοιποὺς φεύγειν ἠνάγκασαν. (6) μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μὲν Ταχῶς ῥαδίως ἀνεκτήσατο τὴν κατ' Αἴγυπτον βασιλείαν, ὁ δ' Ἀγησίλαος ὡς μόνος κατωρθωκῶς τὴν βασιλείαν ἐτιμήθη προσηκούσας δωρεαῖς. ἐπανίων δὲ εἰς τὴν πατρίδα διὰ Κυρήνης ἐτελεύτησε, καὶ τοῦ σώματος ἐν μέλιτι κομισθέντος εἰς τὴν Σπάρτην ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς τε καὶ τιμῆς. καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν Ἀσίαν μέχρι τούτων προέβη κατὰ τοῦτον τὸν ἑνιαυτόν.

94. Κατὰ δὲ τὴν Πελοπόννησον τοῖς Ἀρκάσι γενομένης εἰρήνης κοινῆς μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην, ἑνιαυτὸν μόνον ἐμμέναντες τοῖς ὄρκοις πάλιν κατέστησαν τὸν πόλεμον. ἐν μὲν γὰρ τοῖς ὄρκοις ἦν γεγραμμένον ἐκάστους εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀπιέναι πατρίδα μετὰ τὴν μάχην, εἰς δὲ τὴν Μεγάλην πόλιν ὑπῆρχον αἱ περιοικοῦσαι πόλεις μετωκισμέναι καὶ δυσχερῶς φέρουσαι τὴν ἐκ τῆς πατρίδος μετάστασιν. διόπερ αὐτῶν ἐπανελθόντων εἰς τὰς προγε-

93. Wkrótce potem król Persów zmarł po czterdziestu trzech latach rządów⁴⁵⁰; tron po nim objął Ochos, który zmienił imię na Artakserkses⁴⁵¹, i panował dwadzieścia trzy lata; pierwszy bowiem Artakserkses okazał się dobrym i miłującym pokój władcą, któremu sprzyjało szczęście, zmieniano więc imiona jego następców i nalegano, by przyjmowali to właśnie imię. (2) Kiedy król Tachos⁴⁵² powrócił do armii dowodzonej przez Agesilaosa, Nektanebos, zebrawszy ponad sto tysięcy wojska, wyruszył przeciw królowi i wezwał go do walki o władzę królewską. Agesilaos, widząc, że król jest przerażony i nie odważy się podjąć wyzwania, usiłował dodać mu otuchy: bitwy wygrywają nie ci, po których stronie jest przewaga liczebna, ale ci, którzy wyróżniają się męstwem. Ponieważ jednak król nie dał się namówić, Agesilaos był zmuszony wycofać się razem z nim do pewnego dużego miasta. (3) Egipcjanie najpierw przystąpili do oblężenia sił zamkniętych w mieście, potem, kiedy w walkach o mury stracili wielu ludzi, zabrali się do wznoszenia wokół miasta szańców i fosy. Ponieważ budowano je szybko przy dużej ilości ludzi do pracy i budowa zbliżała się do końca, a zapasy w mieście skończyły się, Tachos stracił nadzieję na ocalenie, ale Agesilaos wezwał żołnierzy do walki, nocą zaatakował wrogów i wbrew wszelkim oczekiwaniom uratował i wyprowadził wszystkich swoich ludzi. (4) Ponieważ Egipcjanie ścigali ich, a teren był równinny, Egipcjanie sądzili, że skoro otoczyli wrogów, mając przewagę liczebną, wybiją ich do nogi, Agesilaos jednak zajął pozycję, po której obu stronach biegł sztuczny kanał, i wytrzymał atak. (5) Następnie Agesilaos ustawił swój oddział w szyku odpowiednim do terenu i w taki sposób, by chroniły go koryta rzeki, i poprowadził żołnierzy do bitwy. Przewaga liczebna Egipcjan na nic im się zdała, Grecy górujący nad nimi męstwem zabili wielu egipskich żołnierzy, a pozostałych zmusili do ucieczki. (6) Po tych wypadkach Tachos z łatwością odzyskał władzę nad Egiptem⁴⁵³, a Agesilaos został nagrodzony odpowiednimi zaszczytami jako ten, który w pojedynkę przywrócił mu władzę królewską. Agesilaos zmarł w trakcie powrotu do ojczyzny drogą przez Cyrenę⁴⁵⁴, a jego ciało, umieszczone w miodzie, przewieziono do Sparty, gdzie otrzymał królewski pogrzeb i cześć należną królom⁴⁵⁵.
Taki przebieg miały w owym roku wypadki w Azji.

94. Na Peloponezie natomiast, choć Arkadyjczycy zgodzili się na wspólny układ pokojowy po bitwie pod Mantineją, wytrwali w nim tylko przez jeden rok, a potem ponownie rozpoczęły wojnę. W układzie bowiem zapisano, że po bitwie każdy ma powrócić do swojej ojczystej ziemi, a do Megalopolis przeniesiono wcześniej mieszkańców okolicznych miast⁴⁵⁶, którzy z trudem znieśli przesiedlenie. Kiedy powrócili oni do dawniej zajmowanych przez siebie miast, Megalopolitanie

γεννημένας πόλεις, οἱ Μεγαλοπολῖται συνηνάγκαζον ἐκλιπεῖν τὰς πατρίδας. (2) διὰ δὲ ταύτην τὴν αἰτίαν γενομένης διαφορᾶς, οἱ μὲν ἐκ τῶν πολισμάτων ἠξίουσαν αὐτοῖς βοηθεῖν Μαντινεῖς καὶ τῶν ἄλλων Ἀρκάδων τινάς, ἔτι δὲ Ἥλειους καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς μετεσχηκότας τοῖς Μαντινεῦσι συμμαχίας: οἱ δὲ Μεγαλοπολῖται τοὺς Θηβαίους παρεκάλουν συμμαχεῖν. οἷς ἀπέστειλαν συντόμως ὀπλίτας μὲν τρισχιλίους, ἵππεῖς δὲ τριακοσίους, ὧν τὴν στρατηγίαν εἶχε Παμμένης. (3) οὗτος δὲ παρελθὼν εἰς Μεγάλην πόλιν, καὶ τῶν πολισμάτων ἃ μὲν ἐκπορθήσας, ἃ δὲ καταπληξάμενος, συνηνάγκασεν εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν μετοικῆσαι. καὶ τὰ μὲν περὶ τὸν συνοικισμὸν τῶν πόλεων ἐπὶ τοσοῦτο ταραχῆς ἐλθόντα ἔτυχεν ἐνδεχομένης καταστολῆς.

(4) Τῶν δὲ συγγραφέων Ἀθάνας ὁ Συρακόσιος τῶν περὶ Δίωνα πράξεων ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἔγραψε μὲν βύβλους τρισκαίδεκα, προανέλαβε δὲ τὸν ἄγραφον χρόνον ἐτῶν ἐπτὰ ἀπὸ τῆς Φιλίστου συντάξεως ἐν μιᾷ βύβλῳ, καὶ διελθὼν τὰς πράξεις ἐν κεφαλαίοις συνεχῆ τὴν ἱστορίαν ἐποίησεν.

95. Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθηνησὶ Νικοφῆμου τὴν ὑπατικὴν ἀρχὴν ἐν Ῥώμῃ διέλαβε Γάιος Σολπίκιος καὶ Γάιος Λικίνιος. ἐπὶ δὲ τούτων Ἀλέξανδρος μὲν ὁ Φερῶν τύραννος ληστρίδας ναῦς ἐκπέμψας ἐπὶ τὰς Κυκλάδας νήσους, τινὰς μὲν ἐκπολιορκήσας πολλῶν σωμάτων ἐκυρίευσεν, εἰς δὲ τὴν Πεπάρηθον ἀποβιβάσας μισθοφόρους στρατιώτας ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. (2) Ἀθηναίων δὲ βοηθησάντων τοῖς Πεπαρηθίοις, καὶ στρατηγὸν Λεωσθένην ἀπολιπόντων, ἐπέθετο τοῖς Ἀθηναίοις: ἐτύγχανον δ' οὗτοι παραφυλάττοντες τοὺς ἐν τῷ Πανόρμῳ διατρίβοντας τῶν Ἀλεξάνδρου στρατιωτῶν. ἀπροσδοκῆτως δὲ ἐπιθεμένων τῶν τοῦ δυνάστου, παράδοξος εὐημερία περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐγένετο. οὐ μόνον γὰρ τοὺς ἀπεσταλμένους ἐν τῷ Πανόρμῳ διέσωσεν ἐκ τῶν μεγίστων κινδύνων, ἀλλὰ καὶ τριῆρεις μὲν Ἀττικὰς πέντε, μίαν δὲ Πεπαρηθίαν εἶλε, καὶ σωμάτων ἐκυρίευσεν ἑξακοσίων. (3) οἱ δ' Ἀθηναῖοι παροξυνθέντες τοῦ μὲν Λεωσθένου ὡς προδότου θάνατον κατέγνωσαν καὶ τὴν οὐσίαν ἐδήμευσαν, ἐλόμενοι δὲ στρατηγὸν Χάρητα καὶ ναυτικὴν δύναμιν δόντες ἐξέπεμψαν. οὗτος δὲ τοὺς μὲν πολεμίους εὐλαβούμενος, τοὺς δὲ συμμάχους ἀδικῶν διετέλει. καταπλεύσας γὰρ εἰς Κόρκυραν συμμαχίδα πόλιν, στάσεις ἐν αὐτῇ μεγάλας ἐκίνησεν, ἐξ ὧν συνέπεσε γενέσθαι σφαγὰς πολλὰς καὶ ἀρπαγὰς, δι' ἃς συνέβη τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων διαβληθῆναι παρὰ τοῖς συμάχοις. ὁ μὲν οὖν Χάρης καὶ ἕτερα τοιαῦτα παρανομῶν ἀγαθὸν μὲν οὐδὲν διεπράξατο, τῇ δὲ πατρίδι διαβολὰς.

(4) Τῶν δὲ συγγραφέων Διονυσόδωρος καὶ Ἄναξις οἱ Βοιωτοὶ τὴν τῶν Ἑλληνικῶν ἱστορίαν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατεστρόφασιν τὰς συντάξεις. ἡμεῖς δὲ τὰς πρὸ Φιλίππου τοῦ βασιλέως πράξεις διεληλυθότες, ταύτην μὲν τὴν βύβλον κατὰ τὴν ἐν ἀρχῇ πρόθεσιν αὐτοῦ περιγράφομεν, τὴν δ' ἐχομένην ἀπὸ τῆς Φιλίππου παραλήψεως τῆς βασιλείας ἀρξάμενοι πάσας διέξιμεν τὰς τοῦ βασιλέως τούτου πράξεις μέχρι τῆς τελευτῆς, συμπεριλαμβάνοντες καὶ τὰς ἄλλας τὰς γεγενημένας ἐν τοῖς γνωριζομένοις μέρεσι τῆς οἰκουμένης.

usiłowali zmusić ich do opuszczenia ojczystych siedzib. (2) Stało się to przyczyną sporu, a mieszkańcy mniejszych miast poprosili o pomoc Mantinejczyków i niektórych innych mieszkańców Arkadii oraz Elejczyków i innych, którzy byli związani przymierzem wojskowym z Mantineją; Megalopolitanie tymczasem wezwali Tebańczyków, by walczyli razem z nimi jako sojusznicy. Tebańczycy przystali im natychmiast trzy tysiące hoplitów i trzystu jeźdźców pod wodzą Pammenesa⁴⁵⁷. (3) Kiedy dotarł on do Megalopolis spustoszył część mniejszych miast, inne zastraszył i w ten sposób zmusił ich mieszkańców, by przesiedlili się do Megalopolis. W ten sposób sprawy związane z połączeniem miast, które spowodowały tak wielkie zamieszanie, załatwiono możliwie najspokojniej.

(4) Spośród historiografów Atanas Syrakuzanin⁴⁵⁸ napisał trzynaście ksiąg, rozpoczynając od wydarzeń związanych z Dionem; dzięki temu, że w pierwszej księdze ujął okres siedmiu lat nieopisany w dziele Filistosa⁴⁵⁹ i relacjonując najważniejsze wydarzenia tego czasu, nadał ciągłość relacji historycznej.

95. Kiedy archontem w Atenach był Nikofemos⁴⁶⁰, urząd konsulów w Rzymie sprawowali Gajusz Sulpicjusz i Gajusz Licyniusz⁴⁶¹. Za ich kadencji Aleksander, tyran Feraj, wysławszy przeciw Cykladom korsarskie statki, zdobył niektóre wyspy i zabrał wielu jeńców, potem na Peparetos⁴⁶² wysadził na ląd najemników i zaczął oblężenie miasta. (2) Kiedy mieszkańcom przyszli z pomocą Ateńczycy, którzy zostawili tam jako dowódcę Leostenesa, Aleksander przypuścił atak na siły ateńskie. Ateńczycy zaś pilnowali właśnie żołnierzy Aleksandra stacjonujących w Panormos⁴⁶³. Ponieważ oddział Aleksandra zaatakował niespodziewanie, tyran nieoczekiwanie odniósł sukces. Nie tylko bowiem uchronił żołnierzy wysłanych do Panormos od wielkiego niebezpieczeństwa, ale także zdobył pięć trójrzędowców ateńskich i jeden z Peparetos oraz wziął sześciuset ludzi do niewoli. (3) Wściekli na Leostenesa Ateńczycy skazali go na śmierć jako zdrajcę i skonfiskowali jego majątek, potem zaś obrali wodzem Charesa⁴⁶⁴ i wysłali go, powierzając mu flotę. Chares jednak unikał spotkań z nieprzyjaciółmi i wyrządzał krzywdy sprzymierzeńcom. Kiedy bowiem dopłynął do sprzymierzonej z Atenami Korkyry, wzniecił w mieście gwałtowne walki wewnętrzne, z których wyniknęło wiele mordów i rabunków; w rezultacie spośród sprzymierzeńców zaczęto obwiniać lud ateński. W taki sposób Chares, który dokonał wiele podobnych niezgodnych z prawem aktów, nie uczynił niczego dobrego, a jedynie przysporzył własnej ojczyźnie niesłusznych oskarżeń.

(4) Spośród historiografów Dionizodoros i Anaksis, obaj z Beocji⁴⁶⁵, zakończyli na tym roku⁴⁶⁶ opis historii Grecji. My zaś, po zrelacjonowaniu wypadków poprzedzających panowanie króla Filipa, kończymy tę księgę zgodnie z zamiarem określonym na początku, następną księgę rozpoczniemy od momentu wstąpienia na tron Filipa i zrelacjonujemy wszystkie czyny tego władcy aż do jego śmierci, włączając w relację również wypadki, które zaszły w innych znanych częściach zamieszkanego świata.

KOMENTARZ (do tekstu polskiego)

Przypisy oznaczone gwiazdką (*) pochodzą od tłumaczki.

- 1 W roku 371 przed Chr.; klęska Spartan pod Leuktrami była zaskoczeniem nie tylko dla nich samych, ale również i dla Tebańczyków; w Grecji zaś wywołała szok; Stylianou, s. 141.
- 2 W roku 362 przed Chr.; hegemonię w Grecji Spartanie utracili już po bitwie pod Leuktrami.
- 3 Czyli od ustanowienia praw Likurga (ok. 870) do klęski pod Leuktrami (371 przed Chr.); Stylianou, s. 141-142; Frigo, s. 269.
- 4 Oba wydarzenia przypadają, wedle Diodora, na rok 387/386 przed Chr.; por. Stylianou, s. 141.
- 5 Władca (król) Salamininy cypryjskiej, panował w latach 411-374/373 przed Chr.; dążenie Euagorasa do rozciągnięcia władzy nad całą wyspą doprowadziło do konfliktu z królem perskim; zagorzały zwolennik Aten, sławiony przez mówcę Izokratesa; zob. Diodor XIV 98.1-3, 110.5; także niżej, rozdz.3-4; 8.1-9.2; KIPauly 2, s. 392-393; DNP 4 (1998), s. 201.
- 6 Czyli do roku 361/360 przed Chr.
- 7 Chodzi o archonta eponima, którego imieniem określano rok.
- 8 Rok 386/385 przed Chr.; Stylianou, s. 142; Frigo, s. 269.
- 9 To samo kolegium trybunów pojawia się już ks. XIV 97.1 pod rokiem 391; de facto trybuni ci funkcję swą sprawowali w roku 394 przed Chr.: M. Furius L.f. Sp.n. Camillus, L. Furius L.f. Sp.n. Medullinus, C. Aemilius Tr.f. Tr.n. Mamercinus oraz (ponieważ w rzeczywistości wybrano sześciu trybunów) L. Valerius L.f. L.n. Poplicola, Sp. Postumius Albinus Regillensis, P. Cornelius; od tego momentu aż do rozdz. 76.1 synchronizm chronologiczny Diodora, tj. łączenie listy ateńskich archontów i olimpiad z rzymskimi fastes, wyraźnie się rozchodzi, różnica ta wynosi aż dziewięć lat; Broughton I, s. 90; Stylianou, s. 28-31 (o problemach Diodora z chronologią), 142-143; Frigo, s. 269, 303-304.
- 10 Artakserkses II Mnemon (znany także pod imieniem Arses), panował w latach 405/404-359 przed Chr.; był synem Dariusza II, a bratem Cyrusa Młodszego, z którym musiał walczyć o władzę; pokonał go w bitwie pod Kunaksą w roku 404 (Cyrus poległ); KIPauly 1, s. 615-616; DNP 2 (1997 / 1999), s. 47-48.

- 11 Mając wolną rękę po zawarciu z Grekami tzw. pokoju Antalkidasa (pokój królewski); zob. ks. XIV 110.2-5.
- 12 Zob. Olmstead, s. 374-375; Stylianou, s.151-154.
- 13 Orontes, Orontas, syn Artasyrasa; był zięciem Artakserksesa II; w wojnie przeciwko Euagorasowi pozbawił dowództwa Tiribazosa i zawarł niekorzystny dla Persów pokój z królem Salaminy, przez co popadł w niełaskę Wielkiego Króla; jako satrapa Myzji stanął na czele buntu satrapów z nad zachodniego wybrzeża Azji Mniejszej (368-358), zdradził ich jednak, ale potem ponownie zbuntował się i zdobył Pergamon, który oddał po podporządkowaniu się Artakserksesowi III; w roku 349/348 otrzymał obywatelstwo ateńskie; Sherman, s. 204-205; KIPauly 4, s. 348; DNP 9 (2000), s. 49 nr [2].
- 14 Tiribazos, najpierw satrapa armeński, uratował Artakserksesa II w bitwie pod Kunaksą (401 przed Chr.); mianowany satrapą w Sardes, odegrał dużą rolę w zawarciu „pokoju królewskiego”, ułatwiając Antalkidasowi, posłowi spartańskiemu, dotarcie do Wielkiego Króla; wraz z Glosem pokonał Euagorasa pod Kition; rozpoczął rozmowy z pokonanym, przez co oskarżono go o zdradę; uwolniony od podejrzeń, ponieważ ocalał Artakserksesowi życie w wojnie z nadkaspijskim plemieniem Kaduzjów (Kadousioi; zob. niżej, rozdz. 8.5 z komentarzem); uwikłał się jednak później w spisek przeciwko królowi, zadzierzgnięty przez jego najstarszego syna Dariusza, i został skazany na śmierć; KIPauly 5, s. 860; Olmstead, s. 369, 374-376, 395.
- 15 Główne dowództwo podzielone było prawdopodobnie między Orontesem a Tiribazosem, temu ostatniemu podporządkowany był Glos (niżej, rozdz. 3.2); Frigo, s. 270.
- 16 Akoris, Achoris, trzeci faraon XXIX dynastii, panował w latach 393-380; sojusz z Euagorasem cypryjskim zawarł, jak się przyjmuje, przed rokiem 386; KIPauly 1, s. 2209; DNP 1 (1996 / 1999), s. 406 nr [2]; Stylianou, s. 15.
- 17 Hekatomnos, Hekatomnus, dynasta karyjski, pochodził ze starożytnej rodziny z Mylasy w Karii; około roku 391 został satrapą Karii, dowodził flotą w działaniach perskich przeciwko Euagorasowi na Cyprze, ale potajemnie wspierał go finansowo, o czym pisze Diodor; zmarł prawdopodobnie w roku 367/366; schedę po nim przejął jego syn Mauzolos; KIPauly 2, s. 983 (s.v. Hekatomnos), 3, s. 1516-1517 (s.v. Mylasa); DNP 5 (1998), s. 270; Stylianou, s. 159-160.
- 18 Który zdobył w roku 383/382; Frigo, s. 270.
- 19 W manuskryptach występuje βαρβάρων, co uznaje się za nie do przyjęcia i traktuje jako błąd; z różnych propozycji akceptację uzyskała emendacja Ἐρᾶβων, m.in. na podstawie wzmianki w ks. XIII 46.6; Stylianou, s. 160; Frigo, s. 270.
- 20 O sprzymierzeńcach Euagrosa zob. Frigo, s. 270.
- 21 „Wojna cypryjska”, 391-380; CAH² VI, s. 314-316.
- 22 Glos, syn Egipcjanina Tamosa z Memfis (zob. Ksenofont, Anabaza II 1.3; Diodor XIV 19.6), w roku 401 brał udział w wyprawie Cyrusa przeciwko

- Artakserksesowi II, na którego stronę przeszedł po śmierci Cyrusa w bitwie pod Kunaksą; był zięciem satrapy Tiribazosa, głównodowodzącym flotą perską w wojnie cypryjskiej; odpowiadał za dostawy zboża z Cylicji na Cypr; w 381 r. pokonał Euagorasa w bitwie pod Kition (dzis. Larnaka); w tym samym czasie planował, wspólnie ze Spartą i Akorisem, królem Egiptu, powstanie przeciwko Artakserksesowi II, został jednak w roku 380 zamordowany; o manuskryptowych wersjach imienia Glos zob. Stylianou, s. 161; KIPauly 2, s. 815-816; DNP 4 (1998), s. 1097; S. Ruzicka, Glos, son of Tamos, and the end of the Cypriot war, *Historia* 48, 1999, s. 23-43.
- 23 Jedno z najważniejszych miast na Cyprze, dzisiaj Larnaka na południowym wybrzeżu wyspy; według tradycji miasto powstało ok. roku 800 przed Chr. jako kolonia Tyru, badania archeologiczne wskazują, że miasto jest jednak dużo starsze; początkowo zależne od Tyru, później całkowicie się usamodzieliło, stając się na wyspie głównym ośrodkiem kultury fenickiej; dysponowało doskonałym portem; w 449 r. miasto bezskutecznie oblegał Kimon; ostatni król fenicki z Kition o imieniu Pumiaton zabity został z rozkazu Ptolemeusza I Sotera w 312 r.; z Kition pochodził twórca filozofii stoickiej – Zenon; KIPauly, s. 223-224; PECS, s. 456-457; DNP 6 (1999), s. 491-492; ASM, s. 419-420.
- 24 Jest to opis bitwy pod Kition (dzis. Larnaka), najważniejszego wydarzenia wojny cypryjskiej. Diodor przejął go od Efora i to ze skutkiem miernym, pełniejsza wersja (także wzięta od Efora) przekazana została przez Polibiusza XII 25-26. Datowanie bitwy jest dyskusyjne, polaryzacja poglądów obejmuje okres od 386 do 381, ostatnia data jest najrealniejsza; z całą jednak pewnością po roku 386, po zawarciu pokoju Antalkidasa (387/386), dzięki któremu Persowie uzyskali wolną rękę, zwłaszcza że w traktacie przewidziano, iż Cypr pozostaje w obrębie wpływów perskich; CAH² VI, s. 117-119 (pokój królewski), 316; Frigo, s. 270; Stylianou, s. 384; DNP 4 (1998), s. 202.
- 25 Z królem Akorisem.
- 26 Lato 385 r.; Mantineja, Mantinea, miasto we wschodniej Arkadii, na północ od dzisiejszego Tripolis; PECS, s. 549-550; Stylianou, s. 164.
- 27 Chodzi o pokój królewski z roku 387/386, Antalkidas był negocjatorem ze strony Sparty; por. Ksenofont, *Historia grecka* V 1.31.
- 28 Frigo, s. 270; Hammond, *Grecja*, s. 550; CAH² VI, s. 157.
- 29 Dionizjusz (Dionizjos) I, tyran Syrakuz w latach 406/405-367 przed Chr.; wcześniejsze lata jego panowania omawia Diodor w ks. XIII i XIV; KIPauly 2, s. 62-65; DNP 3 (1997/1999), s. 625-629 s.v. Dionysios nr [1].
- 30 Filoksenos z Kytery, żył w latach 435/434-380/379; DNP 9 (2000), s. 897; LGS I, s. 488 (K. Bartol), 521 (J. Danielewicz); Stylianou, s. 176-180; Frigo, s. 271.
- 31 Jego pobyt tam upamiętniała nazwa jednej z grot: σπήλαιον Φιλοξένου; Frigo, s. 271.

- 32 Pierwszy pobyt Platona w Syrakuzach miał miejsce w latach 388/387; KIPauly 4, s. 895; Stylianou, s. 177; Frigo, s. 271; K.F. Stroheker, Platon und Dionysios I. von Syrakus, *Historische Zeitschrift* 173, 1952, s. 225-229.
- 33 Dublet do ks. XIV 109, 1; Stylianou, s. 177-179; Frigo, s. 271.
- 34 Filistos z Syrakuz (ok. 430-356 przed Chr.), był żołnierzem, politykiem i historykiem. Należał do grona najbliższych doradców i zaufanych tyrana Syrakuz Dionizjusza I. Pomógł mu w przechwyceniu władzy w roku 406/405 przed Chr., przez dłuższy czas był komendantem twierdzy na Ortygii. Po śmierci Dionizjusza I stał się najbardziej wpływowym doradcą jego syna, Dionizjusza II (Młodszego). Zginął w roku 356 przed Chr. jako dowódca (nauarchos) floty tyrana, w trakcie walk ze zbuntowanymi mieszkańcami Syrakuz. W ocenie potomnych był „największym przyjacielem tyranów”, zyskał sobie jednak uznanie jako najwybitniejszy historyk grecki na Zachodzie (przed Timajossem). Spod pióra Filistosa wyszło wielkie dzieło historyczne zatytułowane *Sikeliká (Dzieje sycylijskie)*, przedstawiające dzieje od czasów mitycznych po rok 363/362, w trzynastu księgach. Część pierwsza dzieła obejmowała siedem ksiąg i doprowadzona została do zajęcia Akragas przez Kartagińczyków w roku 406/405 przed Chr. Kolejne cztery objęły czasy Dionizjusza I, tj. do jego śmierci w roku 367/366. Ostatnie dwie księgi opisują panowanie Dionizjusza Młodszego do roku 367/366. Mimo swej nieukrywanej sympatii dla tyranów i tyranii, co znalazło wyraźny odzew w tendencji jego dzieła, niewątpliwie słusznie uchodzi Filistos za wybitnego historyka, bardzo kompetentnego w sprawach wojskowych i politycznych. W starożytności jednomyślnie uważano, że w swym pisarstwie podąża śladem Tukidydesa, co niewątpliwie uznać można za dowód wysokiego uznania. Diodor nie darzył Filistosa sympatią, podkreśla „niewiedzę tego pisarza”, ale dosyć obficie z niego korzystał (w ks. XIII-XIV); F.W. Walbank, *The Historians of Greek Sicily*, Kokalos 14-15, 1968-1969, s. 481-483; Meister, *Griechische Geschichtsschreibung*, s. 68-69; DNP 9 (2000), s. 818-819.
- 35 Tj. brat Dionizjusza, zob. niżej, rozdz. 17.1.
- 36 Turie, Turioj, Thurioi, Thurii, Copia, miasto w Lukanii w południowej Italii, założone w roku 443 przed Chr. w miejscu lub tuż w pobliżu nieistniejącej już wówczas polis Sybaris, przy udziale m.in. kolonistów z Aten. W drugiej połowie V w. należało do najlepiej rozwijających się miast południowej Italii; KIPauly 5, s. 802-803; PECS, s. 919; zob. V. Ehrenberg. *The foundation of Thurii*, *The American Journal of Philology* 69, 1948, s. 149-170; N.K. Rutter, *Diodorus and the foundation of Thurii*, *Historia* 22, 1973, s. 155-176; Hammond, *Grecja*, s. 378-379.
- 37 Rok 385/384 przed Chr.; Stylianou, s. 180.
- 38 Lucius Lucretius Tricipitinus Flavus, Servius Sulpicius Q.f. Ser.n. Camerinus, konsulowie (suffecti) roku 393 przed Chr.; Broughton I, s. 91.

- 39 Kaduzjowie, Kadusioi, Cadusii zamieszkiwali tereny od południowo-zachodniej strony Morza Kaspijskiego, według Stefana Bizantyńskiego s.v.: „między Morzem Kaspijskim a Morzem Czarnym”; według Strabona II C 508 siedziby ich znajdowały się w północnej Medii; niemal wszystko, co o nich wiemy, wiąże się z wysiłkami Persów ich podporządkowania; najpierw podbił ich Cyrus Wielki, ale zbuntowali się; Dariusz II zmarł (405/404) w momencie prowadzenia kampanii przeciwko Kaduzjom; Diodor opisuje niezbyt udaną wyprawę Artakserksesa II; por. także ks. II 33; z Kaduzjami walczył również Marek Antoniusz w czasie swojej wyprawy partyjskiej (35-34 przed Chr.); KIPauly 3, s. 43; DNP 6 (1999), s. 132; Stylianou, s. 183; Frigo, s. 271; Olmstead, s. 375-376.
- 40 Zakończyła się w roku 380; o problemach chronologicznych Diodora w tej kwestii zob. Frigo, s. 271-272.
- 41 Zob. wyżej, rozdz. 3.2.
- 42 Data (383?, 380?) tego porozumienia, jak i podjęte zobowiązania budzą wątpliwości; Stylianou, s. 185-186; Frigo, s. 271; T.T.B. Ryder, Spartan relations with Persia after the King's Peace: a strange story in Diodorus XV 9, *Classical Quarterly* 13, 1963, s. 105-109.
- 43 Rok 385 po Chr.; Stylianou, s. 188.
- 44 Co na pewno nie stało się ani w trakcie wojny peloponeskiej (431-404), ani korynckiej (395-387); podkreślana przez Diodora lojalność Mantinejczyków służy uwypukleniu spartańskiej samowoli; Frigo, s. 271.
- 45 Rzeka Ofis (Ophis) przepływała wówczas nie obok Mantinei, lecz przez jej środek; dopiero po ponownym założeniu miasta w roku 370 przed Chr. jej koryto znalazło się poza murami; spiętrzenie wody było dla Mantinei śmiertelnym zagrożeniem, ponieważ domy i mury obronne zbudowane były z łatwo rozmiękczających się glinianych cegieł; Stylianou, s. 189-190; Frigo, s. 272.
- 46 Diodor przemilczał fakt, że oszczędzono demokratów, za którymi ujął się król Agesipolis, proszony o to przez swego ojca, przebywającego na wygnaniu byłego króla spartańskiego Puzaniasza; zob. Ksenofont, *Historia grecka* V 2.6; Frigo, s. 272.
- 47 Zarówno na wschodnim (Lisso i Issa w Dalmacji), jak i na zachodnim (Atria, Ankona w delcie Padu) wybrzeżu; Berve, *Tyrannis I*, s. 235-236; Frigo, s. 272-273; DNP 3 (1997), s. 627; zob. W. Pająkowski, *Die Illyrier. Illyrii proprie dicti. Geschichte und Siedlungsgebiete. Versuch einer Rekonstruktion*, Poznań 2000, s. 142-144 („Die Syrakusische Expansion in der Adria”).
- 48 Co wydaje się nonsensem; mamy tu raczej do czynienia z toposem bezbożnego, pozbawionego skrupułów tyra; Frigo, s. 273; zob. Stylianou, s. 192; jako realne przyjmuje D.M. Lewis, [w:] *CAH² VI*, s. 147.
- 49 Molossowie, Molossi, Molossoi, jedno z głównych plemion starożytnego Epiru, na ich obszarze znajdowała się Dodona ze słynną świątynią Zeusa;

- w V w. przed Chr. utworzyli niezależne królestwo, które przetrwało do roku 234/233 przed Chr.; KIPauly 3, s. 1401-1402; DNP 8 (2000), s. 348-349.
- 50 Alketas syn Tarypasa, król Molossów (385-370); wygnany ze swego kraju, znalazł schronienie na dworze Dionizjusza I w Syrakuzach; z jego pomocą zdołał odzyskać tron; w 375 przystąpił do (drugiego) Związku Morskiego, w 374 r. musiał jednak uznać zwierzchność Jazona z Feraj; KIPauly 1, s. 261; DNP 1 (1996), s. 499; Pająkowski, Illyrier, s. 144; Frigo, s. 273.
 - 51 Wyspa przy środkowym wybrzeżu Dalmacji (dzis. Hvar/Lesina); osiedlili się na niej koloniści z Paros (w roku 385 przed Chr.), stąd nazwa (Pharos); PECS, s. 699; Frigo, s. 273.
 - 52 Miasto nadmorskie w południowej Ilirii (dzis. Lezhë/Alessio w Albanii), przy ujściu rzeki Drin; ostatnio uważa się, że Diodor pomylił Lissos z Issa (dzis. Vis / Lissa), wyspą i miastem przy (chorwackim) wybrzeżu Dalmacji; Frigo, s. 273, 274; PECS, s. 520; DNP 7 (1999), s. 258; CAH² VI, s. 148.
 - 53 Końcówka rozdziału, po niewielkiej luce w tekście, odnosi się do Syrakuz, położonych nad rzeką Anapos; nie ma jasności, o jakie świątynie chodzi, podobnie jak nieznana jest lokalizacja gimnazjonów; Frigo, s. 273-274.
 - 54 Rok 384/383 przed Chr.; w inskrypcjach występuje forma Diejtrefes (Διειτρέφης); Stylianou, s. 197; Frigo, s. 274.
 - 55 L. Valerius L.f. P.n. Potitus, M. Manlius T.f. A.n. Capitolinus, konsulowie roku 392 przed Chr.; Broughton I, s. 92; Frigo, s. 274.
 - 56 Rok 384 przed Chr.
 - 57 Sławny woźnica, pochodził z Kaulonii w południowej Italii; miasto to zostało doszczętnie zniszczone przez Dionizjusza I w roku 389, jego mieszkańcy przesiedleni do Syrakuz, dlatego Dikon wystąpił w Olimpii jako „Syrakuzanin”; Stylianou, s. 197; Frigo, s. 274.
 - 58 Zob. wyżej, rozdz. 13.4; Frigo, s. 274.
 - 59 Czyli przeciwko Etrurii; Stylianou, s. 197-199.
 - 60 Agyllos, Agylla: dawna nazwa miasta Caere (dzis. Cerveteri) w południowej Etrurii; KIPauly 1, s. 996 (s.v. Caere); PECS, s. 180 (s.v. Caere); Stylianou, s. 199; Frigo, s. 274.
 - 61 Pyrgoi, Pyrgi, port miasta Caere; KIPauly 4, s. 1258-1259; DNP 10 (2001), s. 638-639; Stylianou, s. 199.
 - 62 Rok 383/382; Stylianou, s. 199.
 - 63 L. Lucretius Tricipitinus Flavus, Ser. [u Diodora błędnie Sen.] Sulpicius Q.f. Ser.n. Camerinus, L. (lub M.) Aemilius Mam.f. M.n. Mamercinus, L. Furius L.f. Sp.n. Medulinus; poza tym niewymienieni przez Diodora: Agripp. Furius Sex. f. Fusus, C. Aemilius Ti.f. Ti.n. Mamercinus – trybuni wojskowi consulari potestate roku 391 przed Chr.; Broughton I, s. 93; Frigo, s. 274.
 - 64 Tzw. trzecia wojna kartagińska, trwała w latach 382-374, ale Diodor, w wyniku niezbyt starannego ekscerptu z przekazu Efora, sprowadza ją do jednego

- roku; DNP 3 (1997), s. 627; Stylianou, s. 200-208; Frigo, s. 274; CAH² VI, s. 148-149.
- 65 Magon, Mago, wódz kartagiński w latach 397-375; w roku 396 zniszczył w pobliżu Katany flotę Syrakuz, próbował bezskutecznie, połączywszy się z drugim z wodzów kartagińskich, Himilkonem, który dowodził siłami lądowymi, zdobyć Syrakuzy, por. Diodor XIV 59-61; w 393 Dionizjusz I pokonał go w bitwie lądowej pod Abakainon, gdy z połączonymi siłami Sykelotów próbował zdobyć Messynę; rok później na czele osiemdziesięcioletniej armii wyruszył z północnego wybrzeża w głąb Sycylii, aby zaatakować Syrakuzy, zatrzymany przez Dionizjusza i Agrysa pod Agyrion, zmuszony został do zawarcia niekorzystnego dla Kartaginy pokoju, na mocy którego Dionizjusz otrzymał większość Sycylii (por. Diodor XVI 95-96); w roku 383 jako sufeta i głównodowodzący podjął znów walkę przeciwko Dionizjuszowi, poległ jednak pod Kabałą w 375, gdzie też został pochowany; nie był królem, tylko sufetą, tj. sędzią, czyli urzędnikiem wybieranym na przeciąg jednego roku; KIPauly 3, s. 888; W. Huss, *Geschichte der Karthager*, München 1985, s. 124-140, 458-466; Stylianou, s. 203-204; Frigo, s. 274.
- 66 Miejsowość Kabała nie występuje w innych źródłach, ale chodzi o zachodnie rejony Sycylii; Diodor datuje bitwę na wiosnę roku 382, wydaje się jednak, że miała ona miejsce ok. r. 375, już po zajęciu przez Dionizjusza Krotonu w południowej Italii (379); DNP 3 (1997), s. 627; Huss, *Karthager*, s. 138; Stylianou, s. 204; Frigo, s. 274.
- 67 O imieniu Himilkon; Huss, *Karthager*, s. 139; Stylianou, s. 205.
- 68 Lokalizacja niepewna, być może w pobliżu Panormos; Frigo, s. 275; Stylianou, s. 206; Huss, *Karthager*, s. 139.
- 69 Brat Dionizjusza I, nie zawsze pozostawali w przyjaznych stosunkach, dlatego też krążyła wersja, że Dionizjusz przyczynił się do śmierci Leptinesa lub wręcz ją sprowokował; KIPauly 3, s. 580-581; DNP 7 (1999), s. 74 s.v. Leptines [2]; Stylianou, s. 206; Frigo, s. 275.
- 70 Najwcześniej w roku 374; Frigo, s. 275; zdaniem jednak Stylianou, s. 200-202, przed rokiem 378/377.
- 71 Na zachód od Akragas.
- 72 Relacja Diodora sugeruje, że obie bitwy rozegrały się w roku 382, a pokój zawarto bezpośrednio po bitwie pod Kronion, czyli również w roku 382; wiele wskazuje jednak na to, że pokój podpisano najwcześniej w roku 374 przed Chr.; Huss, *Karthager*, s. 140; Frigo, s. 275.
- 73 Zob. wyżej, rozdz. 3.2.
- 74 Niewykluczone, że syn Glosa; Stylianou, s. 208.
- 75 Leuke, Leuce, Leukai, Leucae: chodzi o jońskie miasto Leukai w północnej części Zatoki Smyrneńskiej, przy ujściu rzeki Hermos; PECS, s. 505-506; DNP 7 (1999), s. 100; Stylianou, s. 208, 543; Frigo, s. 275.

- 76 Kladzomeny, Klazomenaj, miasto greckie w Lidii w Azji Mniejszej, na południowym brzegu Zatoki Smyrneńskiej, w pobliżu dzis. miejscowości Burla. Założone zostało przez osadników z Kolofonu. Ze strachu przed Persami mieszkańcy przenieśli miasto na leżącą naprzeciw wyspę, która później, z polecenia Aleksandra Wielkiego, z łądem stałym połączona została groblą; KIPauly 3, s. 225; PECS, s. 458.
- 77 Kyme (dzis. Namurt Limani), miasto w Eolidzie małoazjatyckiej, ok. 40 km na północ od Smyrny (dzis. Izmir); PECS, s. 472-473.
- 78 Informacja o nim pojawia się tylko u Diodora; w Leuke znajdowała się świątynia Apollona, któremu zapewne dedykowane były uroczystości związane ze świętem; RE XXIII (1957), s. 817; Frigo, s. 275.
- 79 Rozdziały 19-23 stanowią relację z tzw. wojny olintyjskiej, tj. działań Sparty i Związku Peloponeskiego przeciwko Olintowi w latach 382-379; w jej efekcie udało się Sparcie rozwiązać Związek Chalkidycki; zob. Frigo, s. 275; Hammond, Grecja, s. 550-552; M. Zahrnt, Olynth und die Chalkidier, München 1971, s. 90-97; CAH VI², s. 156-163.
- 80 Amyntas III, panował w latach 393/392 – 370; KIPauly 1, s. 323; DNP 1 (1996), s. 636.
- 81 W roku 392, na przeciąg prawie dwóch lat; odzyskał tron dzięki poparciu Tesalów; niewykluczone, że ta informacja o inwazji Ilirów to dublet ks. XIV 92.3; Pająkowski, Illyrier, s. 139; Stylianou, s. 212; Hammond, Macedonia, s. 85-86.
- 82 Flius, Fleius, Fleiasios, Phlious miasto w północno-wschodniej części Peloponezu, na południowy zachód od Koryntu, ok. 2 km na zachód od Nemei (w Argolidzie); Spartanie wysłali armię przeciwko Flius późną jesienią roku 381, miasto skapitulowało, po długim oblężeniu, z głodu, w połowie roku 379; PECS, s. 707; DNP 9 (2000), s. 907-908; IACP, s. 613-614 nr 355; Hammond, Grecja, s. 550; Frigo, s. 276.
- 83 Agsipolis II z rodu Agiadów, syn króla Pauzanasza (który skazany został na wygnanie w roku 395), starszy brat Kleombrotosa I, panował w latach 395-380; DNP 1 (1996 / 1999), s. 255-256 nr [1].
- 84 Agesilaos II z rodu Eupatrydów, panował w latach 400-360/359; DNP 1 (1996 / 1999), s. 254 nr [2].
- 85 Rok 382/381; Stylianou, s. 210, 221.
- 86 W rzeczywistości sześciu: Q. Fabius M.f. Q.n. Ambustus; K. Fabius M.f. Q.n. Ambustus; N. Fabius M.f. Q.n. Ambustus, Q. Sulpicius Longus, Q. Servilius Q.f. P.n. Fidenas, P. Cornelius P.f. M.n. Maluginensis – trybuni wojskowi consulari potestate roku 390 przed Chr., por. Diodor XIV 110,1; Broughton I, s. 94-95.
- 87 Cytadela w Tebach.
- 88 Lato 382 przed Chr.; wedle przekazu Ksenofonta (Historia grecka V 2.25-27) stało się tak w wyniku zdrady Leontiadesa, przywódcy stronnictwa prospar-

- tańskiego; Fojbidas zajął Kadmeję bez walki; Stylianou, s. 209-210, 221-222; Frigo, s. 276; Hammond, Grecja, s. 552.
- 89 Był bratem przyrodnim króla Agesilaosa II. W latach 392-381 wielokrotnie dowodził flotą spartańską, nauarchos w roku 387/386; w roku 382 jako harmosta odniósł znaczące sukcesy w wojnie z Olintem, w 381 został jednak pokonany i poległ na polu bitwy; DNP 12/1 (2002), s. 99.
- 90 Rok 381-380; Stylianou, s. 225.
- 91 L. Valerius L.f. L.n. Poplicola, L. Verginius Tricostus, P. Cornelius, A. Manlius (T.f. A.n. Capitolinus), L. Aemilius Mam.f. M.n. Mamercinus, Lucius Postumius Albinus Regillensis (z niego Diodor uczynił dwie osoby: Lucius i Postumius), L. Papirius (Mugillanus?), M. Furius – trybuni wojskowi consulari potestate roku 389; Broughton I, s. 96-97; Stylianou, s. 222; Frigo, s. 277.
- 92 Agesipolis I, z rodu Agiadów. Był synem króla Pauzanasza i starszym bratem Kleombrotosa I; tron objął w roku 395, gdy po bitwie pod Haliartos jego ojciec musiał pójść na wygnanie (zob. Diodor XIV 89). Początkowo w jego imieniu sprawował władzę jego krewny Arystodemos, ale już w roku 388/387 odniósł pierwsze sukcesy w wojnie z Argiwami, trzy lata później (385/384) zmusił Mantinejczyków do diojkismos (rozwiązania polis i rozproszenia ludności w czterech wsiach). Zmarł w trakcie oblężenia Olintu w roku 380; DNP 1 (1996), s. 255-256.
- 93 Rok 380/379; Stylianou, s. 226.
- 94 T. Quinctius T.f. L.n. Cincinnatus Capitolinus, Q. Servilius Q.f. P.n. Fidenas, L. Iulius Iulius, L. Aquilius Corvus, L. Lucretius Flavus Tricipitinus, Ser. Sulpicius Rufus – trybuni wojskowi consulari potestate roku 388; Stylianou, s. 226; Broughton I, s. 98-99.
- 95 Setna olimpiada przypadła na rok 380 przed Chr.
- 96 Do roku 371, poległ w bitwie pod Leuktrami; zob. niżej, rozdz. 55.3; Frigo, s. 277.
- 97 Kapitulacja Olintu; por. Ksenofont, Historia grecka V 3.26; Frigo, s. 277.
- 98 Rok 379/378; Stylianou, s. 229.
- 99 L. Papirius Cursor, Cn. Sergius Fidenas Coxo, L. Aemilius Mam.f. M.n. Mamercinus, Licinus Menenius T.f. T.n. Lanatus, L. Valerius L.f. L.n. Poplicola, ?A. Mallius (Manlius) – trybuni wojskowi consulari potestate roku 387; Stylianou, s. 229; Broughton I, s. 99.
- 100 Miasto zniszczył Dionizjusz I, zob. ks. XIV 107.2: „Dionizjusz, władca Syrakuzan, wyruszył ze swą armią do Hipponion, mieszkańców tego miasta przesiedlił do Syrakuz, po czym zrównał Hipponion z ziemią, a jego terytorium przydzielił Lokrom” (przekł. Ireneusz Ptaszek); odbudowa Hipponion wpisuje się w wydarzenia trzeciej wojny kartagińsko-syrakuzańskiej; Frigo, s. 277.
- 101 Jest kwestią dyskusyjną, czy zaraza pojawiła się rzeczywiście w tym momencie, czy też dopiero w roku 368/367, tj. tuż przed wybuchem czwartej wojny kartagińsko-syrakuzańskiej, zob. niżej, rozdz. 73.1-4; Frigo, s. 277.
- 102 Rok 378/377; Stylianou, s. 230.

- 103 M. Furius L.f. Sp.n. Camillus, Ser. Cornelius P.f. M.n. Maluginensis, Q. Servilius Q.f. P.n. Fidenas, L. Quinctius Cincinnatus, L. Horatius Pulvillus, P. Valerius L.f. L.n. Potitus Poplicola, trybuni wojskowi z władzą konsularną w roku 386; Stylianou, s. 230; Broughton I, s. 100-101.
- 104 Datowanie Diodora jest za „niskie” o jeden rok; w rzeczywistości Spartanie zostali wygnani z Teb zimą roku 379/378; Stylianou, s. 230; Frigo, s. 278; Hammond, Grecja, s. 566-569.
- 105 Zob. ks. XIV 6.3; 32.1.
- 106 Jednak z obawy przed Spartanami Ateńczycy dosyć szybko, przynajmniej oficjalnie, z pomocy tej się wycofali; Frigo, s. 278.
- 107 Na karę śmierci skazani zostali Herippidas i Arkesos, grzywną obłożono Lysanoridasa, który uciekł ze Sparty; zob. Plutarch, Żywot Pelopidasa 13.3; Frigo, s. 278; H.W. Parke, Herippidas, Harmost at Thebes, *Classical Quarterly* 21, 1927, s. 159-165.
- 108 Miasto w Beocji, położone na zachód od Teb; od roku 379/378 z garnizonem spartańskim pod dowództwem Sfodriasa; PECS, s. 911-912; Frigo, s. 278.
- 109 Przekaz Diodora jest jedynym, i raczej wątpliwym, dowodem tej akcji; być może historyk pomylił Satricum z Sardinia, miastem Wolsków położonym w pobliżu Ancjum, kolonią rzymską od roku 385; I. Didu, *Il supposto invio di coloni Romani in Sardegna nell'anno 378/7 AC*, *Athenaeum* 50, 1972, s. 310-329; Frigo, s. 278; zob. jednak Stylianou, s. 243-244: „But whatever the precise motive and timing might have been, a Roman colony to Sardinia at approximately this time is far from impossible”.
- 110 Rok 377/376; inna forma imienia: Kallias (Callias); Stylianou, s. 244; Frigo, s. 278.
- 111 Rok 385; Stylianou, s. 244; Broughton I, s. 101.
- 112 Odbudowując w ten sposób Związek Beocki, rozwiązany na mocy ustaleń pokoju królewskiego (Antalkidasa); Diodor datuje to wydarzenie na początek roku 378, co jest raczej wątpliwe, realniejszy jest 377/376; nowy Związek zasadniczo różnił się od poprzedniego, jego sercem stało się zgromadzenie ludowe w Tebach, otwarte także dla obywateli innych miast beockich; Stylianou, s. 244-247; Frigo, s. 278-279.
- 113 Skondensowaną informację o zbrojeniach obu stron w tłącym się konflikcie między Egipcjanami a Persami przejął Diodor od Efora, ale włączył ją w tok swej narracji zbyt późno. Akoris zmarł w roku 380, a władzę w Egipcie przejął Nektanebos I. Już zimą roku 379/378 Chabrias pojawił się w środkowej Grecji; jego zasługi w Egipcie (m.in. budowa fortyfikacji) przypadają na drugą połowę roku 380, skąd odwołano go w roku 380/379; wtedy też do Egiptu skierowany został Ifikrates; Frigo, s. 279.
- 114 Zob. wyżej, rozdz. 2.3.
- 115 Chabrias, znakomity ateński wódz, typ kondotiera; w latach 389-388 walczył na Peloponezie przeciwko Spartanom, rok później na czele ateńskich sił zbroj-

nych wspierał króla Euagorasa w walkach na Cyprze przeciwko Persji; po pokoju Antalkiadasa (pokój królewski) w roku 387/386 zaangażował się jako najemnik w służbie faraonów Akorisa i Nektanebosa I, z sukcesem broniąc Deltę, w latach 385-383, przeciwko Persom; jesienią 376 rozbił flotę spartańską w pobliżu Naksos, w 375 pokonał trackich Trybalów; potem ponownie udał się na służbę do Egiptu, gdzie walczył w armii faraona Tachosa; po jego upadku w 359 roku odwołany został do Aten; poległ w 357 na Chios, podczas wojny ze sprzymierzeńcami; KIPauly 1, s. 1120; DNP 2 (1997 / 1999), s. 1080-1081; Hammond, Grecja, s. 546, 601; Davies, Athenian Proprietary Families, nr 115086; McQueen, s. 72-73.

- 116 Na nową wyprawę do Egiptu; Farnabazos był wcześniej satrapą Frygii Hellespontkiej; odwołany do Suzy, poślubił córkę królewską i objął dowództwo w poprzedniej wyprawie do Egiptu, zakończonej fiaskiem; Stylianou, s. 260-261.
- 117 Ifikrates z Ramnus (dem w Attyce), należał do grona najwybitniejszych ateńskich wodzów pierwszej połowy IV w.; typ „kondotiera”; w czasie wojny koryntyjskiej przejął dowództwo nad najemnikami, zwerbowanymi przez Konona, i stworzył z nich znakomicie wyćwiczony korpus peltastów, którzy, dzięki lekkiemu uzbrojeniu, byli bardziej mobilni na polu walki niż hoplici; zreformował uzbrojenie peltasty, wyposażając go w mniejszą tarczę, dłuższy oszczep, w miejsce sztyletu wprowadzając krótki miecz, nadający się do walki wręcz, oraz lekkie buty, nazwane jego imieniem (niżej, rozdz. 44); jako stałą innowację wprowadził także trwale ufortyfikowany obóz; w roku 392 podjął ekspedycje zbrojne daleko w głąb Peloponezu, szczególnie do Arkadii, w 390 w okolicach Koryntu (w pobliżu Lechajonu) zniszczył siłami swoich peltastów oddział (mora) spartańskich hoplitów; w roku 388/387 dowodził flotą ateńską na wodach Hellespontu, następnie przeszedł na służbę króla trackiego Kotysa I i poślubił jego córkę, dzięki czemu otrzymał w darze (ślubnym?) miasta Drys i Antissa; na zlecenie Aten stanął na czele najemników, którzy w szeregach satrapy Farnabazosa walczyli przeciwko Egipcjom; pokonał Egipcjan (por. niżej, rozdz. 42.4-5), poróżnił się jednak z Farnabazosem, w związku z czym powrócił do Aten; wraz z Chabriasem dowodził flotą ateńską na Morzu Jońskim w roku 372, a następnie (370/369) jako strateg wsparł Spartan w ich walce z Beotami; w końcu, zniechęcony do Ateńczyków, wrócił do Tracji (365), aby w roku 360 walczyć przeciwko nim przy boku Kotysa I, z którym w rezultacie też się poróżnił. W czasie wojny ze sprzymierzeńcami Ateńczycy ponownie powołali go na stratega, oskarżony jednak, jak donosi Diodor, o mało energiczne prowadzenie wojny, mimo że uniewinniony, opuścił Ateny; wkrótce potem zmarł; pochodził ze skromnej rodziny, ojciec jego był prawdopodobnie szewcem; KIPauly 2, s. 1449; McQueen, s. 80-81; Hammond, Grecja, s. 541; Davies, Athenian Proprietary Families 600-300 BC, nr 7737; por. Frigo, s. 286-287 (komentarz do rozdz. 44.1, w kwestii wprowadzonych przez Ifikratesa innowacji w uzbrojeniu i taktyce walki).

- 118 Chodzi o pokój Antalkidasa (pokój królewski) z roku 387/386, zob. ks. XIV 110.2-4.
- 119 Sfodriadas, Sfodriades, Sfodrias, spartański harmosta w Tespiach, zob. wyżej, rozdz. 27.4; Stylianou, s. 261-262; Frigo, s. 280.
- 120 Hammond, Grecja, s. 566-567.
- 121 W roku 378; KIPauly 3, s. 88.
- 122 Timoteos syn Konona, jeden z najwybitniejszych polityków i wodzów ateńskich pierwszej połowy IV w. przed Chr.; przyjaciel Izokratesa; jako strateg w roku 376/375 przyczynił się do wejścia Akarnanii, Korkyry i Kefalenii do Drugiego Związku Morskiego, pod Alyzją (u zachodnich wybrzeży Akarnanii) odniósł zwycięstwo nad flotą spartańską. Wdzięczni Ateńczycy postanowili uhonorować Timoteosa posągiem. W roku 366 brał udział w zdobywaniu Samos, z sukcesem walczył na Chersonesie i w Tracji, nie miał szczęścia pod Amfipolis; w roku 358/357 zabezpieczał Eubeję przeciwko Tebom; w trakcie wojny ze sprzymierzeńcami obwiniony został o przyczynienie się do klęski pod Embatami, co zakończyło jego karierę polityczną i wojskową; zmarł na wygnaniu w roku 354, w Chalkis na Eubei; KIPauly 5, s. 849; McQueen, s. 81; Hammond, Grecja, s. 601. Zob. niżej, rozdz. 36.5-6; 47.2; DNP 12/1 (2002), s. 597 nr [4].
- 123 Zob. wyżej rozdz. 29.2.
- 124 Kallistratos, syn Kallikratesa z demu Afidna; znaczący polityk ateński V/IV w. przed Chr.; w roku 378 wybrany został na stratega obok Timoteosa i Chabriasa, ponownie powołano go na ten urząd w roku 373/372 i 372/371; wywarł duży wpływ na kształt Drugiego Związku Morskiego; obok Ifikratesa stał się zaciętym przeciwnikiem Timoteosa; w roku 371 reprezentował Ateny podczas rozmów pokojowych ze Spartą; w późniejszych latach mocno obstawał za wsparciem Sparty w jej konflikcie z Tebami; utrata Propos na rzecz tych ostatnich (w roku 366), przy jednoczesnym braku spartańskiej pomocy, doprowadziły do oskarżenia Ifikratesa i Chabriasa o zdradę (προδοσία), uniknął wyroku dzięki swemu krasomówczemu darowi; w roku 365/364 dowodził flotą ateńską na Samos; prawdopodobnie w roku 362, uwikłany w kolejny proces, udał się na dobrowolne wygnanie, aby uniknąć śmierci; powrócił do Aten w roku 355 i wówczas dokonano na nim egzekucji; KIPauly 3, s. 88-89; DNP 6 (1999), s. 205-206 s.v. Kallistratos nr [2].
- 125 Powstaje Drugi Ateński Związek Morski; wydarzenie miało miejsce dokładnie sto lat od utworzenia pierwszego Związku Morskiego, czyli w roku 378; Diodor stosuje chronologię zaniżoną o jeden rok, dlatego podaje datę 377; Stylianou, s. 270-272; Bravo et alii, s. 280-285.
- 126 Hestiaia, Histiaia, Hestiaja, miasto na północnym wybrzeżu Eubei, po założeniu ateńskiej kolonii (przez Peryklesa, w roku 446, zob. ks. XII 7.1; 22.2; Tukidydes I 114.3; Plutarch, Żywot Peryklesa 23.4) zwane z reguły Oreos; Histiaja leżała w głębi kraju na miejscu dzisiejszej miejscowości Orei, natomiast antyczne Oreos najprawdopodobniej na wybrzeżu, w pobliżu dzisiejszego

- Molos, z portem; po wycofaniu się Ateńczyków obie miejscowości połączyły się murem, miały w konsekwencji dwa akropole, jeden nad morzem, drugi w mieście górnym; KIPauly 2, s. 1189-1190; PECS, s. 396; Frigo, s. 280.
- 127 W roku 379; KIPauly 2, s. 1323.
- 128 Tyran w Feraj w latach 380-370; Ferai, Pherai, Pherae, miasto w południowo-wschodniej Tesalii, w pobliżu dzisiejszej miejscowości Velestino, z ważnym portem Pagasaj; historycznie najstarsza polis w Tesalii; w okresie wojny peloponeskiej Feraj były sojusznikiem Aten; okres największego rozkwitu wiąże się z władzą tyranów: w roku 405/404 przed Chr. Lykofron, jeden z najbogatszych obywateli Feraj, przechwycił władzę w mieście i ogłosił się tyranem; po jego śmierci władzę przejął syn, Jazon (Jazon z Feraj), który rozszerzył swoje władztwo na całą Tesalię, w roku 374 wybrany został na hegemonia (tagos) Związku Tesalskiego (zob. Ksenofont, Historia grecka VI 1.18); padł ofiarą zamachu arystokratycznego w roku 370, ale władzę zdołał przejąć jego bratanek Aleksander, który rządził Tesalią jako tagos aż do 358 przed Chr.; KIPauly 4, s. 727; PECS, s. 702-703; DNP 9 (2000), s. 767; F. Stählin, *Das hellenische Thessalien*, Stuttgart 1924, s. 104-108; S. Sprawski, *Jason of Pherae. A Study on History of Thessaly in Years 431-370 B.C.*, Kraków 1999; idem, *Alexander of Pherae: infelix tyrant*, [w:] *Ancient Tyranny*, red. S. Lewis, Edinburgh 2006, s. 135-147; McQueen, s. 77.
- 129 Therip[p]ides; poza tą wzmianką Diodora całkowicie nieznanymi; niewykluczone jednak, że jest tożsamy z Herippidasem, harmosą Kadmei; por. wyżej, rozdz. 27.3 z komentarzem; Frigo, s. 28.
- 130 Wbrew Diodorowi (także rozdz. 95.1) wyspy te stanowią północną część archipelagu Sporadów; por. komentarz Frigo, s. 281, 315.
- 131 Mamy do czynienia z reorganizacją, wobec wzrastającego niezadowolenia jego członków, Związku Peloponeskiego (Symmachii Spartańskiej), w poszerzonym (o trzy ostatnie wymienione części) kształcie; szczegóły te znamy tylko z przekazu Diodora; Stylianou, s. 281-285; Frigo, s. 281.
- 132 Pod nazwą tą kryją się miasta południowo-wschodniego pogórza Argolidy: Epidaurus, Trojzen, Hermione i Halieis; zob. ks. XII 43.1: „część wybrzeża zwana Akte” (przekł. Anna Skucińska); Sherman, s. 33; Frigo, s. 281.
- 133 Chodzi o bitwę pod Sardes z roku 395 przed Chr., zob. ks. XIV 80.2-4; Stylianou, s. 285; Frigo, s. 281.
- 134 Jednostka specjalna; tworzyli ją żołnierze pochodzący ze Skiritis (zob. niżej, rozdz. 64.3), krainy (chora) w północnej Lakonii, między wschodnioarkadyjskim a spartańskim obniżeniem terenu; obejmowała obszar 13 km długości i 4 szerokości; początkowo zaliczana była do Arkadii; mora skirycka ustawiana była zawsze na skrajnej pozycji lewego skrzydła falangi. Polityczny status mieszkańców Skiritis (Skirytów) zbliżał ich do periojków, ale obie te grupy były wyraźnie rozróżniane (zob. e.g. Ksenofont, Historia grecka V 2.24); KIPauly 5, s. 229; DNP11 (2001), s. 615 s.v. Skiritai, Skiritis.

- 135 Zob. wyżej, rozdz. 27.4.
- 136 Zob. wyżej, rozdz. 29.2.
- 137 Możliwe, że chodzi o dwóch eforów, którzy każdorazowo towarzyszyli królowi spartańskiemu w trakcie kampanii zbrojnej; Frigo, s. 282.
- 138 Chodzi o bitwę pod Leuktrami w 371 (niżej, rozdz. 51-56) i Mantinęją w 362 (niżej, rozdz. 84-87); Frigo, s. 282.
- 139 Rok 371.
- 140 Rok 362.
- 141 Chodzi o pomnik, wystawiony na cześć Chabriasa na agorze ateńskiej; pokazywał on go w pozie żołnierskiej opisanej w rozdz. 32.5; o pomniku Chabriasa pisze również Nepos, *Żywot Chabriasa*, rozdz. 1: „Manewr ten tak zasłynął w Grecji, że Chabrias zażądał, by jego posąg ustawiony przez Ateńczyków na agorze, został wyrzeźbiony w takiej właśnie pozie, jaką wtedy przyjęli jego żołnierze” (przekł. Małgorzata Kamińska); Stylianou, s. 299-301; Frigo, s. 282.
- 142 Zob. Stylianou, s. 301-302.
- 143 Druga wyprawa Agesilaosa do Beocji, rok 377; Stylianou, s. 302-305; Frigo, s. 282-283.
- 144 Bitwa pod Naksos, wrzesień 376; Stylianou, s. 305; Frigo, s. 283.
- 145 Najprawdopodobniej tożsamy z nauarchą spartańskim, który pojawia się w źródłach w roku 396/395 (walczył wówczas z Kononen); wiemy, że w roku 388 jako poseł spartański przebywał w Syrakuzach; uwikłany był w sprzedaż Platona w niewolę (wyżej, rozdz. 7.1); zginął w trakcie trzęsienia ziemi w Helike w roku 373; Stylianou, s. 305; Frigo, s. 283; DNP 10 (2001).
- 146 W roku 406; zob. ks. XIII 97.3 – 103.2.
- 147 Efektem tego było wystawienie wspomnianego pomnika (wyżej, rozdz. 33.4); poza tym uhonorowano Chabriasa złotym wieńcem i zwolnieniem od podatków; Frigo, s. 283.
- 148 W roku 394 przed Chr.; zob. ks. XIV 83.4-7.
- 149 Marek Maniliusz = Marek Manliusz Kapitołiński (M. Manlius Capitolinus), konsul roku 392 przed Chr., interrex w 387; sławę zdobył przede wszystkim jako obrońca Kapitolu w trakcie inwazji Galów (Celtów) na Rzym w roku 387 (390), stąd jego zaszczytny przydomek Capitolinus; Diodor epizod ten przedstawia w ks. XIV 116.5-7: „Gdy Celtowie spostrzegli ślady pozostawione przez kogoś, kto niedawno wchodził [na Kapitol], postanowili wdrzeć się nocą na wzgórze tą samą drogą. Toteż około północy niektórzy Celtowie wspięli się po skałach na wzgórze, [wykorzystawszy fakt, że] strażnicy – jako że stali w miejscu trudno dostępnym – sprawowali swe obowiązki bez należytej czujności. (6) I chociaż udało im się zmylić strażę, to jednak zostali dostrzeżeni przez chowane tam święte gęsi bogini Hery [= Junony – LM], które zobaczyły wspinających się ludzi i podniosły wielki wrzask. Gdy strażnicy zbiegli się na to miejsce, ogromnie zatrwożeni Celtowie nie odważyli się kontynuować

ataku. Wówczas niejaki Marek Malliusz [= *Manliusz – LM*], człowiek cieszący się ogólnym szacunkiem, przybiegłszy ze wsparciem dla obrońców tego miejsca, odciął mieczem rękę jednego ze wspinających się [Celtów], swoją podłużną tarczą uderzył go w pierś, po czym zrzucił ze wzgórza. (7) Gdy drugi ze wspinających się zginął w podobny sposób, wszyscy pozostali pospiesznie rzucili się do ucieczki. A ponieważ skały były tam strome i urwiste, wszyscy, spychani [przez masę napierających] w dół, ponieśli śmierć. Wskutek tego, gdy Rzymianie przysłali poselstwo w sprawie zakończenia walk, [Celtowie] dali się przekonać do wzięcia tysiąca funtów złota, opuszczenia miasta i wycofania się z terytorium rzymskiego” (przekł. Ireneusz Ptaszek); później jednak oskarżony został o dążenie do władzy królewskiej (*adfectatio regni*), a następnie, w roku 384, skazany na śmierć; jego dom, na mocy uchwały ludu, został zniszczony, a rodowi Manliuszy (*gens Manlia*) zakazano nadawania potomkom *praenomen Marcus*; zob. relację Liwiusza VI 14-20, zwłaszcza 20: „uznano go w pełni winnym i z całą bezwzględnością wydano nań smutny i nawet dla samych sędziów przykry wyrok (...). Trybuni kazali go strącić ze Skały Tarpejskiej, tak że to samo miejsce dla tego samego człowieka było pomnikiem i wyjątkowej chwały, i najstraszniejszej kary. Do tego jeszcze po śmierci napiętnowano jego pamięć: z jednej strony postanowieniem publicznym, przez to, że – ponieważ dom jego stał tam, gdzie dziś jest świątynia i mennica Monety – przeprowadzono uchwałę, że żaden patrycjusz nie może mieszkać na zamku ani na Kapitolu, z drugiej zaś postanowieniem rodowym, gdyż ród Manliusza zastrzegł sobie, by odtąd żaden Manliusz nie nosił imienia Marek” (przekł. Andrzej Kościółek); DNP 7 (1999), s. 823-824 nr [I 8] dalszymi źródłami; Frigo, s. 283; T.P. Wiseman, *Topography and Rhetoric: The Trial of Manlius*, *Historia* 28, 1979, s. 32-50.

150 Rok 376/375; Stylianou, s. 311.

151 Ale Diodor wymienia tylko trzech: Ser. Sulpicius Rufus, C. Papirius, T. Quintus Cincinnatus (*Capitolinus*); poza nimi: Ser. Cornelius P.f. M.n. Maluginensis; P. Valerius L.f. L.n. Potitus Poplicola, M. Furius Camillus; rok 384; Broughton I, s. 102; Frigo, s. 283.

152 Zob. także niżej, rozdz. 50.1.

153 Trybalowie, Triballoi, plemię pochodzenia iliryjsko-trackiego; jego siedziby znajdowały się w Tracji, po południowej stronie Dunaju, między rzekami Morawa i Iskyr; DNP 112/1 (2002), s. 793-794; Stylianou, s. 311; Frigo, s. 283.

154 Błąd Diodora, o dalszych działaniach Chabriasa zob. niżej, rozdz. 68.1, 69.1-4; 92.3; Chabrias zginął w starciu morskim w trakcie oblężenia Chios w roku 357, o czym Diodor sam pisze (ks. XVI 7.3-4): „Chabrias podpłynął do portu, gdzie wdał się w bitwę morską, w wyniku której jego okręt został ciężko uszkodzony uderzeniami taranów. (4) W tej sytuacji inne okręty dokonały zwrotu i zdołały ocaleć. Sam Chabrias wołał jednak raczej piękną śmierć niż ucieczkę. Broniąc

- okrętu, odniósł rany, w wyniku których zmarł” (przekł. Tomasz Polański); zob. także Nepos XII 4 (Chabrias); Stylianou, s. 314; Frigo, s. 283-284.
- 155 O nim wyżej, rozdz. 29.7.
- 156 Latem 375 roku, w cieśninie między wyspą a wybrzeżem Akarnanii; Frigo, s. 284.
- 157 Orchomenos, w północno-zachodniej Beocji; miasto usytuowane było na wzgórzu Akontion (338 m), na północno-zachodnim brzegu jeziora Kopais, w pobliżu dzis. miejscowości Skripou; do terytorium polis należał rozległy obszar, przede wszystkim zaś żyzna równina nad rzeką Kefizos; już w czasach prahistorycznych Orchomenos należało do najważniejszych miejscowości Beocji, zajmowało też znaczące miejsce na mapie świata mykeńskiego, stanowiąc wówczas centralne miejsce Minyów, plemienia zamieszkującego tereny nad jeziorem Kopais; stąd przydomek Orchomenos minijskie; z XIV w. przed Chr. pochodzi słynny grobowiec tolosowy Minyasa, porównywany z grobowcem Agamemnona w Mykenach; w katalogu okrętów w Iliadzie (II 511) Orchomenos jest wyraźnie odróżnione od pozostałych miast Beocji; wedle tradycji miasta i ludy Beocji (w tym i Teby) musiały płacić Orchomenos trybut; jego bogactwo stało się przysłowiowe; wedle legendy tu właśnie pochowany został Hezjod; w późniejszych czasach miasto należało do amfiktionii Kalaurei; dalsza jego historia ukształtowana została permanentnym konfliktem z Tebańczykami; niewątpliwie w V w. Orchomenos należało do Związku Beockiego, wiadomo, że po r. 446 miało dwóch przedstawicieli w radzie beotarchów (wówczas było ich dwunastu); do roku 424 do Orchomenos należała także Cheroneja; w roku 427/426 miasto nawiedziło silne trzęsienie ziemi; po wojnie peloponeskiej sprzymierzyło się ze Spartą, w roku 395 otrzymało załogę spartańską i brało udział w działaniach zbrojnych Sparty przeciwko Tebom i Haliartos; w roku 370 Tebańczykom udało się, po zwyciężonych walkach, przymusić Orchomenos do powrotu do Związku Beockiego (zob. niżej, rozdz. 57.1); w następstwie narastającego konfliktu Tebańczycy ostatecznie zniszczyli Orchomenos w roku 364, ludność wymordowali wzgl. sprzedali w niewolę (zob. niżej, rozdz. 79.3-6); dziesięć lat później (354/353) zrujnowane miasto dostało się ręce Fokejczyków (trzecia wojna święta); po ich pokonaniu Filip II w roku 346 zwrócił Orchomenos Tebańczykom; pod panowaniem rzymskim miasto całkowicie podupadło; KIPauly 4, s. 330-332; PECS, s. 654-655; IACP, s. 446-449 nr 213; DNP 9 (2001), s. 8-10 s.v. Orchomenos [1]; 15/1 (2001), s. 1188-1193.
- 158 Starcie pod Tegyry (dzis. Pyrgos), ok. 5 km na północny wschód od Orchomenos, gdzie w roku 375 Tebańczycy pod wodzą Pelopidasa pokonali Spartan; por. niżej, rozdz. 81.2; PECS, s. 890; DNP 12/1 (2002), s. 80 s.v. Tegyra; Sherman, s. 177; Stylianou, s. 318; Frigo, s. 284.

- 159 Hermejas z Metymny na Lesbos, pierwszy znany historyk pochodzenia nie-sycylijskiego, który napisał *Dzieje Sycylii* (Σικελικά), sięgające zapewne do roku 376/375; z dzieła zachowało się zaledwie pół zdania: FGrHist 558 F 1 (= Atenajos X 438c); Frigo, s. 284; K. Meister, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart 1990, s. 69.
- 160 Rok 375/374; Stylianou, s. 320.
- 161 L. Valerius L.f. L.n. Poplicola, A. Manlius (T.f. A.n. Capitolinus), Ser.Sulpicius Rufus, L. Lucretius Flavus Tricipitinus, L. Aemilius Mam.f. M.n.Mamercinus, M. Trebonius – trybuni wojskowi z władzą konsularną w roku 383; Liwiusz (VI 21.1) podaje ich sześcioro, Diodor nie wymienia dwóch ostatnich; Broughton I, s. 103; Stylianou, s. 320.
- 162 Artakserkses II.
- 163 O niej niżej, rozdz. 41.1 – 44.4.
- 164 O nim wyżej, rozdz. 29.7.
- 165 Epaminondas, Epameinondas, syn Polymnisa, wybitny polityk i wódz tebański, żył w latach ok. 420-362 przed Chr.; twórca, wspólny z Pelopidasem, hegemonii Teb; Tebańczycy podbili wówczas większą część Peloponezu, dwukrotnie pokonali Spartan: pod Leuktrami (371) i Mantineją (362), w tej ostatniej bitwie poległ jednak również Epaminondas, co okazało się równoznaczne z końcem hegemonii Teb; armię tebańską zorganizował według nowych zasad, przejętych później przez Filipa II; wspomniany pojedynek słowny odbył się naprawdę w roku 371, ale oponentem Epaminondasą był nie Kallistratos, lecz Agesilaos; KIPauly 2, s. 280-282; DNP 3 (1997), s. 1061-1063; Stylianou, s. 330; Frigo, s. 285.
- 166 Pelopidas, syn Hippoklesa, Tebańczyk, przyjaciel Epaminondasą; po zajęciu Kadmei przez Spartan w roku 382 uciekł do Aten, w roku 379 wrócił i wygnał Spartan, był wówczas polemarchem; wielokrotnie pełnił funkcję beotarchy, odniósł nad Spartanami zwycięstwo pod Tegyrą w roku 375 i pod Leuktrami w roku 371; po kampanii roku 370/369 wraz z Epaminondasem oskarżony został o „zdradę” (rzekomo za łagodne potraktowanie wrogów po klęsce), ale został wraz z przyjacielem uniewinniony; w roku 369 zajął tesalską Larysę (na prośbę przeciwników tyrana Aleksandra z Feraj), wtedy też przyjął Filipa, królewicza macedońskiego (późniejszy Filip II) jako zakładnika, co było następstwem zawarcia układu z Aleksandrem II, królem Macedonii; w roku 368 sam dostał się jako jeńiec w ręce Aleksandra z Feraj, z niewoli tej uwolnił go Epaminondas w roku 367; reprezentował Teby na rozmowach pokojowych w Suzie, przed Artakserksesem II; w roku 364 pokonał Aleksandra z Feraj w bitwie pod Kynoskefalaj, ale sam poległ; obok Epaminondasą współtwórca wielkości Teb w IV w.; KIPauly, s. 603; DNP 9 (2000), s. 499; G.M. Bersanetti, *Pelopida, con due Appendici sulle Beotarchie di Pelopida e sul Processo di Epaminonda e Pelopida*, Athenaeum, n.s. 27, 1949, s. 43-101.

- 167 Gorgidas, jeden z najwybitniejszych polityków tebańskich IV w. przed Chr.; twórca Świętego Zastępu (ἱερὸς λόχος), elitarnej jednostki tebańskiej, która powstała tuż po wygnaniu załogi spartańskiej z Kadmei (379), później dowodził nią Pelopidas; w roku 379/378 był beotarchą, zginął w tym samym czasie; Plutarch, Żywot Pelopidasa 12, 14, 18-19; RE VII 2 (1912), s. 1019-1020 nr 12 (E. Swoboda); DNP 4 (1998), s. 1153; 9 (2000), s. 499 s.v. Pelopidas; zob. Bravo et alii, s. 287, gdzie za twórcę Świętego Zastępu, wbrew przekazowi Plutarcha, uznany został Pelopidas.
- 168 Wyżej, rozdz. 38.3.
- 169 Nauczycielem Epaminondasa był filozof Lyzis z Tarentu, pitagorejczyk, który po upadku Krotonu uciekł do Teb; KIPauly 3, s. 844; Stylianou, s. 330; Frigo, s. 285; J. Buckler, Epameinondas and Pythagoreanism, Historia 42, 1993, s. 104-108.
- 170 Diodor wybiega myślą naprzód, chodzi o śmierć Kleombrotosa w bitwie pod Leuktrami w roku 371; zob. niżej, rozdz. 55.5.
- 171 Phialeia, Phigalia, Phigaleia, Phialeus, polis położona w najdalszym zakątku południowo-zachodniej Arkadii; PECS, s. 703; Frigo, s. 286.
- 172 Heraja, Hira (dzis. Hagios Athanasios?), wzgórze na granicy meseńsko-arkadyjskiej; Frigo, s. 286.
- 173 Flius, w północno-wschodniej części Peloponezu, zob. wyżej, rozdz. 19.3.
- 174 Rok 374/373; Stylianou, s. 337.
- 175 Rok 382; Q. Servilius Q.f. Q.n. Fidenas, Ser. Cornelius P.f. M.n. Maluginensis, Sp. Papirius Crassus; Diodor mówi o czterech trybunach consulari potestate, wymienia jednak tylko trzech; w rzeczywistości było ich sześciu, brakujący to: L. Papirius (Mugilianus), L. Aemilius Mam.f. M.n. Mamercinus; Fischer jako czwartego wprowadza na listę Diodora Fabiusza Albusa (Fabius Albus), poprawkę tę uwzględniają także wydawcy edycji niemieckiej: Diodoros, Griechische Weltgeschichte, übersetzt von Otto Veh, Stuttgart 2001, s. 174; Broughton I, s. 103-104; Stylianou, s. 337.
- 176 Zob. wyżej, rozdz. 2.1.
- 177 Persowie utracili Egipt w latach 401-399 przed Chr.
- 178 Zob. wyżej, rozdz. 29.1-4; por. komentarz Frigo, s. 286.
- 179 O nim wyżej, rozdz. 29.3
- 180 Ake, Acre (dzis. Akko), miasto nadmorskie w Fenicji, na południe od Tyru, o późniejszej nazwie Ptolemais; PECS, s. 742 s.v. Ptolemais; Stylianou, s. 339-340; Frigo, s. 286.
- 181 Nektanebos (Nektanebis) I z Sebennytos, XXX dynastia, panował w latach 380-363; KIPauly 4, s. 40-41; DNP 8 (2000), s. 806; Stylianou, s. 340.
- 182 Peluzjum, Pelusion, silnie ufortyfikowana miejscowość we wschodniej części Deltę Nilu, zob. Diodor I 57; Peluzjum leżało poza najbardziej na wschód wysuniętą odnogą Nilu, chronione od tej strony zarówno kanałem, jak i bagnistymi terenami. Często zajęcie Peluzjum rozstrzygało o opanowaniu Egiptu,

- a co najmniej Deltę; w 374 roku przed Chr. armia perska dowodzona przez Ifikratesa i Farnabazosa nie zdołała sforsować umocnień Peluzjum; tym samym wyprawa, której celem było przywrócenie panowania perskiego nad Egiptem, nie powiodła się; H. Kees, Pelusion, RE XIX (1937), s. 407-417.
- 183 W opanowaniu Egiptu Memfis, położone na styku z Deltą, odgrywało czołową rolę strategiczną, por. ks. I 50.3: „Ósmy potomek króla Osymandyasa, który nazywał się Uchoreus, założył najbardziej znane egipskie miasto, Memfis. Wybrał najlepsze w całym Egipcie miejsce do założenia miasta, mianowicie tam, gdzie Nil dzieli się na wiele odnóg, by stworzyć krainę, która z powodu swojego kształtu, nazywa się Deltą. Miasto położone tak dogodnie, bo w miejscu, gdzie zaczyna się Delta, kontrolowało ludzi, którzy płynęli w górę Egiptu” (przekł. Małgorzata Wróbel); w roku 332 przed Chr. miasto zajął Aleksander Wielki, co przesądziło o zdobyciu przez niego Egiptu; PECS, s. 571; Stylianou, s. 340-341; Frigo, s. 286.
- 184 Etezyje, wiatry etezyjskie, czyli sezonowe (etesios – sezonowy, stąd nazwa – ἐτησίαι, etesiae, etezje); północne wiatry (dlatego też zamiennie określane terminem βορέαι) wiejące od połowy lipca przez ok. 40 dni we wschodniej części Morza Śródziemnego, głównie w obrębie Morza Egejskiego; blokowały żeglugę nad Morze Czarne, utrudniając przeprawę przez Hellespont; wierzono także (niesłusznie), że spiętrzają wodę przy ujściu Nilu, uniemożliwiając tym samym spływ jego wód do morza; DNP 4 (1998), s. 161-162; A. Rehm, Etesiai, RE VI (1907), s. 713-717; Frigo, s. 286.
- 185 Konon (ur. przed 444 r.), jeden z najwybitniejszych wodzów ateńskich, poczynając od roku 414/413 wielokrotny strateg; po roku 400, z nienawiści do Sparty, przeszedł na służbę perskiego satrapy Farnabazosa, który uczynił go admirałem swojej floty; w sierpniu roku 394 przed Chr. w bitwie w pobliżu Knidos Konon zniszczył całkowicie flotę spartańską, przekreślając tym samym wszelkie aspiracje Spartan do panowania na morzu; jego synem był słynny Timoteos; KIPauly 3, s. 293; DNP 6 (1999), s. 706-707; Bravo et alii, s. 276-277.
- 186 Diodor XIV 85.4 (392 r.): „Tymczasem Tiribazos, dowódca wojsk lądowych w Azji, pozazdrościł Kononowi jego sukcesów. Dlatego wysunął przeciw niemu zarzut, że wykorzystywał on armię królewską do pozyskania miast [greckich] dla Ateńczyków. Tym sposobem ściągnął Konona do Sardes, tam zaś pojmał go, zakuł w kajdany i zatrzymał pod strażą” (przekł. Ireneusz Ptaszek).
- 187 Zob. wyżej, komentarz do rozdz. 29.3.
- 188 To znaczy w wojnie *nie przeciwko*, lecz *w służbie na rzecz* Persów; Frigo, s. 286.
- 189 Zob. wyżej, rozdz. 29.3 z komentarzem; Frigo, s. 286-287: „Allerdings wäre es ein Mißverständnis, Iphikrates als «Erfinder» der Peltasteneinheit zu feiern (schon im 5. Jh. v. Chr. flankierten solche – ursprünglich aus Thrakern zusammengestellten – leichten Formationen die Hopliten), oder gar von einer nun erfolgten generellen «Ablösung» der Hoplitenphalanx auszugehen”.

- 190 Hoplon (ὄπλον), drewniana okrągła tarcza o średnicy 90 cm, obita brązową blachą; DNP 5 (1998), s. 714 s.v. Hoplitai; por. Bravo et alii, s. 31-39 („Hoplici i falanga. Zmiany w okresie klasycznym”).
- 191 Pelte (πέλτη), mała tarcza, wykonana z drewna lub wikliny, obciągnięta skórą kozy lub owcy, z półokrągłym wycięciem w górnej części, pozwalającym na lepszą orientację; poza tym peltasta uzbrojony był w jeden lub dwa oszczepy o długości 1,0-1,6 m, służące do miotania, długą włócznię oraz krótki miecz, na głowie mógł mieć hełm, na głowach nagolenniki; na polu walki peltaści byli bardziej mobilni niż ciężkozbrojni hoplici, mogli więc szachować falangę; używano ich chętnie także w terenach górzystych i generalnie trudnych do przebycia; peltastami w Grecji byli początkowo obcy najemnicy, głównie z Tracji; formacja ta znalazła uznanie w okresie wojny peloponeskiej, gdy powszechnie zaczęto sięgać po odpowiednio wyszkolonych żołnierzy najemnych; sam Diodor przedstawia różne wersje co do pochodzenia i znaczenia określenia peltasta, por. ks. XVI 24.2: „Filomelos (...) dokonał zaciągu wojska najemnego, a także wybrał tysiąc Fokejczyków, których nazwał *peltastami*” (przekł. Tomasz Polański); DNP 9 (2000), s. 512-513 s.v. Peltastai; Frigo, s. 287; Bravo et alii, s. 39-42.
- 192 Ale „pomysły Ifikratesa nie wywołały entuzjazmu wśród dowódców armii, którzy najważniejszych wojowników ciągle widzieli w *hoplitach*”; Bravo et alii, s. 43.
- 193 Nawiązanie do rozdz. 40., który traktuje o wojnach wewnętrznych w różnych polis na Półwyspie Peloponeskim, teraz natomiast będzie mowa o niepokojach na dwóch najważniejszych wyspach Morza Jońskiego, Zakyntos i Korkyrze.
- 194 Zakyntos (dzis. Zante lub Zakynthos), najbardziej na południe wysunięta wyspa na Morzu Jońskim (pow. 400 km²), w odległości 16 km od zachodniego wybrzeża Peloponezu (Elida), z polis o tej samej nazwie; sojusznik Aten w czasie wojny peloponeskiej, potem po stronie Sparty; DNP 12/2 (2002), s. 686-689.
- 195 W niezachowanym fragmencie zawarta była najprawdopodobniej informacja o powrocie do Zakyntos wspieranych przez Spartę oligarchów i konsekwentnie o ucieczce (wygnaniu?) demokratów; znaleźli oni wsparcie Aten i przyjęci zostali do Związku Morskiego; ich bazą stała się góra Nellos (lokalizacja niepewna, albo na Zakyntos, albo w Arkadii); por. wyżej, rozdz. 36.5-6; DNP 12/2 (2002), s. 689; Stylianou, s. 348; Frigo, s. 287.
- 196 Zob. wyżej, rozdz. 29.7.
- 197 Informację tę podaje tylko Diodor; Frigo, s. 287.
- 198 Korkyra (Kerkyra, dzis. Korfu), druga co do wielkości (pow. 589 km²) wyspa Morza Jońskiego, w odległości ok. 2 km od wybrzeża albańskiego; polis o tej samej nazwie obejmowała całą wyspę. Korkyra należała do najważniejszych kolonii Koryntu, za założyciela uchodził Chersikrates z rodu Bakchiadów, a dokonać się to miało w tym samym roku, co założenie Syrakuz (a więc w roku 734). Z inicjatywy Korkyry, nierzadko wspólnie z Koryntem, na przeciwnym lądzie powstało szereg kolonii, jak Anaktorion, Leukas, Apollo-

- nia i Epidamnos. Korkyra uchodziła za jedno z najbogatszych miast Grecji; w wojnie peloponeskiej stała po stronie Aten; PECS, s. 449-451; KIPauly 3, s. 305-307; DNP 6 (1999), s. 752-754.
- 199 Nie należy go mylić z (dużo starszym) spartańskim nauarchą o tym samym imieniu (rok 428/427), wymienionym w ks. XII 55.6; DNP 1 (1996 / 1999), s. 504 nr [2].
- 200 W połowie roku 373; Frigo, s. 287.
- 201 Po jego śmierci (zob. niżej) Sparta zaniechała dalszych interwencji na Korkyrze; obszernie pisze o nim Ksenofont, *Historia grecka* VI 2.3-26; DNP 8 (200), s. 302.
- 202 Była to jego druga misja, o poprzedniej mowa jest w rozdz. 46.3.
- 203 Diodor nieświadomie zniekształcił tę informację; Euagoras, wraz ze swym starszym synem o imieniu Pnytagoras (zob. wyżej, rozdz. 4.3), został zamordowany przez eunucha Trazydajosa (Teopomp, FGrHist 115 F 103.12; Arystoteles, *Polityka* 1311b); Nikokles był w rzeczywistości młodszym synem Euagorasa, po którym objął tron Salaminy; Diodor pomylił go prawdopodobnie z Nikokreonem, którego córka była kochanką zarówno Euagorasa, jak i Pnytagorasa, i który zapewne dlatego próbował obu ich zabić (prawdopodobnie w roku 375); po nieudanym zamachu uciekł z Cypru; zob. wyżej, rozdz. 1.6 z komentarzem; RE VI 1 (1907), s. 827; DNP 8 (2000), s. 918-919 s.v. Nikokreon nr [1]; Stylianou, s. 376; Frigo, s. 288.
- 204 Praeneste (dzis. Palestrina), miasto w Lacjum, 36 km na wschód od Rzymu, ze słynną w starożytności świątynią Fortuny Primigenia; PECS, s. 735-736.
- 205 Rok 373/372; Stylianou, s. 376; Frigo, s. 288.
- 206 M. Furius L.f. Sp.n. Camillus, L. Furius Sp.f. L.n. Medullinus, A. Postumius (Albinus) Regillensis, L. Postumius (Albinus) Regillensis, L. Lucretius Tripartitus Flavus, M. Fabius K.f. M.n. Ambustus, trybuni wojskowi consulari potestate roku 381 przed Chr.; Broughton I, s. 104; Stylianou, s. 376; Frigo, s. 288.
- 207 Katastrofa (zimą roku 373/372) objęła swym zasięgiem również regiony poza Peloponezem; wówczas zniszczona została także, o czym Diodor nie wspomina, świątynia Apollona w Delfach, na którą osunęło się zbcze górskie; pożar, który strawił świątynię do końca, nie miał być może związku z trzęsieniem ziemi; Stylianou, s. 376-378; Frigo, s. 288; o katastrofach naturalnych w okresie antycznym zob. H. Sonnabend, *Naturkatastrophen in der Antike. Wahrnehmung, Deutung, Management*, Stuttgart – Weimar 1999.
- 208 Położona na morskim wybrzeżu Helike zniszczona została zarówno przez trzęsienie ziemi, jak i towarzyszące mu tsunami; Bureę, znajdującą się w głębi łądu, zrujnowało trzęsienie ziemi; Sonnabend, *Naturkatastrophen*, s. 1-9; Stylianou, s. 377; Frigo, s. 288-289.
- 209 Helike leżała na równinie Ajgion w Achai, między ujściami rzek Selinus i Kerynitis; znajdowała się tu słynna świątynia Posejdona Helikoniosa; miasto

- było siedzibą Związku Achajskiego; zniszczona trzęsieniem ziemi i powodzią, zniknęła w odmętach morskich; dokładna lokalizacja Helike jest nieznana; DNP 5 (1998), s. 285; Sonnabend, *Naturkatastrophen*, s. 4-5; Y. Lafond, *Die Katastrophe von 373 v. Chr. und das Verschwinden der Stadt Helike in Achaia*, [w:] *Naturkatastrophen in der antiken Welt*, red. Eckart Olshausen, Holger Sonnabend, Stuttgart 1998, s. 118-123; D. Katsonopoulou, *The Pan-Ionic Cult and Sanctuary of Helikonios Poseidon in Helike of Achaia, Greece*, [w:] *Proceedings of International Conference on Indo-European Linguistics and Classical Philology*, St. Petersburg 2009, s. 261-272.
- 210 Por. ks. XVI 61.1-64.3, gdzie wybuch trzeciej wojny świętej (356-346) i działania Filipa II przedstawione są jako kara za splądrowanie przez Fokejczyków świątyni delfickiej; Frigo, s. 289.
- 211 Według Herodota (I 142-143) było to dwanaście miast, które tworzyły amfiktionię jońską, na jej czele stały Milet i Efez.
- 212 Na przylądku Mykale (dzis. Dilek Yarumadaşı) znajdowała się główna świątynia amfiktionii jońskiej – Panjonion, gdzie corocznie odbywały się uroczystości ku czci Posejdona Helikoniosa (czyli z Helike) o nazwie Panjonie; Herodot I 148: „Panjonion jest to święte miejsce na Mykale, położone na północ i wspólnie poświęcone przez Jonów helikońskiemu Posejdonowi. Mykale zaś jest przylądkiem i ciągnie się w zachodnim kierunku ku Samos. Tam gromadzą się Jonowie ze swych miast i obchodzą uroczystość, której nadali nazwę Panjonie” (przekł. Seweryn Hammer); *KIPauly* 3, s. 1505 s.v. Mykale; 4, s. 458-459 s.v. Panionion; DNP 8 (2000), s. 570 s.v. Mykale; 9 (2000), s. 247-248 s.v. Panionion.
- 213 *Termin „aphidrymata” tłumaczę jako „święte pozostałości ofiar” za artykułem D. Katsonopoulou, *The Pan-Ionic Cult and Sanctuary of Helikonios Peseidon in Helike of Achaia, Greece*, s. 2-13.
- 214 W północnej Arkadii: Ladon (dzis. Ruphias), dopływ Alfejosu, oraz Stymfalos; Sherman, s. 88; Stylianou, s. 380-381; Frigo, s. 289.
- 215 Pheneos, miasto w północnej Arkadii; DNP 9 (2000), s. 766.
- 216 Miasto Stymfalos oraz Jezioro Stymfalijskie w północno-wschodniej Arkadii; podziemna rzeka nosiła też nazwę Stymfalos; DNP 11 (2001), s. 1062; Stylianou, s. 381; Frigo, s. 289.
- 217 Tj. ok. 38 km.
- 218 Pod nazwą Erasinus; Stylianou, s. 381.
- 219 Tj. w pobliżu Argos.
- 220 Rok 372/371; Stylianou, s. 381.
- 221 Zob. Stylianou, s. 381; Frigo, s. 289; Broughton I, s. 105-106, z wyjaśnieniem problemów dot. rekonstrukcji wykazu.
- 222 Rok 372.
- 223 Odnosił zwycięstwo w biegu na jeden stadion także w poprzednich, 101. igrzyskach olimpijskich, zob. wyżej, rozdz. 36.1; Frigo, s. 289.

- 224 Zob. wyżej, rozdz. 1.3.
- 225 Prawdopodobnie chodzi o kometę, jej pojawienie się przypada na zimę roku 373/372; Stylianou, s. 382; Frigo, s. 290.
- 226 Tj. półtora roku później; Frigo, s. 290.
- 227 Bitwa pod Leuktrami, rok 371.
- 228 Artakserkses II, zob. wyżej, rozdz. 2.1.
- 229 Pokój podpisany został w Sparcie na przełomie czerwca / lipca 371 r.; inicjatywa bądź też udział króla perskiego (jego przedstawicieli) jest raczej wątpliwa (nic o tym nie wspomina Ksenofont); Tebańczycy wycofali się z porozumienia, ponieważ pragnęli być wymienieni w nim pod nazwą Beotów (czyli Związku Beockiego, co byłoby sprzeczne z przyjętymi zasadami traktatu; związek ten, rozwiązany na mocy pokoju Antalkidasa w roku 386, odbudowany został przez Tebańczyków osiem lat później, w roku 378, zob. wyżej, rozdz. 28.1); zastrzeżenia te zgłosili jednak dzień po zaprzysiężeniu warunków pokoju przez Spartę (także w imieniu ich sojuszników) i Ateny oraz miasta Związku Morskiego (każde z osobna, Teby były wówczas jego członkiem); zob. Ksenofont, *Historia grecka* VI 3.19: „Zapisawszy się na listę miast zaprzysiężonych, posłowie Teb w następnym dniu przybyli ponownie i domagali się, by zamiast Tebańczyków zapisano Beotów. Agesilaos jednak odpowiedział, że nie zmieni już nic w tym, co oni przedtem podpisali i zaprzysięgli” (przekł. Witold Klinger, z niewielką zmianą); Stylianou, s. 382-385; Frigo, s. 290; Hammond, *Grecja*, s. 576-577.
- 230 O wzrastaniu potęgi Teb pisze Diodor wielokrotnie, por. ks. XI 82.2-3; XV 20.1, 39.1-2; zob. Bravo et alii, s. 285-290 (Droga Teb do hegemonii w Grecji).
- 231 Tebańczyków (i generalnie mieszkańców Beocji) uważano bardziej za osiłków niż intelektualistów, zob. Nepos VII 11.3 (Żywot Alkibiadesa): „wszyscy Beotowie bardziej dbają o krzepkość ciała niż o bystrość umysłu” (omnes enim Beotii magis firmitati corporis, quam ingenii acumini inserviunt); XV 5.2 (Żywot Epaminondasa): wielki wódz miał przeciwnika, niejakiego Meneklidesa „dość wyćwiczonego mówcę, rozumie się jak na Tebańczyka, bo w tym narodzie więcej siły niż bystrości” (satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet. Namque illi genti plus inest virium quam ingenii); Epaminondas zwywał też współobywateli do większego zaangażowania się w sprawy wojskowe: „Jeśli chcecie przodować w Grecji, miejsce wasze jest w obozie, nie palestrze” (si principes Graeciae vultis esse, castris est vobis utendum, non palaestra; przekł. cytatów Jerzy Axer); Frigo, s. 290.
- 232 O nich zob. wyżej rozdz. 38.3 i 39.2 z komentarzem.
- 233 Rok 371/370; Stylianou, s. 386.
- 234 P. Manlius A.f. A.n. Capitolinus, C. Manlius, L. Iulius (Iullus), C. Sextilius, M. Albinus, L. Antistius, P. Trebonius, C. Erenucius? – trybuni wojskowi consulari potestate roku 379; Stylianou, s. 386; Broughton I, s. 106-107 (z dyskusją w kwestii rekonstrukcji listy na bazie przekazu Diodora).

- 235 Sugerowana przez Diodora czasowa rozciągłość wydarzeń jest myląca; między zawarciem pokoju w Sparcie a bitwą pod Leuktrami minęło, według Plutarcha (Żywot Agesilaosa 28.7), dwadzieścia dni, co generalnie jest do zaakceptowania; Frigo, s. 290; Hammond, Grecja, s. 578; P. Pédech, La date de bataille de Leuctres (371 av. J.C.), Rivista Storica dell'Antichità 2, 1972, s. 1-6.
- 236 W tym właśnie czasie stacjonował z armią spartańską (od roku 375/374) na terenie Fokidy; Sherman, s. 95; Stylianos, s. 386-387; Frigo, s. 290.
- 237 Zob. wyżej, rozdz. 46.4-6.
- 238 Dosłownie „bez kurzu (na boisku)” (ἀkovῖτι): tak w zawodach w palestrze określano sukces zapaśnika, który, ze względu na ewidentną przewagę, bez walki zyskiwał laur zwycięzcy; metaforycznie: zwycięstwo bez wysiłku; Frigo, s. 290-291.
- 239 W rękopisach: „do Cheronei”; „Koroneja” to wynik poprawki P. Wesselinga w XVIII w., co obecnie jest kwestionowane; zasadniczym przełomem w tej kwestii jest artykuł: Ch. Tuplin, Two Proper Names in the Text of Diodorus, Book 15, Classical Quarterly 29,2, 1979, s. 347-357; niemiecka edycja odrzuca korektę Wesselinga, zob. Frigo, s. 291: „Wesseling's Verbesserung der Hss. in Koroneia, der spätere Editionen gefolgt sind, scheint unnötig”; zob. także Stylianos, s. 388: „Tuplin (...) is perfectly correct, however, to revert to the MSS reading. As he argues, not only is there no need to emend the text, but Chaeronea makes better sense in the reconstruction of Cleombrotus' route”.
- 240 Na czele odtworzonego Związku Beockiego stało siedmiu beotarchów; każdy z nich dysponował takim samym zakresem władzy; Stylianos, s. 389; Frigo, s. 291.
- 241 Homer, Iliada XII 243.
- 242 W roku 377, w trakcie drugiego najazdu Agesilaosa na Beocję; zob. wyżej, rozdz. 34.1-2.
- 243 Nauczycielem Epaminondasa był pitagorejczyk Lyzis z Tarentu; KlPauly 3, s. 844; DNP 7 (1999), s. 611; Mc Queen, s. 63-64; J. Buckler, Epameinondas and Pythagoreanism, Historia 42, 1993, s. 104-108.
- 244 Zob. wyżej, rozdz. 38.3.
- 245 Między wyrzuceniem Helikonu a południowo-zachodnim brzegiem jeziora Kopais.
- 246 Wioska położona ok. 6 km na południowy wschód od Tespiów, dziś miejscowość o nazwie Parapoungia lub Lefktra, na wzniesieniu po północnej stronie równiny rozciągającej się między rzekami Oeroe, Permessos i Tespios; po wschodniej stronie równiny znajdowała się miejscowość Eutresis, która, podobnie jak Leuktry, była wioską na terenie Tespiów; wojsko beockie ustawiło się na wzgórzach po północnej stronie równiny, armia spartańska od południa; PECS, s. 506; DNP 7 (1999), s. 110-11; Frigo, s. 291.
- 247 Spartanie dysponowali armią liczącą dziesięć tysięcy hoplitów i jeden tysiąc jeźdźców; oddziały beockie liczyły sześć tysięcy hoplitów, z czego połowę

- stanowili Tebańczycy, i sześciuset konnych; Stylianou, s. 389-390; Frigo, s. 291; Hammond, Grecja, s. 578.
- 248 Scena wzorowana, jak się wydaje, na zebraniu rady wojennej Ateńczyków przed bitwą pod Maratonem (490 przed Chr.), zob. Herodot VI 109-110; Frigo, s. 291.
- 249 Trophonios, Trofonios, Trofonius, także Trefonios wieszczek i heros Lebadei w Beocji, gdzie, w jaskini, posiadał słynną wyrocznię (poświadczoną już w VI w. przed Chr., rady jej zasięgał m.in. Krezus, król Lidii, zob. Herodot I 46); syn Apollona i Epikasty, wykarmiony mlekiem Demetry. Zasłynął jako architekt, miał być twórcą m.in. świątyni Apollona w Delfach, Amfitriona w Tebach, skarbcza Augiasza w Elidzie, skarbcza Hyrieusa w Hyrii, świątyni Posejdoną w Mantinei; RE XII 1 (1924), s. 1050; VII A.1 (1939), s. 678-695 (G. Radke); P. Grimal, Słownik mitologii greckiej i rzymskiej, Wrocław 1990, s. 353.
- 250 Lebadeja, Lebadeia, Lepadeia, Lebadia (dzis. Livadia), miasto położone w zachodniej Beocji nad rzeką Herkyna, na pogórzu Helikonu; od północy terytorium Lebadei graniczyło z Cheroneją i Orchomenos, a od południa z Koroneją; RE XII 1 (1924), s. 1048-1052; PECS, s. 492; Frigo, s. 292.
- 251 Skądinąd nieznaną; być może „Leandrias” błędnie zamiast „Kleandridas” (syn Gylipposa?, zwycięzcy na Sycylii, którego ojciec nosił imię Kleandridas); Sherman, s. 103; RE XI 1 (1921), s. 557 nr 2; XII 1 (1924), s. 1046-1047; Stylianou, s. 394.
- 252 Pierwotnie chodziło najprawdopodobniej o Leuktry w Lakonii; po zwycięskiej bitwie przepowiednię „adaptowano” na rzecz Leuktrów beockich; Stylianou, s. 394.
- 253 Legenda ta rozpowszechniła się wraz ze zwycięstwem pod Leuktrami; stąd przypuszcza się, że wymyślona została tuż przed bitwą, na użytek propagandowy, aby zmotywować żołnierzy do walki; Stylianou, s. 394-395; Frigo, s. 292.
- 254 Jazon z Feraj, hegemon (tagos) Związku Tesalskiego, o nim wyżej, rozdz. 30.3; informację tę, jak i dalsze, dotyczące interwencji Archidamosa i zawarcia zawieszenia broni, należy odnieść do sytuacji po bitwie; zob. Ksenofont, Historia grecka VI 4.17-26; Frigo, s. 292.
- 255 W rzeczywistości nie było żadnych rozmów, żadnego krótkiego zawieszenia broni ani wycofania się Kleombrotosa, ani wreszcie interwencji Archidamosa przed bitwą; zob. Stylianou, s. 395-397; Frigo, s. 292.
- 256 Opis bitwy pod Leuktrami, rozdz. 55-56; datowanie: 6 lipca lub 5 sierpnia 371; Stylianou, s. 398-407; Frigo, s. 292.
- 257 Osiedlenie się Dorów na Peloponezie wiązano z legendą o powrocie Heraklidów, potomków Heraklesa; spośród nich wywodziły się dwa spartańskie rody królewskie: Agiadów i Eurypontydów. Król Kleombrotos pochodził z rodu Agiadów, dowodził na prawym skrzydle; Archidamos, syn króla Agesilaosa, pochodził z rodu Eurypontydów; nie wziął jednak udziału w bitwie, ruszył na odsiecz z dwoma oddziałami już po niej; Ksenofont, Historia grecka VI 4.17-19; Frigo, s. 292.

- 258 Słynny szyk skośny (w literaturze także ukośny): polegał on na zmasowaniu na lewym skrzydle żołnierzy (hoplitów tebańskich) na głębokość pięćdziesięciu linii, pozostałe oddziały (sojuszników) ustawione zostały na głębokość szesnastu linii; Spartanie na prawym skrzydle (a więc naprzeciw Tebańczyków) zachowali głębokość dwunastu linii; w trakcie walki centrum i prawa strona Beotów stopniowo się cofała, tworząc ukos w stosunku do lewego skrzydła; spowodowało to wydłużenie i rozluźnienie szyków spartańskich, a pokonanie Kleombrotosa spowodowało, że wojska tebańskie zaczęły zagrażać ich tyłom; Stylianos, s. 401-403; Frigo, s. 293; zob. Bravo et alii, s. 39.
- 259 Według uważanego za najbardziej wiarygodny przekaz Ksenofonta, Historia grecka VI 4.15 poległo ok. jednego tysiąca Lacedemończyków, w tym 400 spośród 700 biorących w bitwie Spartiatów; Stylianos, s. 407; Frigo, s. 293.
- 260 Rok 371.
- 261 Rok 370/369; Stylianos, s. 407.
- 262 W rzeczywistości sześciu: Q. Servilius Q.f. Q.n. Fidenas, Sp. (*lub* L.) Furius, Licinius Menenius T.f. T.n. Lanatus, P. Cloelius Siculus oraz (niewymienieni przez Diodora) M. Horatius, L. Geganius (Macerinus), trybuni wojskowi consulari potestate roku 378; Stylianos, s. 407; Broughton I, s. 107.
- 263 Ostatnia z większych polis beockich, która zmuszona została do przystąpienia do Związku Beockiego; zob. wyżej, rozdz. 37.1; Frigo, s. 293.
- 264 O nim zob. wyżej, rozdz. 30.3 z komentarzem; por. zwłaszcza Sprawski, Jason of Pherae, s. 95-102; Stylianos, s. 413.
- 265 Herakleja Trachińska, Herakleia (Heraclea) in Trachis (Ἡράκλεια ἢ ἐν Τραχῖνι), Heraclea Trachinia (Ἡράκλεια ἢ Τραχινία), miasto (polis) w środkowej Grecji na południowym skrawku równiny malijskiej; założone zostało w roku 426 przez Spartan jako ważny punkt strategiczny, kontrolujący Wąwóz Termopilski; stąd łatwo też można było zagrozić Eubei; Herakleja powstała w dolinie dolnego biegu rzeki Sperchejos, na miejscu starożytnej Trachis, gdzie na zesłaniu przebywał Herakles, dlatego Spartanie nazwali nową polis jego imieniem; RE VIII 1 (1912), s. 424-429 s.v. Herakleia 4 (F. Stählin); PECS, s. 386; Stählin, Das hellenische Thessalien, s. 204.
- 266 Według Plutarcha (Moralia 814b) nawet 1500.
- 267 Wydarzenia te rozegrały się jesienią roku 370; DNP 11 (2001), s. 644; Frigo, s. 294; H.-J. Gehrke, Stasis. Untersuchungen zu den inneren Kriegen in den griechischen Staaten des 5. und 4. Jahrhunderts v.Chr., München 1985, s. 31-33, 251-252; Stylianos, s. 414-415;
- 268 Błąd Diodora; Lykomedes pochodził z Mantinei (poprawnie niżej, rozdz. 62.2); był jednym z założycieli Związku Arkadyjskiego oraz (w roku 368) miasta Megalopolis; DNP 7 (1999), s. 565 nr [4]; Stylianos, s. 416; Frigo, s. 294.
- 269 Miasto w Arkadii, ok. 7 km na południe od Tripolis; przystąpiło do Związku Arkadyjskiego; PECS, s. 667; DNP 9 (2000), s. 197.

- 270 Diodor błędnie datuje ustanowienie hegemonii Jazona z Feraj nad Tesalią (tagos) po bitwie pod Leuktrami, w rzeczywistości pozycję tę osiągnął w roku 375/374; KIPauly 2, s. 1323-1324; S. Sprawski, Jason of Pherae. A study on history of Thessaly in years 431-370 BC, Kraków 1999, s. 79-81.
- 271 Amyntas III, syn Arridajosa, ojciec Filipa II, dziadek Aleksandra Wielkiego; panował w latach 394/393- 370/369; zob. Diodor XIV 89.2, 92.3-4; XVI 2.2; KIPauly 1, s. 323; DNP 1 (1996 / 1999), s. 636 nr [3]; Hammond, Grecja, s. 626; McQueen, s. 63.
- 272 Aleksander II, syn Amyntasa III i Eurydyki, brat późniejszego króla Filipa II Macedońskiego, panował w latach 370/369-368; RE I (1894), s. 1412 nr 9; zob. N.G.L. Hammond, Starożytna Macedonia, Warszawa 1999, s. 83, 94.
- 273 Agesipolis II, syn i następca Kleombrotosa, poległego pod Leuktrami.
- 274 Kleomenes II, w rzeczywistości panował 61 lat (370-309/308 przed Chr.); zob. Diodor XX 29.1; Frigo, s. 294.
- 275 W roku 370; Sprawski, Jason of Pherae, s. 115-118 (Death of Jason); Hammond, Grecja, s. 580.
- 276 FG rHist 70 F 196; Efor / Eforos; historyk grecki, żył w latach ok. 400-330 przed Chr.; pochodził z Kyme w Azji Mniejszej. Autor pierwszej historii uniwersalnej w 30 księgach, zatytułowanej *Dzieje* (Historiai); zrezygnował w niej z opowieści o czasach mitycznych, zaczął od powrotu Heraklidów (tj. wędrowek Dorów), zakończył na czasach sobie współczesnych, tj. na wojnie świętej w roku 356 przed Chr. (ks. XXIX); ostatnią księgę, obejmującą lata 356-341/340 przed Chr., dopisał już jego syn Demofilos; przekaz Efora stanowi bazę ksiąg IX-XV Diodora; zob. E. Schwartz, Ephoros 1, RE VI (1907), s. 1-16; Meister, Griechische Geschichtsschreibung, s. 85-90, 179; DNP 3 (1997), s. 1089-1090, a zwłaszcza J. Engels, Augusteische Oikumenegeographie und Universalhistorie im Werk Strabons von Amaseia, Stuttgart 1999, s. 127-137 („Ephoros als Begründer der griechischen Universalhistorie”); SPA, s. 178-179 (Ephoros); R. Turasiewicz, Historiografia, LGS II, s. 49-51, 126.
- 277 Ksenofont, Historia grecka VI 4.31: „I oto ten mąż [Jazon] (...) gdy (...) już zasiadł i miał dawać odpowiedzi, gdy ktoś przystąpił doń z jakąś prośbą, został przez siedmiu młodzieńców, którzy podeszli doń, kłócąc się niby ze sobą, zabity i porąbany” (przekł. Witold Klinger); Waleriusz Maksymus 9.10 ext. 2 „Kiedy (...) Taksillos, przełożony szkoły zapaśniczej, poskarżył się, że został pobity przez pewnych młodzieńców, Jazon pozwolił mu albo zażądać od nich po 30 drachm, albo wymierzyć każdemu po 10 biczów. On sięgnął po tę ostatnią karę. Ci, którzy odebrali chłostę, zabili Jazona, bo uważali, że rodzajem kary jest cierpienie ducha, a nie ciała” (przekł. Ignacy Lewandowski):
- 278 Polidor, Polydoros; zob. DNP 10 (2001), s. 56 nr [7].
- 279 Historia wyglądała nieco inaczej; po śmierci Jazona po władzę w Tesalii sięgnęli jego bracia, Polidor i Polyfron; Polyfronowi udało się zabić brata i przez rok panował samodzielnie; w roku 369 został jednak zamordowany przez

- Aleksandra (z Feraj), syna Polidora, któremu przyjdzie panować jedenaście lat (do roku 358/357); RE I (1894), s. 1408-1409 s.v Alexandros nr 5; Frigo, s. 295; S. Sprawski, Alexander of Pherae: infelix tyrant, [w:] Ancient Tyranny, red. S. Lewis, Edinburgh 2006, s. 135-147.
- 280 Duris z Samos (FGrHist 76), żył w latach ok. 340-270 przed Chr.; urodził się w sycylijskiej Heraklei, w czasie, gdy Samijczycy wygnani zostali ze swojej wyspy; dzięki anulowaniu banicji przez Perdikasa, ok. roku 322, mogli powrócić na Samos; Duris był uczniem Teofrasta; od ok. roku 300 rządził Samos jako jej tyran; obok wielu prac o charakterze perypatetyckim napisał również dzieła o charakterze historycznym: *Roczniki samijskie* (Samíon Horai), rodzaj historii lokalnej; *Dzieje Agatoklesa* (Ta peri Agathoklea), monografia w czterech księgach, poświęcona sycylijskiemu tyranowi; dzieło to przetrwało częściowo dzięki Diodorowi, który w znacznej mierze wykorzystał relację Durisa, obok przekazu Timajosa, w księgach XIX-XXI; głównym dziełem historycznym Durisa były *Dzieje Macedonii* (Makedoniká) w co najmniej dwudziestu trzech księgach; zawierały one historię Macedonii od śmierci króla Amyntasa w roku 370/369 do śmierci Lizymacha w roku 281 przed Chr.; Duris pisał z pozycji niechętnych Macedonii; krytykował Teopompa i Efora; Meister, Griechische Geschichtsschreibung, s. 96-100; KIPauly 2, s. 181-182; R. Turasiewicz, Historiografia hellenistyczna, LGS II, s. 67; Frigo, s. 295.
- 281 Rok 369/368; Stylianou, s. 422.
- 282 Niewykluczone, że chodzi o napięcia, które rozładowane zostały dopiero uchwaleniem leges Liciniae Sextiae w roku 367; Frigo, s. 295.
- 283 L. Aemilius (L.f. M.n.) Mamercinus, P. Valerius L.f. L.n. Potitus Poplicola, C. Veturius (L.f. Sp.n. Crassus Cicurinus?), Ser. Sulpicius Rufus, lub Ser. Sulpicius Pretextatus, L. Quinctius Cincinnatus, C. Quinctius Cincinnatus – trybuni wojskowi consulari potestate roku 377; Stylianou, s. 422; Broughton I, s. 107-106.
- 284 Aleksander z Feraj, bratanek tyrana Jazona, rządził Tesalią jako tagos w latach 369-358 przed Chr.; zob. wyżej, rozdz. 60.5.
- 285 Larysa, Larisa, Larissa, najważniejsze miasto w Tesalii Pelazgiockiej, dzisiejsza stolica greckiego regionu administracyjnego Tesalia, położone na żyznej równinie, co miało duże znaczenie dla rozwoju Larysy, na południowym brzegu rzeki Penejos; KIPauly 3, s. 499-500; PECS, s. 485.
- 286 Aleuadzi, Aleuadaí, tesalski ród arystokratyczny z Larysy (Larissa), który swe pochodzenie wywodził od Heraklesa; w swoim mieście Aleuadzi zajmowali pozycję dynastów; byli twórcami Związku Tesalskiego, do schyłku V w. obsadzali regularnie stanowisko tagosa (hegemonia Związku); zacięci przeciwnicy tyranów z Feraj; RE I (1894), s. 1372-1374; KIPauly 1, s. 242; Frigo, s. 295; McQueen, s. 78; Gehrke, Stasis, s. 184-194.
- 287 Prawdopodobnie latem roku 369; Stylianou, s. 423.

- 288 Krannon, miasto oddalone ok. 22,5 km na południowy zachód od Larysy, w górzystej części Tesalii pelazgiockiej; siedziba Skopadów, słynnego rodu tesalskiego; KIPauly 3, s. 324; PECS, s. 469; Stylianou, s. 423.
- 289 Zima roku 370; są to wydarzenia równoległe do opisanych w rozdz. 59.4; Stylianou, s. 423.
- 290 Zob. Ksenofont, Historia grecka VI 5.11, 13-14.
- 291 Orchomenos (dzis. Kalpali), miejscowość w północno-wschodniej Arkadii na Peloponezie, na północ od Mantinei; PECS, s. 653-654; DNP 9 (2000), s. 10-11 s.v. Orchomenos [3].
- 292 Zob. wyżej, rozdz. 59.1.
- 293 Chodzi o tzw. eparytów (ἐπάριτοι), doborowy oddział obywateli, utrzymywany i opłacany przez urzędników Związku Arkadyjskiego, który liczył (o czym pisze jedynie Diodor) 5 tys. żołnierzy, znany także z przekazu Ksenofonta, Historia grecka VII 4.22, 33-34, 36; 5.3; RE V (1905), s. 2715-2716; Stylianou, s. 424; Frigo, s. 295.
- 294 Jest to opis (rozdz. 62-67.1) pierwszej beockiej (tebańskiej) inwazji na Peloponez, zima roku 370/369; Diodor XIV 3.2-7; Stylianou, s. 423-426; Frigo, s. 296; Hammond, Grecja, s. 581-582.
- 295 W roku 404, na koniec wojny peloponeskiej; Frigo, s. 296.
- 296 Zima roku 370/369; Stylianou, s. 428; Hammond, Grecja, s. 583.
- 297 O nim wyżej, rozdz. 29.3 z komentarzem; przez Skiritis biegła strategiczna droga prowadząca z północy w głąb Lakonii, drugim szlakiem tej rangi była trasa wiodąca w dolinę górnej Eurotasu.
- 298 W Lakonii, w dolinie rzeki Ojnos, ok. 10 km na północ od Sparty, ryglowała dostęp do Lakonii od strony północnej; PECS, s. 825; DNP 11 (2001), s. 372.
- 299 Zob. wyżej, rozdz. 32.1 z komentarzem.
- 300 Ischolas, Ischolaos, wcześniej walczył w wojnie korynckiej przeciwko Chabriasowi; o opisywanych tu walkach w Skiritis zob. także Ksenofont, Historia grecka VI 5.24-26; RE IX 2 (1916), s. 2058; DNP 5 (1998), s. 1119.
- 301 W sierpniu roku 480 przed Chr.
- 302 Plutarch, Żywot Agesilaosa 31.3, mówi nawet o sześciuset latach; hegemonia Sparty w Grecji trwała, zgodnie z powszechnym poglądem (zob. wyżej, rozdz. 1.3, 50.2), pięćset lat.
- 303 Czyli wędrowni Dorów, ostatniego wielkiego plemienia greckiego, które przybyło na południe Półwyspu Bałkańskiego, zasiedlając przede wszystkim Peloponez, południowe wyspy Morza Egejskiego (z Kretą) i wybrzeże Karii w Azji Mniejszej, z Halikarnasem jako głównym miastem (Doryda małoazjatycka). Eratostenes, za którym podąża Apollodoros, a za nim Diodor, początek powrotu Heraklidów przyjął na rok 1104. W tradycji greckiej zachowała się opowieść o wygnaniu potomków Heraklesa po jego śmierci. Znaleźli wówczas schronienie u doryckiego króla Ajgimosa w środkowej Grecji, a po upływie trzech pokoleń powrócili na czele Dorów i podbili Peloponez. Mimo braku

- jednoznacznych świadectw archeologicznych, wątpliwości językoznawców, z radykalnym stanowiskiem J. Chadwicka na czele, który wręcz zakwestionował historyczność wędrówek, są one traktowane jako wydarzenie rzeczywiste; zob. DNP 3 (1997), s. 787-791 („Dorische Wanderung”); 5 (1998), s. 369-370 („Herakleidaí”); J. Chadwick, Who were the Dorians?, *La Parola del Passato* 31, 1976, s. 105-131; idem, Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Rekonstruktion der griechischen Frühgeschichte, *Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 113, 1976, s. 183-198; wyczerpujący opis wydarzeń: Hammond, *Grecja*, s. 109-128.
- 304 Kresfontes, Kresphontes, potomek Heraklesa (Heraklida) w czwartym pokoleniu; w wyniku losowania (zmanipulowanego, zob. Pauzaniusz IV 3.4-5) przypadła mu w udziale Mesenia, po krótkim panowaniu padł jednak ofiarą zamachu; przeżył jego syn Ajpytos (zob. niżej 66.3 z komentarzem), który pomścił ojca i zapewnił sobie jego tron; opowieść o nieprawidłowym losowaniu legitymizować miała spartańskie pretensje do Mesenii; RE XI 2 (1922), s. 1717; *KIPauly* 3, s. 338; DNP 6 (1999), s. 828; Sherman, s. 135.
- 305 W następstwie tzw. pierwszej wojny meseńskiej, ok. 740-720 przed Chr., zob. Hammond, *Grecja*, s. 147.
- 306 Teleklos, król spartański z rodu Agiadów; jego zabicie przez Meseńczyków stało się katalizatorem pierwszej wojny meseńskiej; *KIPauly* 5, s. 566; DNP 12/1 (2002), s. 91; Sherman, s. 135.
- 307 Przyjmuje się, że pierwsza wojna meseńska trwała od 740 (743) do 720 (723); Sherman, s. 135.
- 308 Chodzi o tzw. partenów, potomków kobiet spartańskich i helotów (zob. przypis następny); Frigo, s. 298.
- 309 Taras, Tarentum, dzis. Taranto w południowo-wschodniej Italii, nad Zatoką Tarencką. Miasto założone zostało u schyłku VIII w. przed Chr (według Euzebiusza w 706, zob. Hieron. Chron., s. 91) przez kolonistów spartańskich, tzw. partenów, tj. potomków kobiet spartańskich i helotów („dzieci panieńskie”). Nazwa „Taras” pochodzi od mitycznego Tarasa, herosa, który był synem Posejdony. Uchodził on za mitycznego założyciela Tarentu, w momencie przybycia osadników spartańskich miało już jakoby istnieć w tym miejsce małe osiedle, które zostało przez nich powiększone. Tarent stał się szybko najznacniejszym miastem w południowej Italii. W późniejszym okresie wślawił się konflikt z Rzymem, do którego rozstrzygnięcia wezwał na pomoc Pyrrusa, króla Epiru (III w.); od roku 272 przed Chr. w rękach Rzymian; PECS, s. 878-879, s.v. Taras; ASM, s. 147-149; *KIPauly* 5, s. 518-52; DNP 12/1 (2002), s. 20-22.
- 310 Tj. heloci.
- 311 Arystomenes, Aristomenes, meseński bohater walk niepodległościowych, uważano, że pochodził z rodu Ajpytydów, tj. potomków arkadyjskiego herosa Ajpytosa (Αἰπυτός); miał jakoby, przy wsparciu Arkadyjczyków i Argiwów, kierować długoletnim powstaniem przeciwko Sparcie; lata jego życia są jednak

- trudne do określenia; Pauzaniusz (IV 14.6-24.3) informacje o nim odnosi do drugiej wojny meseńskiej (druga połowa wieku VII przed Chr.), w innych źródłach mowa jest o pierwszej (VIII wiek); w nauce nowożytnej pojawiają się głosy, że może chodzić o meseńskie powstanie ok. roku 490 przed Chr., ale jego historyczność jest wątpliwa; najbardziej prawdopodobna wydaje się teza, lokująca działalność Arystomenesa w drugiej połowie wieku VII, tak też jednoznacznie P. Lévêque, *Świat grecki*, Warszawa 1973, s. 167; KIPauly 1, s. 571 s.v. Aristomenos 1; DPN 1 (1996 1999), s. 344 s.v. Aipytos nr [1], 1115 s.v. Aristomenes nr [1].
- 312 Tyrtajos działał w Sparcie w VII w. przed Chr., co podpowiadałoby, że aktywność Arystomenesa przypada również na ten okres; Frigo, s. 298.
- 313 Być może chodzi o Myrona z Priene (FGrHist 106), który tworzył w III w. przed Chr.; jego zdaniem Arystomenes działał w okresie pierwszej wojny meseńskiej (ok. 740-720 przed Chr.); Frigo, s. 298.
- 314 Wielkie trzęsienie ziemi nawiedziło Spartę w roku 464, co wykorzystali Meseńczycy jako dogodną okazję do buntu; powstanie zresztą trwało już od roku 469, jego ośrodkiem była góra Ithome (Messena); walki trwały do roku 459 (upadek Ithome), zagrażając istnieniu państwa spartańskiego; Frigo, s. 298-299; Hammond, *Grecja*, s. 354-355.
- 315 Naupaktos (średniowieczne i nowożytne Lepanto, dzis. Nafpaktos), najważniejsze miasto Lokrydy Zachodniej, usytuowane na północnym wybrzeżu Zatoki Korynckiej; po trzeciej wojnie meseńskiej (464-461) Ateńczycy osiedlili w Naupaktos (w roku 457) Meseńczyków, wygnanych przez Spartan (Diodor XII 44.2); podczas wojny peloponeskiej znajdowała się tutaj jedna z najważniejszych baz operacyjnych floty ateńskiej w zachodniej Grecji; KIPauly 4, s. 12; DNP 8 (2000), s. 752-753.
- 316 Wyspa na Morzu Jońskim, przy wejściu do Zatoki Korynckiej.
- 317 Messana, Messene, Messana, pierwotna nazwa Zankle, dzis. Messina, pol. Messyna. Miasto na północno-wschodnim cyplu Sycylii, nad Cieśniną Messyńską, oddzielającą wyspę od Italii. KIPauly 3, s. 1246-1247; PECS, s. 998-999 s.v. Zankle; DNP 8 (2000), s. 42-44.
- 318 Według Plutarcha, *Żywot Agesilaosa* 32.13, trzy miesiące.
- 319 Wiosną roku 368, po wycofaniu się Tebańczyków z Peloponezu; zob. Ksenofont, *Historia grecka* VII 1.1-14; Stylianou, s. 454-455; Frigo, s. 299.
- 320 Z rotacją co pięć dni; Ksenofont. *Historia grecka* VII 1.14.
- 321 Wyżej, rozdz. 62.2.
- 322 O tej akcji zbrojnej Lykomedesa i jego eparytów (zob. wyżej, rozdz. 62.2) przeciwko Pellene, miastu periojków położonemu ok. 15 km na północny zachód od Sparty, informuje tylko Diodor; Frigo, s. 299.
- 323 W przeciwieństwie do tych badaczy, którzy pierwszą wyprawę Pelopidasa przyjmują na lato roku 369, Stylianou, s. 450, datuje ją na wiosnę 368; zob. Frigo, s. 299.

- 324 Jest to opis (rozdz. 68-70.1) drugiej interwencji tebańskiej na Peloponezie, przypadającej na późną wiosnę roku 368: tak Stylianou, s. 450, 454, 457-461; według innych badaczy wydarzenia te miały miejsce latem roku 369; Frigo, s. 299.
- 325 O nim wyżej, rozdz. 29.2.
- 326 Kenchreai, port Koryntu na wschodnim wybrzeżu Przesmyku Istmijskiego, ok. 11 km od antycznego miasta i ok. 4 km na południe od słynnej świątyni Posejdona; „okno” Koryntu na Morze Egejskie i Bliski Wschód; PECS, s. 446; DNP 6 (1999), s. 411.
- 327 Lechaion, port Koryntu nad Zatoką Koryncką, w odległości 3 km na północ od miasta, z którym połączony był podwójnym murem i wybrukowaną drogą; PECS, s. 493; DNP 6 (1999), s. 1216.
- 328 Trojzena, Trojzen, miasto na południowym wybrzeżu Argolidy; terytorium Trojzeny obejmowało wschodni kraniec półwyspu, należały do niej także w pewnych okresach wyspy Hydreja i Kalaureja; Trojzena była miastem jońskim, ściśle związanym z Attyką; więzi te umacniała tradycja mityczna o pochodzeniu stąd (narodzinach) Tezeusza, jego syn Hippolytos czczony był w Trojzenie jako heros. W czasie najazdu Kserksesa Ateńczycy ewakuowali kobiety i dzieci właśnie do Trojzeny; mimo silnych wpływów Argos, Trojzeńczycy nie zrezygnowali z samodzielnej polityki, weszli w skład Związku Peloponeskiego; w czasie wojny peloponeskiej początkowo stali po stronie Aten, później Sparty; szczególnie pomyślny rozwój, co zapewne w znacznej mierze było efektem znakomitego położenia geograficznego, Trojzena przeżyła w okresie rzymskim; PECS, s. 936; DNP 12/1 (2002), s. 869-870; IACP, s. 615-617.
- 329 Miasto na Półwyspie Argolidzkim, nad Zatoką Saronką, w jej południowej części, w pobliżu dzis. Palaia Epidavros; na zachodzie terytorium Epidavros dochodziło do Zatoki Argolidzkiej, na północy do granic z posiadłościami Koryntu, a na południu i wschodzie do ziem Hermione i Trojzeny; wierny sojusznik Sparty; znane ze świątyni Apollona i teatru; PECS, s. 311-314; ASM, s. 305-8; DNP 3 (1997 / 1999), s. 1097-1098.
- 330 Sykion, Sikyon, miasto na północy Peloponezu, położone między rzekami Helisson a Asopos, nieopodal Zatoki Korynckiej, 26 km na zachód od Koryntu; dotąd wierny sojusznik Sparty; ASM, s. 331-332; DNP 11 (2001), s. 543.
- 331 Zob. wyżej, rozdz. 19.3 z komentarzem; jednak wbrew informacji Diodora Fliunt pozostał w sojuszu ze Spartą, zob. Ksenofont, Historia grecka VII 2.1-23; DNP 9 (2000), s. 907 s.v. Phleius; Frigo, s. 300.
- 332 Zob. wyżej, rozdz. 6.1 z komentarzem.
- 333 Filiskos z Abydos, pozostawał na usługach Ariobarzanesa, satrapy Frygii Hellesponckiej, który niewątpliwie działał w imieniu króla Artakserksesa II; Stylianou, s. 461-463; Frigo, s. 300.
- 334 Prawdopodobnie w końcu roku 368; Stylianou, s. 462.
- 335 Eufron z Sykionu, tyran ok. 368-366/365; do roku 369 stał na czele prosperańskiego stronnictwa oligarchicznego w swym mieście; w 367, przy pomocy

- wojsk arkadyjskich i argiwskich upozorował wprowadzenie demokracji, w rzeczywistości zaś narzucił się na tyrana; jego bezkompromisowa postawa wobec przeciwników politycznych doprowadziła do ciężkich walk wewnętrznych, w które wmieszały się niemal wszystkie ówczesnie liczące się państwa greckie; zamordowany został w czasie pobytu w Tebach w 366 r. przez sykijskich wygnańców, gdy usiłował uzyskać poparcie tebańskich władz; według Diodora Eufron dokonał przewrotu w roku 368, Ksenofont natomiast (Historia grecka VII 1.4446) plasuje to wydarzenie pod rokiem 366; KIPauly 2, s. 436; DNP 4 (1998), s. 274 s.v. Euphron nr [2]; Stylianou, s. 464; Frigo, s. 300.
- 336 Rok 368/367; Stylianou, s. 464.
- 337 L. Papirius (Mugillanus?), Licinus Menenius (T.f. T.n. Lanatus), Ser. Cornelius P.f. M.n. Maluginensis, Ser. Sulpicius Praetextatus, trybuni wojskowi consulari potestate roku 376; Broughton I, s. 108-109; Stylianou, s. 464.
- 338 Rok 368.
- 339 Ptolemeusz (Ptolemajos) z Aloros, zwany też Ptolemeuszem Aloritesem, należał do panującego rodu królewskiego (być może syn Amyntasa II), był też zięciem Amyntasa III; w roku 368 zamordował Aleksandra II i sam przejął tron macedoński, poślubiając zarazem matkę Aleksandra – Eurydykę; panował jako regent w imieniu Perdikkasa III (niektórzy uważają, że przybrał jednak tytuł królewski), który go zamordował w roku 365; KIPauly 4, s. 1222 (s.v. Ptolemaios 21); Hammond, Macedonia, s. 47-48; McQueen, s. 64.
- 340 Syn prominentnego polityka tebańskiego o takim samym imieniu; po epizodzie tesalskim posłował do perskiego króla do Suzy; w roku 340/339 reprezentował Beocję w radzie (synhedrion) Amfiktionii Delfickiej; krótko potem został archontem eponimem Związku Beockiego; DNP 5 (1998), s. 1136-1137 nr [2].
- 341 Ateński mówca i strateg; w roku 372/371 reprezentował Ateny na kongresie pokojowym w Sparcie (Ksenofont, Historia grecka VI 3.2;7-9); DNP 2 (1997 / 1999), s. 354; Stylianou, s. 467; Frigo, s. 301.
- 342 Bitwa pod Koryntem w trakcie drugiej kampanii peloponeskiej, zob. wyżej, rozdz. 68.2-5.
- 343 Już po pierwszej wyprawie na Peloponez zarówno Epaminondas, jak i Pelopidas postawieni zostali w stan oskarżenia, pod zarzutem przekroczenia przysługującego im czasu sprawowania urzędu beotarchy, z którego obaj zostali całkowicie oczyszczeni; Frigo, s. 301.
- 344 Dodona w Epirze, gdzie znajdowała się znana w świecie greckim świątynia i wyrocznia Zeusa; PECS, s. 279-280; Sherman, s. 158.
- 345 W roku 368 lub 367; ta „bełzawa” wojna zakończyła się jednak wielkimi łzami radości w Sparcie na wieść o zwycięstwie, zob. Ksenofont, Historia grecka VII 1. 32: „Opowiadano, że w Sparcie, gdy usłyszano o tym, wszyscy płakali, poczynając od Agesilaosa, gerontów i eforów: do takiego stopnia łzy są oznaką zarówno radości, jak i smutku” (przekł. Witold Klinger); Stylianou, s. 470; Frigo, s. 301.

- 346 Megale Polis, Megalopolis, miasto w Arkadii, powstałe przy pomocy Tebańczyków z połączenia dwudziestu, jak chce Diodor, lub nawet czterdziestu, jak stwierdza Pauzaniusz (VIII 23.3-4), wsi, które mimo to zachowały swoją niezależność; miasto zlokalizowano na pofałdowanej i dobrze nawodnionej wyżynie (427 m n.p.m.), ok. 4 km od ujścia Alfejosu, w miejscu przecięcia się najważniejszych dróg prowadzących do Arkadii, Mesenii i Lakonii; KIPauly 3, s. 1140-1142; DNP 7 (1999), s. 1135-1137 s.v. Megale Polis; Stylianou, s. 471-472; Frigo, s. 302.
- 347 Mainalon, Maenalia, kraina w południowej Arkadii, pasmo górskie między równiną wschodnioarkadyjską a doliną rzeki Helisson, u jego południowego krańca znajduje się dziś miejscowość Tripolis; u schyłku V w. przed Chr. północna część Majnalosu pozostawała w zależności od Mantinei, południowa natomiast podporządkowana była Sparcie; po utworzeniu Megalopolis cały obszar wszedł w skład nowego miasta; DNP 7 (1999), s. 714.
- 348 Parazja, Parrhasia, kraina w zachodniej Arkadii, zamieszкана przez Parazjów (Parrhasioi), jedno z największych plemion arkadyjskich; na jej obszarze znajdowała się ogólnoarkadyjska świątynia Zeusa Lykajosa; niezależność Parazjów skończyła się wraz z utworzeniem Megalopolis; DNP 9 (2000), s. 356.
- 349 Tj. w roku 368/367.
- 350 Tzw. czwarta wojna kartagińska; Stylianou, s. 474-477; Frigo, s. 302; zob. Huss, *Geschichte der Karthager*, s. 141-145.
- 351 Selinunt, Selinus, łac. Selinuntum; najbardziej na zachód wysunięta kolonia grecka na Sycylii, położona na jej południowym wybrzeżu, przy ujściu rzeki Selinus (dzis. Modione). Założona została w roku 628 przed Chr. przez kolonistów z Megary Hyblańskiej (Megara Hyblaia). Z punktu widzenia strategicznego miejsce wybrane zostało znakomicie: żyzna równina, niezasiedlona, na wysokim wzgórzu wrzynającym się w morze, między dwiema rzekami, co zapewniało obfitość wody i dobre warunki portowe. W V w. przed Chr. Selinunt przeżył okres wspaniałego rozwoju, ale w 409 roku przed Chr. został zniszczony przez wojska Kartaginy i już nigdy nie odzyskał swego pierwotnego znaczenia; PECS, s. 823-325; ASM, s. 186-189; DNP 11 (2001), s. 367-371; Wroński, s. 152-160.
- 352 Entella (dzis. Rocca d'Entella na zachód od Corleone), miasto Elymów w zachodniej Sycylii, kilkakrotnie wzmiankowane przez Diodora (XIV 9; 48; 61; XVI 67; 73) w kontekście konfliktu z Kartagińczykami; KIPauly 2, s. 279; DNP 3 (1997 / 1999), s. 1050.
- 353 Wysoka (751 m) góra w zachodniej Sycylii, dzis. Monte San Giuliano, 12 km na północny wschód od Tapani (Drepanum). W czasach starożytnych znajdowała się tu słynna świątynia fenickiej bogini z Eryks, którą Grecy zidentyfikowali z Afrodytą, a Rzymianie później z Wenus. W dobie kolonizacji greckiej uformował się tu ośrodek polityczny (polis) plemienia Elymów. Grecka próba opanowania Eryksu (i słynącej z bogactw świątyni) zakończyła się ok. roku

- 510 fiaskiem: Grecy zostali pokonani przez połączone siły Fenicjan i Segesty, na której terytorium Eryks się znajdował. W czasach rzymskich świątynia na Eryksie, uchodząca za fundację Eneasza na rzecz jego boskiej matki Wenus, cieszyła się ogromnym prestiżem; KIPauly, 2, s. 368-369; DNP 4 (1998), s. 109.
- 354 Lilybeum, Lilybaion (dzis. Marsala) na południe od Drepanum (dzis. Trapani) na obszarze Elymów; najbardziej na zachód wysunięty punkt Sycylii; była to silnie umocniona twierdza kartagińska, założona po zniszczeniu Motyi w roku 397/396 przed Chr.; jedyne miasto, którego nie zdobył Pyrrus w trakcie swej kampanii na Sycylii w roku 267 przed Chr.; PECS, s. 509-510; Stylianou, s. 475.
- 355 To jest w roku 368/367; był tyranem w latach 406/405-368/367; Stylianou, s. 476-477; Frigo, s. 302.
- 356 W latach 368/367 – 356/355; Diodor nie wspomina okresu tzw. drugiej tyranii Dionizjusza II w latach 347-344; KIPauly 2, s. 65-66; DNP 3 (1997 / 1999), s. 629 nr [2]; Stylianou, s. 476-477; Frigo, s. 302.
- 357 Chodzi o święta ku czci Dionizosa, obchodzone w miesiącu Gamelion (styczeń / luty), połączone z agonami teatralnymi.
- 358 Dramatem Ἡεκτοπος Λύτρα; mając na uwadze raczej mierny talent poetycki Dionizjusza (zob. wyżej, rozdz. 6.1-5), można założyć, że nagroda była wynikiem prostej kalkulacji politycznej: dla Aten i Sparty był on istotnym sojusznikiem w ich walce ze Związkiem Beockim; Stylianou, s. 477; Frigo, s. 270, 302.
- 359 Prawdopodobnie brama wejściowa do pałacu rezydencjonalnego Dionizjusza na wyspie Ortygii; Frigo, s. 303.
- 360 Rok 367/366; Stylianou, s. 479; Frigo, s. 303.
- 361 Która trwała aż cztery lata, tj. 375-371; Stylianou, s. 479; Broughton I, s. 109.
- 362 Skotussa, miasto Tesalii pelazgiockiej (Pelasgiotis), między Farsalos a Feraj, na południowy-zachód od Kynoskefalaj, w pobliżu dzisiejszej miejscowości Skupli; PECS, s. 845-846; KIPauly 5, s. 237; Frigo, s. 303.
- 363 Zob. komentarz Stylianou, s. 480.
- 364 Trzecia ekspedycja tebańska na Peloponez, por. Ksenofont, Historia grecka VII 1.41-43.
- 365 Miasto na Peloponezie, na zachodnim wybrzeżu Achai, na lewym brzegu rzeki Pejros, w pobliżu dzis. miejscowości Kato-Achaia; DNP 3 (1977 / 1999), s. 855 s.v. Dyme nr [2].
- 366 Wyżej, rozdz. 66.5 z komentarzem.
- 367 Kalidon, Kalydon, Calydon, na równinie nadmorskiej w Etolii, na prawym brzegu rzeki Euenos, ok. 2 km na północ od dzisiejszej miejscowości Evenchori, ok. 6 km od brzegu morskiego; znane z mitu o dziku kaledońskim; DNP 6 (1999), s. 212 s.v. Kalydon nr [3]; Stylianou, s. 481.
- 368 Chares (ok. 395-324 przed Chr.), wódz ateński zbliżony do kręgów demokratycznych; typ kondotiera; za jego przyczyną, ponieważ poparł na Korkyrze

oligarchów, Ateny straciły wpływy na Morzu Jońskim (rok 358); w roku 357 zmusił miasta greckie na Chersonesie, z wyjątkiem Kardii, do przystąpienia do Drugiego Związku Morskiego; w wojnie ze sprzymierzeńcami poniósł jednak dwukrotnie klęskę w pobliżu Chios, mimo to w roku 356 powierzono mu ponownie dowództwo; sprzymierzył się, aby zdobyć żołąd dla swoich żołnierzy, ze zbuntowanym satrapą perskim Farnabazosem, pokonał wojsko Wielkiego Króla, zdobył Lampsakos i Sigejon, tym ostatnim władał osobiście aż do roku 334; w roku 353 pokonał najemną armię spartańską i odbił z rąk trackich Sestos, gdzie osiedlono ateńskich kleruchów; był zwolennikiem Demostenesa, dlatego powierzono mu dowództwo ateńskiej armii ekspedycyjnej, która w roku 348 podążyła do Olintu ze spóźnioną, jak się okazało, odsieczą; brał udział w bitwie pod Cheroneją w roku 338, w 335 uciekł z Aten w obawie przed Aleksandrem, przed którym ukorzył się później w Troi (Ilion), ale w 333 przeszedł na służbę perską; ostatecznie skapitulował przed Macedończykami w Mitylenie, za cenę wolnego odejścia; ostatnie lata jego życia nie są zbyt dobrze znane; por. Diodor XVI 21-22; 34; KIPauly 1, s. 1131-1132; DNP 2 (1997), s. 1097-1098; Hammond, Grecja, s. 599; J.K. Davies, *Athenian Proprietary Families*, nr 15292; McQueen, s. 72.

369 Zob. W.E. Thompson, Chares at Phlius, *Philologus* 127, 1983, s. 303-306.

370 Rok 366/365; Stylianou, s. 482; Frigo, s. 303.

371 Kolejni trybuni z władzą wojskową, L. Furius Sp.f. L.n. Medullinus, A. Manlius (T.f. A.n. Capitolinus), Ser. Sulpicius Praetextatus, Ser. Cornelius P.f. M.n. Maluginensis, pojawiają się w wykazach dopiero pod rokiem 370, obok tej czwórki wybrani byli jeszcze P. Valerius L.f. L.n. Potitus Poplicola, C. Valerius Potitus; ponieważ z rzymskich fastes wypadły cztery lata (375-371), różnica między chronologią Warrona a Diodora wynosi od tego momentu cztery lata; Broughton, s. 110-111; Stylianou, s. 482; Frigo, s. 303-304.

372 RE VA 2 (1934), s. 1631; DNP 12/1 (2002), s. 302 nr [1].

373 Eretria (dzis. Nea Psara), obok Chalkis najważniejsze miasto na Eubei, położone na zachodnim wybrzeżu wyspy; obok Aten była jedynym miastem greckim, które poparło antyperskie powstanie jońskie w r. 500/499; w odwecie została zniszczona przez Persów w roku 490; odbudowa nastąpiła na tyle szybko, że dziesięć lat później Eretria wzięła udział w wojnie z Kserksesem; na wyspie pozostawała w ciągłej rywalizacji z Chalkis, którą ostatecznie przegrała w roku 198 przed Chr., w następstwie wystąpienia przeciwko Rzymowi; PECS, s. 315-316; DNP 4 (1998), s. 55; ASM, s. 274-276.

374 Oropos (dzis. Skala Oropou), beockie miasto portowe nad cieśniną Euripos, między Ramnos a Delion, naprzeciw Eretrii; dla Aten bardzo ważny punkt strategiczny, obiekt nieustannego sporu z Beotami; PECS, s. 656; KIPauly 4, s. 349; DNP 9 (2000), s. 51.

375 Wyspa Kos na Morzu Egejskim, u południowo-zachodniego wybrzeża Azji Mniejszej, pow. 298 km²; Diodor opowiada o założeniu nowego miasta (sy-

- nojkiem) przez mieszkańców wyspy, po tym, jak poprzednie, zwane „starym miastem” (Astypalaia), zniszczone zostało w roku 411 przed Chr. przez trzęsienie ziemi (o tym Tukidydes VIII 41.2: „miasto zniszczone już przedtem przez najsilniejsze, jak daleko pamięć ludzka sięga, trzęsienie ziemi”, przekł. Kazimierz Kumaniecki); w 366 zdecydowano o opuszczeniu dotychczasowego miasta (znajdowało się w południowo-zachodniej części wyspy); nowe (także o nazwie „Kos”) powstało na wschodnim krańcu żyznej równiny na północnym wybrzeżu (dzisiaj teren ten zajmuje nowożytnie miasto, stolica wyspy); być może było to nie tylko przeniesienie stolicy z Astypalaia do Kos, lecz wiązało się z pierwszym politycznym zjednoczeniem wyspy; PECS, s. 465-467; DNP 6 (1999), s. 762-766; ASM, s. 348-351; Stylianou, s. 484-485; Frigo, s. 304.
- 376 W roku 366/365; wątpliwe jednak, aby był to „pokój powszechny” (κοινή ειρήνη); Ksenofont podaje (Historia grecka VII 4.6-11), że zawarty został między Beocją, Koryntem i Fliuntem, nie wiadomo w jakim zakresie – i czy w ogóle – parafowały go Mesenia, Argos i Epidauros, na pewno nie spotkał się z akceptacją Aten i Sparty; Stylianou, s. 485-489; Frigo, s. 304.
- 377 Tj. od roku 371.
- 378 Zob. komentarz Stylianou, s. 489-490; Frigo, s. 304-305.
- 379 Izokrates (436-438) z Aten; logograf, nauczyciel retoryki i publicysta. Był zwolennikiem panhellenizmu, czyli kulturowego zjednoczenia Greków, z zachowaniem jednak autonomii poszczególnych polis. Celem owego „zjednoczenia” miała być wspólna wyprawa na Wschód, przeciwko Persji. W ekspansji tej widział Izokrates panaceum na bolączki, trapiące wówczas świat grecki, zwłaszcza ekonomiczne. Był wielkim zwolennikiem Filipa II Macedońskiego, właśnie w nim postrzegał wodza takiej wspólnej wyprawy; DNP 5 (1998), s. 1138-1143.
- 380 Anaksymenes z Lampsakos (FGrHist 72), żył w latach 380-320 przed Chr.; uważa się go za głównego przedstawiciela historiografii retorycznej, sam był z zawodu retorem, uczniem retora Zoilosa i filozofa Diogenesa; na polu historiografii konkurował z Eforem i Teopompem; był autorem *Historii greckiej* (Helleniká) w dwunastu księgach, która obejmowała dzieje świata od początków do bitwy pod Mantineją i śmierci Epaminondasa; napisał także *Historię Filipa II* (Hai peri Philippon historiai), zapewne jako konkurencja dla Teopompa; był również autorem dzieła *O Aleksandrze* (Ta peri Aleksandrou); w starożytności zaliczano Anaksymenesa do grona dziesięciu najważniejszych historyków; KIPauly 1, s. 340; DNP 1 (1996 / 1999), s. 674 nr [2]; Meister, Griechische Geschichtsschreibung, s. 93-94.
- 381 Ksenofont (ok. 430 – ok. 355 przed Chr.), Ateńczyk, historyk; autor m.in. *Historii greckiej* (Helleniká), w której kontynuował dzieło Tukidydesa; obejmuje ona wypadki od roku 411 do 362, tj. do bitwy Spartan z Tebańczykami pod Mantineją; R. Turasiewicz, Historiografia, LGS II, s. 38-49.
- 382 Wszyscy trzech wymienieni byli sokratykami.

- 383 Arystyp, Aristippos Starszy, pochodził z Cyreny, żył w latach ok. 430-355 przed Chr.; był podobno pierwszym uczeniem Sokratesa, który za swą działalność nauczycielską żądał zapłaty; DNP 1 (1996/1999), s. 1103-1104 nr [3].
- 384 Antystenes, Antisthenes, syn Ateńczyka i Traczynki, żył w latach ok. 445–ok. 365 przed Chr.; był jednym z tych uczniów Sokratesa, którzy byli obecni przy śmierci Mistrza (Platon, Fajdros 59b); przez kilkanaście lat po śmierci Sokratesa uchodził za jego najwybitniejszego ucznia; DNP 1 (1996 / 1999), s. 793-794 nr [1].
- 385 Ajschines, syn Lizyniasza, żył w latach 430/420-375/376; pochodził z attyckiego demu Sfettos, uczeń Sokratesa, był obecny na jego procesie i przy śmierci; nie należy go mylić z młodszym od niego, znanym mówcą Ajschinesem; DNP 1 (1996 / 1999), s. 346-347; Frigo, s. 305.
- 386 Rok 365/364; Stylianou, s. 490.
- 387 Q. Servilius Q.f. Q.n. Fidenas, C. Veturius (L.? f. Sp.? n. Crassus Cicurinus?), A. Cornelius Cossus, M. Cornelius P.f. M.n. Maluginensis, M. Fabius K.f. M.n. Ambustus *oraz* (niewymieniony przez Diodora) Q. Quinctius Cincinnatus?, trybuni wojskowi consulari potestate roku 369; Broughton I, s. 111; Stylianou, s. 490; Frigo, s. 305.
- 388 Prawdopodobnie chodzi o grupę prospartańskich emigrantów, wymienionych w rozdz. 59.2-3.
- 389 Miasto położone ok. 17 km na północ od Alfejosu, na granicy arkadyjsko-elejskiej, w krainie o nazwie Akroreia (nie w Tryfalii, jak Diodor); Stylianou, s. 491; Frigo, s. 305.
- 390 Tryfalia, Trifylia, obszar nadmorski między rzekami Alfejos a Neda, przedmiot sporu między Arkadyjczykami a Elejczykami; Stylianou, s. 491; Frigo, s. 305.
- 391 Margana, miasto położone na obszarze Pizatydy (Pisatis, ἡ Πισᾶτις), na północny zachód od Olimpji, być może między współczesnymi miastami Phloka i Strephi; RE XIV 2 (1930), s. 1680-1682 s.v. Marganeis; Sherman, s. 165; Stylianou, s. 492; Frigo, s. 305.
- 392 Kronion to Wzgórze Kronosa, położone na północnych obrzeżach okręgu świątynnego Olimpji, nad Alfejosem w Pisatis, które Diodor błędnie określa mianem polis; Sherman, s. 165; Stylianou, s. 492; Frigo, s. 305.
- 393 Kyparissa, miasto periojków w północno-zachodniej Mesenii, na morskim wybrzeżu.
- 394 Koryfasion to spartańska nazwa meseńskiego Pylos, położonego w południowej części zachodniego wybrzeża Półwyspu Peloponeskiego; Stylianou, s. 492; Frigo, s. 305.
- 395 Zob. wyżej, rozdz. 71.1.
- 396 Zob. wyżej, rozdz. 60.3 oraz XVI 2.4; Ptolemeusz Aloros nie był bratem, lecz najpierw szwagrem (zob. wyżej, rozdz. 71.1), a następnie, po zabójstwie Aleksandra II, ojczymem Perdikkasa; ten, jako Perdikkas III, panował w latach 365-359 przed Chr.; pomyłka Diodora znajduje uzasadnienie w fakcie, że

- ojciec Ptolemeusza Alorosa również nosił imię Amyntas, stosunkowo popularne w Macedonii; RE XXIII 2 (1959), s. 1592-1594 s.v. Ptolemaios 4; DNP 9 (2000), s. 536 s.v. Perdikkas III.
- 397 Rok 364/363; Stylianou, s. 492.
- 398 Rok 368: T. Quinctius Cincinnatus Capitolinus, Ser. Cornelius P.f. M.n. Maluginensis, Ser. Sulpicius Praetextatus; było ich jednak sześciu, niewymienieni przez Diodora to Sp. Servilius C.f. C.n Structus, L. Papirius Sp. f. C.n. Crassus, L. Veturius L.f. Sp.n. Crassus Cicurinus; Broughton I, s. 111-112; Stylianou, s. 492; Frigo, s. 305.
- 399 Rok 364.
- 400 Plany te szybko okazały się iluzoryczne; Frigo, s. 306.
- 401 Znany tylko z tego epizodu; DNP 6 (1999), s. 1041 nr [2].
- 402 W roku 362.
- 403 Zob. wyżej, rozdz. 37.1; 57.1; Sherman, s. 171.
- 404 Chodzi o spisek, w który, jak się przyjmuje, uwikłany był Menekleidas (Meneklejdas), zagorzały przeciwnik Epaminondasa i Pelopidasa (Nepos, Żywot Epaminondasa 5.2; Plutarch, Żywot Pelopidasa 25), zob. wyżej, rozdz. 50.5 z komentarzem; Stylianou, s. 497-498; Frigo, s. 306-307; DNP 7 (2000), s. 1227-1228 s.v. Menekleidas.
- 405 Chodzi o zgromadzenie Związku Beockiego, ponieważ to beotarchowie przedstawili zebranym sprawę, a decyzja o zniszczeniu Orchomenos musiała być podjęta na szczelbu związkowym; Stylianou, s. 498.
- 406 Minyowie – greckie plemię, które szczyt swego rozwoju osiągnęło w okresie mykeńskim; zamieszkiwało tereny zarówno Beocji, ze stolicą w Orchomenos, jak i południowej Tesalii; eponimem Minyów był Minyas z Orchomenos (słynny „skarbiec Minyasa”); symbolem władzy Minyów nad Tebami był król Erginos; Minyowie wzięli udział, z trzydziestoma okrętami, w wojnie trojańskiej; KIPauly 3, s. 1345; DNP 8 (2000), s. 249; Frigo, s. 307.
- 407 Diodor IV 10.3-5: „Tebańczycy bowiem byli poddanymi Erginosa, króla Minyów, i musieli co roku płacić określony haracz. Herakles, niezrażony przewagą ciemniejszych, zdobył się na czyn godny sławy. Otóż gdy przedstawiciele Minyów zjawili się z żądaniem daniny i butnie się jej domagali, Herakles obciął im kończyny i wyrzucił ich z miasta. Erginos zażądał wydania sprawcy i Kreon, władca Teb, bojąc się jego przewagi, był gotów wydać tego, który stał się powodem oskarżenia. Ale Herakles przekonał swoich rówieśników, że należy stanąć do walki w obronie ojczyzny, zabrał ze świątyni wiszącą na ścianach zbroję ofiarowaną jako łupy wojenne bogom, ponieważ miasto nie miało własnego uzbrojenia, zabrali je Minyowie, aby Tebańczykom nawet do głowy nie przyszła myśl o powstaniu. Herakles dowiedział się, że Erginos, król Minyów, prowadzi przeciw miastu wojsko, wyszedł mu naprzeciw, by spotkać się z nim w wąskim miejscu i w ten sposób uczynił nieużyteczną liczebną przewagę przeciwnika. Sam zabił Erginosa i wybił prawie wszystkich, którzy

- go otaczali. Niespodziewanie zbliżył się do miasta Orchomenijczyków, spalił pałac Minyów i miasto zrównał z ziemią”. 18.6: Herakles „w Beocji dokonał aktu zemsty na tych, co mieszkali na terytorium Minyów, ponieważ uczynili mieszkańców Teb niewolnikami” (przekł. Sylwester Dworacki).
- 408 Kampania przeciwko Orchomenos odbyła się latem roku 364; Diodor przedstawia oficjalną wersję jej przyczyn, rozpowszechnioną w samych Tebach; Frigo, s. 307; zob. Buckler, Theban Hegemony, s. 183.
- 409 Zob. wyżej, rozdz. 71.2; 75.2.
- 410 13 lipca 364 przed Chr.; Stylianou, s. 498; Frigo, s. 307.
- 411 Wielkość prawdopodobnie przesadzona; Sherman, s. 175.
- 412 Była to bitwa pod Kynoskefalaj, rok 364; Sherman, s. 175; KIPauly 4, s. 603-604; DNP 6 (1999), s. 979; Frigo, s. 307.
- 413 Rozdz. 81.1-4 to wielkie elogium na cześć Pelopidasa.
- 414 W roku 375, zob. wyżej, rozdz. 37.1.
- 415 W roku 371; zob. wyżej, rozdz. 55-56.
- 416 W roku 367; oficjalnie uznano wówczas niepodległość Mesenii; KIPauly 4, s. 603; Frigo, s. 307.
- 417 Klerach, Klearchos, z Heraklei Pontyjskiej; ur. około roku 390, uczeń Izokratesa i Platona; za zasługi wojenne (walczył pod sztandarami Timoteosa) otrzymał obywatelstwo ateńskie; władzę w Heraklei zdobył przy pomocy najemników; ponieważ zamordowany został w roku 353/352 przed Chr. (por. Diodor XVI 36.3), a władzę sprawował przez lat dwanaście, musiał tyranem zostać w roku 365/364, a więc o rok wcześniej niż w relacji Diodora; po przejęciu władzy, oligarchów w części wymordował, w części skazał na banicję; kazał oddawać sobie boską cześć; KIPauly 3, s. 227; DNP 6 (1999), s. 501 nr [3]; Sherman, s. 178-179; Frigo, s. 308; Olmstead, s. 387.
- 418 Rok 363/362; Stylianou, s. 506.
- 419 L. Aemilius L.f. Mam.n. Mamercinus (*lub* Mamercus), L. Sextius Sex.f. N.n. Sextinus Lateranus, konsulowie roku 366; Broughton I, s. 113; Stylianou, s. 506; Frigo, s. 308.
- 420 Czwarta inwazja tebańska na Peloponez.
- 421 Błąd Diodora, chodzi o króla Agesilaosa; drugim królem w Sparcie był w tym czasie Kleomenes II; Stylianou, s. 508; Frigo, s. 309.
- 422 Błąd Diodora, chodzi o Archidamosa, syna Agesilaosa (zob. wyżej, rozdz. 54.6; 55.1); Stylianou, s. 508; Frigo, s. 309.
- 423 Odległość od Sparty do Mantinei, górzystą drogą przez Sellasię i Tegeję, to ponad 70 km; Frigo, s. 309.
- 424 Następuje opis (rozd. 85-87) bitwy pod Mantineją, rok 362; zob. Ksenofont, Historia grecka VII 5.18-27; Stylianou, s. 514-519; Frigo, s. 310; Hammond, Grecja, s. 592-594; Bravo et alii, s. 290.
- 425 Lekkozbrojne oddziały specjalne, wyszkolone do walki z konnicą; Frigo, s. 310.

- 426 Zob. wyżej, rozdz. 76.4.
- 427 Zob. wyżej, rozdz. 76.4.
- 428 O nim zob. wyżej, rozdz. 7.3.
- 429 Rok 362/361; Stylianou, s. 522.
- 430 L. Genucius M.f. Cn.n. Aventinensis, Q. Servilius Q.f. Q.n. Ahala, konsulowie roku 365; Broughton I, s. 115-116; Stylianou, s. 522.
- 431 Następuje opis (rozdz. 90-93) buntu satrapów, lata 362/361-358; przekaz Diodora to jedyna spójna relacja o buncie, znacznie, zdaniem części badaczy, przesadzona; Diodor jako jedyny historyk mówi o wyraźnej strukturze organizacyjnej powstańców; w literaturze przedmiotu ze sporym uznaniem spotyka się jednak pogląd, że nie był to skoordynowany bunt, lecz liczne ogniska nieposłuszeństwa wobec Artakserksesa II, niezależne od siebie, których zarzewia szukać należy w początkach lat sześćdziesiątych IV w.; w relacji Diodora mamy zresztą do czynienia raczej z odrębnymi epizodami, które, w rzeczywistości rozciągnięte w czasie, sprowadzone zostały do jednego roku; M. Weiskopf, *The So-called „Great Satraps’ Revolt”, 366-360 BC*, Stuttgart 1989 (zwłaszcza s. 9-13: „Diodorus’ account of the satraps’ revolt”); P. Briant, *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*, Winona Lake 2002, s. 656-675 (por. s. 674: „We are not dealing with a general, coordinated conflagration on the western front in 361 but rather with a series of limited local revolts over the course of a decade”); Stylianou, s. 522-537 (*The Satraps’ Revolt*); Frigo, s. 313 [„Diodor bietet hier – auf *ein* Archontenjahr komprimiert – eher disparate, streiflichtartige Episoden (...) aus der Spätphase der Unruhen, die bereits um 370 aufgeflammt (Datames) und auch beim Tod des Artaxerxes II. (359/358) nicht endgültig erstickt gewesen sind”]; Olmstead, s. 384-393.
- 432 Chodzi u układ pokojowy z roku 366/365, zob. wyżej, rozdz. 76.3; pokój po bitwie pod Mantineją (zob. wyżej, rozdz. 79.1) Grecy zawarli między sobą, bez udziału króla perskiego; Frigo, s. 313.
- 433 Zarządzał satrapią Daskylejon (Frygia Hellesponcka) od roku 388/387, zastępując Farnabazosa, swego bliskiego krewnego (mógł być jego młodszym bratem); w roku 366 satrapia przekazana została w ręce Artabazosa, syna Farnabazosa, co stało się przyczyną rewolty Ariobarzanesa, wspieranego przez Ateńczyków; KIPauly 1, s. 547-548; DNP 1 (1996 / 1999), s. 1082 nr [1]; Sherman, s. 202-203 (szczegółowy wywód); Stylianou, s. 527-529; Frigo, s. 313; Weiskopf, *The So-called „Great Satraps’ Revolt”, s. 26-38.*
- 434 Pomyłka Diodora; chodzi o Mitridatesa, dynastę Kios / Cius i Arriny (północno-zachodnia Azja Mniejsza; miejscowość Arrina / Marina pozostaje niezidentyfikowana), którego w roku 363/362 zastąpił nieznany bliżej Ariobarzanes (zob. Diodor XVI 90.2); na pewno nie można identyfikować go z satrapą Daskylejonu; Stylianou, s. 528-529.
- 435 Mauzolos (Maussolos) syn Hekatomnosa, dynasta karyjski, którego Artakserkses II ustanowił satrapą (377-353 przed Chr.); przeniósł stolicę Karii z Mylasy

- do Halikarnasu; dążąc do umocnienia i rozszerzenia swej władzy rozumiał, że może to uczynić osłabiając pozycję Aten we wschodniej Egei, dlatego później wspierał przeciwników ateńskich w wojnie ze sprzymierzeńcami (357-355); w roku 366/365 współpracował z Autofradatesem w jego działaniach przeciwko Ariobarzanesowi; w 362/361 dołączył do grona zbuntowanych satrapów, chociaż nie brakuje opinii przeciwnych, zob. Weiskopf, s. 65-68 (por. s. 65: „there is no evidence which points to Mausolus standing against Artaxerxes”); Olmstead, s. 395-397 [por. s. 395: „Mausollos z Karii (...) nie dopuścił się otwartej zdrady”]; Sherman, s. 204; KIPauly 3, s. 1102; DNP 7 (1999), s. 1064; McQueen, s. 73,106; Stylianou, s. 529.
- 436 Halikarnassos (dzis. Bodrum) na wybrzeżu Azji Mniejszej, naprzeciw wyspy Kos; miasto, rządzone przez lokalną dynastię karyjską, szczególnego znaczenia nabrało w czasach Mauzolososa, gdy ten uczynił je swą stolicą; PECS, s. 375-376.
- 437 Zob. wyżej, rozdz. 2.2.
- 438 Autofradates na stanowisku satrapy Lidii zastąpił Tiribazososa; Sherman, s. 205; zob. Weiskopf, The So-called „Great Satraps’ Revolt”, s. 38-44; Olmstead, s. 366-367; Stylianou, s. 533-535.
- 439 Artabazos, syn Farnabazososa i księżniczki Apame, córki Artakserksesa II, ur. ok. roku 387 lub później; satrapa Daskylejonu; Sherman, s. 206-207; Olmstead, s. 386, 397-399; Hammond, Grecja, s. 602; Weiskopf, The So-called „Great Satraps’ Revolt”, s. 54-57.
- 440 Datames, syn Karyjczyka Kamisaresosa i księżniczki paflagońskiej Skytissy, urodził się między rokiem 420 a 410 przed Chr.; w młodości jako gwardzista służył na dworze Artakserksesa II, w orszaku królewskim wziął udział w wojnie przeciwko Kaduzjom (o nich zob. wyżej, rozdz. 8.5 z komentarzem); po śmierci ojca został satrapą południowej Kapadocji, z czasem zarządem objął cały jej obszar; odznaczył się przywróceniem władzy perskiej nad Paflagonią i Kataonią; doceniając te zasługi, Artakserkses II mianował go – obok Farnabazososa i Tiraustesa – dowodzącym w kampanii egipskiej, po odwołaniu Farnabazososa został jej głównodowodzącym; przeciwko królowi perskiemu zbuntował się ok. roku 370; zginął (zamordowany) w roku 360/359; w źródłach podawany jest za jednego z głównych inspiratorów buntu satrapów; zachowała się biografia Datamesosa autorstwa Korneliusza Neposa; DNP 3 (1997 / 1999), s. 332; Sherman, s. 207; Stylianou, s. 541-543; Frigo, s. 314; Briant, From Cyrus to Alexander, s. 659-662; Olmstead, s. 376, 384-386, 392-393; T. Siuta, Datames, Poznań 2019, zwłaszcza s. 27-62.
- 441 Był nim Mitrobarzanes; zob. Nepos, Żywot Datamesosa 6.
- 442 Zabójcą był Mitrydates, syn Ariobarzanesosa, którego też wcześniej zdradził; zob. Nepos, Żywot Datamesosa 9-11.
- 443 Reomitres, Rheomithres, oficer Orontesa; Stylianou, s. 543; Frigo, s. 314.
- 444 Tachos, drugi faraon trzydziestej dynastii, syn Nektanebosa I; współrządził z ojcem w latach 365-362, następnie, do roku 360, samodzielnie; próbował

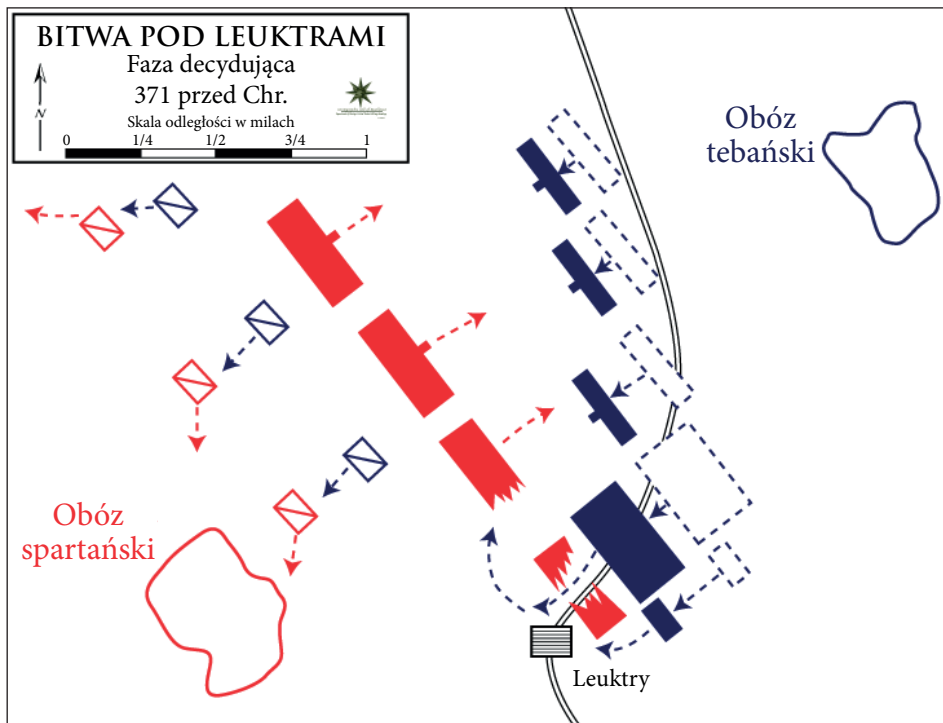
- wykorzystać trudną sytuację Persji w Azji Mniejszej i w roku 360 podjął wyprawę do Syrii, wspierany przez najemników greckich pod wodzą króla spartańskiego Agesilaosa i flotę ateńską kierowaną przez Chabriasa; w jej trakcie doszło do buntu w Egipcie, w wyniku którego władzę przejął Nektanebos II, bratanek Tachosa; on sam znalazł schronienie w Persji, gdzie zmarł; DNP 11 (2001), s. 1205; Stylianou, s. 543-544.
- 445 Miasto nad Zatoką Smyrneńską, zob. wyżej, rozdz. 18.1-3.
- 446 Zob. wyżej, rozdz. 19.4.
- 447 Wszystko wskazuje na to, że relacje między Tachosem a Agesilaosem nie były najlepsze; ten ostatni liczył zapewne na pełne dowództwo nad całością sił zbrojnych; Stylianou, s. 545.
- 448 Zob. wyżej, rozdz. 29.2; była to druga misja Chabriasa w Egipcie, dokąd przybył najwcześniej w pełni lata 364/363; Stylianou, s. 544; Frigo, s. 314,
- 449 Był to brat Tachosa o imieniu Tjahapimu, wymieniony dalej Nektanebos (II) był jego synem, a więc zarazem bratankiem Tachosa; DNP 11 (2001), s. 1205; Stylianou, s. 545-546.
- 450 Artakserkses II Mnemon, panował w latach 405/404 – 359/358 przed Chr., a więc 46 lat; Frigo, s. 314; DNP 2 (1997 /1999), s. 47 nr [2].
- 451 Artakserkses III Ochos, panował w latach 359/358–338 przed Chr.
- 452 Diodor pomieszał protagonistów: w tym momencie Tachos jest już ostatecznie pozbawiony tronu; Agesilaos natomiast walczy pod sztandarami Nektanebosa II, w jego sprawie maszeruje z wojskiem z Syrii do Egiptu, gdzie pojawił się nowy pretendent do tronu, pochodzący z Mendes (o nieznanym nam imieniu); Frigo, s. 314.
- 453 Oczywiście sytuacja nierzeczywista, por. wyżej, rozdz. 92.1.
- 454 Cyrena, Kyrene, łac. Cyrene (dzis. Shahat) w Libii, 175 km na północny wschód od Bengazi, ok. 19 km od wybrzeża morskiego (z portem Apollonia). Cyrena była najważniejszym greckim miastem w Afryce Północnej, o nieprzerwanej historii przez ok. 1200 lat (do podboju arabskiego). Antyczne miasto obejmowało powierzchnię ok. 240 ha, jego zabudowania znajdują się częściowo pod współczesnym Shahat Bomba; w okresie hellenistycznym za założycielkę miasta uważana była nimfa Kyrene (Cyrene). Po śmierci Aleksandra Wielkiego Cyrena stała się częścią egipskiego państwa Ptolemeuszów. W roku 74 przed Chr. przeszła pod panowanie rzymskie; PECS, s. 253-256; DNP 6 (1999), s. 1002-1007; IACP, s. 1243-1247 nr 1028.
- 455 Agesilaos zmarł zimą roku 361/360; do nadzwyczajnego rytuału pogrzebowego królów spartańskich należał zwyczaj konserwowania zwłok w miodzie, przy ich transportowaniu, w przypadku śmierci poza granicami kraju, do Sparty; zob. e.g. Ksenofont, Historia grecka V 3.19 (przykład Agesipolisa, który zmarł pod Olintem: „Zanurzony w płynnym miodzie i przeniesiony do ojczyzny, dostąpił królewskiego pogrzebu” – przekł. Witold Klinger); Frigo, s. 314.
- 456 Zob. wyżej, rozdz. 72.4.

- 457 Pammenes, Tebańczyk, zaufany współpracownik Epaminondasa, który w trakcie pierwszej kampanii peloponeskiej powierzył mu zajęcie Sykionu, a w roku 368 ochronę Megalopolis w trakcie jej powstawania; w latach 368-365 w rodzinnym domu Pammenesa przebywał, jako zakładnik, późniejszy król Macedonii, Filip (II); po śmierci Epaminondasa, Pammenes stał się jednym z najważniejszych polityków i dowódców wojskowych Związku Beockiego; w roku 362/361 zapobiegł likwidacji Megalopolis; odegrał ważną rolę w pierwszej fazie trzeciej wojny świętej (356-346), odnosząc pod Neon w Fokidzie jednoznaczne zwycięstwo nad Filomelosem (zob. Diodor XVI 31.3-4); w roku 355 z pięćotysięczną armią hoplitów przedostał się do Azji Mniejszej, na prośbę satrapy Daskylionu, Artabazosa (syna Farnabazosa i Apame, córki Artakserksesa II), który zbuntował się przeciwko Artaksersesowi III (Diodor XVI 34.1-2); tutaj, mimo odnoszonych sukcesów (a może dlatego?), popadł w konflikt z Artabazosem, z którego rozkazu został zamordowany; DNP 9 (2000), s. 211 nr [1]; Frigo, s. 315.
- 458 Atanas, Atanis, Atenaeus z Syrakuz (FGrHist 562), autor dzieła pt. Sikeliká, w którym postawił sobie za cel kontynuację historii Filistosa; w trzynastu księgach opisał dalsze dzieje Dionizjusza II, ekspedycje Diona i działalność Tymoleona, co najmniej do roku 337/336 przed Chr.; Sherman, s. 218-219; Meister, Griechische Geschichtsschreibung, s. 69; Stylianou, s. 549; Frigo, s. 315.
- 459 O nim zob. wyżej, rozdz. 7.3.
- 460 Rok 361/360; Stylianou, s. 549.
- 461 C. Sulpicius M.f. Q.n. Peticus, C. Licinius C.f. P.n. Stolo *lub* Calvus, konsuluwie roku 364; Broughton I, s. 116; Stylianou, s. 549.
- 462 Peparethos, Peparethus (dzis. Skopelos), wyspa w obrębie północnych Sporadów (nie Cykladów, jak Diodor), w pobliżu wybrzeża tesalskiego; powierzchnia 96 km² (długość 20 km, szerokość 8 km); wchodziła w skład Związku Morskiego; zob. wyżej, rozdz. 30.5; KIPauly 4, s. 620; Stylianou, s. 550.
- 463 Miasto portowe na Peparetos; Sherman, s. 219.
- 464 O nim zob. wyżej, rozdz. 75.3.
- 465 Znani tylko z imion, nie zachował się żaden fragment ich dzieł; Sherman, s. 221; Stylianou, s. 551; Frigo, s. 315.
- 466 Czyli na roku 361/360.

BIBLIOGRAFIA

- ASM – Antike Stätten am Mittelmeer. Metzler Lexikon, red. K. Brodersen, Stuttgart – Weimar 1999
- BERSANETTI G.M., Pelopida, con due Appendici sulle Beotarchie di Pelopida e sul Processo di Epaminonda e Pelopida, Athenaeum, n.s. 27, 1949, s. 43-101
- BRAVO ET ALII – B. Bravo, M. Węcowski, E. Wipszycka, A. Wolicki, Historia starożytnych Greków, tom II: Okres klasyczny, Warszawa 2009
- BRIANT P., From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire, przekł. Peter T. Daniels, Winona Lake 2002
- BROUGHTON I – T.R.S. Broughton, The Magistrates of the Roman Republic, volume I 509 B.C. – 100 B.C., New York 1951
- BUCKLER J., Epameinondas and Pythagoreanism, Historia 42, 1993, s. 104-108
- BUCKLER J., The Theban Hegemony, 371-362 BC, Cambridge, Mass. - London 1980
- CAH² – The Cambridge Ancient History, second edition, vol. VI: The Fourth Century B.C., red. D.M. Lewis, J. Boardman, S. Hornblower, M. Ostwald, Cambridge 1994
- CHADWICK J., Who were the Dorians?, La Parola del Passato 31, 1976, s. 105-131
- CHADWICK J., Der Beitrag der Sprachwissenschaft zur Rekonstruktion der griechischen Frühgeschichte, Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 113, 1976, s. 183-198
- DAVIES J.K., Athenian Proprietary Families 600-300 BC, Oxford 1971
- DIDU I., Il supposto invio di coloni Romani in Sardegna nell'anno 378/7 AC, Athenaeum 50, 1972, s. 310-329
- DNP – Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike 1-16, Stuttgart – Weimar 1996-2003
- ENGELS J., Augusteische Oikumenengeographie und Universalhistorie im Werk Strabons von Amaseia, Stuttgart 1999
- FRIGO – Kommentar zu: Diodoros Griechische Weltgeschichte. Buch XIV-XV, übersetzt von Otto Veh, überarbeitet und kommentiert von Thomas Frigo, Stuttgart 2001
- GEHRKE H.-J., Stasis. Untersuchungen zu den inneren Kriegen in den griechischen Staaten des 5. und 4. Jahrhunderts v.Chr., München 1985
- HAMMOND, Grecja – N.G.L. Hammond, Dzieje Grecji, przekład Anna Świderkówna, Warszawa 1973
- HAMMOND N.G.L., Starożytna Macedonia. Początki, instytucje, dzieje, przekł. Andrzej Stanisław Chankowski, Warszawa 1999
- HUSS W., Geschichte der Karthager, München 1985
- IACP – M.H. Hansen, Th.H. Nielsen, The Inventory of Archaic and Classical Poleis, Oxford 2004
- KATSONOPOULOU D., The Pan-Ionic Cult and Sanctuary of Helikonios Poseidon in Helike of Achaia, Greece, [w:] Proceedings of International Conference on Indo-European Linguistics and Classical Philology, St. Petersburg 2009, s. 261-272
- KLPAULY – Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike, 1-5, München 1979
- LAFOND Y., Die Katastrophe von 373 v. Chr. und das Verschwinden der Stadt Helike in Achaia, [w:] Naturkatastrophen in der antiken Welt, red. Eckart Olshausen, Holger Sonnabend, Stuttgart 1998, s. 118-123

- LÉVÊQUE P., Świat grecki, przekł. Joanna Olkiewicz, Warszawa 1973
- MCQUEEN – E.I. McQueen, Diodorus Siculus: The Reign of Philip II. The Greek and Macedonian Narrative from Book XVI. A Companion, London 2001
- MEISTER K., Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus, Stuttgart 1990
- OLMSTEAD A.T., Dzieje Imperium Perskiego, przekł. Krzysztof Wolicki, Warszawa 1974
- PAJAKOWSKI W., Die Illyrier. Illyrii proprie dicti. Geschichte und Siedlungsgebiete. Versuch einer Rekonstruktion, Poznań 2000
- PARKE H.W., Herippidas, Harmost at Thebes, *Classical Quarterly* 21, 1927, s. 159-165
- PECS – The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, Princeton 1976
- PÉDECH P., La date de bataille de Leuctres (371 av. J.C.), *Rivista Storica dell'Antichità* 2, 1972, s. 1-6
- RE – Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1894-1978
- RUTTER N.K., Diodorus and the foundation of Thurii, *Historia* 22, 1973, s. 155-176
- RUZICKA S., Glos, son of Tamos, and the end of the Cypriot war, *Historia* 48, 1999, s. 23-43
- RYDER T.T.B., Spartan relations with Persia after the King's Peace: a strange story in Diodorus XV 9, *Classical Quarterly* 13, 1963, s. 105-109
- SIUTA T., Datames, do druku przygotował Krzysztof Królczyk, Poznań 2019
- SHERMAN – Komentarz do: Diodorus of Sicily, Th Library of History, Books XV.20-XVI.65, with an English translation by Charles L. Sherman, Cambridge, Mass. – London 2001 (Loeb Classical Library, 389)
- SONNABEND H., Naturkatastrophen in der Antike. Wahrnehmung, Deutung, Management, Stuttgart – Weimar 1999
- SPRAWSKI S., Alexander of Pherae: infelix tyrant, [w:] *Ancient Tyranny*, red. S. Lewis, Edinburgh 2006, s. 135-147
- SPRAWSKI S., Jason of Pherae. A Study on History of Thessaly in Years 431-370 B.C., Kraków 1999
- STÄHLIN F., Das hellenische Thessalien, Stuttgart 1924
- STYLIANOU – P.J. Stylianos, A Historical Commentary on Diodorus Siculus Book 15, Oxford 1998
- THOMPSON W.E., Chares at Phlius, *Philologus* 127, 1983, s. 303-306
- TUPLIN Ch., Two Proper Names in the Text of Diodorus, Book 15, *Classical Quarterly* N.S. 29,2, 1979, s. 347-357
- WALBANK F.W., The Historians of Greek Sicily, *Kokalos* 14-15, 1968-1969, s. 476-498
- WEISKOPF M., The So-called „Great Satraps' Revolt”, 366-360 BC: Concerning Local Instability in the Achaemenid Far West, Stuttgart 1989
- WISEMAN T.P., Topography and Rhetoric: The Trial of Manlius, *Historia* 28, 1979, s. 32-50

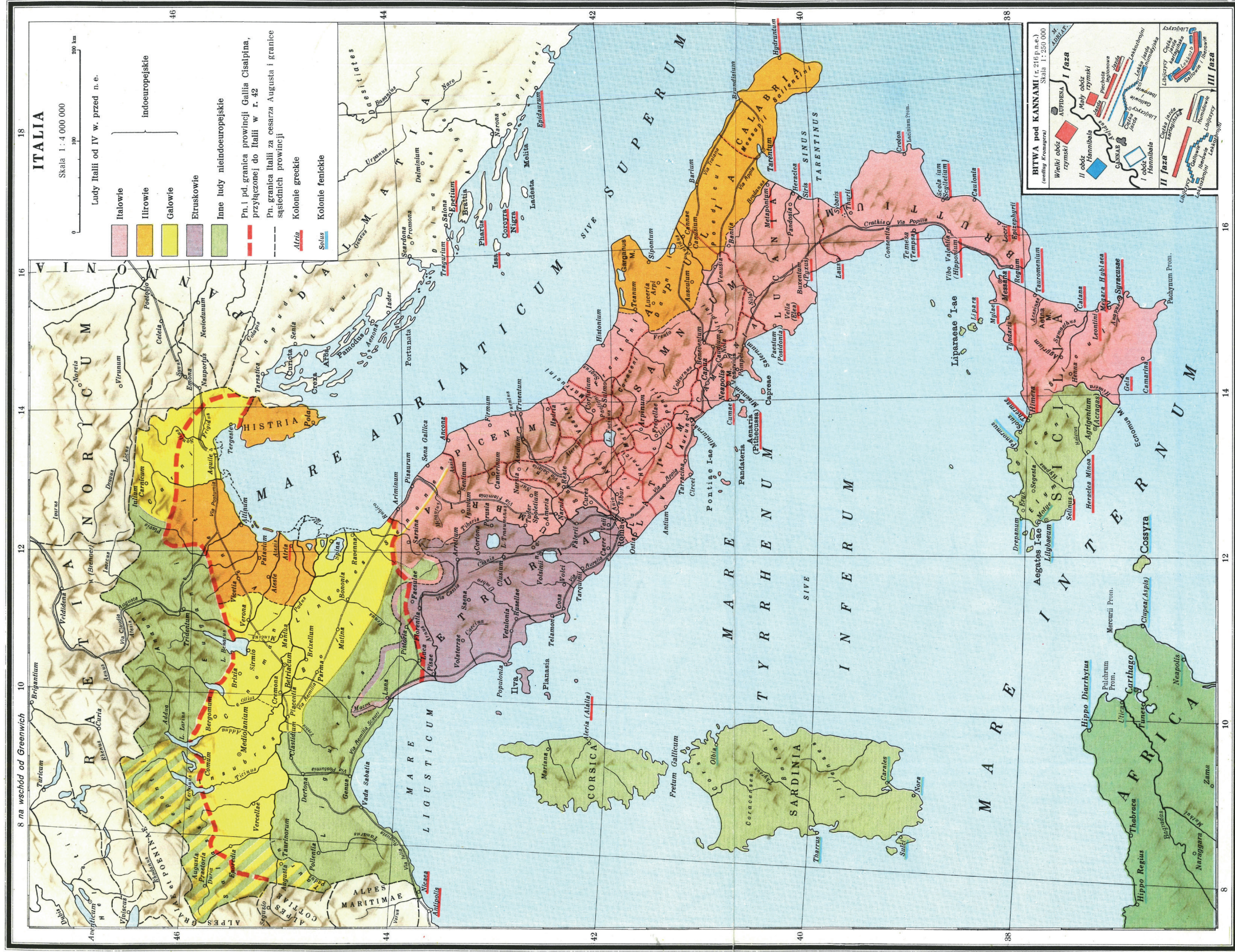
Bitwa pod Leuktrami, lipiec 371 przed Chr.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Battle_of_Leuctra,_371_BC_-_Decisive_action.png
[domena publiczna; dostęp 24.01.2020]

Grecja

L. Piotrowicz, Atlas do historii starożytnej, Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. Eugeniusza Romera, S.A., Warszawa-Wrocław 1994, Tabl. 5

Italia
 L. Piotrowicz, Atlas do historii starożytnej, Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych im. Eugeniusza Romera, S.A., Warszawa-Wrocław 1994, Tabl. 9

